

Szegedi Tudományegyetem
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Elméleti nyelvészeti doktori program

Nádasdi Péter

**A prenominális finit vonatkozó szerkezetek vizsgálata a
magyarban**

Doktori értekezés

Témavezető:
dr. Kenesei István
egyetemi tanár

Szeged
2012

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	2
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁSOK	4
A RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA	5
1. BEVEZETÉS.....	9
1.1. A TÉMA AKTUALITÁSA.....	9
1.2. A KUTATNI KÍVÁNT PROBLÉMA FELVETÉSE	10
1.3. AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE	12
2. A MAGYAR PRENOMINÁLIS SZEMÉLYJELÖLT SZERKEZETEK VIZSGÁLATA.....	15
2.1. A RÉGISÉGBŐL NYERT ADATOK.....	15
2.2. ÉRTELMEZÉSEK.....	27
2.3. A MAI MAGYAR ADATOK.....	29
2.3.1. SZEMÉLYJELÖLŐ A VERBÁLIS ELEMEN.....	30
2.3.2. SZEMÉLYJELÖLŐ CSAK A NOMINÁLIS ELEMEN.....	36
2.3.3. AZ ELŐL JELÖLT SZERKEZET ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI A VERBÁLIS ÉS A NOMINÁLIS ELEM VISZONYÁBAN.....	50
2.3.4. AZ ELŐL JELÖLT MEGÍTÉLÉSÉNEK A VIZSGÁLATA AZ ANYANYELVI BESZÉLŐK KÖRÉBEN: A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI	51
2.4. A SZEMÉLYJELÖLT SZERKEZETEKRE VONATKOZÓ KORÁBBI ELEMZÉSEK.....	56
2.4.1. AZ ELSŐ NYELVÉSZETI LEÍRÁSTÓL AZ ELSŐ FORMÁLIS ELEMZÉSIG: A VITA KEZDETE	56
2.4.2. A VERBÁLIS ELEM STÁTUSZÁRÓL VALÓ VÉLEKEDÉSEK ÁTTEKINTÉSE A LEÍRÓ SZAKIRODALOMBAN	61
2.4.3. A VERBÁLIS ELEM STÁTUSZÁRÓL VALÓ VÉLEKEDÉSEK ÁTTEKINTÉSE AZ ELMÉLETI IGÉNYŰ SZAKIRODALOMBAN	63
2.5. ÉRVEK A HÁTUL JELÖLT ÉS AZ ELŐL JELÖLT SZINTAKTIKAI ELEMZÉSE MELLETT	64
2.5.1. A HÁTUL JELÖLT.....	64
2.5.2. AZ ELŐL JELÖLT	72
3. A VONATKOZÓ SZERKEZETEK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI ÉS ELMÉLETI VIZSGÁLATA	78
3.1. SZÓRENDI VARÁCIÓK ÉS UNIVERZÁLIS SZÓREND	78
3.2. A VONATKOZÓ SZERKEZETEK CSOPORTOSÍTÁSA	84
3.3. A VONATKOZTATÁSI HIERARCHIA	85
3.4. A VONATKOZTATÁS ELMÉLETI KÉRDÉSEI	88
3.4.1. KAYNE ANTISZIMMETRIKUS ÉS PROMÓCIÓS HIPOTÉZISE.....	88
3.4.2. MCCLOSKEY: A MOZGATÁS ÉS HELYBEN GENERALÁS IS LEHETÉSGES MŰVELET	91
3.4.3. DE VRIESNEK A PRENOMINÁLIS VONATKOZÓ SZERKEZETET ÉRINTŐ MEGOLDÁSAI KAYNE-I SZELLEMBEN ...	93
3.4.4. CINQUE: A VONATKOZÓ SZERKEZET PRENOMINÁLIS EREDETE.....	95
3.4.5. ADGER–RAMCHAND MINIMALISTA ELMÉLETE	98
3.5. A REZUMPTÍV NÉVMÁS.....	104
4. PRENOMINÁLIS VONATKOZÓ SZERKEZETEK	109
4.1. AZ AMHARA NYELV	111
4.1.1. AZ AMHARA NYELVNEK ÉS A VONATKOZÓ SZERKEZETEINEK AZ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI.....	111
4.1.2. A VONATKOZTATÁSI HIERARCHIA AZ AMHARA VONATKOZÓ SZERKEZETNÉL	113
4.1.3. ELMÉLETI MEGÁLLAPÍTÁSOK AZ AMHARA NYELV VONATKOZÓ SZERKEZETÉRŐL	116
4.2. A BASZK NYELV	124
4.2.1. A BASZK NYELVNEK ÉS A VONATKOZÓ SZERKEZETEINEK AZ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI.....	124
4.2.2. A VONATKOZTATÁSI HIERARCHIA A BASZK VONATKOZÓ SZERKEZETNÉL	125
4.2.3. ELMÉLETI MEGÁLLAPÍTÁSOK A BASZK VONATKOZÓ SZERKEZETRŐL.....	127
4.3. A JAPÁN NYELV.....	129
4.3.1. A JAPÁN NYELVNEK ÉS A VONATKOZÓ SZERKEZETEINEK AZ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI.....	129
4.3.2. A VONATKOZTATÁSI HIERARCHIA A JAPÁN VONATKOZÓ SZERKEZETNÉL	130
4.3.3. ELMÉLETI MEGÁLLAPÍTÁSOK A JAPÁN VONATKOZÓ SZERKEZETRŐL ÉS A REZUMPTÍV NÉVMÁSRÓL.....	131
4.4. A KÍNAI NYELV.....	134
4.4.1. A KÍNAI NYELVNEK ÉS A VONATKOZÓ SZERKEZETEINEK AZ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI.....	134
4.4.2. A VONATKOZTATÁSI HIERARCHIA A KÍNAI VONATKOZÓ SZERKEZETNÉL	134
4.4.3. ELMÉLETI MEGÁLLAPÍTÁSOK A KÍNAI VONATKOZÓ SZERKEZETRŐL.....	136

4.5. A NÉGY PRENOMINÁLIS STRATÉGIÁJÚ NYELV VONATKOZÓI SZERKEZETEIBŐL LESZŰRT ÁLTALÁNOSÍTÁSOK	140
5. A VIZSGÁLT SZERKEZET EGY PRENOMINÁLIS VONATKOZÓ TAGMONDAT	154
5.1. A PRENOMINÁLIS VONATKOZÓ SZERKEZET MELLETTI ÉRVEK	154
5.2. BIRTOKOS VAGY ALANY A JELÖLETLEN NOMINÁLIS ELEM?	165
5.3. EGY NEM VÉGES IGE ADHAT-E ALANYESETET AZ ARGUMENTUMÁNAK A MAGYARBAN?	171
5.3.1. A -VA, -VE, -VÁN, -VÉN PARADIGMÁJA AZ ÓMAGYAR KORBAN.....	171
5.3.2. A -VA, -VE, -VÁN, -VÉN A MAI NYELVBEN.....	172
5.4. ÉRVEK A VÉGES IGESÉG MELLETT	178
5.5. A HÁTUL JELÖLT ÉS AZ ELŐL JELÖLT MONDATSZERKEZETI ELEMZÉSE.....	185
5.6. A SZERKEZETEK MINIMALISTA ELEMZÉSE	188
6. ÖSSZEGZÉS.....	200
FÜGGELÉK.....	203
I. AZ ELŐL JELÖLT MEGÍTÉLÉSÉNEK A VIZSGÁLATA AZ ANYANYELVI BESZÉLŐK KÖRÉBEN	203
II. A FELMÉRÉS KIÉRTÉKELÉSE	211
III. AZ ELŐL JELÖLT ELŐFORDULÁSÁNAK A VIZSGÁLATA AZ ANYANYELVI BESZÉLŐK KÖRÉBEN: INTERNETES ÉS NYOMTATOTT PÉLDÁK GYŰJTEMÉNYE.....	217
HIVATKOZÁSOK	245

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁSOK

IN CARAM MATRIS MEAE MEMORIAM (1941–1997)

Első helyen szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Kenesei Istvánnak a segítségéért, támogatásáért, valamint észrevételeiért és kritikáiért, melyekkel az értekezést illetve a kezdetektől a végső stádiumáig. Soha nem lehetek eléggé hálás neki mindezért.

Szeretném megköszönni Németh T. Enikőnek, az elméleti nyelvészet doktori program vezetőjének is a segítségét. Továbbá hálával tartozom a disszertáció előopponenseinek, Laczkó Tibornak és Szécsényi Krisztinának az alapos és segítő szándékú kritikájukért, amelyeket természetesen beépítettem a doktori értekezésem végső változatába is.

Köszönetemet szeretném kifejezni még e disszertáció alapjául szolgáló cikkeim szerkesztőinek is a segítségükért, elsősorban is Keszler Borbálának, É. Kiss Katalinnak, Bakró-Nagy Marianne-nak és Gécseg Zsuzsannának.

Továbbá hálás vagyok Ótott-Kovács Eszternek, Penk Tímeának, Szőke Bernadettnek és Vincze Veronikának, hogy elolvasták, és figyelemmel kísérték az értekezésemet, és javító szándékú megjegyzéseket fűztek hozzá. Emellett Barczy Erzsébetnek, az SZTE Eötvös Loránd Kollégium tanárának szintén köszönettel tartozom a segítségéért, mint ahogy az SZTE Dékáni Hivatal előadóinak, Oláh Anikónak és Tajti Jánosnének, valamint Hódi Mártának, az SZTE Rectori Hivatal szakmai munkatársának is.

Végül, de nem utolsó sorban szeretném megköszönni Rosztóczy András kutató orvosnak és gasztroenterológusnak a gondos kórházi és ambuláns orvosi kezelést, amely nélkül e disszertáció sem készülhetett volna el.

A nyelvészeti érdeklődésemre, tanulmányaimra, kutatásomra pedig a legnagyobb hatást Antal László (1930–1993) gyakorolta, amit még életében a levelezésünk során megköszönhettem neki, bár személyesen sajnos, sohasem sikerült találkozunk.

Jelen kutatási eredmények megjelenését „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című, TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 azonosítószámú projekt támogatja. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

\bar{A} = operátor

Abl = ablativus (távolító eset, a ragja a magyarban: *-tól, -től*)

Abs = absolutivus (az ergatív nyelvekben a patiens thematikus szerepű argumentum esete)

Acc = accusativus (tárgyeset, a ragja a magyarban: *-t*)

Adess = adessivus (veszteglő eset, a ragja a magyarban: *-nál, -nél*)

A(dj) = adjectivum (melléknév)

Adv = adverbium (határozószó)

Ag = ágens thematikus szerep

Agr = agree(ment) (egyeztetés)

Agr_dP = határozottsági egyeztető frázis

Agr_{FUT} = jövő idejű egyeztetési jegy

All = Allativus (közelítő eset, a ragja a magyarban: *-hoz, -hez, -höz*)

a. m. = annyi mint

Ant = antecedens

Art = articulus (névelő vagy végartikulus, ez utóbbi az albán, amhara, baszk, bolgár, macedón, román és a skandináv nyelvek jellemzője)

Aux = auxiliarium (segédige)

Caus = causativus (műveltető)

Cl = classifier (számlálószó)

Cmp = comparativus (középfok)

Com = comitativus (társhatározó)

Comp = complementizer (mondatjellemző)

Conj = conjunctio (kötőszó)

Cop = kopula

Dat = dativus (részes eset, a ragja a magyarban: *-nak, -nek*)

Def = definitus (határozott)

Del = delativus (leható eset, a ragja a magyarban: *-ról, -ről*)

Dem = demonstrativum (mutató névmás)

dep-jegy = dependens (függő) értékű névmási jegy

DO = obiectum directum /direct object/ (közvetlen tárgy)

Elat = elativus (kiható eset, a ragja a magyarban: *-ból, -ből*)

Erg = ergativus (az ergatív nyelvekben az ágens thematikus szerepű argumentum esete)

EPP = Extended Projection Principle (Kiterjesztett projekciós elv)
 Ext = externalis (külső)
 F_{WH} = vonatkozó forma
 F = femininum (nőnem)
 FF = formal feature (formális jegy)
 Foc = focus (fókusz)
 FP = functional phrase (funkcionális frázis)
 Fut = futurum (jövő idő)
 GB = government & binding (kormányzás és kötés elmélet)
 G(en) = genitivus (birtokos /eset/)
 HPSG = Head-driven Phrase Structure Grammar (Fejvezetett frázisstruktúra nyelvtan)
 ID = identifikáló (a névmási jegy szimbóluma)
 Ill = illativus (beható eset, a ragja a magyarban: *-ba, -be*)
 Imp = imperfectum (folyamatos)
 Indef = indefinitus (határozatlan)
 Iness = inessivus (marasztaló eset, a ragja a magyarban: *-ban, -ben*)
 Instr = instrumentalis (eszközhatározós eset, a ragja a magyarban: *-val, -vel*)
 IO = obiectum indirectum /indirect object/ (részeshatározó)
 LFG = lexikai-funkcionális grammatika
 Loc = locativus (helyhatározói eset)
 M = masculinum (hímnem)
 MTsz. = Magyar tájszótár
 Neg = negatio (negáció, tagadás)
 Nom = nominativus (alanyeset, a ragja a magyarban: *-Ø*)
 NP = noun phrase (főnévi csoport)
 Nt = neutrum (semlegesnem)
 Ob = obiectum (tárgy)
 Obl = obliquus (függő/ferde eset, a Nom, Acc, Gen és Dat kivételével a többi eset tartozik bele)
 OCOMP = Object of comparison (hasonlító vonatkoztatás)
 OklSz = Magyar oklevél-szótár
 Op = operátor
 OSV = tárgy/alany/ige szórend (például az ausztráliai dyrbal)
 OVS = tárgy/ige/alany szórend (például az ausztráliai jiwarli, ngandi és az észak-amerikai indián nyelv, a cayuga vagy a coos)

Par = partikula
Pat = *patiens* tematikus szerep
Perf = Perfectum (befejezett)
Per = pronomen personale (személyes névmás)
Pl = pluralis (többes szám)
Pn = *nomen proprium* /proper noun/ (tulajdonnév)
Pr(ep) = prepositio (előjárósó)
Po(sp) = postpositio (névutó)
PRED = predikátum
Pres = *praesens* /present tense/ (jelen idő)
Prog = progresszív aspektus
pro = pronomen (csak rejtetten jelen levő névmás)
PRO = pronomen (igeneves tagmondatok üres alanya)
Pron = pronomen (nyíltan megjelenő névmás)
Pss = possessivum (birtokos)
Ptc = participium (igenév, nem véges ige)
Q = quantor (kvantor, mennyiségjelölő)
RC = *clausula relativa* /relative clause/ (vonatkozó tagmondat)
Ref = pronomen reflexivum (visszaható névmás)
Rel = relativum (vonatkozó névmás)
S = *sententia* (mondat)
Sg = singularis (egyes szám)
SOV = alany/tárgy/ige szórend (a magyar eredeti szórendje)
Su = *subiectum* (alany)
Sub = subordinatio (alárendelés)
Suf = suffixum (toldalék)
SVO = alany/ige/tárgy szórend (a magyar mai szórendje)
t = trace (nyom)
T = *tempus* /Tense/ (időjel)
Top = topik
Trp = (szemantikai) transzparencia
UG = univerzális grammatika (egyetemes nyelvtan)
VOS = ige/tárgy/alany szórend (például az atajal)
vP = light verb phrase (funkcióigés csoport)

VP = verbal phrase (igei csoport)

VSO = ige/alany/tárgy szórend (például a skót gael és az ír)

wh-konstrukció = kérdő és vonatkozó szerkezetek összefoglaló elnevezése

ϕ -jegy = esettel és/vagy személlyel és/vagy számmal és/vagy nemmel és/vagy határozottsággal rendelkező névmási jegy

Λ = szintaktikai predikátumabsztrakciós operátor

λ = szemantikai predikátumabsztrakciós operátor

1. BEVEZETÉS

1.1. A TÉMA AKTUALITÁSA

Az empirikus vizsgálatunk tárgya az olyan, a mai magyarban is még létező szerkezetek, mint *a Vágó István vezette vetélkedő* vagy *a vére hullott Vászka*. Fontos jellemzőjük ezeknek a konstrukcióknak, hogy szintaktikailag még mindig önálló és produktív alakok, továbbá egy nominális (*Vágó István, vére*) és egy *-t, -tt* toldalékos verbális elem (*vezet-t-e, hull-ott*) kapcsolatából állnak, valamint személyjelölő található a szerkezet egyik tagján (*vezet-t-e, vér-e*). Az első típusban (*a Vágó István vezette vetélkedő*) a személyjelölő a verbális elemhez kapcsolódik, ezért a továbbiakban *hátral jelöltnek (HJ)* nevezzük. A másik típus (*a vére hullott Vászka*) esetében a személyjelölő az elől álló nominális elemén jelenik meg, így ezt a továbbiakban *elől jelöltnek (EJ)* hívjuk. A vizsgált szerkezeteink megelőzik a módosított főnevet, azaz prenominálisak, a személyjelölő pedig egy üres kategóriára utal. Feltételezzük, hogy a vizsgált szerkezeteink vonatkozó szerkezetként értelmezhetők, azaz alkalmazható rájuk Chomsky (1977, 1981, 2001) definíciója, amely szerint ürt (üres kategóriát) tartalmaznak, ami lehet nyom vagy (rejtett/üres) névmás (változó). Ez pedig azt jelenti, hogy valóban prenominális vonatkozó szerkezeteknek tekinthetők a kérdéses magyar szerkezetek.

A témánk időszerűségét az adja, hogy számos tanulmány született e tárgykörben az új évezredben, illetve az utóbbi évtizedben, kezdve Kenesei (2000a, 2006) vizsgálatával, amely Kenesei (1986) kutatásait aktualizálja, Laczkó (2001, 2002, 2008) elemzésein keresztül Márkus (2009) és Szőke (2011) munkájáig. E tanulmányok mellett e disszertációnak a szerzője is hozzájárult néhány cikk létrejöttéhez, melyek a doktori értekezésünk alapjául is szolgálnak. A hátral jelölt szerkezet mai példányainak elemzésével foglalkozik Nádasdi (2004, 2006, 2011a, 2012), míg az elől jelölt típus most is létező formáit Nádasdi (2010a, 2011a, 2011b, 2012) ismerteti. A nyelvtörténeti alakokkal Nádasdi (2011c és 2011d) foglalkozik, számítógépes nyelvészeti szempontból pedig Nádasdi (2010b) járja körül a problémát. Emellett az univerzális szórend kérdését Nádasdi (2009) feszegeti.

Továbbá a téma aktualitását az is jelzi, hogy a külföldi szakirodalom tanúsága szerint az utóbbi években megnőtt az érdeklődés a prenominális vonatkozó szerkezetek vizsgálata iránt nemcsak a tipológiai vizsgálatokban, lásd Wu (2008, 2011), hanem az elméleti igényű munkákban is. Kayne (1994) ugyanis nagy hatással volt az SOV nyelvek (amhara, baszk, japán) prenominális vonatkozó szerkezeteinek elméleti megoldásaira. Kayne azt állítja, hogy csak egyféle szórend létezik, mely megfeleltethető az SVO-nak, és minden más szórend mozgatás útján nyeri el felszíni pozícióját, és a vonatkozó szerkezetek prototípusaként pedig a

posztnominális vonatkozó tagmondat szolgál. A japán esetében Murasugi (2000), Harada (2000) és Miyamoto–Nakamura (2003) igyekezett cáfolni Kayne mozgató elméletét. Az amhara nyelvre vonatkozóan Demeke (2001) érvelt Kayne elképzelése ellen, melyben empirikus tényekkel szembesítette a prenominális vonatkozó tagmondatok prototípusaként az éppen az amhara megfelelő szerkezeteit bemutató kayne-i elemzést. A baszk nyelvénél pedig Vicente (2002) mutatta ki, hogy Kayne (1994) érvei téves empirikus adatokra épülnek. Cinque (2003) Kayne-nel szemben éppen a vonatkozó mellékmondatok prenominális eredetéről beszél, hiszen szerinte az újlatin nyelvek szolgálnak mintául arra, hogy Kayne elemzése nem tartható.

A kínai nyelv esetében a prenominális vonatkozó tagmondatok vizsgálatai nem Kayne elméletének fényében: mellette vagy ellene születtek, hanem aszerint, hogy a vonatkozó szerkezet űrt vagy rezumptív névmást tartalmaz-e. Aoun–Li (2003) és Ning (2008) megoldásai egybecsengenek McCloskey (2001, 2003) ír nyelvet érintő elképzelésével, miszerint az űrstratégia mozgató műveletével valósul meg, míg a rezumptív stratégiánál helyben generálás történik. Ez pedig elvezet bennünket a választott elméleti keretként szereplő Adger–Ramchand (2005) minimalista elemzéséhez, amely a McCloskey (2001, 2003) elképzelésében a mozgató műveletével megvalósuló űrstratégiát is helyben generálnak tartja. Ugyanakkor Adger–Ramchand (2005) a vonatkozó szerkezetek létrejötténél a mozgatót sem zárja ki, hiszen elismeri, hogy mindkét művelet: a mozgató és a helyben generálás egyformán elérhető stratégia az univerzális grammatika (UG) szerint.

A választott témánk szempontjából a fenti megállapítások annyiban helytállóak, hogy a magyar nyelv vizsgált szerkezetei is prenominálisak. A szórendi variációk között az eredeti magyar szórend, az SOV (Mallinson–Blake 1981: 285) szerkezeti sajátosságának felel meg a prenominális vonatkozó szerkezet, míg a posztnominális vonatkozó szerkezet a mai SVO szórenddel kompatibilis. A szórendi variációk hozták létre a két különböző vonatkozó szerkezetet, de szerkezetük eltérősége az univerzális grammatika megszabta lehetőségek nyelvspecifikus leképeződése.

1.2. A KUTATNI KÍVÁNT PROBLÉMA FELVETÉSE

A kutatás során azt vizsgálom, hogy ezek a szerkezetek egységesen kezelhetők és kezelendők-e. A vizsgálat számba veszi és felhasználja az eddigi leíró és nyelvtörténeti munkák eredményeit Szenczi Molnár Albert (1610)-től napjainkig, de a doktori értekezés csak a szintaktikailag önálló, de még nem idiomatikus szerkezetekre teszi a hangsúlyt, és csak azok

kerülnek a vizsgálat középpontjába. A nyelvtörténeti és leíró hagyományokat azonban nem hagyhatja figyelmen kívül a disszertáció. Ezek független érvként is felhasználhatók a kutatás menetében, így az alapvetően szinkrón kutatás diakrón elemzéseket szintén alkalmaz, és azok alkalmazhatók egy ilyen kutatásban a ma is létező szerkezetek vizsgálatának jobb megvilágításához. A kutatás a mai magyar nyelvben még létrehozható, előforduló, nem lexikalizált, nem idiomatikus, produktív alakokat veszi számba, és az anyanyelvi beszélőkön tesztelve leírja a *vére hullott Vászka* típusú szerkezetet is és előfordulási lehetőségeit a mai magyar nyelvben.

A vizsgálat célja, hogy egy átfogó képet nyújtson ezekről a szerkezetekről meghatározva a hasonlóságokat és a különbségeket a posztnominális vonatkozó szerkezettel, hogy például miért létezik aszimmetria a magyar vonatkozó szerkezetek pozicionális változatainál más nyelvek, például a baszk és a kínai hasonló szerkezeteivel ellentétben. Ugyanis a baszkban és a kínaiban létezik a prenominális vonatkozó tagmonddal szerkezetében megegyező posztnominális változat is, sőt a baszkban a XIX. századig létezett egy vonatkozó névmásos posztnominális változat is, a magyarban viszont a posztnominális vonatkozó mellékmondat csak vonatkozó névmással szerepelhet, és a prenominálisban sohasem fordulhat elő a vonatkozó névmás. A kutatás három különböző terület: a nyelvtörténeti adatok, a tipológia és a generatív, illetve a minimalista szintaxis elemzéseinek a felhasználásával történik. Továbbá e három aspektus vizsgálatait egymással kiegészítve, de az elméleti igényű elemzés szálát mindvégig fő vonalként megtartani szándékozik.

Az általam vizsgált négy prenominális vonatkoztatási stratégiát alkalmazó referencianyelv: az amhara, a baszk, a japán, a kínai segíthet megvilágítani, hogy a magyar nyelv hasonló szerkezeteinél a személyjelölő vajon egy rejtett rezumptív névmásra utaló morfológiai jegy vagy sem. Ha valóban egy rejtett rezumptív névmás van a kérdéses szerkezetben, akkor pedig melyik rezumptív stratégia alkalmazható rá: a mozgató vagy a helyben generált névmás bújik meg a konstrukcióban, azaz a mozgató vagy a helyben generálás művelete játszik-e szerepet a vizsgált magyar szerkezetek létrejöttében.

A fent ismertetett négy nyelv vonatkozó tagmondatai finit igét tartalmaznak. A magyar esetében problémát jelent, hogy a szerkezet verbális eleme véges igének tekinthető-e, hiszen a fentebb ismertetett elméleti igényű elemzések egységesen non-finit igének tartják. Éppen ezért szükséges megvizsgálunk, hogy a Chomsky (1981, 1999, 2000) által a finitség kritériumainak tekintett Tense és Agreement jegyekkel rendelkezik-e a szerkezetek verbális eleme, ezen jegyek meglétéből ugyanis az következne, hogy véges ige található a kérdéses konstrukcióban.

1.3. AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

A doktori értekezés az alábbiak szerint épül fel. A második fejezetben a személyjelölt magyar szerkezetek kapnak helyet. Legelőször az adatokat vesszük számba, a nyelvtörténetből összeszedett példákat a mai magyar példányok követik. A hátul jelölt szerkezet mai magyar adatai már a korábbi tanulmányokból is ismertek, viszont az elől jelölt típus esetében a spontánul létrehozott alakokat, amelyeket egyrészt anyanyelvi beszélőkön teszteltünk, másrészt nyomtatott és internetes forrásból származnak, a tanulmányban részletesen ismertetjük. Bemutatjuk a vizsgálat eredményeit. A teljes tesztet, annak kiértékelését és a nyomtatott és internetes adatok teljes példányát a Függelék tartalmazza. Ezután áttekintjük a két szerkezetre kiterjedő korábbi elemzéseket Szenczi Molnár Alberttől napjainkig. Ismertetjük a kérdéses konstrukciók adataiból levonható empirikus általánosításokat, külön kiemelve az egyedi és a közös tulajdonságokat. A korábbi elképzelésekkel ellentétben rámutatunk, hogy a szerkezetek szigorú kéttagúságát az adatok nem támasztják alá. Ezután felsoroljuk azokat az érveket, amelyek a szintaktikai önállóságot támasztják alá.

A harmadik fejezetben a vonatkozó szerkezetek általános jellemzőit és elméleti vizsgálatát ismertetem. Greenberg (1963) szórendi variációinak és az univerzális szórendnek az összefüggéseit vizsgálom meg abból a nézőpontból, hogy az eltérő nyelvek szintaktikai szerkezeteinek a pozicionális különbségei az eltérő szórendekből származnak. Majd Keenan–Comrie (1977) meghatározása alapján felsoroljuk a vonatkozó szerkezetek fajait, amelyek közül a disszertáció a prenominális vonatkoztatással foglalkozik, de a posztinominális vonatkozó stratégia is helyet kap, ahol jobban meg tudjuk világítani a prenominális vonatkoztatás bizonyos tulajdonságait. Foglalkozunk Keenan–Comrie (1977) vonatkoztatási hierarchiájával is, amely megmutatja, hogy egy adott nyelv valamely vonatkoztatási stratégiája a szintaktikai pozíciók közül melyeket tudja vonatkoztatni. A különböző prenominális vonatkozó stratégiájú nyelvek bizonyos pozíciókban rezumptív névmásokat is megjeleníthetnek, és ez azért fontos kérdés, mert a mozgatás és helyben generálás kérdésében döntő jelentőségű lehet. Az elméleti igényű elemzések közül Kayne (1994) elmélete gyakorolta a legnagyobb hatást a vonatkozó szerkezetek kutatására. McCloskey (2001, 2003) a mozgatás és helyben generálás elkülönítését éppen a rezumptív névmások segítségével teszi meg, amely fontos kérdés a disszertációnk szempontjából. De Vries (2002) a determináns előfordulását pontosítja a prenominális vonatkozó tagmondatok esetében, hiszen Kayne (1994) csak a végartikulus megjelenését tartja lehetségesnek az amharából kiindulva, viszont

de Vries (2002) a kínait is figyelembe véve olyan szerkezetet javasol, amelyben a determináns a vonatkozó szerkezetet is megelőzheti, ahogy ez a magyarban is előfordul. Cinque (2003) Kayne (1994) elméletével szemben a vonatkozó szerkezetek prenominális eredetét vallja. Cinque (2010) elkülöníti a mellékneveket aszerint, hogy közvetlenül vagy közvetve módosítják a főnevet, amit fel tudunk használni a személyjelölt szerkezeteink rögzült alakjainak csoportosítására, hogy meghatározzuk a szóösszetételeket, illetve a szintaktikailag önálló állandósult szószerkezeteket (kollokációk). Adger–Ramchand (2005) elmélete zárja a vonatkozó szerkezetekre kiterjedő fontosabb elméletek sorát, amely abból a nézőpontból is érdekes a számunkra, hogy kiterjeszti a helyben generálás műveletének határait az olyan vonatkozó szerkezetekre is, amelyek csak rejtett rezumptív névmást tartalmaznak, éppen ezért a kérdéses magyar szerkezetek esetében is alkalmazhatóvá válik abban az esetben, ha nem történik mozgatus. Az elméleti rész végén pedig a rezumptív névmások vizsgálata és általános jellemzőik ismertetése kap helyet. A rezumptív névmások lehetnek mozgatusosak és helyben generáltak is, ezért e két csoport elkülönítése fontos szerepet játszik a két művelet megkülönböztetésében is.

A negyedik fejezetben a prenominális vonatkozó tagmonddal rendelkező nyelvek közül négynek (amhara, baszk, japán, kínai) a releváns szerkezeteit vizsgáljuk meg, felsoroljuk a jellemzőket, áttekintjük, hogy a vonatkozó hierarchiában mely szintaktikai pozíciókat tudja vonatkoztatni az adott nyelv, és ismertetjük a kérdéses nyelvek vonatkozó konstrukcióra kiterjedő elméleteket. A fejezet végén összefoglaljuk a négy nyelv közös jellemzőit, megvizsgáljuk, hogy az eddigi elméletek helyesen határozták-e meg, hogy mozgatus vagy helyben generálás történik-e. A négy nyelv elemzését felhasználjuk a kérdéses magyar szerkezetek kutatásában.

Az ötödik fejezetben körüljáróm azt a kérdést, hogy vonatkozó szerkezetnek tekinthetők-e a kérdéses szerkezetek Keenan–Comrie (1977) szemantikai alapú és Chomsky (1977, 1981, 2001) szintaktikai alapú definíciója alapján. Feltételezem, hogy a kérdéses konstrukciók vonatkozó szerkezetként értelmezhetők, amely szerint az \bar{A} -függőségek csoportjába tartoznak. Megvizsgálom továbbá, hogy Chomsky (1981) által a finitség kritériumainak megállapított Tense és AGR jegyekkel rendelkeznek-e a szerkezetek verbális elemei. Ha ugyanis a Tense jegyhez szorosan hozzákapcsolódik az alanyeset megléte, és az alanyesetet ki tudjuk mutatni a szerkezetek nominális elemén, akkor den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) értelmében a birtokos szerkezet nominativusi esetét kizárva már csak azt kell belátnunk, hogy ezek az alakok alapvetően különböznek az alanyesetet kiosztani tudó igenévtől, a *-ván/-vén*-től. Végül elvégezzük a szerkezetek szintaktikai elemzését a

mondatszerkezeti beágyazottsága, valamint Adger–Ramchand (2005) minimalista elmélete alapján. A vizsgálat során megnézem, hogyan épül fel a kérdéses konstrukció mondattani szempontból, és hogy a tagmondatban megjelenő űr, valamint a módosított főnév mennyiben mutat egyezést, amely arra a kérdésre adja meg a választ: mozgás vagy helyben generálás történik-e, amely kulcsfontosságú abból a szempontból, hogy az űrt nyomként vagy rejtett rezumptív névmásként interpretáljuk.

2. A MAGYAR PRENOMINÁLIS SZEMÉLYJELÖLT SZERKEZETEK

VIZSGÁLATA

A mai magyarban léteznek olyan szerkezetek, mint *a Vágó István vezette vetélkedő*, ahol a személyjelölő a hátul helyet foglaló verbális elemhez kapcsolódik, ezért *hátul jelöltnek* (**HJ**) nevezzük. A másik típus *a vére hullott Vászka*, ahol a személyjelölő az elől álló nominális elemen jelenik meg, ezt pedig *elől jelöltnek* (**EJ**) hívjuk. Fontos jellemzőjük, hogy szintaktikailag még mindig önálló és produktív alakok, továbbá egy nominális (*Vágó Istán, vére*) és egy *-t, -tt* toldalékos verbális elem (*vezet-t-e, hull-ott*) kapcsolatából állnak, valamint személyjelölő található a szerkezet egyik tagján (*vezet-t-e, vér-e*).

Tompa (1961/62) az ilyen idiomatikus szerkezeteket a *Mondatban, lassan végbemenő összetétel* cím alatt tárgyalja, és megjegyzi róluk, hogy a szerkezet szintagmatikus viszonyból lassú összetapadás révén válik szóösszetétellé. A legújabb kutatások is megerősítik, hogy a mai magyar nyelvben, ha korlátozottan is, de élő szintaktikai alakként számolhatunk velük, és nem tarthatjuk őket egyszerűen a lexikon részeinek, lásd Kenesei (1986, 2000a, 2006), Laczkó (2001, 2002, 2008), Nádasdi (2006, 2010a, 2011a, 2011b, 2012), Márkus (2009). Nádasdi (2006) még kizárólag a **HJ** csoporttal foglalkozott, hiszen szintaktikailag önálló szerkezettel a nyelvészeti szakirodalomban elismerten csak ez a típus rendelkezett. Az **EJ**-re csupán mint független bizonyítékként utalhatott, mert annak még csak a lexikalizált példányai voltak ismertek, de Nádasdi (2010a, 2011b)-ben már bemutatta, hogy az **EJ** csoport szintén felmutat a mai magyar nyelvben mondattanilag is elemezhető példányokat.

A következőkben számba veszem az adatokat, először a nyelvtörténeti példányokat, majd pedig a mai magyar nyelvben előforduló példákat sorolom fel a teljesség igénye nélkül. Az **EJ** esetében bemutatom az anyanyelvi beszélőkön végzett felmérés eredményeit, valamint a nyomtatott forrásból és a világhálón talált adatokat, amelyeket a Függelék részletesen is ismertet.

2.1. A RÉGISÉGBŐL NYERT ADATOK

A legkorábbi adatolható nyelvtörténeti alak az 1273-ból való *menytegudurre*¹ (Magyar oklevél-szótár) kifejezés, mely a **HJ** csoportba tartozik. Az **EJ** típus első előfordulása pedig a

¹ A nyelvtörténeti adatokat itt és később is a disszertációban egységesen nem az eredeti alakjukban, hanem azok (feltételezett korabeli) kiejtése szerinti mai magyar átírásban szerepeltetem. Az egybeírás-különírás tekintetében

Müncheni kódexből nyerhető, mindjárt két példányban, *egy keze meg aszott ember* és *a keze aszott embernek* előfordulása révén. Az ómagyar kor írott adataiból az világlik ki, hogy ez a vizsgálatunk alá eső szerkezet még szintaktikailag önálló volt, de a szóösszetétellé válás folyamata is megindult, sőt erősödött az újmagyar korra.

A régiségben található a *-t/-tt* toldalékos verbális elemet tartalmazó szerkezetek közül ahogy fentebb is jeleztem, csak a személyjelölt és jelzői használatú alakokkal foglalkozom, mint amilyen *a Cicero írta könyv* és *a gyümölcse hullt fa*. Emellett valószínűnek tartják, hogy az írott emlékekkel nem rendelkező ősmagyar korban is lehetett már előzménye, lásd A. Jászó (1992) és Horváth (2006). Nézzük meg a jellemző példákat e két csoportból.

1. Személyjelölő a verbális elemen (hátraljelölt típus)²

1.1. A nominális elem főnév

1.1.1. A nominális elem egyes számú főnév

menytegudurre (1273, Magyar oklevél-szótár),

menetyzegeth (1323, idézi Jakubovich 1918: 80),³

viszont az eredeti formát őrözm meg. A korabeli helyesírást azoknál hagyom meg, amelyeknek az értelmezése nem volt egyértelmű. Esetükben a lehetséges jelentést is megadom, lásd alább.

² Nem képezik tárgyát az értekezésnek az olyan alakok, ahol nem jelenik meg nyílt személyjelölő a *-t/-tt* toldalékos verbális elemen, mint például az *anya-szült* (1525, Vitkovics-kódex: 89, idézi Simonyi 1914: 30) vagy *esz-veszettül* (1604, Pázmány Péter: Kempis Tamásnak Krisztus követéséről Négy könyvei. Mellyeket magyarra fordított: 366, idézi Klemm 1942: 399–400), a figura etymologicák, mint például *jöttön-jönnék* (1526. XII., Petrőczy Pálnak, Jagelló Anna magyar királyné pohárnokának levele Batthyány Ferenc horvát bánhoz, idézi Ödöngő Ábel álnéven Takáts Sándor, Magyar Nyelv 6: 448, 1910, Magyar Országos Levéltár). Azok a példányok sem tartoznak ide, ahol van személyjelölő, viszont nem jelzői szerepben állnak. Ilyenek tartoznak ide, mint például a *hadlaua choltat* (Halotti beszéd és könyörgés, idézi Simonyi 1907b: 241), *vér folytáig* (1529–1531, Thewrewk-kódex: 192, idézi Klemm 1942: 389) és az *-atta/-ette* toldalékos határozói igenevek, mint például a *mert ő angyala megőrizött engemet innét elmenettem* (1450 körül, Bécsi kódex: 39, idézi Klemm 1942: 390) példában. Továbbá azok a személyjelölt jelzői alakok sem tartoznak bele, ahol tárgyragos nominális elem van, amelyek nem használatosak már a mai magyar nyelvben. Ilyenek, mint például a középmagyar kori *Jót-únta emberek* (1645–1649, Geleji Katona István: Váltás titka 2: 247, idézi Klemm 1942: 402), illetőleg a népi mondásként használatos *Örül, mint a másét elverte gúnár* (1820, Dugonics András: Magyar példa beszédek és jeles mondások 1: 209, Szeged, posztumusz kiadás Grün Orbán betűivel). Klemm (1942: 402) azonban megjegyzi, hogy az Ormánságra jellemző, illetve Tompa (1961: 550) is idéz ilyen mai archaizált példát, mint *a magát túlélte feudalizmus* (1958, Tolnai Gábor: Kortárs: 56).

Menytutetescigeth (1329. VII. 12., idézi Jakubovich 1918: 79),⁴
Menittemezev (1363, Magyar oklevél-szótár),
Johannis dicti Istenwettthe (1333, Magyar oklevél-szótár),
Michael filius Symonis dicti Istenuetethe (1349, idézi Jakubovich 1918: 79),⁵
ravasz átkozta szél (1374, Mondseei glosszák, idézi Jakubovich 1927: 33),
ez fekél var fogotta veres pej ló meg tisztoljon (1488, Bagonyai ráolvasások, idézi Simonyi 1914: 31),
minden Isten adta jókat ember el feledné (1524–1527, Érdy-kódex: 129),
ördög-tojta és ördög-kotlotta hazugság (1613, Pázmány Péter: Isteni igazságra vezérlő kalauz, röviden Kalauz: 114, idézi Kiss 1879: 190, Klemm 1942: 395),
egér rágta sajt (1702, Pereszlényi: 29),
*szél kergette polyva*⁶ (1702, Pereszlényi: 29),
sors-üldözte Zalán (1825, Vörösmarty Mihály: Zalán futása, idézi Simonyi 1907a: 267),
harc-edzette hős (1882, Jókai Mór: Szeretve mind a vérpadig 1:148, idézi Simonyi 1907a: 267)

1.1.2. A nominális elem többes számú főnév

Ennél a csoportnál az ó- és középmagyar kori nyelvemlékekben kizárólag nem egyeztetett alakokat lehet találni. Egyeztetett alakok csak a XVIII. századtól kezdve mutathatók ki. Ennek ellenére minden kétséget kizáróan nem jelenthető ki, hogy azok nem is léteztek korábban. Ugyanakkor nem érthetők egyet sem Révai (1805) álláspontjával, miszerint hibásak a nem egyeztetett alakok, sem Simonyi (1907a) nézetével, hogy az egyeztetett alakok hamis analógia hatására jöttek létre. A mai magyarban az egyeztetett alakokat is lehetségesnek tartja Jakab (1988: 301) *a Lajosék felástúk föld* példában. Ugyanakkor elismeri, hogy az egyeztetett változat használata erősen korlátozott, és *a Lajosék felásta föld* változat az általános.

³ I. (Anjou) Károly (1288–1342; ur.: 1308–1342) magyar király oklevele alapján, közölte Foltin János 1883: A Zázty-i apátság XI. századi alapító oklevelének taglalata, s ismeretlen helyének meghatározása: kútfő-tanulmány az egri főegyházmegye történelméből, vonatkozással Anonymusra. Érsek-lyceumi Nyomda. Eger. 144. l.

⁴ Az Ibrányi családnak I. Károly királyhoz intézett oklevele alapján, Helytörténeti Gyűjtemény és Képtár, Ibrány.

⁵ Gilétfi (III.) Miklós nádornak, a kunok bírójának (ur.: 1342–1356) a Berényi családhoz küldött oklevele alapján, Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján.

⁶ A polyva jelentése: korpa.

Könnyű *más embörök szörzötte* könyvéből értelmet és tudományt venni (1588, Frankovics Gergely: Hasznos és fölötte szükséges könyv: 51, idézi Simonyi 1907a: 200 és 267; az eddig ismert legrégebbi magyar nyelvű nyomtatott orvosi könyv),

méhek-csinálta méz (1613, Pázmány Péter: Kalauz: 184, idézi Kiss 1879: 190, Simonyi 1914: 31),

emberek nem lakta kietlenek lennének palotáink (1616, Lépes Bálint: Az halandó és ítéletre menendő teljes emberi nemzet fényes tüköre: 424, idézi Simonyi 1907a: 193),

az *e jó urak álmodták* jövőnek jelszava (1891, Élet: 145, idézi Simonyi 1907a: 201)

1.1.3. A nominális elem tulajdonnév

Elő *Theoros hozta* thrák hadak! (1871, Arany János: Arisztophanész 2: 15, idézi Simonyi 1907a: 267)

1.2. A nominális elem névmás

1.2.1. Mutató névmás

De a kényes hadnagy erre semmit nem hajt, Mondván, hogy így öli *ez s amaz adta* fajt, (1700, Gyöngyösi: 220, idézi Simonyi 1907a: 268)

1.2.2. A nyomatékosító szerepű maga névmás

az orvosok is hamisak, csak *magok tette* orvosok (1632–1634, Veresmarti Mihály: Megtérése históriája 1: 221, idézi Simonyi 1907a: 200, Klemm 1942: 398)

1.2.3. Személyes névmás: A nyelvelmélekekből összeállított paradigma

E/1.	<p>Nyílt névmással:</p> <p>Kelj fel, ülj le és egyél az <i>én fogtam</i> vadba (1551, Heltai Gáspár: A Bibliának első része, azaz, Mózesnek öt könyve: Melly Magyar Nyelvre fordítottatott 1: M4, idézi Simonyi 1907a: 268)</p> <p>Rejtett névmással:</p> <p>Jövel és vegyöd az <i>neköd szörzöttem</i> koronát (1521–1541, Kazinczy-kódex: 34, idézi Simonyi 1907a: 268, Klemm 1942: 396, A. Jászó 1992: 435)</p>
E/2.	<p>Nyílt névmással:</p> <p>tekéncsed meg mastan <i>atte tennön tötted</i> frigyödnek jegyéről (1514–1519, Nagyszombati kódex: 78, idézi A. Jászó 1992: 435),</p> <p>És adom te neked és te nemednek te utánnad ez <i>te laktad</i> feldet (1516–1519, Jordánszky-kódex: 7b, idézi Simonyi 1907a: 269)</p> <p>Rejtett névmással:</p> <p><i>Az ten magadnak választottad városodban...</i> halálra ítéltetel vala (1520, Pozsonyi</p>

	kódex: 2 és 1529–1531, Thewrewk-kódex: 4, idézi Simonyi 1907a: 269), Amaz <i>reménletted</i> istened most holott? (XVI. sz. vége, Szilády Áron (szerk.): Gyarmathi Balassa Bálint költeményei: 131, idézi Simonyi 1907a: 269, Klemm 1942: 396)
E/3.	Nyílt névmással: Érdemljök az <i>ő meg ígérte</i> bódogságnak dicsőségét (1524–1527, Érdy-kódex: 96, idézi Simonyi 1907a: 269) Rejtett névmással: Ábrahám Isten szavára elhagyá <i>lakta</i> -földét és bujdosóba méne (1636, Pázmány Péter: Prédikációk: 188, idézi Simonyi 1907a: 270, Klemm 1942: 396)
T/1.	Hogy a szentek az <i>ő könyörgésekkel kívántunk</i> jókat nyerjenek minékünk (1613, Pázmány Péter: Kalauz, Appendix XVII, idézi Simonyi 1907a: 202, Klemm 1942: 395) (egyetlen példa)
T/2.	–
T/3.	(A gepidák) az <i>ő régi laktok</i> földökben, úgy mint a Tiszától fogva alsó Magyar- országban és Erdélyben menének. (1692, Lisznyai Kovács Pál: Magyarok krónikája: 180, idézi Simonyi 1907a: 202, Klemm 1942: 398) (egyetlen példa)

1.2.4. A leíró nyelvtani hagyomány alapján összeállított paradigma

A nyelvemlékekben az egyes számú alakok nagy számú példa alapján adatolhatóak, ezzel szemben a többes számú példáknál 1. és 3. személyben csak egy-egy ilyen példát találunk, 2. személyben viszont egyetlen példa sincs. Ugyanakkor véleményem szerint a *kívántunk* és a *laktok* esetében a birtokos személyjel megjelenését a nem jelzői használatú *-t/-tt* toldalékos alakokkal, mint például *ültömben*, *arra jártatokban*, *jöttünkben*, *mentükben* való keveredés eredményezhette, bár ez egyelőre nem több mint feltételezés, viszont némileg támogatja az e formák alkotóinak bizonytalansága a „helyes nyelvhasználat” tekintetében, illetőleg az anyanyelvi ítéletük a grammatikusság–agrammatikusság elkülönítésében. Egyrészt Pázmány Péter (1613) a szerkezet helyesírásánál bizonytalan abban, hogy az önálló, vagy pedig szóösszetételnek tekinthető, amit azzal jelez, hogy a konstrukció nominális és verbális eleme közé kötőjelet tesz: *ördög-tojta*, *ördög-kotlotta*, *méhek-csinálta*, míg kortársa, Lépes Bálint (1616) kötőjelek nélkül írja: *emberek nem lakta*. Erre a bizonytalanságra utal Tompa (1961/62) és Laczkó–Mártonfi (2004) a mai nyelvhasználat esetében, amikor kijelentik,

hogy sokszor nem húzható éles határ a szintaktikailag még önálló alakok és a szóösszetételek között. Másrészt Lisznyai Kovács Pál (1692) hiperkorrekciót alkalmaz a *-ba*, *-be* rag esetében, hiszen már ebben a korban is ingadozás tapasztalható a *-ba/-be*, *-ban/-ben* esetében: *alsó Magyar-országban és Erdélyben menének*, ahogy ez a mai anyanyelvi beszélők körében szintén megfigyelhető, lásd Sinkovics (2011). Ilyen ingadozás figyelhető meg véleményem szerint a jelzői és nem jelzői használatú *-t/-tt* toldalékos alakok toldalékolásában is.

Továbbá Károly (1957) megjegyzi, hogy a többes számú alakok nem mutathatók ki a kódexek korából. Ezért az adatok elenyésző száma nem lehet meggyőző arra nézve, hogy mi is lehetett a paradigma a többes számban az ó- és a középmagyar korban. Tompa (1955: 394) a következőket mondja a reformkori nyelvhasználatról: „[...] a jelző néha inkább *ragos ige* alaknak, mint *igenévnek* tekinthető: *hisz pl. a többes szám 1. személy végződése itt sohasem a névszói -unk, -ünk, hanem az igei -uk, -ük;*”

A többes számú alakok felvétele a paradigmába így „szemléletfüggő” szempontok alapján történt. Az alakok előfordulása erősen attól függ, hogy az ige vagy az igeneves szemléletet támogatják, illetőleg hogy a toldalékolásukkal melyik álláspontot akarják alátámasztani. Az **A** csoportban a tárgyas igeragozást tükröző rekonstruált paradigma található Révai (1805) szerint, melyet apróbb eltérésekkel a leíró nyelvtanok is magukévá tettek. Lásd Tompa (1961/62), Rácz (1968), Adamikné Jászó (1985), A. Jászó (1991a), Keszler (2000), Keszler–Lengyel (2002). Az elméleti igényű szakirodalomban Kenesei (1986) és Laczkó (2001) is e csoport paradigmáját követte. A **B** csoportban pedig Szepeszy (1939, 1982, 1986) szerinti igeneves elképzelés utáni rekonstruált paradigma látható, melyet részben Károly (1957) is átvett.

A csoport		B csoport	
(az én) <i>óhajtottam</i>	boldogság	(az én) <i>sütöttem</i>	kenyér
(a te) <i>óhajtottad</i>		(a te) <i>sütötted</i>	
(az ő) <i>óhajtotta</i>		(az ő) <i>sütötte</i>	
(a mi) <i>óhajtottuk</i>		(a mi) <i>sütöttünk</i>	
(a ti) <i>óhajtottátok</i>		(a ti) <i>sütöttetek</i>	
(az ők) <i>óhajtották</i>		(az ők) <i>sütöttük</i>	

1.3. Bővítményekkel

1.3.1. Jelzővel

ez *fekél* var fogotta veres pej ló meg tisztoljon (1488, Bagonyai ráolvasások, idézi Simonyi 1914: 31),

Könnyű *más* embörök szörzötte könyvéből értelmet és tudományt venni (1588, Frankovics Gergely: Hasznos és fölötte szükséges könyv: 51, idézi Simonyi 1907a: 200 és 267),

az *e jó* urak álmodták jövőnek jelszava (1891, Élet: 145, idézi Simonyi 1907a: 201)

1.3.2. Argumentummal⁷

Az *ten magadnak* választottad városodban...halálra ítéltetel vala (1520, Pozsonyi kódex: 2 és 1529–1531, Thewrewk-kódex: 4, idézi Simonyi 1907a: 269),

vegyöd az *neköd* szörzöttem koronát (1521–1541, Kazinczy-kódex: 34, idézi Simonyi 1907a: 268, Klemm 1942: 396, A. Jászó 1992: 435),

Hogy a szentek az *ő könyörgésekkel* kívántunk jókat nyerjenek minékünk (1613, Pázmány Péter: Kalauz, Appendix XVII, idézi Simonyi 1907a: 202, idézi Klemm 1942: 395),

Valóban is örülnék az *Fajgel uram Váradrúl* hozta válasznak (1691–1692, Thököly Imre fejedelem 1691–1692 Leveles-könyve: 5, idézi Simonyi 1907a: 267)

1.3.3. Adjunktummal⁸

tekéncsed meg mastan atte *tennön* tötted frigyödnék jegyéről (1514–1519, Nagyszombati kódex: 78)

1.3.4. Argumentummal és adjunktummal

Ráemlítettem őt a *tavalynéked adta* ajándokra; de sajnálja, hogy most olyanokkal nem szolgálhat (XIX. sz. eleje, Szvorényi József (szerk.) 1879: Vitkovits Mihály művei 3: 104, idézi Simonyi 1907a: 269–270)

1.3.5. Igemódosítóval⁹

⁷ Az argumentumok egy és csak egy tematikus szereppel rendelkező referenciális funkciójú elemek, amelyek nem lehetnek idiómák részei vagy olyan alakok, amelyek csak egy kötelező szintaktikai pozíciót töltenek be, mint például az igemódosítók. Az argumentumok közé a következő kategóriák tartoznak: 1. nyílt anaforák, 2. névmási elemek, 3. referenciális kifejezések, 4. tagmondatok. (Chomsky 1981: 35, 101).

⁸ Kenesei (2000a: 107) a következő meghatározást adja az adjunktumokra. „A vonzat nélküli szavak általában **adjunktumként** (illetve adjunktumot alkotó szintagmák fejeként, azaz a magyar terminológia szerint többnyire szabad határozóként) jelennek meg a mondatban. [...] Eszerint adjunktumi szerepben mind a lexikális, mind a funkcionális elemek, vagyis mind a tematikus, mind pedig a nem tematikus vonzattal ellátott vagy ellátható osztályok tagjai előfordulhatnak.” Kenesei (2000a: 107).

⁹ A pusztán névszói igemódosító É. Kiss (1998: 34–35) szerint az igekötőhöz hasonló szerepet tölt be a mondatban, valójában egy kifejezés: NP, illetve ADJP kategóriájú, az igekötőhöz hasonlóan nem nevez meg individuumokat, és a funkciója az igekötőhöz hasonlóan az, hogy az ige által kifejezett cselekvést, történetet módosítja.

A nép az *osztályrészül* nyerte szenvedést már meg is szokhatta (idézi Simonyi 1907a: 270)

1.3.6. Igekötővel¹⁰

Érdemljök az *ő meg ígérte* bódogságnak dicsőségét (1524–1527, Érdy-kódex: 96, idézi Simonyi 1907a: 269)

1.3.7. Tagadással

emberek nem lakta kietlenek lennének palotáink (1616, Lépes Bálint: Az halandó és ítéletre menendő teljes emberi nemzet fényes tüköre: 424, idézi Simonyi 1907a: 193)

1.3.8. Tagadással és igekötővel

Midőn Donáth *soha ki nem találhattam* okból pisztolyával a rabot úgy lőtte melybe (1825, Vitán Sándor: Csatak Hora követőivel a dévai mezőn, idézi Simonyi 1907a: 268)

1.3.9. Tagadással és adjunktummal

Még piros évedben, *még bú nem lepte* korodban (XIX. sz. eleje, Szvorényi József (szerk.) 1879: Vitkovits Mihály művei 1: 156, idézi Simonyi 1907a: 267)

1.3.10. Tagadással, igekötővel, adjunktummal és jelzővel

a *múlt napi eső még ki nem ürítette* terhes fellegek nyúltak le Liszina hegy ormairól (1839–1841, Eötvös József (szerk.): Budapesti árvizkönyv 4: 180, idézi Tompa 1955: 395)

1.3.11. Kvantorral (mennyiségjelölővel)

minden-szerette béke (1871, Arany János: Arisztophanész 1: 321, idézi Klemm 1942: 395)

1.4. Ige szemantikai típusa szerint: pszichológiai igével¹¹

1.4.1. Érzelmi állapotot kifejezők

gyűlölttem világ (1775, Kónyi János: Ábel Kain által lett halála: 161, idézi Simonyi 1907a: 268),

szívem kedvelte Laborcán (1825, Vörösmarty Mihály: Zalán futása, idézi Simonyi 1907a: 267),

¹⁰ Az igekötő É. Kiss (1998: 33) szerint a módosító szerepű igevonzatok (igemódosítók) leggyakoribb típusa, mondattanilag önálló összetevő. Továbbá „[...] olyan ADVP kategóriájú igei vonzat, mely többnyire az igető által kifejezett cselekvés bevégeztségét (*elolvas*), vagy bevégeztségét és irányultságát (*elmege*), vagy bevégeztségét és sajátos módját (*átolvas*) jelöli; vagy az igével elemezhetetlen jelentéstani egységet alkotva (*berúg*) jelöl egy cselekvést/történést/állapotot. Röviden: az igekötő az ige jelentését módosítja.” É. Kiss (1998: 34).

¹¹ A pszichológiai igék mentális állapotot vagy eseményt fejeznek ki, amelyeknek vagy az alanyuk vagy a tárgyük (*megijeszt, megdöbbsent, megzavar*) experiens tematikus szerepben áll. Az experiens alanyú igéknek három csoportja van: 1. érzelmi (*szeret, gyűlöl, irigyel*), 2. érzékelési (*lát, hall*) és 3. kognitív (*ért, ismer, tud*) állapotot fejeznek ki. (Eszes 2005: 113–114).

Ország világ csodálta vitézi tettei (1843, Garay János: Az obsitos, idézi Simonyi 1907a: 267),

minden-szerette béke (1871, Arany János: Arisztophanész 1: 321, idézi Klemm 1942: 395),
ördög-unta banyája (Magyar tájszótár, idézi Simonyi 1907a: 265)

1.4.2. Érzékelési állapotot kifejezők

madár látta fű (1795, Magyar grammatika: 102, idézi Klemm 1942: 395)

1.4.3. Kognitív állapotot kifejezők

Amaz *reménletted* istened most holott? (XVI. sz. vége, Szilády Áron (szerk.): Gyarmathi Balassa Bálint költeményei: 131, idézi Simonyi 1907a: 269, Klemm 1942: 396),

az *e jó urak álmodták* jövőnek jelszava (1891, Élet: 145, idézi Simonyi 1907a: 201)

1.5. Mellérendelés vagy ellipszis¹²

1.5.1. Az igei argumentummal

De a kényes hadnagy erre semmit nem hajt, Mondván, hogy így öli *ez s amaz adta* fajt, (1700, Gyöngyösi: 220, idézi Simonyi 1907a: 268)

1.5.2. A verbális elemmel

Ilyen példa nem ismeretes

1.6. Jelöletlen szerkezet

Menytuchzigeth, Menytuthzigeth (1329. VII. 12., idézi Jakubovich 1918: 79), lásd fentebb és az Értelmezéseket,

anya-szült (1525, Vitkovics-kódex: 89, idézi Simonyi 1914: 30)

1.7. Állítmányi szerepben

De *szú-ette* ez a gerendü (Őrség, idézi Simonyi 1907a: 265)

1.8. Értelmezői szerepben¹³

Ne higgy a leánynak, az *isten-adtának* (Népdal, idézi Simonyi 1907a: 265, Károly 1957: 146)

1.9. Antecedens nélkül

¹² Tudom, hogy nem szerencsés, hogy a mellérendelés és ellipszis fogalmak együtt szerepelnek, viszont hangsúlyozni szeretném, hogy nem tartom őket azonos tartalmú szakkifejezésnek. Annak oka, hogy ilyen formában szerepeltetem őket az értekezésben, hogy nem mindig különíthető el pontosan és könnyen, hogy melyik esetről van szó. Ugyanakkor a vizsgálatom szempontjából nem lényeges, hogy melyik típusba tartozik a kérdéses forma, ezért nem vizsgáltam meg alaposabban ezt a problémát, így jobb híján mindkét terminust megnevezem.

¹³ Antal (1977: 152) megállapítja, hogy az ún. értelmező jelző esetében nem a melléknév hátravetéséről, azaz nem posztinominális használatáról van szó: *Vettem egy lovat, fehérét.* = *Láttam egy lovat, (egy) fehér (lova)(e)t.*

Mert szörnyen jó ember volt az *isten-teremtette* (1848, Petőfi Sándor: A jó tanító, idézi Simonyi 1907a: 265),

Ott játszódjék az *eb-únta*, nemsokára teszek róla (Moldva, idézi Simonyi 1907a: 265),

Jobb az *isten ölte* mint az *ember vágta* (erdélyi közmondás, idézi Simonyi 1907a: 266)

2. Személyjelölő csak a nominális elemen (elől jelölt csoport)¹⁴

2.1. A nominális elem egyes számú főnév

2.1.1. A nominális elem egyes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel egyes számú antecedensre utalva¹⁵

ott vala egy *keze meg aszott* ember (1466, Münchener kódex: 75, idézi Simonyi 1875: 437, Klemm 1942: 400),

mondá a *keze aszott* embernek (1466, Münchener kódex: 75, idézi Simonyi 1875: 437, idézi Klemm 1942: 400),

az *esze veszőtt* ifjú (1524–1527, Érdy-kódex: 199, idézi Klemm 1942: 400),

magvaszakadt jószág (1613, Magyar oklevél-szótár, idézi Klemm 1942: 400, különírván is: *magva szakadt* jószág, 1636, Magyar oklevél-szótár),

az *ereje-szakatt* beteg nem járhat segítő-nélkül (1636, Pázmány: Prédikációk: 71, idézi Simonyi 1914: 24),

egy *keze lába el esett* benna csig big¹⁶ embert meg szolítván (1645, Geleji Katona: Titkok titka: 37, idézi Simonyi 1914: 24)

2.1.2. A nominális elem egyes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel többes számú antecedensre utalva

sem esznek, sem isznak továbbá, de mint *eszeveszöttek* tétova futosnak (1524–1527, Érdy-kódex: 8, idézi Antibarbarus (Simonyi Zsigmond) 1907: 40)

2.1.3. A nominális elem többes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel többes számú antecedensre utalva

¹⁴ Csak és kizárólag tárgyatlan igés szerkezetek tartoznak bele ebbe a csoportba, így az olyan szerkezetek, mint a szenvedő értelmű *kölkei elragadott nőstény medve* (Bécsi kódex: 199), ahol egy tárgy (tranzitív) ige szerepel a konstrukcióban, ebben a vizsgálatban nem szerepelnek. Ennek a magyarázatára az **EJ** mai alakjainak az ismertetésekor térek majd ki.

¹⁵ A birtokos toldalékokat Antal (1961) értelmében jelnek tekintem, és nem ragnak.

¹⁶ A *csig big* jelentése jelentéktelen, semmitmondó, semmirekellő, haszontalan, mihaszna (Magyar nyelvtörténeti szótár).

inok szakadott emberek (1631 előtt, Péchi-kódex: 72b, idézi Antibarbarus (Simonyi Zsigmond) 1907: 40, 2-es lábjegyzet, Klemm 1942: 400, Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár)

2.1.4. A nominális elem tulajdonnév

Ilyen példa nem ismeretes

2.2. A nominális elem többes számú főnév

Olyan példa nem ismeretes, ahol van számbeli egyeztetés a nominális és a verbális elem között.

Illetés nélkül nem szűkölködik senki, hanem csak az *inai-szakadozott* (1643, Comenius: Januae Linguae Latinae Vestibulum: 43, idézi Klemm 1942: 400)

2.3. A nominális elem névmás

Ilyen példa nem ismeretes

2.4. Bővitményekkel

2.4.1. Jelzővel

Hat hónapig így beszélt ő *a jó kedve tűnt* kérőnek (1909, Kalevala, fordította Vikár Béla, idézi Simonyi 1914: 24)

2.4.2. Argumentummal

Ilyen példa nem ismeretes

2.4.3. Adjunktummal

Rákos, *sokáig hírefogyott* mező, többé nem az már (1858, Czuczor költeményei 1: 49, idézi Simonyi 1914: 24)

2.4.4. Igemódosítóval

Ilyen példa nem ismeretes

2.4.5. Igekötővel

ott vala egy *keze meg aszott* ember (1466, Münchener kódex: 75, idézi Simonyi 1875: 437, Klemm 1942: 400),

egy *keze lába el esett* benna csig big embert meg szolítván (1645, Geleji Katona: Titkok titka: 37, idézi Simonyi 1914: 24)

2.4.6. Tagadással

Ilyen példa nem ismeretes

2.4.7. Kvantorral

Ilyen példa nem ismeretes

2.5. Ige szemantikai típusa szerint: pszichológiai igével

Ilyen példa nem ismeretes

2.6. Mellérendelés vagy ellipszis

2.6.1. Az igei argumentummal

egy *keze lába el esett* benna csig big embert meg szolítván (1645, Geleji Katona: Titkok titka: 37, idézi Simonyi 1914: 24)

2.6.2. A verbális elemmel

Ilyen példa nem ismeretes

2.7. Jelöletlen szerkezet

esz-veszettül (1604, Pázmány Péter: Kempis Tamásnak Krisztus követéséről Négy könyvei.

Mellyeket magyarra fordított: 366, idézi Klemm 1942: 399–400),

*mag-szakadt*¹⁷ (1831, Széchenyi István: Stadium: 99)

2.8. Állítmányi szerepben

Ilyen példa nem ismeretes

2.9. Értelmezői szerepben

Ilyen példa nem ismeretes

2.10. Antecedens nélkül

sem esznek, sem isznak továbbá, de mint *eszeveszöttek* tétova futosnak (1524–1527, Érdy-kódex: 8, idézi Antibarbarus (Simonyi Zsigmond) 1907: 40),

Illetés nélkül nem szűkölködik senki, hanem csak az *inai-szakadozott* (1643, Comenius: Januae Linguae Latinae Vestibulum: 43, idézi Klemm 1942: 400)

A fenti példák azt mutatják, hogy az elfogadott vélekedésekkel szemben a régiségben már a kezdetektől fogva sem a **HJ**, sem az **EJ** nem volt megszorított szerkezetű, és a szigorú kéttagúság sem jellemezte. A konstrukció állhatott három (*Fajgel uram₁ Váradrúl₂ hozta₃*), négy (*még₁ bú₂ nem₃ lepte₄*), sőt öt (*múlt napi eső₁ még₂ ki₃ nem₄ ürítette₅*) tagból is, de akár egyetlen elemből (*reménletted₁*) is. Továbbá mind a tagmondat élére (*sokáig híre fogyott*), a nominális elem elé, mind pedig a nominális és a verbális elem közé (*te tennön tötted*) be

¹⁷ „Azon fulánk kivetése által mely a hazai életelvét szünetlen marczongolja elég aequivalenst nyer a fejdelem mind azon **magszakadt** jószágokért melyek rendszerint olly mélyen feküsznek adósságok alatt hogy sokszor minden becsők az azokhul kilátszó templomi tornyok csucsaira reducáltatik.” Széchenyi István: *Stadium*, Z**** kiadásában, 1831: 99.

http://books.google.hu/books?id=eHNAAAAAYAAJ&pg=PA99&lpg=PA99&dq=magszakadt&source=bl&ots=C5XgbNK5st&sig=M1E_EFUc4wzsdofcyQC-FXhyVWI&hl=hu&sa=X&ei=sXMhUN_bIJDEtAbcxYGACA&ved=0CFwQ6AEwCQ#v=onepage&q=magszakadt&f=false – 2012. december 3.

lehetett helyezni különböző összetevőket, és nem csak abban az esetben jelenhetett meg egyéb konstituens a tagmondatban, ha a nominális elem elmaradt, ahogy az a példákból jól látszik. A nominális és a verbális elem közé pedig nemcsak igekötő (*keze **meg** aszott*) vagy tagadószó (*emberek **nem** lakta*) kerülhetett, hanem argumentum is: *Fajgel uram **Váradrúl** hozta*. Az adatok azt a vélekedést sem támasztják alá, hogy nem állhat a **HJ**-ben pszichológiai ige: *gyűlöltem*, *szívem kedvelte*, *ország világ csodálta*, *minden-szerette*, *ördög-unta*. Az **EJ** esetében ugyan nem található példa a pszichológiai ige előfordulására, viszont ennek az okát majd a későbbiekben, a mai adatok számbavétele után tárgyaljuk. Emellett kvantifikált kifejezés is megjelenhet a szerkezetben: *minden-szerette*. Jelző is behelyezhető a konstrukcióba (*fekél var fogotta*), ez viszont nem növeli a szerkezet összetevőinek a számát, hiszen a jelző csak a nominális elemet módosíthatja. A nominális elem mellérendelésben vagy ellipsisban is részt vehet: *ez s amaz adta*.

Jellemzője még a **HJ** és az **EJ** szerkezetnek, hogy többes szám esetén nincs egyeztetés: (általában **HJ**-nál) *méhek-csinálta*, (egyáltalán nem az **EJ**-nél) *inai-szakadozott*, és a **HJ**-nál a *maga* névmás esetében sincs: *magok tette*. Az **EJ**-nél a nominális elem birtokos személyjele opcionálisan egyezik a többes számú antecedenssel: *eszeveszöttek* és *inok szakadott*. Tulajdonnév behelyezhető a **HJ**-be: *Theoros hozta*, az **EJ**-nél viszont erre nincs példa, erre még később rátérünk. Megvizsgáltuk az értelmezői (a leánynak, az *isten-adtának*) és állítmányi (De *szú-ette* ez a gerendü) használatot, a személyjelöletlen formák (*mag-szakadt*) létezését, valamint az antecedens nélküli (*eszeveszöttek* tétova futosnak) alakokat is. Ez utóbbi példák előfordulása azonban nem tartozik szorosan a vizsgálatunk tárgyához, hiszen csak a fejes (ahogy fentebb utaltunk rá, az értelmezői használatban is törlődik a fej), személyjelölt és feltételezésünk szerint szintaktikailag önálló alakokkal foglalkozunk. Mielőtt rátérnénk a mai magyar adatokra, és megvizsgálánk, hogy mennyiben érvényesek ezek a megállapítások a spontán létrehozott példányokra, még megnézzük a legrégibb konstrukciók értelmezéseit, amelyeknek a szerkezete vagy jelentése már részben vagy teljesen elhalványult.

2.2. ÉRTELMEZÉSEK

Jakubovich (1918) a legelső nyelvtörténeti alakot, a *menytegudurre* (1273) szerkezetet *mennyütötte gödörre*-ként értelmezi a következő megfontolásokból. „1329. Venit ad insulam *Menytuchzigeth* (Múz. Ibrányi)». Az OklSz. is, s utána többek közt MELICH is mai nyelven «*ménnyütő sziget*»-nek értelmezik az 1329. évi adatot. Azonban sem MELICH, sem

mások nem magyarázták még meg, hogyan kell értelmezni az összetételben a *mënnnyütő*-t. Hogy ilyen összetétel van, azt támogatni látszik az OklSz.-nak 1273. évből való «ad *menytegudurre*» adata is, a melyet talán szintén *mënnnyütő-gödörre*-nek (így ?-lel az OklSz.) lehet értelmezni. Kétségünket azonban, hogyan lehet egy *gödör*, *sziget mennyütő*, ez az adat sem oszlatja el. Az OklSz. harmadik adata már némi világosságot vet az összetételre. Ez a harmadik adata 1363-ból való s így hangzik: «Uenissent ad quendam locum *Menittemezev* vocatum». Hogy itt a *Menittemezev* a. m. *mën-itte-mezëü*, azaz «*mënnny-üttë(ütötte)-mező*», a magyarázatnak semmi sem áll az útjában. Az egész összetétel pedig a. m.: *mennyköütötte mező*. – Úgy gondolom, hogy a *menytegudurre* is a. m. '*mën-ite-güdürrë*', azaz '*mennyütötte gödörre*'. Az Ibrányi család levéltárából közölt *Menytuchzigethre* vonatkozólag már most a következőket kell tudnunk: [...] Az oklevél a család levéltárában két egykorú, hártýára írott, két különböző kéztől származó példányban van meg. Az egyik példányban már most ezt olvassuk: «[...] et uenit ad insulam *menutetesciget* ubi erexerunt terream metam...» Hogy ez a. m. *mënnny-ütötte sziget* (a melyet korabeli ejtéssel *mën-ütëtë szigetnek* olvasunk), kétségtelen. – Az 1329. VII. 12. kelt oklevél másik példányáról tudnunk kell, hogy benne a *c* és *t* betű azonos jeggyel van írva; így nézve a szöveget a kérdéses hely e példányban, a honnan az OklSz. adata is való ez: «[...] et venit ad insulam *Menytuthzigeth*, vbi erexerunt vnam terram Metam...». E másik példányban tehát a helynév a. m. *mënnnyütött sziget* (korabeli ejtéssel *mën-itüt-sziget*). A fölhozottak alapján – azt hiszem – kétségtelen, hogy a régi nyelvből *Mënnnyütősziget* adatunk nincs.” (Jakubovich 1918: 79–80). Jakubovich értelmezését veszi át Klemm (1942), Károly (1957), Pais (1965) és A. Jászó (1991b) is. Velcsovne (1981) viszont a *mennyütősziget* változatot fogadja el, amely esetében a szerkezet folyamatos melléknévi igenévi alakot tartalmaz. Természetesen az értekezés szempontjából csak a személyjelölt (*menny-ütötte*) alak számít érdeklődésünkre, de a félreértések elkerülése és eloszlátása, valamint a korábbi és ma is létező eltérő értelmezések miatt a személyjelölő nélküli (*menny-ütött*) formát is kötelességem volt belevenni.

Az *Istenwethe* (1333) értelmezése Jakubovich (1918) szerint a következő. „Mindezek alapján azt hiszem, hogy az *Istenvette* nem az *Isten+vesz*, hanem *Isten+vet* származéka. Ebben a gondolatban megerősít, hogy találtam egy 1349-ből való adatot, a melyben ez van: «Michael filius Symonis dicti *Istenuetethe*» [...] Így már érthető az *Istenvette*, a mely tehát alakjára olyan mint *Harapsütte* (hely) MTsz., *mennyütte mező*, - *sziget* [...], értelmére pedig a. m. '*Isten taszította*' (MTsz.) ember.” (Jakubovich 1918: 79).

A ravasz átkozta szél (1374) pedig jelentésére nézve az alábbi. „A ravasz régi nyelvünkben rókát jelent. A rókának pedig, mint sok más állatnak [...] a népies megfigyelés időjóslo, az időváltozást előre megérző tehetséget tulajdonít. [...] Ha nem csalódunk, a ravaszok, rókák ezen zivatart, vihart érző ugatását, panaszos kiáltozását veszi a régi magyar elnevezés átkozó dá snak.” (Jakubovich 1927: 34).

2.3. A MAI MAGYAR ADATOK

Elsősorban a mai magyar nyelvben még létrehozható, előforduló, nem lexikalizált, nem idiomatikus alakokat veszem számba, és az anyanyelvi beszélőkön tesztelve, valamint nyomtatott és világhálós forrásból származó adatok segítségével írom le a *vére hullott Vászka* (Gothár Péter: *Haggyállógva Vászka* (1996) filmje után) típusú szerkezetet és előfordulási lehetőségeit. A példák a **HJ** és az **EJ** mai alakjai esetében azt mutatják, hogy azt a megállapítást, amely mind a leíró nyelvtanokban, mind pedig az elméleti igényű elemzésekben elterjedt, hogy a szerkezet erősen megszorított, és szigorúan kéttagú, ahogy láthattuk, már a régi nyelvben fellelhető adatok sem támogatják, de a mai magyar nyelvben található példák is erős empirikus érveket szolgáltatnak e jellemzések ellen. Az adatoknál minden esetben az anyanyelvi beszélők kompetenciáját hívom segítségül: vagy nyomtatott és internetes példák révén a **HJ** és az **EJ** esetében, vagy ha magam hoztam létre az adatokat, akkor anyanyelvi beszélőkön teszteltem őket, ahogy ezt az **EJ**-nél tettem. A saját anyanyelvi kompetenciámra így semmilyen módon nem hagytam, és a korábbi nyelvtanokban és elemzésekben található példák grammatikusságának a megítélését is mindig egybevettem a saját gyűjtött és/vagy letesztelt adataimmal. Az adatoknál tehát minden esetben feltüntettem azok forrását vagy az anyanyelvi beszélők ítéletét százalékos formában, ha magam hoztam létre őket, így ha egyesek számára vitatottak is a példányadatok, az kizárólag a mai magyar anyanyelvi beszélők kompetenciájából indul ki, és arra épül.

Látszólag módszertani problémát jelent a szerkezetek helyesírása, amely rányomja a bélyegét a szerkezetek megítélésére is (szóösszetétel kontra önálló szintagma), pedig ahogy Laczkó–Mártonfi (2004) fogalmaz a vitaanyagában, a legneuralgikusabb pontja helyesírásunknak a különírás és az egybeírás, és a szókapcsolatok és az összetételek között nem húzható nyelvtani értelemben éles határ. Legnagyobb gondot az állandósult szókapcsolatok jelentik, és a kéttagú, igei alapú állandósult szókapcsolatok a legproblémásabbak, pontosan, mint a vizsgált szerkezeteink. Az egybeírást csak a kialakult írásgyakorlat indokolja. Az állandósult szókapcsolatokat és idiómákat egységesen kötőjelesen írjuk a vizsgálat során, míg az újonnan alkotottakat különírjuk, függetlenül az alkotója

írásmódjától, hiszen azokat szintaktikailag függetleneknek feltételezzük, de az állandósult szókapcsolatok esetében is foglalkozunk a szintaktikai önállóság kérdésével.

2.3.1. SZEMÉLYJELÖLŐ A VERBÁLIS ELEMEN

Ahogy már fentebb is utaltam rá, a **HJ** esetében ugyan felmérést nem készítettem, hiszen a hátul jelölt esetében az **EJ**-vel ellentétben sohasem merült fel a produktivitás hiánya, viszont csak olyan adatokat használok fel, amelyek nyomtatott vagy internetes forrásból származnak, amelyek az anyanyelvi beszélők spontán mondatalkotásait tükrözik. Ugyanakkor Laczkó (2001) véleményét fontosnak tartom, amely minden egyes példányadra érvényes lehet, mert a szerkezetek megítélése eltérő az anyanyelvi beszélők körében. „Itt teljesen figyelmen kívül hagyom azt a kérdést, hogy a mai nyelvben az egyes szerkezetek mennyire gyakran vagy ritkán használatosak, milyen mértékben hatnak archaikusnak vagy furesának.” (Laczkó 2001: 751). A példáknál mindig csak a konstrukció első előfordulásánál tüntetem fel az adat forrását, ha az több csoportba is beletartozik az alábbiak közül. Azt most hangsúlyozom, hogy források megadásánál csak az **EJ** mai példái szerepelnek a Függelékben, minden más esetben lábjegyzetben adom meg a példák forrását. A különbségtétel oka pedig abból származik, hogy az **EJ** esetében az az adatok újdonsága miatt az összes, eddig gyűjtött példányt megemlítem az értekezésem Függelékében, és ezek közül választottam ki néhány adatot, amelyeket bemutatok, és elemzek a disszertációban. A **HJ**-nál azonban nem volt szükség a produktivitás igazolására, ezért az adatgyűjtés is kisebb korpuszra terjedt ki, így célszerűbbnek tartottam, hogy a példák forrása közvetlenül lábjegyzetben szerepelhessen.

1. A nominális elem főnév

1.1 A nominális elem egyes számú főnév

független elnök vezette bizottság,¹⁸ *gyomorsav okozta bántalmak*¹⁹

1.2. A nominális elem többes számú főnév

Jakab elismeri, hogy az egyeztetett változat használata erősen korlátozott, és Tompa (1961/62) véleményével egyetért, hogy „csak ritkán, főként a filológia nyelvében fordul elő.” (Tompá 1961: 550). A nem egyeztetett forma pedig az általános.

¹⁸ „A 8. osztályt végzettek **független elnök vezette** bizottság előtt tesznek tanúbizonyságot írásban és szóban tudásukról.” <http://www.aranyj-gyor.sulinet.hu/iskola/kettannyelv.vu.php> – 2012. december 3.

¹⁹ Rosztóczy András–Wittmann Tibor 2005: *Refluxbetegség – **gyomorsav okozta bántalmak*** = Tulassay Zsolt és Simon László (szerk.): *Gastroenterológia*, SpringMed, Budapest.

a Lajosék felásta föld, %a Lajosék felásták föld (Jakab 1988: 301).

1.3. A nominális elem tulajdonnév

a Vágó István vezette vetélkedő

2. A nominális elem névmás

2.1. Mutató névmás

az *ezek* vezette konzorciumok²⁰, az *ezek* vezette hadsereg²¹

2.2. A nyomatékosító szerepű maga névmás

(1) (Laczkó 2001: 751)

E/1.	a <i>magam</i> építette	a <i>magam</i> *építettem	homokvár
E/2.	a <i>magad</i> építette	a <i>magad</i> *építetted	
E/3.	a <i>maga</i> építette		
T/1.	a <i>magunk</i> építette	a <i>magunk</i> *építettük	
T/2.	a <i>magatok</i> építette	a <i>magatok</i> *építettétek	
T/3.	a <i>maguk</i> építette	a <i>maguk</i> *építették	

2.3. Személyes névmás

A leíró és elméleti igényű nyelvtanok is elismerik a létezését a mai magyarban. A leíró nyelvtanok közül Tompa (1961/62), Rácz (1968), Adamikné Jászó (1985), A. Jászó (1991a), Keszler (2000), Keszler–Lengyel (2002), míg az elméletiek közül Kenesei

²⁰ „Pályázhatnak a 2004. évi CXXXIV. törvény szerint meghatározott kutatóhelyek, költségvetési kutatóhelyek, nonprofit kutatóhelyek (ha nem vesznek részt egyik Kisfalu projekt végrehajtásban sem) és az **ezek vezette** konzorciumok,”

http://www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebPalyazatok&WG_OID=PALf91ea63d9d143b68a&WG_PRINTABLE=1 – 2012. december 3.

²¹ „Meg ott azért a síthek alatt nem csak Erőuraló jediszzerű csúnyabácsikat értettek, hanem az **ezek vezette** hadsereget” <http://www.playdome.hu/forum.php?action=pl&l=1208836> – 2012. december 3.

(1986) és Laczkó (2001) foglalkozik velük. Ezeknek a munkáknak az adatait foglalja össze az alábbi táblázat:

(2)

E/1.	<i>az (én) idéztem példa</i>	<i>egy (én) említettem levél</i>
E/2.	<i>a(z) (te) idéztéd példa</i>	<i>egy (te) említettéd levél</i>
E/3.	<i>az (ő) idézte példa</i>	<i>egy (ő) említette levél</i>
T/1.	<i>a(z) (mi) idéztük példa</i>	<i>egy (mi) említettük levél</i>
T/2.	<i>a(z) (ti) idéztétek példa</i>	<i>egy (ti) említettétek levél</i>
T/3.	<i>az *(ők) idézte/(ők) idézték példa</i>	<i>egy *(ők) említette/(ők) említették levél</i>

3. Bővítményekkel

3.1. Jelzővel

az *elválasztó sávba telepített E Turbine oszlopok mellett elhaladó autók keltette légmozgás*²²,

*rokon költők megénekelte folyók*²³, a *szent könyvek tartalmazta tudás*²⁴,

*romantikus érzelmek vagy szexuális vágyak keltette fantázia*²⁵,

az *andalúziai kutyák széttépte Tainos indiánok*²⁶,

*mézelő méhek alkotta rajfűrt*²⁷,

²² „Gomes koncepciója szerint az *elválasztó sávba telepített E Turbine oszlopok mellett elhaladó autók keltette légmozgás* forgásba hozza a *lapátkerekeket*,” <http://4x4online.hu/hir/732> – 2012. december 3.

²³ „A figyelem először egy-egy neki tetsző motívumon tapad meg: olykor egy újjáteremtődő metaforán, olykor a kurzivált szavakon, egy-egy mitikus alakon, latin közmondásokon, *rokon költők megénekelte* folyók nevén,” <http://esolap.hu/archive/entryView/1260> – 2012. december 3.

²⁴ „amely szimbolikus belépési engedély a *szent könyvek tartalmazta* tudás birodalmába.” Gábor György: A világ minden kérdése, a világ minden ellenvetése http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/gaborgy_a_vilag_minden_kerdese.htm – 2012. december 3.

²⁵ „*Romantikus érzelmek vagy szexuális vágyak keltette* fantáziája megindul, ha erre a személyre gondol,” <http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?SID=&pev=2010&pho=04&pnap=12&n=kazu01> – 2012. december 3.

²⁶ „az *andalúziai kutyák széttépte* Tainos indiánok, az Ona törzs megcsónkított fülekkel, <http://balintbeckett.blogspot.hu/2008/12/egy-s-kilencvenkilenc.html> – 2012. december 3.

²⁷ „*Mézelő méhek alkotta* rajfűrt lóg az egyik Savaria téri fán a belvárosban.” <http://www.tvszombathely.hu/hirek/kirajzott-mehkekhez-riasztottak-egy-meheszt-ket-helyszinre-is-szombathelyen-20120530> – 2012. december 3.

a **kreatív emberek kedvelte** 7. kerület²⁸

3.2. Argumentummal

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

3.3. Adjunktummal

a **szintén** gyerekek rajzolta térkép,²⁹

az **újkortól** mindig **többségében** magyarok lakta település³⁰,

az **50-50 százalékban** külföldiek és magyarok látogatta belvárosi üzletek³¹,

egy **többségében** nem magyarok látogatta pub³²

3.4. Igemódosítóval

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

3.5. Igekötővel

a **saját** maguk **megalkotta** gépek³³,

rokon költők **megénekelte** folyók,

költők **megénekelte** és tömegek **visszasóvárogta** aranykor³⁴,

az andalúziai kutyák **széttépte** Tainos indiánok,

legyek **beköpte** lárvafészek³⁵,

a maguk **megválasztotta** mód³⁶ (igekötő nélkül: a **maguk választotta** tudományos téma³⁷)

²⁸ „Bécsben, a **kreatív emberek kedvelte** 7. kerületben, a Schottenfeldgasse 85. szám alatt megnyílt iroda a Budapesten már bevált és 2010-ben a Fiaatal Vállalkozók Díjával kitüntetett LOFFICE koncepció nemzetközi implementálása.” <http://www.loffice.hu/coworking/rolunk> – 2012. december 3.

²⁹ „amely a **szintén gyerekek rajzolta** térképen segített a konkrét helyszín megtalálásában.” <http://mkne.hu/pic/piekonyv9.htm> – 2012. december 3.

³⁰ „Halas az **újkortól mindig többségében magyarok lakta** település volt” http://www.vkhalas.hu/helytortenet/mozaikok/nemzethistroia_vegso.pdf – 2012. december 3.

³¹ „amelyeket nem elsősorban az **50-50 százalékban külföldiek és magyarok látogatta** belvárosi üzleteknek „termékfejlesztnek”.” <http://www.trademagazin.hu/horeca/gusto-burger.html> – 2012. december 3.

³² „A hely egy **többségében nem magyarok látogatta** pub, ehhez képest egész hihető volt az angol nyelvű produkció Tunyótól.” <http://passzio.hu/modules.php?name=News&file=print&sid=8772> – 2012. december 3.

³³ „Mikor az emberiség azt hitte nem jöhet el borzalmasabb, mint a második világháború, a **saját maguk megalkotta** gépek elszabadultak.” <http://www.gamestar.hu/jatek/terminator-3-war-of-the-machines.html> – 2012. december 3.

³⁴ „az nem az emberiség egészének **költők megénekelte** és **tömegek visszasóvárogta** aranykora volt.” <http://portal.runet.hu/gate.html?name=News&file=print&sid=179> – 2012. december 3.

³⁵ „**Legyek beköpte**, kiszőrösödött, félkemény, de még kenhető lárvafészek” <http://hetivalasz.hu/forum/viewtopic.php?p=65289&sid=8bf8b7f4919478756d2e3c4aef9f0224> – 2012. december 3.

3.6. Tagadással

a *senki* *(*sem*) vezette autó (itt áll a ház előtt, Szőke 2011: 219, 9-es lábjegyzet)

3.7. Kvantorral

az újkortól *mindig* többségében magyarok lakta település,

a bárki/*mindenki* vezette autó (Szőke 2011: 219, 9-es lábjegyzet)

4. Ige szemantikai típusa szerint:

4.1. Pszichológiai igével

a *kreatív emberek kedvelte* 7. kerület

4.2. Nem ágensi és nem természeti erő thematikus szerepet kiosztó igével

a könyvek *tartalmazta* információk,³⁸ a *szent könyvek tartalmazta* tudás

5. Mellérendelés vagy ellipszis

5.1. Az igei argumentummal

romantikus érzelmek vagy szexuális vágyak keltette fantázia,

az 50-50 százalékban *külföldiek és magyarok látogatta* belvárosi üzletek

5.2. A verbális elemmel

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

6. Jelöletlen szerkezet

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

7. Állítmányi szerepben

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

8. Értelmezői szerepben

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

9. Antecedens nélkül

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

³⁶ „hogy tehetségüket a **maguk megválasztotta** módon bontakoztathassák ki.”
<http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro/index.php?cid=705> – 2012. december 3.

³⁷ „a munkaköri feladataikból származó feladatok mellett a **maguk választotta** tudományos téma kutatására.”
<https://sites.google.com/site/eltetatkmmk/home/budapest-kutatas-2012/adatkezesi-terv> – 2012. december 3.

³⁸ „A **könyvek tartalmazta** információknak és az interneten hozzáférhető adatoknak egymást kellene felerősíteniük, kiegészíteniük.”
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UFFeIIsnXLwJ:archivum.erdelyiportal.ro/mod.php%3Fmod%3Duserpage%26page_id%3D109+k%C3%B6nyvektartalmazta&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu – 2012. december 3.

A fenti példák rámutatnak arra, hogy a régi nyelvhez hasonlóan a **HJ** a mai magyarban is több tagból álló szerkezet, nem szigorúan kéttagú, és nem teljesen megszorított konstrukció. Lehet három (*tömegek₁ vissza₂-sóvárogtat₃*), négy (*többségében₁ nem₂ magyarok₃ látogatta₄*) vagy akár öt (*újkortól₁ mindig₂ többségében₃ magyarok₄ lakta₅*) tagja is, és mivel a személyes névmások opcionálisan el is maradhatnak (*pro*-ejtés), így egy elemből (*idéztém₁*) is állhat. Úgy tűnhet, hogy a **HJ**-nál a mai magyarban az összetevők többnyire a tagmondat élén állhatnak, és csak az igekötő (*tömegek vissza-sóvárogtat*), valamint a tagadószó (*senki sem vezette*) kerülhet a nominális és a verbális elem közé. Ugyanakkor az a tény, hogy nem találtunk olyan példát, ahol egyéb argumentum vagy adjunktum is állhat a két elem között, még nem bizonyítja egyértelműen, hogy ezek az összetevők a mai magyarban a **HJ**-nál már nem is fordulhatnak elő ebben a pozícióban. Ugyanis majd mint látni fogjuk, az **EJ** esetében még ez a lehetőség fennáll, így ez a kérdés még további kutatásokat kíván. A **HJ**-nál a régi nyelvhez hasonlóan a mai magyarban is megjelenhetnek kvantorok (*mindenki vezette*), pszichológiai (*kreatív emberek kedvelte*) és egyéb nem ágentív igék (*könyvek tartalmazta*). Behelyezhető jelző ma is (*elválasztó sávba telepített E Turbine oszlopok mellett elhaladó autók keltette*), amely nem növeli a tagmondat összetevőinek számát, hiszen csak a nominális elemet módosítja, viszont a mai magyarban egyelőre még nem találtunk olyan példát, ahol a nominális elemen kívül más argumentum is megjelenik, akár a tagmondat élén, akár a nominális és a verbális elem között, de adjunktum előfordulhat, lásd fent. Az igei argumentum mellérendelése lehetséges (*50-50 százalékban külföldiek és magyarok látogatta*), viszont a verbális elem esetében erre szintén nem találtunk példát. Ennek az okaira még később visszatérünk. Jellemzője még a **HJ** szerkezetnek, hogy többes szám esetén és a *maga* névmás esetében többnyire nincs egyeztetés: *Lajosék felásta, maguk építette*. Tulajdonnév behelyezhető a **HJ**-be: *Vágó István vezette*. Ahogy fentebb is utaltam arra, hogy bennünket csak a fejes, személyjelölt és feltételezésünk szerint szintaktikailag önálló alakok érdekelnek, ezért annak a ténynek, hogy jelöletlen, antecedens nélküli, állítmányi és értelmezői használatú példákat nem találtunk, nincs jelentősége, hiszen, ha lennének is, figyelmen kívül hagynánk őket a kutatás során.

A leíró nyelvtanok, mint például Tompa (1961/62), Rácz (1968), Adamikné Jászó (1985), A. Jászó (1991a), Keszler (2000), Keszler–Lengyel (2002), az állandósult szó szerkezetként (kollokációként) értelmezhető alakokat (*isten-adta, magva-szakadt*) a szóösszetételek között tárgyalják, de az adatok mindenképpen két csoportra oszthatók. Az egyik típusba olyan példák tartoznak, amelyek már teljesen lexikalizálódtak és a jelentésükben a kompozicionalitás már nem érvényesül, mint például a *bot-csinálta* és *eb-*

ugatta, szél-ütötte, illetve az **EJ**-nél az *ügye-fogyott* és az *agya-lágyult* esetében. A másik csoportot többek között az *egér-rágta* és *por-lepte* (az **EJ**-nél a *magva-szakadt* vagy *divatja-múlt*) alkotja, amelyeknek a jelentését még teljesen kompozicionálisan adhatjuk meg, de ettől függetlenül a fent felsorolt leíró nyelvtanok szóösszetételek között tartják őket számon. Kenesei (1986) a *por-lepte* csoport esetében, amelyet ő b típusúnak nevez, a szintaktikai önállóságukat fenntartja: „Egy ideiglenes következtetésre jutottunk tehát abban, hogy a b típusú konstrukciók nem összetételek (amelyek valamilyen lexikális szabály révén képződtek), hanem alany–állítmány típusú szintaktikai kategóriák.”³⁹ (Kenesei 1986: 115). A későbbiekben, mikor a szerkezeteink szintaktikai önállóságát vizsgáljuk, még visszatérünk erre a kérdésre, de addig is megállapíthatjuk, hogy két fajtája van a ma már idiomatikussá, de nem feltétlenül szóösszetétellé vált szerkezeteknek. 1. valódi összetételek, amelyek már nem (feltétlenül) kompozicionálisak, de még tartalmazznak személyjelölőt, mint például a *bot-csinálta* és az *eb-ugatta, szél-ütötte* (az **EJ**-nél *ügye-fogyott, agya-lágyult*), 2. állandósult szószerkezetek (kollokációk), amelyek még teljesen kompozicionálisak, és a személyjelölőt is magukon viselik, mint például az *egér rágta* és a *por lepte* (az **EJ**-nél *magva-szakadt, divatja-múlt*). Nádasdi (2010b)-ben a **HJ**-t Vincze (2009) félig kompozicionális főnév + ige szerkezeteivel (*tanácsot ad*) állítom párhuzamba. Ezt azzal támasztom alá, hogy a kérdéses konstrukció is egy főnév (*Vágó István*) és egy ige(név) (*vezette*) kapcsolata, amely egy tagmondatot alkot (*Vágó István vezette*), és a szerkezet jelentését csak e tagmondat és a módosított főnév (*vetélkedő*) viszonyaként adhatjuk meg. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy ezek a típusok sem tiszták, és némely esetben nehéz elkülöníteni a még önálló és már lexikális, azaz szóösszetétellé vált formákat egymástól.

A **HJ**-nak a harmadik változata pedig, mint például a *V. I. vezette vetélkedő* eddig is a szintaxis tárgyát képezték, de a szintaktikai önállóság kérdését még a későbbiekben alaposabban is körüljárjuk.

2.3.2. SZEMÉLYJELÖLŐ CSAK A NOMINÁLIS ELEMEN

A leíró szinkrón nyelvtanok ezt a szerkezetet ma már a szóösszetételek között tartják számon, és ellentétben a **HJ** csoporttal, önálló szintaktikai szerkezetként már nem tekintenek rá. Ez azt jelenti, hogy néhány, ma még használatos lexikalizált alaktól eltekintve zárt csoportként

³⁹ „We have thus arrived at the interim conclusion that type (b) constructions are not compounds (derived through some lexical rule) but syntactic categories of the subject – predicate type.”

írják le (Tompai 1961/62, Rácz 1968, Adamikné Jászó 1985, A. Jászó 1991a, Keszler 2000, Keszler–Lengyel 2002). A magyarázó vagy elméleti igényű elemzések közül azok is eltekintettek a vizsgálatától, mint például Kenesei (1986, 2000a), vagy nem is foglalkoztak vele, mint például Laczkó (2001, 2002, 2008) vagy Márkus (2009), amelyek elemezték a **HJ** csoportot, hiszen a leíró nyelvtanokban fellelhető példányokat a lexikon részeinek tartották. Nádasdi (2006)-ban pedig még csak független bizonyítékként használhattam fel a **HJ** típus kutatásánál az **EJ** csoportot.

Nem tartozik a vizsgálatom tárgyába a szenvedő értelmű *a hitele-vesztett újságíró*, valamint a cselekvő értelmű *a hitelét vesztett újságíró*, mert ezek *a Vágó István által vezetett vetélkedő*-höz hasonlóan PRO⁴⁰ alannyal rendelkeznek. A kormányzás-kötés (GB) elméletében (Chomsky 1981) ugyanis a nem finit (igeneves) tagmondatok alanyaként a fonetikailag üres nagy PRO funkcionál, amely a kis *pro*-val ellentétben zéró esettel rendelkezik, és csak tematikus szerepe van.⁴¹ Laczkó (2000: 431) *a hitelét vesztett újságíró* szerkezetet újságnyelvi használatnak nevezi. Továbbá a disszertáció nem tárgyal olyan alakokat sem, ahol nem jelenik meg nyílt személyjelölő a nominális elemen, mint például a *vér-hullott*,⁴² *szőr-hullott*,⁴³ *nyom-vesztett*⁴⁴ esetében.

Az adatokat részben magam hoztam létre, de ezeket anyanyelvi beszélőkön teszteltem.⁴⁵ Felmérést készítettem 100 anyanyelvi beszélővel, akik közül 18 nyelvész vagy nyelvészképzettségű volt, 82 pedig elsőéves bölcsészhallgató (magyar és valamilyen

⁴⁰ A *pro* csak annyiban különbözik a szokásos névmástól, hogy kizárólag rejtetten van jelen. Laczkó (2001) azonban megjegyzi, hogy a PRO a generatív elméletben csak alanyi argumentum szerepét töltheti be, ellentétben a lexikai-funkcionális grammatika (LFG) elmélettel, ahol tárgyi argumentum szerepében is állhat. Ám Laczkó hangsúlyozza, hogy amíg GB-ben a PRO megjelenik az összetevős szerkezetben, és ott az alanyi pozíciót foglalja el, addig LFG-ben a PRO csak a funkcionális szerkezetben fordul elő, és a PRO jellemzői a predikátum lexikai formájában vannak kódolva.

⁴¹ A későbbiekben, amikor az ige és az igenév kérdését járom körül alaposabban, még visszatérek erre a kérdésre.

⁴² „Ezeknek a **vérhullott** hosoknak.” <http://unit.ertesito.extra.hu/1925-julius.pdf> – 2012. december 3.

⁴³ „nála még nem láttam **szőrhullott** foltokat.” <http://www.google.hu/search?hl=hu&q=%22sz%C5%91rhullott%22&meta=> – 2012. december 3.

⁴⁴ „a **nyomveszett** férfit” <http://www.jezusert.com/index.php?fakcio=konyv&navigator=K%C3%B6nyv&kozepe=itt&szoveg=06%20A%20feludoles%20idoi.htm> – 2012. december 3.

⁴⁵ Annak ellenére, hogy válaszadóimat arra kértem, hogy se a helyesírást, se a módosított főnevet ne vegyék figyelembe szigorúan, mégis voltak néhányan, akik egyrészt jelezték, hogy éppen ezek miatt elfogadhatatlan számukra a szerkezet, vagy belejavítottak, ezért ezeket úgy vettem, hogy a szerkezetet elfogadhatónak tartják.

nyelvszakos), így a többség életkora 19–20 év volt. A vizsgálat során az adatközlőket arra kértem, hogy a kontextus nélküli, csak önmagukban álló szerkezeteket értékeljék aszerint, hogy elfogadhatók vagy nem elfogadhatók számukra. A különböző feladatok úgy épültek fel, hogy azok felmérjék, milyen környezetekben fordulhat elő az ebben a szerkezetben megjelenő nominális és verbális elem: elfogadható-e a szerkezet igekötővel, behelyezhető-e jelző, határozó, részt vehet-e mellérendelésben vagy ellipszisben a nominális vagy a verbális elem, többes számban is előfordulhat-e a szerkezet, valamint a személyjelölő elhagyása mennyire befolyásolja a szerkezet elfogadhatóságát. A felmérés eredményeit alább ismertetem. A tesztelt alakok mellett jelzem, hogy a vizsgált személyek közül hányan fogadták el grammatikusnak, ez százaléknak is megfelel, hiszen 100-as korpuszon végeztem a felmérést. Az adatok másik része nyomtatott vagy internetes forrásból származott.

Mai, naprakész alakok, napjaink nyelvhasználata:

A teszt példáit, feladatait, a teszt teljes eredményének és az internetről, valamint nyomtatott forrásból származó példányadatoknak a teljességét és forrását a Függelék tartalmazza. Nézzünk néhányat a példák közül, külön csoportba sorolva a magam alkotta és külön a mások által létrehozott példákat. Az adatokat itt most tágabb szöveggörnyezet nélkül és az eredeti helyesírást figyelmen kívül hagyva veszem fel az adatbázisba. Miután meglehetősen új és kevésbé ismert e szerkezetek leírása és vizsgálata, ezért csak kellően nagy számú adatbázissal tudom meggyőzni olvasóimat, hogy a disszertáció nem mesterségesen létrehozott konstrukciókról szól, amely egy ma már elfelejtett szerkezet feltámasztását tűzte ki célul, hanem egy ugyan kevésbé használt, de ma is élő konstrukcióról ad számot. Továbbá azt igyekszem bemutatni, hogy az ilyen típusú szerkezet is a mai magyar nyelvtannak megkérdőjelezhetetlen részét képezi:

A. A többségében magam alkotta és az anyanyelvi beszélők tesztelte példányok: Egyes esetekre a felmérés azért nem terjedt ki, mert a felmérésben csak azokra a formákra fordítottam a figyelmemet, amelyek vagy alátámasztják vagy éppen cáfolják a szintaktikai önállóságot.

1. A nominális elem egyes számú főnév

1.1. A nominális elem egyes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel egyes számú antecedensre utalva

a *vére hullott* Vászka (86%), a *nyoma veszett* ember (97%), a *gyomra telt* vendég (78%), a *termése pusztult* mező (70%), a *körme szakadt* varrónő (58%), a *türelme fogyott* vásárló (88%), a *vágya teljesült* ember (65%).

1.2.. A nominális elem egyes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel többes számú antecedensre utalva

a *zsebe megtelt* politikusok (50%), a *termése pusztult* mezők (64%), a *vére hullott* katonák (64%)

1.3. A nominális elem többes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel többes számú antecedensre utalva

a *zsebük megtelt* politikusok (62%), a *termésük pusztult* mezők (40%), a *vérük hullott* katonák (31%)

1.4. A nominális elem tulajdonnév

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki.

2. A nominális elem többes számú főnév

2.1. A nominális elem egyezik a verbális elemmel

a *fogai hullottak/hulltak* jószág (17%)

2.2. A nominális elem nem egyezik a verbális elemmel

a *fogai hullott* jószág (50%)

3. A nominális elem névmás

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki.

4. Bővítményekkel

4.1. Jelzővel

a *hátsó lába égett* kutya (61%), a *tetovált* karja veszett férfi (61%), az *egész* termése pusztult mező (56%)

4.2. Argumentummal

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki.

4.3. Adjunktummal

a *tegnap* vére hullott Vászka (56%), a vére *tegnap* hullott Vászka (15%), az *élete rosszabbra fordult* ember (45% és 67%)⁴⁶, a *vasárnap* nyoma veszett ember (89%), a nyoma *vasárnap* veszett ember (4%)

4.4. Adjunktummal és igekötővel

⁴⁶ Az eredmények különbségéről és arról, hogy miért szerepel a *rosszabbra* az adjunktumok és az igemódosítók között, a teszt eredményeinek ismertetésekor tesztek említést.

az *állandóan* zsebe *megte*lt politikai elit (34%), a zsebe *állandóan megte*lt politikai elit (37%)

4.5. Igemódosítóval

az *élete rosszabbra fordult* ember (45% és 67%), lásd az adjunkumoknál is

4.6. Igekötővel

az *arca kipirosult* kislány (55%), az *élete beteljesedett* ember (58%), a *vágya beteljesült* ember (61%), a zsebe *megte*lt politikusok (50%)

4.7. Tagadással

az egy *arcizma se rándult* ember (51%)

4.8. Kvantorral

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki.

5. Ige szemantikai típusa szerint: pszichológiai igével

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki.

6. Mellérendelés vagy ellipszis

6.1. Az igei argumentummal

a *lába és keze égett* gyerek (80%), a *vére és foga hullott* Vászka (64%), a *zsebe és pénztárcája megte*lt politikai elit (58%)

6.2. A verbális elemmel

a *teste felhevült és lebarnult* gyerek (43%), a *vére hullott és folyt* Vászka (25%)

7. Jelöletlen szerkezet

az *agy sérült* kisgyerek (75%), a *fej veszett* menekülés (65%), a *nyom veszett* ember (15%), a *vér hullott* Vászka (14%), a *hang ment* dalnok (12%)

8. Állítmányi használatban

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki.

9. Értelmezői használatban

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki.

10. Antecedens nélkül

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki.

B. Nyomtatott és internetes példányok, amelyek közül néhányat anyanyelvi beszélőkön is teszteltem:

1. A nominális elem egyes számú főnév

1.1. A nominális elem egyes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel egyes számú antecedensre utalva

hangja ment dalnok (87%),
egy *szőre hullott* leopárd,
a *pénze fogyott* vándor,
egy *agya buggyant* elképzelés,
füle veszett szerelem, *agya vérzett* hangya,
haja kopott fej,
a *körme fagyott* díjbeszedő,
arca fagyott örs,
a *vére fagyott* settenkedő,
az *orra sérült* szállítóhajó,
lelke szakadt szoborlátomás,
egy *lelke tört* térség,
a *lelke romlott* nemzedék,
keze fogyott kesztyű,
az *értelme fogyott* arisztokrácia,
egy *állkapcsa tört* cica,
a *haja hullott* múmia.

1.2. A nominális elem egyes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel többes számú antecedensre utalva

agya bomlott csoportok,
tudata hasadt emberek,
a *türelme fogyott* romák,
a *haja hullottak* (jobb-rossz páróka alatt lesik sorsukat)

1.3. A nominális elem többes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel többes számú antecedensre utalva

a *felmérés közben nyomuk* veszett kollégák,
a *lábuk tört* paripák,
lábuk veszett koldusok,
hangjuk ment funkcionáriusok

1.4. A nominális elem tulajdonnév

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

2. A nominális elem többes számú főnév

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

3. A nominális elem névmás

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

4. Bővítményekkel

4.1. Jelzővel

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

4.2. Argumentummal

bulgár anabolikáktól és húsoskáposztától (elhízott-)haja hullott vállalkozó,⁴⁷
a *Tenchtitlán*⁴⁸ *tóban* nyoma veszett aztékok

4.3. Adjunktummal

(ez utóbbi) *száraz állapotában* vére alvadt fecskeszéna (kecskéknak),

a *kissé* agya fogyott lakosok,

a *teljesen* értelme fogyott hülyeségek,

egy *örökké* ideje fogyott vénember,

a *másodévben* lába törött zsenigyerek,

egy *rendesen* orra tört autó,

50 éves kora óta agya vérzett (beszéd- és mozgáskorlátozott),

a *felmérés közben* nyomuk veszett kollégák,

egy *nagyon* lelke veszett (és összeroppant) gárda

4.4. Igemódosítóval

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

4.5. Igekötővel

egy hangja *elment* énekesnő,

agya *kiürült*, zsebe *megettelt* politikai elit,

agya *megbomlott* mulatás,

lelke *elment* ember

4.6. Tagadással

⁴⁷ A szerkezet komplementuma (*bulgár anabolikáktól és húsoskáposztától*) vagy mindkét verbális elemre (*elhízott, haja hullott*) vonatkozhat egyszerre, vagy külön-külön utal valamelyikre, esetleg az *elhízott*-ra mindkettő, míg a *haja hullott*-ra csak a *bulgár anabolikáktól*, ezt fejezheti ki, hogy a szerző kötőjelet tett a két verbális elem közé.

⁴⁸ Helyesen Tenochtitlan, de a példamondat helyesírását a személyjelölt szerkezet különírásán kívül megőrzöm olyannak, ahogy az eredeti szövegben volt. A Függelékben viszont a szerkezet már az egybeírás-különírás tekintetében is változatlan marad.

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

4.7. Kvantorral

(dögnehéz és) **néha értelme fogyott** (és értékefitymált az, amit csinál)

5. Ige szemantikai típusa szerint: pszichológiai igével

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

6. Mellérendelés vagy ellipszis

6.1. Az igei argumentummal

a **keze és lába tört** öregasszony,
gerince, nyaka, lába tört pózok,
karja, lába törött sofőr,
nyaka, lába, keze törött utas

6.2. A verbális elemmel

Ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból.

7. Jelöletlen szerkezet

vér-hullott, szőr-hullott, nyom-veszett, a forrásukat lásd fent.

8. Állítmányi használat

nem is vagyok *olyan agya bomlott*,
egyszerűen **kedve fogyott** lettem,
keze tört lesz az a gyerek,
50 éves kora óta **agya vérzett** (beszéd- és mozgáskorlátozott),
ha **karja veszett** volnék

9. Értelmezői használat

milyen nyomorúságos lett a pusztá: **vakolatja hullott**, cserepevert, **ablaka törött**,
De hát öregasszony vagyok, **bája tűnt** és **ereje fogyott**

10. Antecedens nélkül

a **haja hullottak** jobb-rossz páróka alatt lesik sorsukat,
(melyekkel szembesülve) az **élete múlt** megismeri önnön arcát és a végső valót

C. Az elől jelölt mai adatainak összegzése: a tesztelt és nyomtatott/internetes forrásból származó példányok egyesítése

1. A nominális elem egyes számú főnév

1.1. A nominális elem egyes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel egyes számú antecedensre utalva

a *vére hullott* Vászka (86%), a *nyoma veszett* ember (97%), a *gyomra telt* vendég (78%), a *termése pusztult* mező (70%), a *körme szakadt* varrónő (58%), a *türelme fogyott* vásárló (88%), a *vágya teljesült* ember (65%), *hangja ment* dalnok (87%), egy *szőre hullott* leopárd, a *pénze fogyott* vándor, egy *agya buggyant* elképzelés, *füle veszett* szerelem, *agya vérzett* hangya, *haja kopott* fej, a *körme fagyott* díjbeszedő, *arca fagyott* örs, a *vére fagyott* settenkedő, az *orra sérült* szállítóhajó, *lelke szakadt* szoborlátomás, egy *lelke tört* térség, a *lelke romlott* nemzedék, *keze fogyott* kesztyű, az *értelme fogyott* arisztokrácia, egy *állkapcsa tört* cica, a *haja hullott* múmia.

1.2.. A nominális elem egyes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel többes számú antecedensre utalva

a *zsebe megtelt* politikusok (50%), a *termése pusztult* mezők (64%), a *vére hullott* katonák (64%), *agya bomlott* csoportok, *tudata hasadt* emberek, a *türelme fogyott* romák, a *haja hullottak* (jobb-rossz páróka alatt lesik sorsukat)

1.3. A nominális elem többes szám 3. személyű birtokos személyjelet visel többes számú antecedensre utalva

a *zsebük megtelt* politikusok (62%), a *termésük pusztult* mezők (40%), a *vérük hullott* katonák (31%), a *felmérés közben nyomuk* veszett kollégák, a *lábuk tört* paripák, *lábuk veszett* koldusok, *hangjuk ment* funkcionáriusok

1.4. A nominális elem tulajdonnév

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki, és ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból sem.

2. A nominális elem többes számú főnév

2.1. A nominális elem egyezik a verbális elemmel

a *fogai hullottak/hulltak* jószág (17%)

2.2. A nominális elem nem egyezik a verbális elemmel

a *fogai hullott* jószág (50%)

3. A nominális elem névmás

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki, és ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból sem.

4. Bővítményekkel

4.1. Jelzővel

a *hátsó lába égett* kutya (61%), a *tetovált* karja veszett férfi (61%), az *egész* termése pusztult mező (56%)

4.2. Argumentummal

bulgár anabolikáktól és húsoskáposztától (elhízott-)haja hullott vállalkozó,

a *Tenchtitlán tóban* nyoma veszett aztékok

4.3. Adjunktummal

a *tegnap* vére hullott Vászka (56%),

a vére *tegnap* hullott Vászka (15%),

az *élete rosszabbra* fordult ember (45% és 67%)⁴⁹,

a *vasárnap* nyoma veszett ember (89%),

a nyoma *vasárnap* veszett ember (4%),

nem is vagyok *olyan* agya bomlott,

(ez utóbbi) *száraz állapotában* vére alvadt fecskeszéna (kecskéknek),

a *kissé* agya fogyott lakosok,

a *teljesen* értelme fogyott hülyeségek,

egy *örökké* ideje fogyott vénember,

a *másodévben* lába törött zsenigyerek,

egy *rendesen* orra tört autó,

50 éves kora óta agya vérzett (beszéd- és mozgáskorlátozott),

a *felmérés közben* nyomuk veszett kollégák,

egy *nagyon* lelke veszett (és összeroppant) gárda

4.4. Adjunktummal és igekötővel

az *állandóan* zsebe *meg*telt politikai elit (34%),

a zsebe *állandóan* *meg*telt politikai elit (37%)

4.5. Igemódosítóval

az *élete rosszabbra* fordult ember (45% és 67%)

4.6. Igekötővel

az *arca kipirosult* kislány (55%), az *élete beteljesedett* ember (58%), a *vágya beteljesült*

ember (61%), a zsebe *meg*telt politikusok (50%), egy *hangja elment* énekesnő, agya *kiürült*,

zsebe *meg*telt politikai elit, agya *meg*bomlott mulatás, *lelke elment* ember

4.7. Tagadással

az egy *arcizma se* rándult ember (51%)

4.8. Kvantorral

(dögnehez és) *néha* értelme fogyott (és értékefitymált az, amit csinál)

⁴⁹ Az eredmények különbségéről és arról, hogy miért szerepel a *rosszabbra* az adjunktumok és az igemódosítók között, a teszt eseredményeinek ismertetésekor tesztek említést.

5. Ige szemantikai típusa szerint: pszichológiai igével

Ilyen használatra a felmérés nem terjedt ki, és ilyen példát eddig még nem sikerült találni spontán, élőnyelvi forrásból sem.

6. Mellérendelés vagy ellipszis

6.1. Az igei argumentummal

a **lába és keze égett** gyerek (80%),
a **vére és foga hullott** Vászka (64%),
a **zsebe és pénztárcája megtelt** politikai elit (58%),
a **keze és lába tört** öregasszony,
gerince, nyaka, lába tört pózok,
karja, lába törött sofőr,
nyaka, lába, keze törött utas

6.2. A verbális elemmel

a teste **felhevült és leburnult** gyerek (43%),
a vére **hullott és folyt** Vászka (25%)

7. Jelöletlen szerkezet

az **agy sérült** kisgyerek (75%), a **fej veszett** menekülés (65%), a **nyom veszett** ember (15%), a **vér hullott** Vászka (14%), a **hang ment** dalnok (12%), **vér-hullott, szőr-hullott, nyom-veszett**

8. Állítmányi használatban

nem is vagyok olyan **agya bomlott**,
egyszerűen **kedve fogyott** lettem,
keze tört lesz az a gyerek,
50 éves kora óta **agya vérzett** (beszéd- és mozgáskorlátozott),
ha **karja veszett** volnék

9. Értelmezői használatban

milyen nyomorúságos lett a pusztá: **vakolatja hullott**, cserepevert, **ablaka törött**,
De hát öregasszony vagyok, **bája tűnt** és **ereje fogyott**

10. Antecedens nélkül

a **haja hullottak** jobb-rossz páróka alatt lesik sorsukat,
(melyekkel szembesülve) az **élete múlt** megismeri önnön arcát és a végső valót

A fenti példák azt mutatják, hogy a régi nyelvhez és a **HJ**-hoz hasonlóan az **EJ** a mai magyarban is több tagból álló szerkezet, nem szigorúan kéttagú, és nem mondható teljesen megszorítottnak. Lehet három (*felmérés közben₁ nyomuk₂ veszett₃*) vagy négy (*zsebe₁*

állandóan₂ meg₃-telt₄) tagja is, de egyetlen elemből nem állhat, hiszen névmás nem jelenhet meg a szerkezetben, aminek a lehetetlenségét később még megvizsgáljuk. Az **EJ**-nél mind a tagmondat élére (*bulgár anabolikáktól és húsoskáposztától haja hullott*), a nominális elem elé, mind pedig a nominális és a verbális elem közé (*élete rosszabbra fordult*) be lehet helyezni különböző összetevőket. A nominális és a verbális elem közé pedig nemcsak igekötő (*agya megbomlott*) vagy tagadószó (*egy arcizma se rándult*) kerülhetett, hanem adjunktum is: *zsebe állandóan meg-telt*. Az **EJ** esetében nem található példa a pszichológiai ige előfordulására, viszont ennek az okát majd a későbbiekben, a mai adatok számbavétele után tárgyaljuk. Ugyanakkor kvantifikált kifejezés megjelenhet még a szerkezetben: *néha értelme fogyott*. Jelző is behelyezhető a konstrukcióba (*hátsó lába égett*), ez viszont nem növeli a szerkezet összetevőinek a számát, hiszen a jelző csak a nominális elemet módosíthatja. A nominális (*lába és keze égett*) és verbális (*teste felhevült és leburnult*) elem mellérendelésben vagy ellipszisben is részt vehet. Továbbá megvizsgáltuk az értelmezői (öregasszony vagyok, *bája tűnt* és *ereje fogyott*) és állítmányi (ha *karja veszett* volnék) használatot, a személyjelöletlen formák (*fej veszett*) létezését, valamint az antecedens nélküli (*haja hullottak*) formákat is. Ez utóbbi példák előfordulása azonban nem tartozik szorosan a vizsgálatunk tárgyához, hiszen csak a fejes (ahogy fentebb utaltunk rá, az értelmezői használatban is törlődik a fej), személyjelölt és feltételezésünk szerint szintaktikailag önálló alakokkal foglalkozunk. Az állítmányi használat kihívást jelenthetne az elemzésünk számára, hiszen ez inkább az igenévi előfordulásra lehetne jellemző, viszont itt inkább antecedens nélküli alakokról lehet szó, mint az értelmezői használat esetében. Jellemzője még a szerkezetnek, hogy többes szám esetén nincs egyeztetés: *fogai hullott* (50%), hiszen az egyeztető alakokat az anyanyelvi beszélők csekély hányada tartotta grammatikusnak: *fogai hullottak/hulltak* (17%). Többes számú antecedens esetén pedig az egyeztetés a nominális elem birtokos személyjelével opcionális: *zsebe megtelt politikusok/ zsebük megtelt politikusok*. A tulajdonnévi használatot nem teszteltem, de példát sem találtam rá, erre a problémára is majd a későbbiekben kitérek.

A fenti példák mennyisége is meggyőzhet bennünket arról, hogy az **EJ** a mai magyarban ugyanúgy produktív alaknak tekinthető, mint a **HJ**, még ha ez a produktivitás korlátozott is, és nem minden anyanyelvi beszélő tartja elfogadhatónak ezt a típusú szerkezetet. A leíró nyelvtenok nem tettek éles különbséget a lexikalizált alakok között, de ahogy fentebb is utaltam rá, Tompa (1961/62) a *Mondatban, lassan végbemenő összetétel* cím alatt tárgyalja az ilyen alakokat, és megjegyzi róluk, hogy a szerkezet tagjai szintagmatikus viszonyból lassú összetapadás révén válnak szóösszetétellé. Ez azt is jelenti,

hogy vannak olyan alakok, amelyek már teljesen lexikalizálódtak, és a jelentésükben a kompozicionalitás már nem érvényesül, mint például az *ügye-fogyott* és az *agya-lágyult* esetében. Ebből az következik, hogy az *ügye-fogyott funkcionárius* vagy az *agya-lágyult ember* kifejezéseket már nem értelmezzük úgy egy szokásos (nem ironikus) helyzetben, hogy az, akinek „elfogyott az ügye” vagy „meglágyult az agya”, és a módosított főnév sem változtat ezen. Ezzel ellentétben a *magva-szakadt* vagy *divatja-múlt* jelentését még teljesen kompozicionálisan adhatjuk meg, de ettől függetlenül a fent ismertett leíró nyelvtanok a szóösszetételek között tartják őket számon. Azt már a **HJ**-nál megjegyeztük, hogy Kenesei (1986) a *por-lepte* típusúakat nem tartja szóösszetételnek, hanem önálló szintaktikai konstrukciónak tekinti őket. Az *agya-lágyult* és az *esze-veszett* esetében viszont szóösszetételről beszél, hiszen nem lehet személyjelölő a verbális elemen: **agya-lágyult-a*, **esze-veszt-e*, ahogy ez a *por-lept-e* típusnál lehetséges. Ezzel szemben az **EJ** kompozicionális (*magva-szakadt*) csoportjánál felvethetjük, hogy Kenesei (1986) értelmében itt is valójában szintaktikailag önálló formáról van szó, csak éppen állandósult szókapcsolat (kollokáció) áll fenn a szószerkezet két tagja között. A valódi szintaktikai önállóságot a **HJ** és az **EJ** esetében a későbbiekben még alaposabban is körüljárjuk, de annyit megjegyezhetünk, hogy a **HJ**-hoz hasonlóan két különböző típust vehetünk fel az **EJ** adatai tekintetében is. 1. valódi összetétel, a kompozicionalitás már elhalványult, de a személyjelölő még megmaradt, és olyan példák tartoznak bele, mint az *agya-lágyult*, *ügye-fogyott*, *esze-veszett*, 2. állandósult szószerkezet (kollokáció), a kompozicionalitás, valamint a személyjelölő még megvan, és a következő példák jellemzik, mint a *magva-szakadt*, *divatja-múlt*. Ugyanakkor az **EJ** állandósult szószerkezetei a **HJ**-val megegyezőleg a módosított főnévtől függően a kompozicionalitás ellenére is felvehet metaforikus értelmet: *magva-szakadt birtok* = 'olyan, birtok, amelyet birtokló család magszakadással kihalt', de ettől még jogos a két (kollokáció kontra valódi szóösszetétel) csoport elkülönítése. A legújabb típusról, mint a *vére hullott Vászka*, amely a mostani vizsgálatunk tárgya, azt feltételezzük, hogy a kódexirodalomban fellelhető alakokhoz hasonlóan produktívak, önálló szintaktikai kategóriák, és nem a szóösszetételek közé sorolhatók, hanem a **HJ** önálló példányaihoz hasonlóan, mint a *Vágó István vezette vetélkedő*, a szintaxis tárgyát képezik. Ennek ellenére a kollokációs típushoz hasonlóan léteznek olyan alakok, amelyek a módosított főnévtől függően metaforikus értelmet nyerhetnek: *füle veszett szerelem* szemben a *füle veszett bögre* alakokkal.

Összegzésként a következő általánosítás tehető: 21 igével és 36 főnévvel 184 előjelöltet tartalmazó példát gyűjtöttem össze úgy, hogy egy változatban több példányt is feltüntettem. A teljes adatbázist a függelék tartalmazza.

A verbális elem szempontjából: 21 különböző ige: az igekötős igeek számozását csak vonásszámmal különítem el a nem igekötősöktől, mivel azokat egy szótári alaknak tekintem. Hasonlóan csak vonásszám különíti el az ugyanannak az igeének az eltérő *-t/-tt* toldalékos változatait is: 1. Alvadt (*vére*); 2. Bomlott (*agya, esze*), 2'. Megbomlott (*agya*); 3. Buggyant (*agya*); 4. Fagyott (*arca, körme, lába, vére*); 5. Fogyott (*agya, élete, ereje, értelme, ideje, kedve, keze, lelke, nyelve, pénze, türelme, vére*); 6. Fáradt (*agya*); 7. Hasadt (*tudata*); 8. Hullott (*feje, haja, szőre, vére*); 9. Jött (*esze*); 10. Kiürült (*agya*); 11. Kopott (*haja, nyelve*); 12. Megtelt (*zsebe*); 13. Ment (*hangja, hangjuk, íze, lelke*), 13'. Elment (*hangja, lelke*); 14. Múlt (*élete*); 15. Romlott (*lelke, nyelve*); 16. Sérült (*agya, orra*); 17. Szakadt (*körme, lelke*); 18. Tört (*ablaka, állkapcsa, feje, füle, gerince, karja, keze, lába, lábuk, lelke, nyaka, orra*); 18'. Törött (*ablaka, foga, füle, gerince, karja, keze, lába, lelke, nyaka, orra, ujja*); 19. Tűnt (*bája*); 20. Vézett (*agya*); 21. Veszett (*álma, farka, feje, füle, hangja, kardja, karja, keze, lába, lábuk, lelke, nyoma, nyomuk, vágya*).

A nominális elem szempontjából: 36 különböző főnév: a többes szám 3. személyű birtokos személyjeles alakokat csak vonásszámmal különítem el az egyes szám 3. személyűektől, mert a nominális elemekben nem különböznek, csak az antecedens számában: 1. Ablaka (*tört, törött*); 2. Agya (*bomlott, megbomlott, buggyant, fogyott, fáradt, kiürült, sérült, vézett*); 3. Állkapcsa (*tört*); 4. Álma (*veszett*); 5. Arca (*fagyott*); 6. Bája (*tűnt*); 7. Élete (*fogyott, múlt*); 8. Ereje (*fogyott*); 9. Értelme (*fogyott*); 8. Esze (*bomlott, jött*); 9. Farka (*veszett*); 10. Feje (*hullott, tört, veszett*); 11. Foga (*törött*); 12. Füle (*tört, törött, veszett*); 13. Gerince (*tört, törött*); 14. Haja (*hullott, kopott*); 15. Hangja (*ment, veszett*), 15'. Hangjuk (*ment*); 16. Ideje (*fogyott*); 17. Íze (*ment*); 18. Kardja (*veszett*); 19. Karja (*tört, törött, veszett*); 20. Kedve (*fogyott*); 21. Keze (*fogyott, tört, törött, veszett*); 22. Körme (*fagyott, szakadt*); 23. Lába (*fagyott, tört, törött, veszett*), 23'. Lábuk (*tört, veszett*); 24. Lele (*fogyott, ment, romlott, szakadt, tört, törött, veszett*); 25. Nyaka (*tört, törött*); 26. Nyelve (*fogyott, kopott, romlott*); 27. Nyoma (*veszett*), 27'. Nyomuk (*veszett*); 28. Orra (*sérült, tört, törött*); 29. Pénze (*fogyott*); 30. Szőre (*hullott*); 31. Tudata (*hasadt*); 32. Türelme (*fogyott*); 33. Ujja (*törött*); 34. Vágya (*veszett*); 35. Vére (*alvadt, fagyott, fogyott, hullott*); 36. Zsebe (*megtelt*).

2.3.3. AZ ELŐL JELÖLT SZERKEZET ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI A VERBÁLIS ÉS A NOMINÁLIS ELEM VISZONYÁBAN

Főként szemantikai megszorítások jellemzik az elől jelölt szerkezetet a verbális és a nominális elem viszonyában.

1. tárgyatlan, patiens (ritkábban théma) thematikus szerepet kiosztó, (többnyire negatív) állapotváltozást kifejező igékkel, leggyakrabban unakkuzatív és mediális igékkel fordulhat elő ez a szerkezet. Ez az oka, hogy pszichológiai igék nem jelenhetnek meg a szerkezetben, hiszen azok experiens thematikus szerepet osztanak vagy az alanyuknak vagy a tárgyuknak. Emellett csak és kizárólag olyan igék jelenhetnek meg benne, amelyeknek még alkalmilag sem lehet tárgyas (határozott tárgyú) ragozású paradigmája, mint például *beteljesedett*, *(be)teljesült*, *fogyott*, *folyt*, *fordult*, *hasadt*, *hullott*, *jött*, *kipirosult*, *kiürült*, *megbomlott*, *(meg)telt*, *ment*, *pusztult*, *rándult*, *szakadt*, *tört*, *veszett*. Ám az unergatív igékkel, például az *énekel*, *fűjt*, *táncolt*, *zongorázott*, amelyek tárgyas ragozású személyragokat is vehetnek magukra az olyan szerkezetekben, mint például *Elek Saroltával táncolja a következő táncot*; *a kórus tegnap Kodály dalait énekelte*, kevésbé elfogadhatók. Ezt támasztják alá a teszt eredményei is, hiszen az ilyen példákat, mint *az énekkara énekelte operaház* (11%), *a szele fűjt mező* (11%), *a fia halt anya* (24%), *a fia meghalt anya* (22%), *a fia zongorázott anya* (9%), nagyon alacsony százalékban tekintették jónak a válaszadók. A *megy* és a *jön* igék esetében, ha ágens thematikus szereppel állnak, amelyet Kenesei (2000b) tesztje alapján a *szándékosan* elem szerkezetbe helyezésével tudunk megvalósítani, mint például *a vendég szándékosan ment el*; *a vendég szándékosan jött későn* esetében, akkor a válaszadók kis százaléka tartotta csak elfogadhatónak a szerkezetet: *a vendége jött háziasszony* (25%), *a vendége megjött háziasszony* (19%). Ugyanakkor, ha patiens vagy théma thematikus szerepet kapnak: **szándékosan jött meg az esze a tanulónak*; **szándékosan ment el az íze az ételnek*, akkor nagy százalékban döntöttek az elfogadhatósága mellett: *a hangja ment dalnok* (82%). Ugyanezt erősítik meg a világhálón talált további példák: *íze ment rágó*, *esze jött ordítózás*.

2. a módosított főnév és az ige argumentuma között rész–egész viszony van, és többnyire, de nem kizárólagosan az antecedensnek az elidegeníthetetlen része az ige argumentuma. Ilyen példák igazolják ezt az állítást, mint a *vére hullott Vászka* (86%), *a szőre hullott farkas* (78%), *a gyomra telt vendég* (78%), *a termése pusztult mező* (70%), ellentétben *a fürdőkádja telt nő* (14%) vagy *a fürdőkádja megtelt nő* (17%) példányokkal.

3. nem lehet pontosan megjósolni, mikor lesz a szerkezet jólformált, és mikor rosszul formált, jelentős szórás van az anyanyelvi beszélők között a szerkezet és az egyes példányok

megítélésében, viszont a fenti megállapítások fényében az ágensi alanyú és az unergatív igékkel a válaszadók nagy százaléka szerint agrammatikus szerkezet jön létre.

2.3.4. AZ ELŐL JELÖLT MEGÍTÉLÉSÉNEK A VIZSGÁLATA AZ ANYANYELVI BESZÉLŐK KÖRÉBEN: A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

A vizsgálat segített feltárni, hogy milyen környezetekben fordulhat elő az ebben a szerkezetben megjelenő nominális és verbális elem, és hogy ez mennyire igazolhatja az önálló szintaktikai szerkezet feltételezését függetlenül a helyesírásától. A feladatok a következő paramétereket mérték: 1. környezetek igekötővel vagy anélkül, 2. jelzők az ige argumentumával, 3. igei bővítmények (adjunktum), 4. mellérendelés és ellipszis, 5. többes számú alakok, 5.1. birtoktöbbsesítővel, 5.1. többes szám 3. személyű birtokos alak, 6. jelöletlen szerkezet.

1. Környezetek igekötővel vagy anélkül: A generatív grammatika az igekötőt (igemódosítót) önálló szintaktikai kategóriaként tartja számon (vö. É. Kiss Katalin 1992), ezért az igekötővel való előfordulhatósága és főleg az, hogy igekötősen és igekötő nélkül is megjelenhet ugyanaz a szerkezet, a szintaktikai függetlenségére utaló jegyként értelmezhető, bár nem kizárólagosan. Mint fentebb is utaltam rá, az igekötős alak már jelen volt a szerkezet első írott előfordulásakor a Münchener kódexben az igekötő nélküli mellett (*keze meg aszott ember* és *keze aszott embernek*), így az mindenképpen a szintaktikai önállóságát jelentette az ómagyar korban. Nézzük, hogy alakul ez a mai alakoknál:

(3) Igekötő (igemódosító) nélkül	Igekötővel (igemódosítóval)
<i>a körme szakadt varrónő</i> (58%)	<i>a körme besszakadt varrónő</i> (48%)
<i>a szíve nagyobbodott beteg</i> (53%)	<i>a szíve megnnagyobbodott beteg</i> (60%)
<i>a vágya teljesült ember</i> (65%)	<i>a vágya beteljesült ember</i> (61%)
<i>a zsebe telt politikai elit</i> (64%)	<i>a zsebe metelt politikai elit</i> (36%)
<i>az arca pirosult kislány</i> (34%)	<i>az arca kipirosult kislány</i> (55%)
<i>az élete fordult ember</i> (30%)	<i>az élete rosszabbra fordult ember</i> (45%)
<i>az élete teljesedett ember</i> (37%)	<i>az élete beteljesedett ember</i> (58%)

Az igekötős alakokat eléggé meggyőző számban fogadták el helyesnek, nagyjából olyan mértékben, mint az igekötő nélkülieket, és egyetlen válaszdó sem volt, aki minden igekötős alakot elutasított volna. Ugyanakkor azok esetében, akik nagy számban ítélték grammatikusnak az igekötős alakokat, sem volt mindegyik elfogadható. Ez megerősíti azt a feltételezésünket, hogy ugyan megszorított a szerkezet, igekötőt még behelyezhetünk a mai nyelvben is. Az igekötő elfogadhatóságának különbségei abból is adódhattak, hogy mennyire tartják a válaszdók önálló szintaktikai szerkezetnek vagy csak szóösszetételnek a vizsgált szerkezetet. Ez abból is látható, hogy akik kevésbé ítélték grammatikusnak az igekötős változatokat, azok nagyobb számban utasították el ezt a típusú szerkezetet igekötő nélkül is. Az adatok azt mutatják, hogy az igekötő (igemódosító) beilleszthetősége vagy elhagyhatósága a szintaktikai önállóságot erősíti, illetve valószínűsíti, de ettől még lehetne szóösszetétel is.

2. Jelzők az ige argumentumával: Ez a kérdés azt tesztelte, vajon a szerkezet nominális tagja módosítható-e egy-egy jelzővel, melléknévvel. A múltban egy ilyen példa található: *a jó kedve tűnt kérőnek* (Kalevala 1909). A válaszdók többsége néhány szerkezet esetében lehetségesnek tartotta jelző behelyezését. Az alábbi példák ezt erősítették: *a hátsó lába égett kutya* (61%), *az ősz haja hullott férfi* (53%), *az egész termése pusztult mező* (56%), *a tetovált karja veszett férfi* (61%). A fenti szerkezetek azt vélelmezik, hogy a jelző beszúrásának lehetősége a szintaktikai önállóság ismérve, hiszen a jelző a nominális elemet módosítja csak, és nem az egész szerkezetet vagy az antecedenst. A jelzők behelyezése azt is valószínűsítheti, hogy ezek csak állandó jelzők, és korlátozott a felcserélhetőségük, viszont a jelzőket úgy kellett megválogatnom, hogy az szemantikailag is illeszkedjen a nominális elemhez, különben az elfogadhatóságuk megítélése során elutasítás esetén nem tudhatnánk, hogy az a szokatlan jelzőnek vagy egyszerűen a jelző behelyezésének lett volna betudható. Ezzel együtt is azt gondolom, hogy a jelzők felcserélhetősége lehetséges eljárás, hiszen a *hátsó*, *ősz*, *egész*, *tetovált* melléknevek nem a rögzült, állandó (eposzi) jelzői a módosított főnévnek, mégha csak egy korlátozott körből is kerülnek ki a változatok.

3. Igei bővítmények (adjunktum): Ezzel a feladattal azt vizsgáltam, hogy a szerkezeteink igei tagja bővíthető-e adjunktummal, azaz szabad határozóval. A komplementumokkal, azaz állandó határozóval vagy kötelező bővítménnyel való bővíthetőségét nem vizsgáltam. A régi alakok között is találhatunk erre példát: *Rákos, sokáig hírefogyott mező, többé nem az már* (Czuczor 1858, 1: 49), ahol a *sokáig* a *hírefogyott* szerkezet bővítménye, ezt az is mutatja, hogy a módosított főnév (*mező*) jelzője (*rákos*) és a személyjelölt szerkezet közrefogja, így semmiképp nem tartozhat a főmondathoz. A felmérésben az igemódosítók közül az igekötőket kivettem, de az egyéb igemódosítókat itt is

teszteltem: a **tegnap** vére hullott Vászka (56%), a **vasárnap** nyoma veszett ember (89%), az élete **rosszabbra** fordult ember (67%). Természetesen a *rosszabbra* szót nem tartom adjunktumnak, csak azért szerepeltettem a felmérésben az adjunktumok között is, mert kíváncsi voltam, hogy ez a környezet, amikor adjunktumos példákkal együtt fordul elő, milyen hatással lesz a tesztet kitöltők megítélésére. Az eltérő százalékok azt jelzik, hogy befolyásolta őket a környezet. A fenti példák is azt mutatják, hogy a válaszadók néhány esetben lehetségesnek tartották egy-egy határozó behelyezését a szerkezetbe, de határozó inkább a névelő és a nominális elem közé kerülhetett. Ezzel ellentétben, ha a határozó a nominális és a verbális elem közé ékelődik, mint például a nyoma **vasárnap** veszett ember esetében, akkor csak 4%-ban volt elfogadható a szerkezet, viszont az igemódosító megjelenhet a nominális és a verbális elem között. Az is figyelemre méltó volt, hogy amíg igemódosítónak az igekötős alakok között csak 45% tartotta elfogadhatónak az élete **rosszabbra** fordult ember szerkezetet, de igei bővítményként már 67% ítélte grammatikusnak. Miután a névelő a szerkezet elején határozottan kijelöli a konstrukció határát, így az igei bővítmény mindenképpen a szerkezet részének tekinthető, ezért az adjunktum behelyezhetősége feltétlenül a szintaktikai önállóságot erősíti, de ezt a kérdést még a későbbiekben körüljárom.

4. Mellérendelés vagy ellipszis: Miután a mellérendelés és az ellipszis a szóösszetételek esetében is jelentős szerepet játszhat, és bár Kenesei (2008) megállapítja, hogy nem teljesen ugyanolyan szabályok érvényesek a lexikai és a szintaktikai elliptálásra, a szerkezetünk mellérendelésbe vagy az elliptálásba való bevonhatóságának vizsgálata mégsem nyújt kielégítő megoldást a szintaxisba való besorolhatóságának problémájára. Ugyanis a hasonló lexikalizált formákat is azonos módon elliptálhatjuk, ugyanakkor ez önmagában még nem szolgáltat elegendő ellenérvet arra, hogy nem önálló szintaktikai szerkezetről van szó. A szóösszetételeknél is megfigyelhető hátra- és előreható ellipszis. Kenesei (2008) példái: *bér- és adóalap-csökkentés* vagy *béralapcsökkentés és -növelés*, amelyek közül a szerkezetünkben csak a hátraható működik, az előreható nem. Az olyan példák, mint a vére és foga hullott Vászka (64%), a lába és keze égett gyerek (80%) jól mutatják, hogy amíg a verbális elem törlését vagy a nominális elem mellérendelését nagy százalékban grammatikusnak ítélték a válaszadók, addig az igei argumentum ellipszisét vagy a verbális elem mellérendelését nagy többségében agrammatikusnak tartották. Erről tanúskodnak az olyan példányok, mint a haja veszett és hullott férfi (15%), a teste felhevült és lebarnult gyerek (43%), a vére hullott és folyt Vászka (25%). A világhálón is ráakadtam olyan adatokra, amelyek a hátraható elliptálást példázzák, mint a karja, lába törött sofőr. A nyelvtörténeti alakok hátraható ellipszisére

látszólag található példa: *egy keze lába el esett benna csig big ember* (Geleji Katona 1645: 37), de a *keze-lába* összetett szó is lehet önmagában, így a bármilyen elliptálást vagy mellérendelést a megkövült alakok esetében nem tudom kimutatni. Ezzel ellentétben a *teste felhevült és leburnult* formát azért ítélték nagyobb számban elfogadhatónak, mert azok, akiknek jó volt a szerkezet, a *teste* és a *leburnult* között nem feltételeztek ugyanolyan kapcsolatot, mint a *teste* és a *felhevült* között, tehát nem is tekintették elliptált szerkezetnek. Az internetes példák között találhatók ilyenek, mint például *egy lelke veszett és összeroppant gárda* vagy *egy állkapcsa tört, kifiamodott cica*, amelyek első látásra előreható elliptált alakoknak is tűnhetnének, de ezek szintén a *teste felhevült és leburnult* gyerek csoportjába tartoznak, hiszen a *leburnult*, *összeroppant* és *kifiamodott* önállóan, igei argumentum nélkül is grammatikusnak tekinthető. Ezek a példák rávilágítanak arra az empirikus tényre, hogy az igei argumentum nélkül e szerkezet verbális eleme sohasem állhat meg a nem elliptált alakok esetében sem, és ez indokolhatja az előreható ellipsis működésképtelenségét: *a *(hangja) ment dalnok*, *a *(vére) folyt katona*, *a *(vágya) teljesült ember* stb.

5. Többes szám: A többes számú környezetekben való vizsgálat kétirányú volt, egyrészt arra voltam kíváncsi, hogy az igei argumentum felvehet-e többes számú toldalékot, azaz birtoktöbbesítőt, és a verbális elem egyezik-e vele, vagy sem, másrészt, ha a módosított főnév többes számban van, akkor az egyeztetve lesz-e az igei argumentummal, azaz többes szám 3. személyű birtokos alakba kerül-e, vagy egyes szám 3. személyű birtokos alakban marad.

5.1. Birtoktöbbesítővel: Az internetes alakok között nem akad egy sem, amelyiknél a verbális elem többes számban lenne. Az adatbázisban egy példát találni rá a régebbi alakok között: *inai-szakadozott* (Comenius 1643: 43), de a verbális elem változatlan marad. A vizsgálatban a válaszadók nagyrészt elfogadhatatlannak tartották a többes számú alakokat, egy példa érte el csak az 50%-ot, de a verbális elem nem volt egyeztetve vele. Ugyanakkor az egyeztetett szerkezeteket, ahol a verbális elem is többes számba került, nagyon nagy százalékban elutasították: *a lábai égett kutya* (43%), *a lábai égtek kutya* (11%), *a fogai hullott jószág* (50%), *a fogai hullottak/hulltak jószág* (17%). Mindezzel együtt a nem egyeztetett többes számú alakok szórványosnak tekinthetők a mai magyarban, de a vizsgálatom során ezt sem hagyhatom teljesen figyelmen kívül.

5.2. Többes szám 3. személyű birtokos alak: Az igei argumentum egyeztetése a többes számú módosított főnévvel szintén nem tekinthető általánosnak a válaszadók ítéletei szerint, de néhány adat a világhálón is található, például *a nyomuk veszett kollégák*. A régi alakok között is található erre példa: *inok szakadott emberek* (Péchi-kódex 1631 előtt: 72b),

ugyanakkor az ilyen alak is, mint az *inuk szakadt*ában meggyőzhet bennünket, hogy egykor lehetett egyeztetés az antecedens és birtoka között, viszont ez mára már opcionálisnak és szórványosnak tekinthető:

(4) T/3. személyű birtokos	E/3. személyű birtokos
<i>a zsebük megtelt</i> politikusok (62%)	<i>a zsebe megtelt</i> politikusok (50%)
<i>a termésük pusztult</i> mezők (40%)	<i>a termése pusztult</i> mezők (64%)
<i>a nyomuk veszett</i> emberek (36%)	<i>a myoma veszett</i> emberek (84%)
<i>a vérük hullott</i> katonák (31%)	<i>a vére hullott</i> katonák (64%)
<i>a testük felhevült</i> betegek (31%)	<i>a teste felhevült</i> betegek (45%)

Az adatok azt mutatják, hogy ma az E/3. személyű birtokos személyjel még többes számú antecedens esetén is az elfogadhatóbb változat, de az antecedens és a szerkezet nominális eleme közötti többes számú egyeztetés megnyilvánulása a szintaktikai önállóságot erősíti, de ezt a kérdést még a későbbiekben megvizsgáljuk.

6. Jelöletlen szerkezet: A jelöletlen alakok tesztelése, annak ellenére, hogy ezek vizsgálata, mint már korábban is utaltam rá, nem tartozik a kutatás tárgyába, azt a célt szolgálta, hogy kideríthessem, vajon a szerkezet szintaktikai önállósága legfőbb ismérvének tekintett személyjelölőt mennyire tarthatjuk a szerkezet elengedhetetlen részének, vagy enélkül is grammatikusnak tekinthető-e a konstrukció. Már a nyelvtörténeti alakok között is találhatunk példát a személyjelölő nélkülire: *eszveszettül* (Pázmány Péter 1604: 366), azonban ebben az esetben szóösszetételről beszélhetünk. A válaszadók ugyanakkor megerősítették azt a sejtésemet, hogy a személyjelölő nélkül rosszul formált alakok jönnek létre: *a vér hullott Vászka* (14%), *a nyom veszett ember* (15%), *a hang ment dalnok* (12%). A lexikalizált alakok között jelöletlen alakok is előfordulnak, például *a fej-veszett menekülés* vagy *az agy-sérült beteg*, de itt a személyjelölő hiánya inkább a szóösszetétellé válás eredménye, ahogy ezt már fentebb is láthattuk a *mag-szakadt* esetében, de kiviláglik például a *kutyasétáltatás* és a *kutya sétáltatása* példák összevetése során is. A személyjelölő megléte és szükségessége, ahogy ezt a válaszadók többsége megítélte, arra mutat, hogy valódi szintaktikai szerkezetről van szó, amely a mai magyarban is létező konstrukció, és ezért szükséges elvégeznünk a szintaktikai elemzését is.

2.4. A SZEMÉLYJELÖLT SZERKEZETEKRE VONATKOZÓ KORÁBBI ELEMZÉSEK

Az alábbiakban az e szerkezetekre vonatkozó eddigi szakirodalmat tekintjük át, de különválasztva a leíró és az elméleti igényű munkákat, tesszük ezt azért, mert míg a leíró hagyományok a lexikalizált és a szintaktikailag önálló alakokat is többnyire hasonlóan elemzik, addig az elméleti igényű írások csak a szintaktikailag önálló alakokat tartják elemezhetőnek, és a rögzült alakokat a lexikon hatáskörébe sorolják.

2.4.1. AZ ELSŐ NYELVÉSZETI LEÍRÁSTÓL AZ ELSŐ FORMÁLIS ELEMZÉSIG: A VITA KEZDETE

Az első magyar nyelvészeti munka,⁵⁰ amely említést tesz a vizsgált szerkezetünkről, Szenczi Molnár Albert 1610-ben megjelent *Novae Grammaticae Ungaricae* (Új magyar grammatika) című könyve. Szenczi Molnár csak az általunk **HJ**-nek nevezett típussal foglalkozik, és bár a múlt idejű melléknévi igenevek között tesz róla említést, ragozott igének tartja. A következőket állítja Szenczi Molnár: „A *t, ott, ett, itt, o'ett* valamint az *a, e* végűek múlt időt jelölnek; [...] A direkt [határozott ragozású] igékből lesznek az *a* és *e* végűek: *Látta, kérte;*” (Szenczi Molnár 1610: 141).⁵¹ Szenczi Molnár első tudományos szempontú leírásában múlt idejű igének tartja a szerkezet verbális elemét, viszont csak az egyes szám 3. személyt említi konkrét példa nélkül. A többi személyben való előfordulásáról semmit sem mond.

Pereszlényi Pál *Grammatica Linguae Ungaricae* (A magyar nyelv grammatikája), amely 1702-ben jelent meg, szintén csak a **HJ**-ről tesz említést, és ugyancsak az igenevek között szerepelteti a kérdéses szerkezetet, valamint Szenczi Molnárhoz hasonlóan egyes szám harmadik személyű múlt idejű alakként tekint rá, viszont már példákat is hoz (Pereszlényi 1702: 29): *egér rágta sajt, szél kergette polyva, hideg vette legyecske*.⁵² A paradigmát Pereszlényi sem ismerteti, így a többes számú alakokról továbbra sem tudhatunk meg semmit. Pereszlényi példáin jól látszik, hogy ezeket az alakokat a középmagyar korban

⁵⁰ Simonyi (1907a) áttekintését használok, aki átfogóan ismertette az addig megjelent irodalmakat a kérdéses szerkezetre vonatkozóan.

⁵¹ Az eredeti latin szöveg így hangzik: „Desinentia *t, ott, ett, itt, o'ett, item a et e praeteritū tempus significant; [...]* A directis autem fiunt desinentia in *a et e*. *Látta, kerte;*” (fordította C. Vladár Zsuzsa 2004).

⁵² Jakubovich (1918) alapján, aki az *Istenvette* esetében a *vette* alakot nem a *vesz*, hanem a *vet* ige származékának tartja, és jelentését a ’taszít’ igével adja meg, a *hideg vette* formára is alkalmazhatónak vélem, és ebből kifolyólag a jelentése: ’a hideg taszította’ vagy még inkább ’a hideg (el)pusztította/elvette legyecske’.

még szintaktikailag önállónak tekintették, hiszen ő is külön szavanként jegyezte le őket, nem írta sem egybe, sem kötőjellel őket. A mai magyarban még mindig élő *egérrágta*, *szélkergette*, ahogy fentebb már utaltam rá, mára már állandó szószerkezetté, kollokációvá vált, de még a jelentése kompozicionálisan adható meg, és őrzi szintaktikai önállóságát.

A közkeletű elnevezéssel Debreceni grammatikának nevezett *Magyar grammatika*, amely 1795-ben készült, a fenti nyelvtanokhoz hasonlóan csak a **HJ**-val foglalkozik, a korábbi hagyományhoz igazodva az igeneveknél említi meg, ugyanakkor szintén ragozott igealaknak tekinti, viszont a főnévi nominális elemű példák mellett, mint például *madár látta fű, eb ugatta, farkas marta*, a személyes névmásos alakokat is említi. A Debreceni grammatika tehát már felállít egy paradigmát is, ugyanakkor csak az egyes számú ragozási sort említi, a többes számúra nem hoz példát. Az igeidő tekintetében pedig mind a jelen, mind pedig a múlt időt a szerkezet igéje magára veheti, ezt teszi egyértelművé a következő ragozási sorral a debreceni Magyar grammatika (1795: 102): *szeretem ember, szereted ember, szereti ember, szerettem gyermek, szeretted gyermeked, szerette gyermeke*.

Révai Miklósnak az életében csak kéziratosan napvilágot látott műve, *A magyar szép toll*, amely 1805-ben született, mind a **HJ**-t, mind pedig az **EJ**-t megemlíti, és a meglévő hagyomány alapján az igenevek között sorolja fel őket, ugyanakkor a fent említett szerzőkhöz hasonlóan ragozott igéknek tekinti mindkét (**HJ** és **EJ**) szerkezet verbális elemeit. Révai a történeti hagyományból merít, hiszen jól ismeri a Bécsi kódexet, amelyet a máig kiadatlan *Antiquitates II.* részének kéziratában dolgozott fel alaposan 1800-ban, ugyanakkor kijavítja az általa helytelennek minősített nyelvtörténeti alakokat. Révai a **HJ** paradigmájában már többes számú és többes szám 3. személyben egyeztetett alakokat is említi, viszont éppen a régiség nyelvi adatait módosító cselekedete miatt később megkérdőjelezték a relevanciáját a többes számú igei paradigmának, elsősorban is Simonyi (1907a: 202) hamis analógia termékének tekintve azokat. Révai ugyan a saját anyanyelvi kompetenciája alapján ítélte agrammatikusnak az ómagyar alakokat, amit már Simonyi is anakronisztikusnak bélyegzett meg, ugyanakkor Simonyi ítélete sem volt tudományosan megalapozott. Ugyanis Révai 1807-ben meghalt, és nem az ő nyelvtanát tanították az iskolákban, hanem a szintén igés elképzelést támogató Verseggy Ferencét, amely nem a nyelvtörténeti adatokra, hanem az akkori beszélt nyelvre épített, lásd Éder (2003). És ahogy már korábban is utaltam rá, Tompa (1955: 394) a következőt mondja. „[...] pl. a többes szám 1. személy végződése itt sohasem a névszói *-unk*, *-ünk*, hanem az igei *-uk*, *-ük*; stb. A nem túl erős divat már a megelőző korszakban elkezdődött [...]” Gondol Dániel volt az első a leíró nyelvészek közül, aki az 1845-ben megjelent *Magyar nyelvtan*-ában már nem igének

tekinti a **HJ** verbális elemét, hanem személyragozott igenévnek. Ennek ellenére elismeri, hogy az alakjai a múlt idejű formákkal teljesen megegyeznek, még többes számban is. „*A mondottuk szabály sehol sincs hűen megtartva. Az idéztétek törvény helyett ujat kell hozni.*” (Gondol 1845: 75).

A fent idézett nyelvészek akár (véges) igének, akár igenévnek (nem véges igének) tekintették a kérdéses szerkezeteket, mind leíró nyelvészeti szempontból foglalkoztak csak a **HJ**-val és az **EJ**-vel. A szerkezetek első formális nyelvészeti elemzése Carl Arendt (1838–1902) német sinológustól származik, akit a kínai nyelvben (és természetesen a magyar nyelvben is) való alapos jártassága is ösztönözhetett a vizsgálataink szerint a kínai vonatkozó szerkezethez hasonlóan építkező magyar szerkezet vizsgálatára, bár ezt a páruzamot vagy analógiát egyáltalán nem említi, és nem is hasonlítja össze a kínaival. Arendt figyelmét, ahogy jóval később e disszertáció szerzőjéét is, a szerkezetekben megbúvó személyjelölő különleges használata keltette fel.

Arendt első tanulmánya 1865-ben jelent meg, és a **HJ**-val foglalkozott. Arendt élesen elkülöníti az ekkor már számos esetben lexikalizálódott alakokat az önálló szintaktikai példányoktól. A példák forrásai Petőfi és Arany versei, illetőleg a *Pesti Napló*. A nyelvészeti szakirodalmi forrása pedig Szvorényi (1861) nyelvtana, amely azonban igenévnek tekinti a verbális elemet. A később számtalanszor idézett **HJ** példája az *egy isten-adta szív*⁵³ Petőfi Sándor 1844-ben megjelent *Elmondanám...* című verséből („*Egy istenadta szívet bírok*”) származik, és a fentebb is említett ómagyar kori *Isten adta jókat* (Érdy-kódex: 129) újmagyar kori lexikalizált változata. Arendt (1865) azonban mellőzi a szerinte szóösszetétellé vált, illetve annak tekintett alakokat, és helyettük a figyelmét inkább az önálló formákra fordítja. Ennek ellenére csak a kollokációvá vált példáit idézik tőle. Arendt példamondatai abban is előremutatók, hogy a névelőt a szerkezet fontos és elmaradhatatlan tartozékának tekintette, és gondosan ügyelt a névelőválasztásra is, hiszen a határozatlan névelő (*egy Isten-adta szív*, Arendt 1865: 219) megválasztásával jelezte, hogy az ige véletlenül sem a határozott névelő miatt kerülne tárgyas ragozásba, ha azzal állna, ha például a szerkezet tárgyragot venne fel.⁵⁴ Ezzel szemben a határozatlan névelő sem változtat a verbális elem toldalékán. Arendt azzal is hangsúlyozza a szerkezet szintaktikai önállóságát,

⁵³ Idézi Simonyi (1875: 439), Zolnai (1893: 148), Balassa (1895: 366), Simonyi (1907a: 194), Szepeszy (1939: 4) és Pais (1965: 67).

⁵⁴ A *meny-ütötte*, *por-lepte* mellett létezik ugyan *meny-ütött* és *por-lepte* is, de világosan látszik, hogy nem a névelőhasználat miatt nincs személyjelölő ez utóbbin, hiszen bármelyik névelő megszabta környezetben előfordulhat bármelyik alak.

hogy tulajdonnevet (*egy Cicero irta könyv*, Arendt 1865: 220) is szerepeltet a szerkezet nominális elemeként. Arendt a teljes paradigmát nem sorolja fel, mert a példái között többes szám 2. személyű alak nem szerepel, ugyanakkor többes szám 3. személyben (*a századok megállapította jog*, Arendt 1865: 221) is csak lexikális főnévi elem, amely nem egyezik számban az igéjével. Arendt a szerkezet környezeteit is megvizsgálja. Behelyezhető a nominális elemet módosító jelző (*az egész Európa szentesítette és biztosította szerződmények*, Arendt 1865: 221), az ige lehet igekötős, lásd fent, a szerkezetben megjelenhet határozó (*a (fentebb) említettük könyv* Arendt 1865: 220), a módosított főnév állhat többes számban (*a Görögök irta könyvek*, Arendt 1865: 221), mellérendelés vagy ellipszis lehetséges, lásd fent. Arendt a latin fordítással is kifejezi, hogy formális szempontok szerint elemzi a szerkezetet, hiszen a latin megfelelővel glosszázza a magyar elemeket, és feltárja a konstrukció valódi szerkezetét. Ugyanakkor vonalak közé helyezve jelöli a szerkezet határait, a konstrukció a névelő és a módosított főnév közötti sávban helyezkedik el.

Arendt (1865: 220)

(5) *Egy |Cicero irta| könyv*

Unus C. scripsit-eum liber

Arendt (1865: 220)

(6) *A |mi irtuk| könyvek*

Illi nos scripsimus-eos libri

Arendt a szerkezet verbális elemét tárgyas ragozású igének tartja. Ezt azzal is kifejezésre juttatja, hogy a konstrukció latin megfelelőjében ragozott igét szerepeltet, amely egyezik az alanyával, míg a tárgyas igei személyrag egy rejtett tárgyra utal, amelyet a latin tárgyesetű személyes névmás jelenít meg a szerkezetben. Az sem kerüli el a figyelmét, hogy a módosított főnév egyes vagy többes száma hatással van a szerkezet rejtett névmásának számára is: egyes számú módosított főnév egyes számú rejtett névmást feltételez, míg többes számú módosított főnév többes számú névmást, mégha az igei személyrag ezt a személybeli különbséget a rejtett tárggyal kapcsolatban nem tükrözi. Arendt csak a múlt idejű alakokat tartja a szerkezetben grammatikusnak, a jelen idejű formákat pedig nem. Arendt nem tartja sem vonatkozó szerkezetnek, sem igenévi szerkezetnek a konstrukciót, de arról nem tesz

említést, valójában milyen fajta konstrukcióról van szó, hiszen számára az a lényeg, hogy a **HJ** szerkezet *verbum finitum*ot tartalmaz.

Arendt második tanulmánya e tárgykörben 1866-ban jelent meg, amely az **EJ**-vel foglalkozik. Ebben a csoportban a **HJ**-val ellentétben csak szóösszetételekkel foglalkozik, hiszen szintaktikailag önálló példányokat a forrásaiban nem talált. Veress (1887: 18) az egyedüli a XIX. század végi nyelvészek közül, aki még produktív alaknak tekinti az **EJ**-t: *feje fájt gyermekem, teteje gyult ház, gyümölcse hullt fa*. Arendt (1866) az elől jelölt szerkezetet a hátul jelölthöz hasonlóan formális eszközökkel elemzi. A sokszor idézett példája a *magva-szakadt családok*, amelyet azonban egyes számban vesznek át.⁵⁵ Arendt ekkor is különbséget tesz abban, hogy a rejtett birtokos névmást egyes vagy többes számúként reprezentálja a szerkezetben attól függően, hogy a módosított főnév milyen számban van.

Arendt (1866: 78)

(7) *egy /hit-e-szegett/ ember*

unus fides-ejus-fracta homo

Arendt (1866: 78)

(8) *magv-a-szakadt| családok*

semen-earum-ruptum gentes

semen-ejus-ruptum gentes

Arendt a névmás kettős jelölésével kifejezi, hogy ugyan már szóösszetételnek tekintett alakról van szó, még megvan a szó szerinti jelentése is a szerkezetnek, még nem teljesen idiomatikus, nem homályosult el még a többes számú értelem és a rejtett névmás szemantikai egyezése a módosított főnévvel. És bár Arendtnél a tagmondat szintén tartalmaz egy alanyesetű főnevet (*semen/magva*), ő már Révaival ellentétben nem tartja ezt a szerkezetet is ígésnek, amit a latin megfelelőiben is kifejezésre juttat: *fracta* és *ruptum* szerepel csak a létige *est* nélkül. Révai szerint (Antiquitates kézírata II. rész, 1800)⁵⁶ azonban ez a szerkezet is ígét tartalmaz és nem igenevet, amelyet az ő példamondatának

⁵⁵ Idézi Simonyi (1875: 437) és Pais (1965: 69).

⁵⁶Idézi Simonyi (1914: 28) és Pais (1965: 69).

latin fordításában is nyilvánvalóvá tesz a létige beszúrásával: *feje vétetett szent János/caput eius amputatum est s. Joannes*. (A kiemelés az értekezés szerzőjétől, N. P.). Révai a szerkezetben megjelenő verbális elemet E/3. személyű alanyi ragozású (közép és szenvedő) igeinek tekintette. Veress (1887) szerint szintén alanyi ragozású igt tartalmaz a szerkezet.

Arendt (1865, 1866) formális analízise itthon támadások középpontjába került, és elindította azt a vitát, amely Simonyi (1875) reagálásának köszönhetően a szinkrón nyelvészeti kutatások számára is elérhetővé tette a **HJ**-t és az **EJ**-t, és még napjainkra sem oldódott meg ez a kérdés.

2.4.2. A VERBÁLIS ELEM STÁTUSZÁRÓL VALÓ VÉLEKEDÉSEK ÁTTEKINTÉSE A LEÍRÓ SZAKIRODALOMBAN

Mivel a két szerkezetet a leíró szakirodalomban nem egyenlő súllyal kezelték, és az **HJ** csoport került főként a vizsgálat középpontjába, tekintve, hogy ez, ellentétben az **EJ** csoporttal, nem csak a szóösszetételek között kapott helyet, hanem a mondatban tárgya is volt, így a két csoportról alkotott eddigi elemzések tárgyalását, ahogy erre már utaltam fentebb is, két külön alfejezetben veszem sorra.

I. A hátul jelölt: a Cicero írta könyv

Három fő elképzelés kristályosodott ki az elmúlt kétszáz évben erről a szerkezetről. Időrendben a következők voltak ezek: 1. ige, 2. főneves, 3. igeneves. Ebből csak az ige és igeneves elmélet maradt meg napjainkra, de e két állásponton belül is vannak, amelyek a másik felé közelítenek attól függően, hogy az ige mennyire rendelkezik igenévi vonásokkal, ezt képviseli az igenévi-ige koncepció, vagy hogy az igeneves mennyiben mutat fel ige vonásokat, ez pedig az igei-igeneves érvelés sodrába tartozik.

1. *Ige*: a szerkezet verbális tagja egy tárgyas ragozású véges ige, mely alárendelt alannyal áll. A szerkezet egy jelzői (beágyazott) önálló (tag)mondat. Ezt az álláspontot képviseli Szenczi Molnár (1610), Pereszlényi (1702), Magyar grammatika (1795), Révai (1805), Versegly (1805), Arendt (1865), Veress (1887), Zolnai (1893): még egyértelműen ige, Szinnyi (1894), Balassa (1895), Zolnai (1944): szinkrón elemzésben ige, diakrón elemzésben igenévből keletkezett, Pais (1965), Jakab (1987, 1988).

1.1. *Igenévi-ige*: a szerkezet verbális eleme kettős szófajú: igenévi tulajdonságokkal rendelkező ige, mely jelzői szerepben állhat, mint egy igenév, de alanyi bővítménye és igei személyragjai lehetnek,

mint egy igének, és személyragjaik tárgyas igei személyragok. Ezt az álláspontot képviseli Károly (1957), Tompa (1961/62), Rácz (1968), Adamikné Jászó (1985): 3.2. is.

2. *Főneves*: a szerkezet verbális tagja egy *-at/-et* képzős főnév, és birtokviszony van a szerkezet két tagja között. Ezt az álláspontot képviseli Simonyi (1875).

3. *Igeneves*: a szerkezet verbális elemén nem igei személyragok, nem tárgyas ragok vannak, ezért nem véges ige, hanem igenév.

3.1. *Birtokviszonyos*: a szerkezet két tagja között birtokviszony van. Ezt az elképzelést vallja Gondol (1845), Szvorényi (1861), Simonyi (1907a, 1907b, 1914), Fokos (1935), Szepeszy (1939, 1982, 1986), A. Jászó (1991b, 1992, 1998).

3.2. *Predikatív viszonyos*: a szerkezet nominális eleme alanyesetet hordoz, és alany–állítmányi viszony van a szerkezet két tagja között. Ezt a nézetet támogatja Klemm (1942), ugyanakkor Adamikné Jászó (1985): 1.1. is, valamint M. Korchmáros (1990): mondatszint alatti alany.

3.2.1. *Igei-igenév*: a szerkezet verbális eleme átmenetet képez az ige és igenév között, és a nominális elem alárendelt alanyi szerepben áll. Ezt képviseli A. Jászó (1991a): a verbális elem személyragjai tárgyas igeragok, Lengyel (2000): igei személyragozás és főnévi személyjelezés is, önálló paradigma, Keszler (2000): személyragozása a névszói személyjelezésre hasonlít, szerkezetszintű alany, Keszler–Lengyel (2002).

3. *Jelöletlen határozós*: a szerkezet nominális eleme jelöletlen határozót takar. Ezt vallja Antal (1985).

II. Az elől jelölt: *gyümölcse hullt fa*

Ennél a csoportnál csak két markáns elképzelés létezik: ige kontra igeneves.

1. *Igés*: a szerkezet egy alanyi ragozású véges igét tartalmaz, mely egy jelzői (beágyazott) önálló (tag)mondat. Ezt az álláspontot képviseli Révai (1805), Veress (1887), Zolnai (1893), Szinnyei (1894) és Balassa (1895).

2. *Igeneves*: a szerkezet verbális eleme igenév, de a nominális elem alanyi szerepben áll. Ezt az elképzelést teszi magáévá Arendt (1866), Simonyi (1875), Szarvas (1895), Simonyi (1914), Klemm (1942), Károly (1956), Tompa (1961/62), Pais (1965), Rácz (1968), Adamikné Jászó (1985), A. Jászó (1991b, 1992), Keszler (2000), Keszler–Lengyel (2002).

2.4.3. A VERBÁLIS ELEM STÁTUSZÁRÓL VALÓ VÉLEKEDÉSEK ÁTTEKINTÉSE AZ ELMÉLETI IGÉNYŰ SZAKIRODALOMBAN

Az elméleti igényű magyarázatok esetében a megoszlás sokkal egyenetlenebb, és Nadasdi (2006 és 2010a, 2011b, 2012) kivételével csak a **HJ** csoport szintaktikailag is aktív tagjaira terjed ki, olyanokra mint pl. *a Vágó István vezette vetélkedő*, de itt tisztán finit igés és nem finit igés (igeneves) álláspontok ütköznek.

I. A hátul jelölt: *a Vágó István vezette vetélkedő*

1. *Igés*: a szerkezetben megjelenő verbális elem finit ige, mely Agr (egyeztető morféma) és *Tense* (időjel) jegyekkel rendelkezik, alanyeset engedélyezésére képes, és az ige egyezést mutat a tárgyával. Továbbá a szerkezet egy véges prenominalis vonatkozó szerkezet, melyben az egyeztetési jegy egy rejtett tárgyi visszamaradó névmásra referál. Ez a konstrukció a japán prenominalis vonatkoztatással mutat nagyfokú rokonságot. Ezt az álláspontot képviseli Nadasdi (2006, 2011a, 2012).

2. *Igeneves*: a szerkezetben megjelenő elem nem finit ige, melynek a nominális elem az alanyi argumentuma. Ezt a felfogást követi Kenesei (1986, 2000a, 2006), aki generatív és azon belül kormányzás-kötés (Government and Binding = GB) elméleti keretben írott műveiben azt állítja, hogy Agr jeggyel (igenévi egyeztető morféma) rendelkezik csak a verbális elem, mely az alanyesetet adja a konstrukció nominális elemének, és mivel nincs *Tense* jegy (időjel), ezért nem véges ige. Kenesei (1986) továbbá megállapítja, hogy a szerkezet tartalmaz egy üres kategóriát, mely megkülönbözteti a szokásos melléknévi szerkezetektől, ezért ezt prenominalis tagmondatnak tartja, amely lehet finit, mint a japán, és nem finit, mint pl. a legtöbb altáji és urali nyelv, így a magyar is. Laczkó (2001, 2002, 2008) a lexikai-funkcionális grammatikai (LFG) kereten belül elemzi a kérdéses szerkezetet, és megállapítja, hogy a verbális elem személyragos igenév, mely sajátos keverékét mutatja a főnév birtokos paradigmájának és a múlt idejű igék tárgyas ragozású alakrendszerének. Ezzel a leírók igei-igeneves csoportjába tartozna, de ettől függetlenül Laczkó nem tartja átmeneti kategóriának a verbális elemet, amely mivel szerinte nem véges, ezért igenév. Ugyanakkor egy tárgyi szerepű rejtett névmás marad vissza a tagmondatban, amivel a módosított főnévi fejet azonosítjuk. Márkus (2009) a nominális elem jelöletlenségét default esetnek tartja, ezért nem kell a verbális elemmel egyeznie, hiszen nincsen *Tense* jegy, és ez oknál fogva tekinthető igenévnek. Emiatt a verbális elem a visszamaradó rejtett tárgyával egyezik, mellyel Nadasdi (2006) felfogásához közelít. Szőke (2011) felteszi, hogy a személyragos befejezett melléknévi igeneves konstrukcióban az esetvégződés nélküli

nominális elem egy olyan posztpozíciós frázis (PP), amelynek a feje üres. Ő is elismeri, hogy ez Antal (1985) jelöletlen határozós felfogásához áll közel: *a János által vezetett autó/a János vezette autó*. Mindkét példa Szőke szerint vonatkozó szerkezetként fog felépülni, ahol Kenesei (2005) felfogásában egy üres operátor, azaz egy rejtett vonatkozó névmás jelenik meg a szerkezetben, amely össze van indexelve a nominális elemmel.

II. Az elől jelölt: *a vére hullott Vászka*

Ezt a szerkezetet Kenesei (1986) csak érintőlegesen említi, mikor számba veszi a személyjelölt *-t/-tt* toldalékos verbális elemeket tartalmazó szerkezeteket. Az *agya-lágyult* és *esze-veszett* példákkal illusztrálja ezt a csoportot, melyről megállapítja, hogy hasonlóan a *por-lepte-félék*hez, egy főnév és egy befejezett melléknévi igenév kapcsolódik össze, csak itt a *por-lepett*-tel egyezően nincs személyjelölő a verbális elemen. Kenesei megállapítja, hogy az *agya-lágyult-félék* csak intranszitiv igét tartalmazhatnak ellentétben a *por-lepte* és *por-lepett* csoportbeliekkel, és az *agya-lágyult-félék* sohasem jelenhetnek meg sem **agya-lágyulta*, sem pedig **agy-lágyulta* alakban.

Nádasdi (2006) még csak független bizonyítékként tért ki a *magva-szakadt* csoportra, figyelmen kívül hagyva ekkor még a ma is létező nem lexikális alakokat, mint *a vére hullott Vászka* szerkezetet, *a Vágó István vezette vetélkedő* típusú szerkezet elemzésekor. Ebben a tanulmányban csupán a lexikális alakokat vehette számba, amelyek számára a minimalista keret nem adott lehetőséget a teljes vizsgálatra, lévén nem a szintaxis tárgyát képezik, hanem a lexikonba valók. Nádasdi mindenesetre megállapítja, hogy ezek egy alanyesetű nominális elem és egy alanyi ragozású tárgyatlan ige kapcsolatából állnak. Nádasdi (2010a, 2011b) már a szintaktikailag önálló alakokat is számba vette, és leírta egy szintaktikai alapú elemzés számára.

2.5. ÉRVEK A HÁTUL JELÖLT ÉS AZ ELŐL JELÖLT SZINTAKTIKAI ELEMZÉSE MELLETT

2.5.1. A HÁTUL JELÖLT

A hátul jelölt szerkezet esetében a mai leíró nyelvtanok (Tompai 1961/62, Rácz 1968, Adamikné Jászó 1985, A. Jászó 1991a, Keszler 2000, Keszler–Lengyel 2002) különbséget tesznek a produktív (szintaktikailag önálló) és az idiomatikus szóösszetételek között, viszont a formális megkülönböztetést nem magyarázzák. Arendt (1865) volt az első nyelvész, aki

formális eszközökkel elemezte a **HJ**-t, ahogy már fentebb ismertettem. Kutatásainak nagy hatása volt abban, hogy nagy figyelmet kapott a szerkezet a leíró szakirodalomban, viszont módszereit nem követték, így hatása szépen lassan elhalt. Formális nyelvészeti eszközökkel ezért csak 121 évvel később Arendt (1865) munkásságától függetlenül Kenesei (1986) vizsgálta meg újra a szerkezetet, és különféle tesztekkel elkülönítette a lexikális személyjelölt alakokat a melléknevektől, és kijelölte a szintaktikailag önálló alakok határát. Laczkó (2001, 2002, 2008), Nádasdi (2006) és Márkus (2009) pedig már Kenesei (1986, 2000a) nyomdokain haladva csak a szintaktikailag önálló változatokkal foglalkoztak. Az alábbiakban ismertetem Kenesei (1986) tesztjét, és megvizsgálom, hogy melyek azok az érvek, amelyek a szerkezet szintaktikai önállóságát igazolják, és ha szükséges, akkor kiegészítem újabb érvekkel.

Kenesei (1986: 111) szerint, ha a személyjelölt lexikális szerkezetek összetett melléknevek lennének, akkor

1. módosíthatná őket határozószó: *Pál **hihetetlenül** *sors-üldözt-e, *por-lept-e volt.*
2. állhatnának állítmányi szerepben: *Pál *sors-üldözt-e, *por-lept-e **volt**.*
3. megjelenhetnének a *valamilyennek tart/lát/vél* stb. szerkezetben: *Pál *sors-üldözt-é-**nek**, *por-lept-é-**nek tartotta** Jánost.*

E teszt alapján az állandósult szókapcsolatot (kollokáció) alkotó *sors üldözt-e* és *por lept-e* alakokat Kenesei (1986: 115) nem tartja szóösszetételnek, ahogy ezt már szó szerinti idézet formájában is ismertettem. Fentebb már rámutattam, hogy mind a **HJ**, mind pedig az **EJ** csoportnak vannak olyan, már kollokációnak tekintett alakjai, amelyek még teljesen kompozicionálisak, azaz a jelentésüket a bennük szereplő elemek együttese adja. Épp az olyan példák tartoznak bele, mint a *sors üldözt-e* és *por lept-e*. Ugyanakkor létezik egy olyan fajtája is, amelynél a kompozicionalitás már elhalványult: *isten-vert-e, madár-látt-a, bot-csinált-a*, Kenesei tesztje mégsem alkalmazható rájuk: **Pál (hihetetlenül) isten-vert-e, madár-látt-a, bot-csinált-a volt. *Pál isten-vert-é-**nek**, madár-látt-á-**nak**, bot-csinált-á-**nak tartotta** Jánost.* Ez nem jelenti azt, hogy nem lennének szóösszetételek, csak nem minden melléknévre alkalmazható a fenti teszt, mert például a *néhai, korábbi, egyszeri, állítólagos* ugyan melléknevek, de más típusúak (intenzionális melléknevek), mint amilyenek megfelelnek a fenti tesztnek: **Az elnök (hihetetlenül) néhai, korábbi, egyszeri, állítólagos volt. *Pál néhainak, korábbinak, egyszerinek, állítólagosnak tartotta az elnököt.*

Kenesei (1986: 114) szerint a szerkezet szintaktikai önállósága mellett a következő érvek sorakoztathatók fel:

1. behelyezhető referenciális tulajdonnév: *a **Mari** említette példa*
2. módosítható jelzővel a nominális elem (maximális projekció): *a **kedves** feleséged mutatta képek*
3. a személyjelölő nélkül rosszul formált lesz a szerkezet: *a Mari említett*(e) példa, a kedves feleséged mutatta/*mutatott képek*

Kenesei a tulajdonnév kapcsán megjegyzi, hogyha egy tulajdonnév szóösszetételben szerepel, akkor már nem referenciális használatú. Arendt (1865: 220) szintén fontos tényezőnek tartotta a tulajdonnév behelyezhetőségét: *a Cicero írta könyv*. Ugyanakkor állandósult szókapcsolatban tulajdonnév is szerepelhet: *Mária-nyugotta bokor*⁵⁷, és ilyenkor a tulajdonnév abszolút referenciálisnak tekinthető, hiszen csak egy individuumot jelöl az univerzumban: *Amikor megpihenünk a Mária_i-nyugotta bokor alatt, mindig arra gondolunk, egyszer ő_i is így pihent meg alatta, és ezért róla_i nevezték el ezt a növényt*. A tulajdonnév behelyezhetősége ebbe a személyjelölt szerkezetbe újabb bizonyítékul szolgálhat arra, hogy az állandósult szószerkezetek (kollokációk), amelyeknek a jelentése még kompozicionális, semmiképp sem tekinthetők szóösszetételeknek, mégha rögzült formában fordulnak is elő. A tulajdonnév szerepeltetése tehát nemcsak szükséges, de elégséges feltétel a **HJ** szintaktikai önállóságának kinyilvánításához.

Kenesei (1986) egy másik érve szerint a személyjelölő biztosítja, hogy a szerkezet szintaktikailag önálló legyen, hiszen nélküle vagy agrammatikus (**a Mari említett példa*) vagy lexikalizált (*por-lepett*) lesz a konstrukció. Ugyanakkor, ahogy fentebb már utaltam erre, van egy olyan csoportja is a személyjelölt konstrukciónak, amely valódi összetételként viselkedik, és a kompozicionalitás már nem érvényesül a jelentésében: *bot-csinálta, szél-ütötte, isten-verte*. Ez a csoport ugyanúgy személyjelölőt tartalmaz, mint a kompozicionális állandósult szókapcsolatok vagy a spontán létrehozott formák, de mégsem önálló szintaktikailag, ahogy például a *barátfüle* (\neq *a barát füle*) sem. A személyjelölő megléte ezért csak szükséges, de nem elégséges feltétel a szintaktikai önállóság igazolásához.

Kenesei (1986) továbbá kijelenti, hogy a szerkezet szigorúan kéttagú, és a verbális elemet megelőző pozíciót kötelezően ki kell töltenie egy elemnek. Így fogalmaz: „Nem tudjuk megválaszolni azt a kérdést, hogy a (b) típusú konstrukciók miért nem állhatnak

⁵⁷ A jelentése: csipkebokor, csipkerózsa, vadrózsa tüskés ága, idézi A. Jászó (1998: 473).

kettőnél több összetevővel: általában alannyal és igével.”⁵⁸ (Kenesei 1986: 117). Semmilyen elem nem helyezhető be sem a két tag közé (**a Mari tegnap (meg)vizsgálta betegek*, Kenesei 1986: 116), sem pedig a tagmondat élére (**a tegnap Mari (meg)vizsgálta betegek*, Kenesei 1986: 117). Egyedüli kivétel, ha az adjunktum a nominális elem helyét tölti ki, azaz a szerkezet megőrzi a szigorú kéttagúságot (*?a tegnap készítettem kép*, Kenesei 1986: 117), de ezek grammatikussága is kétséges számára (*a ?*(most) említettem példa*, Kenesei 1986: 117). Az igekötő (*a Dánia elfoglalta területek*, Kenesei 1986: 114) viszont megjelenhet véleménye szerint a két tag között. Laczkó (2001) és Márkus (2009) is elfogadja Kenesei (1986) érveit. Ezt a kötelező kéttagúságot azonban az adatok nem támasztják alá, ahogy már bemutattuk, és Arendt (1865) elemzése sem ezt mutatja, amint már láthattuk fentebb is. A szerkezetnek lehet három (*tömegek₁ vissza₂-sóvárogtat₃*), négy (*többségében₁ nem₂ magyarok₃ látogatta₄*) vagy akár öt (*újkortól₁ mindig₂ többségében₃ magyarok₄ lakta₅*) tagja is, és mivel a személyes névmások opcionálisan el is maradhatnak (*pro*-ejtés), így egy elemből (*idéztém₁*) is állhat. Behelyezhető a tagmondat élére adjunktum: egy *többségében nem magyarok látogatta* pub. A nyelvtörténeti adatok pedig azt mutatják, hogy a nominális és a verbális elem közé beékelhető egy másik argumentum (az *Fajgel uram Váradról hozta* válasznak) vagy adjunktum (atte *tennön* tötted frigyödnek jegyéről) is. Ennek fényében a szigorú kéttagúság fenntarthatósága még a mai adatok tekintetében sem indokolt.

Ugyanakkor az a tulajdonság, hogy a tagmondat élére behelyezhető adjunktum, az állandósult szó szerkezetekre ugyanúgy érvényes, mint a spontán létrehozott alakokra: *a mostanáig sors-üldözte vándor*. A nem kompozicionálisak viszont az adjunktumok közül módhatározóval bővíthetők: *a reménytelenül bot-csinálta rabló*, *a reménytelenül istenverte település*, amely a melléknevek egy részére valóban jellemző, ezért Kenesei (1986) is felhasználta, hogy a szóösszetétellé válást bizonyítsa vagy elvesse, viszont nem minden melléknévre igaz, hogy szabad határozóval módosíthatóak, ahogy fentebb is láthattuk. Emellett a tagadószó vagy az igekötő a szóösszetételekben is szerepelhet: *megnemértettség*, *lámpaleoltás/lámpaoltás*. Ugyanakkor az a jellemző, hogy adjunktum, igekötő (igemódosító) és tagadószó is behelyezhető a szerkezetbe, a szóösszetételekre is jellemző, így ez csak szükséges, de nem elégséges feltétel.

Kenesei azon kikötése viszont, amely szerint jelzővel módosítható a szerkezet nominális eleme, amelyet Arendt (1865) is fontosnak tartott, már szükséges és elégséges

⁵⁸ „[...] we have no answer to the question of why there cannot be type (b) constructions of more than two constituents: usually subject plus verb,”

feltétel. Ugyanis a jelző behelyezése, amely kizárólag a nominális elemet módosítja, csak úgy lehetséges, ha a nominális és a verbális elem különállóak, ahogy ezt már fentebb is hangsúlyoztam: *[(kreatív emberek) kedvelte] 7. kerület/*a [kreatív (emberek kedvelte)] 7. kerület* \neq *a kreatív, (emberek kedvelte) 7. kerület*. Ez a kompozicionális kollokációknál is működik: *a [(szemcsés/szálló por) lepte] ember, egy unatkozó, [(jó/rossz sors) üldözte]} vándor*. Ez a tulajdonság pedig már teljesen alátámasztja Kenesei (1986) állítását, hogy a *por-lepte* csoport is alany–predikátum típust képvisel. A nem kompozicionális típusnál viszont már nem alkalmazható a jelzővel való módosítás: **a [(kemény bot) csinálta] rabló* \neq *a kemény, (bot csinálta) rabló*. A jelző, mivel nem módosíthatja az egész szerkezetet, így vagy az antecedens vagy az argumentum bővítménye lehet. Szóösszetétel esetében a jelző csak a feltételezett módosított főnév bővítménye lehetne, hiszen az alkotóelemek nem önállóan, hanem egységes egészként módosíthatók, és a lexikalizált konstrukció nem bővíthető jelzővel, tehát a lexikalizált típusok egyértelműen szóösszetételként jelennek meg. Ha mégis jólformált szerkezetet kapunk egy lexikalizált formánál, akkor szóösszetételről már nem beszélhetünk többé, és teljesen kompozicionálissá válik: *a [(az ablakon berepülő) madár] látta* (\neq *megmaradt, hazavitt*) *kenyér* (= *csak arra a kenyérre igaz, amelyet a fenti feltételeknek megfelelő madár feltételezhetően érintett a tekintetével*), hiszen a jelző behelyezése csak szintaktikai úton valósulhat meg. Arendt (1865, 1866) és Kenesei (1986) is a kollokációknál, amelyek teljesen kompozicionális alakok, a szóösszetétel feltételezését nem tartja helytállónak. Szintén ezt erősíti meg Tompa (1961/62) és Laczkó–Mártonfi (2004) állítása, ugyanis az összetétellé válás lassan megy végbe, és a helyesírás is sokszor következtelen. Már a nyelvtörténeti példáknál is előfordul, hogy ingadozás tapasztalható a helyesírásban, erre már utaltam korábban, lásd Pázmány (1613): *ördög-tojta és ördög-kotlotta hazugság* vagy *méhek-csinálta méz*. A fenti fejtegetések értelmében megerősíthetjük újra azt a kijelentésünket, hogy a nominális elem módosítása jelzővel már szükséges és elégséges feltétel ahhoz, hogy megalapozottnak tartsuk azt a feltételezést, hogy az általunk vizsgált szerkezet független szintaktikai konstrukció és nem szóösszetétel. Ehelyett a szintaxis tárgyát képezi, és önálló szintagmaként kell tudnunk számot adni róla a további vizsgálatok során.

Felvethetjük még a szemantikai kapcsolatot az antecedens és a nominális elem között a szintaktikai önállóság mellett. Az állandósult szószerkezetek esetében még működik a kompozicionalitás, mint például a *por-lepte* esetében, ahogy ezt már többször hangsúlyoztuk, de a nem kompozicionálisnál már nincs semmilyen szemantikai kapcsolat a szerkezet

nominális eleme és az antecedens között. Ezzel szemben a *por lepte* és a *por-lepett*,⁵⁹ mint fentebb utaltam rá, a szintaktikai önállóság tekintetében különböznek, viszont a szemantikai transzparencia mindkettőre jellemző. Ez az oka, hogy a szemantikai transzparencia (kompozicionalitás) szükséges, de nem elégséges feltétel, hogy önálló szintaktikai formának tekintsük.

Annak ellenére, hogy sem a személyjelölő megléte vagy a szerkezet kompozicionalitása önmagában még nem volt elégséges feltétel a mondattani függetlenség kinyilvánításához, e két tulajdonság együttesen már a szintaktikai önállóságot igazolhatja. Ugyanis a *por lepte* és a *por-lepett* éppen abban különbözik egymástól, hogy a *por lepte* tartalmaz személyjelölőt, a *por-lepett* nem, bár mindkettő szemantikailag transzparensnek tekinthető, és a jelentésük kompozicionálisan adható meg. Ehhez hasonlóan az *egér rágta* és az *egér-rágott*⁶⁰ is csak a személyjelölő meglétében vagy hiányában tér el egymástól, a kompozicionalitás tekintetében megegyezik a két alak, viszont az *egér rágta* [+Suf, +Trp] jegyekkel, míg az *egér-rágott* [–Suf, +Trp] jegyekkel rendelkezik. A már rögzült alakok közül a *bot-csinálta*, az *eb-ugatta* és a *szél-ütötte* példányoknak szintén létezik személyjelölő nélküli változatuk is: *bot-csinált*,⁶¹ *eb-ugatott*,⁶² *szél-ütött*.⁶³ A *bot-csinálta* fajta a [+Suf, –Trp] jegyekkel jellemezhető, míg a *bot-csinált* típus a [–Suf, –Trp] jegyeket veszi fel. Jól látható, hogy a szintaktikai önállóság kinyilvánításához két pozitív jegyre van szükség, míg az összes többi esetben, ha csak személyjelölő vagy csak transzparencia van meg, vagy éppen egyik tulajdonság sem áll fenn, akkor a mondattani függetlenség csorbát szenved. Az eddigi fejtegetésünket a következő táblázatban foglalhatjuk össze:

⁵⁹ „Csípem a bolondokat! Inkább, mint a **porlepett** langyos normalitás!” <http://www.poet.hu/tag/jusziko/hozzaszolasok/10> – 2012. december 3.

⁶⁰ „amugy T.Mindenki, biztos h az **egérrágott** felület a legnagyobb gond egy kezdőnél?” <http://forum.rcmodell.hu/index.php?topic=3298.740;wap2> – 2012. december 3.

⁶¹ „New Yorkban egy Stuart nevű **botcsinált** tudós rájött arra, mily módon röppenhet vissza a XIX. század Amerikájába – és meg is tette.” <http://www.eduport.hu/cikk.php?id=4542> – 2012. december 3.

⁶² „**Ebugatott** macskajancsi, enged-el-a-hajam betéttel” <http://www.filmkatalogus.hu/forum-25250-56>

⁶³ „A **szélütött** betegek 80 százalékanak állapotán javíthatna a megfelelő rehabilitáció.” <http://www.gyulanet.hu/kitekint/4242-a-szeluetoett-betegek-80-szazalekanak-allapotan-javithatna-a-megfelel-rehabilitacio-> – 2012. december 3.

(9)

Jegyek	[+Suf, +Trp]	[-Suf, +Trp]	[+Suf, -Trp]	[-Suf, -Trp]
Szintaktikai önállóság	Van	Nincs	Nincs	Nincs
Példák	<i>por lepte, egér-rágtá</i>	<i>por-lepett, egér-rágott</i>	<i>bot-csinálta, eb-ugatta, szél-ütötte</i>	<i>bot-csinált, eb-ugatott, szél-ütött</i>

A jegyek segítségével világossá tehetjük, hogy, a személyjelölő és a kompozicionalitás megléte miért csak szükséges, de önmagában még nem elégséges feltétel az önálló szintaktikai formává nyilvánításhoz, és helyesen állapítottuk meg a *barátfüle* kifejezésről, hogy bár személyjelölőt tartalmaz, mivel a szemantikai transzparencia nem jellemzi, szóösszetételnek kell tekintenünk. A spontán létrehozott alakoknál pedig jól látható, hogy mind a személyjelölő, mind pedig a kompozicionalitás jellemzi őket: *a V. I. vezette/*vezetett vetélkedő, a Mari említett*(e) példa, a kedves feleséged mutatta/*mutatott képek*. Az agrammatikusságot tehát nem csupán a személyjelölő hiánya okozza, hiszen akkor a *por-lepett*-nek is rosszul formálnak kellene lennie, hanem abból fakad, hogy a tulajdonnév és a jelző, mint fentebb láttuk, megakadályozza, hogy a *por-lepett*-hez hasonlóan szóösszetétellé váljon, hiszen e két tulajdonságról már kimutattuk, hogy azok egyenként is elégséges feltételek a szintaktikai önállóság kinyilvánításához. A *gyomorsav okozta problémák* esetében pedig azért nem lehetséges konstrukció a **gyomorsav okozott problémák*, mert véleményem szerint csak alkalmi kapcsolat van a szerkezet két tagja között, nem váltak még állandósult szókapcsolattá. Ez a feltétel, hogy alkalmi⁶⁴ ugyanakkor nem magyarázza meg az összes példánál a szóösszetétellé válás lehetetlenségét, azonban mégis szükséges feltétel ahhoz, hogy el tudjuk különíteni a kollokációkat a spontán alkotott szerkezetektől. Az alkalmiság feltétele tehát hasonló ahhoz, ha a *madár-látta* szerkezetbe jelzöt helyezünk, ahogy fentebb is láttuk, akkor szemantikailag transzparenssé válik, és elveszti szóösszetételi státuszát. Ugyanígy ha a *por lepte* kollokáció főnevét kicseréljük egy kevésbé szokásosra: a *víz lepte világok*,⁶⁵ akkor ez az alkalmi szó szerkezet a személyjelölő nélkül agrammatikus

⁶⁴ Az alkalmi megjelölés nem azt jelenti, hogy ritkán fordulnak elő együtt, nem számít, hogy az adott szerkezet milyen gyakorisággal jelenik meg, hanem olyan értelemben használom, hogy nem tekintem a szótár részének, ahonnan még a szintaktikai önállóság ellenére is készen veszem ki, mint például a *kútba esik, latba vet* esetében.

⁶⁵ „A víz lepte világok nem csak különleges látvánnyal kecsegtetnek,” <http://www.bien.hu/elsullyedt-varosok,aktualis,utazas,114552> – 2012. december 3.

lesz: **a víz-lepett világok*. Ennek ismeretében a következőképpen módosítjuk a fenti táblázatot:

(10)

Jegyek	[+Suf, +Trp]		[–Suf, +Trp]		[+Suf, –Trp]	[–Suf, –Trp]
Szintaktikai önállóság	Van		Nincs		Nincs	Nincs
Alkalmi	Igen	Nem	Nem	Igen	Nem	Nem
Példák	<i>a V.I. vezette vetelkedő, gyomorsav okozta problémák, a víz lepett világok</i>	<i>por lepte, egér rágta</i>	<i>por-lepett, egér-rágott,</i>	<i>*V.I. vezetett vetelkedő, *gyomorsav okozott problémák, *víz lepett világok</i>	<i>bot-csinálta, eb-ugatta, szél-ütötte</i>	<i>bot-csinált, eb-ugatott, szél-ütött</i>

Ebből a táblázatból az is leolvasható, hogy ezek a szerkezetek a teljes szintaktikai önállóságtól milyen fázisokon mennek keresztül, mielőtt szóösszetételekké válnának. Először csak alkalmi kapcsolat van a szerkezet nominális és verbális eleme között, ilyenkor a személyjelölő nélkül rosszul formált lesz a konstrukció, viszont ahogy állandósult szerkezetté kezd válni, a személyjelölő eltűnése már nem teszi a szókapcsolatot agrammatikussá, viszont a mondattani függetlenségét teljesen elveszíti, és szóösszetétellé változik. A valódi szintaktikai önállósághoz tehát szükséges a személyjelölő, a szemantikai transzparencia (kompozicionalitás) és az alkalmi viszony a nominális és a verbális elem között, hiszen ez utóbbi jellemző nélkül állandósult szókapcsolatnak, azaz kollokációnak tekinthetjük a kérdéses szerkezetet, és a kollokációk nem képezik tárgyát a vizsgálatunknak, csak az alkalmi szószerkezetek.

A szintaktikai önállóságot a jelző behelyezése mellett a névmási elemmel való előfordulása is igazolja, hiszen a tulajdonnevekhez hasonlóan a „szokásos” névmások⁶⁶ mint

⁶⁶ Kenesei (2000a: 112) a „szokásos”, tehát nem kvantorértelmezésű kifejezéseket nevezi referenciális (utaló) névmásoknak, amelyek „referenciájukat nyelven belüli vagy nyelven kívüli referencia segítségével kaphatják meg.” Kenesei (2000a: 112).

argumentumszerepű referenciális kifejezések csak szintaktikai úton nyilvánulhatnak meg, szóösszetételek tagjai nem lehetnek.⁶⁷ A névmás behelyezhetősége így szintén szükséges és elégséges feltétel a szintaktikai önállóság kinyilvánításához.

A **HJ** esetében a szintaktikai önállóságot a következő szükséges és elégséges feltételek támasztják alá, melyhez felhasználtuk Arendt (1865) és Kenesei (1986) vizsgálatait is. Behelyezhető a szerkezetbe: 1. tulajdonnév, 2. jelző, 3. névmás, valamint ezt biztosítja 4. a személyjelölő, a kompozicionalitás, továbbá a nominális és a verbális elem közötti alkalmi viszony együttes megvalósulása. A következőkben az **EJ**-nél fogjuk áttekintni a szintaktikai függetlenség kritériumait, hogy megállapíthassuk, a **HJ**-hoz hasonlóan rendelkezik-e szintaktikai önállósággal.

2.5.2. AZ ELŐL JELÖLT

Az elől jelölt szerkezetet a mai leíró nyelvtanok (Tompá 1961/62, Rácz 1968, Adamikné Jászó 1985, A. Jászó 1991a, Keszler 2000, Keszler–Lengyel 2002) improduktív és idiomatikus alakoknak tartják, és a szóösszetételek között tárgyalják. A formális nyelvészeti munkákban pedig, ahogy fentebb is utaltam rá, a leírókhoz hasonlóan vagy csak lexikális, idiomatikus alakként jelenik meg (Arendt 1866, Kenesei 1986) vagy nem is foglalkoznak vele (Laczkó 2001, Márkus 2009). Éppen ezért szükséges elvégeznünk azokat a vizsgálatokat, amelyek alapján már biztosan kijelenthetjük, hogy a fellelhető adatok a szintaxis számára is elérhetőek, és a továbbiakban elvégezhetjük a szintaktikai elemzését az elől jelölt szerkezetnek is. Az alábbiakban a hátul jelöltnél alkalmazott szempontokat felhasználva összefoglalom azokat az érveket, amelyek alapján megállapíthatjuk, hogy az elől jelölt esetében is megvan a szükséges és elégséges feltétel az önálló szintaktikai formává nyilvánításához.

- Személyjelölő van a szerkezetben: a birtokos személyjel, amely birtokviszonyra utal. Ez pedig egyértelműen szintaktikai viszony révén valósulhat csak meg, ezért a birtokos személyjel nélkül legfeljebb csak szóösszetétel lehet: *a vér*(e) hullott Vászka* a személyjelölő nélkül rosszul formált, de *a vérhullott Vászka* már grammatikus lesz. A többes számú birtokos személyjel opcionális előfordulása többes számú antecedens esetén, mint a *nyomuk veszett kollégák* szerkezetben azt valószínűsíti ugyan, hogy ez

⁶⁷ A névmásokon csak az argumentumszerepű referenciális kifejezéseket értem, így az a tény, hogy a személyragok névmásokból származnak, nem jelenti azt, hogy azokat összetételek tagjai lennének, legalább is szinkrón értelemben nem, hiszen azok esetében a névmási szerep már elhalványult.

csak a szintaktikailag függetlenekre jellemző, és ebben az állandósult szó szerkezetek (kollokációk) típusa sem kivétel: *magvuk-szakadt*⁶⁸ (*családok*), hiszen a jelentésükben még kompozicionálisak, viszont a valódi összetételek csoportjánál már nem működik: **agyuk-lágyult ötletek*, mert a jelentésük nem kompozicionális. Ugyanakkor ahogy ez már a **HJ**-ra is igaz volt, a valódi összetételek (*agy-a-lágyult*) ugyanúgy személyjelölőt tartalmaznak, amely ugyan a spontán létrehozott formákkal (*nyom-a veszett*) és a kompozicionális állandósult szókapcsolatokkal (*magv-a-szakadt*) ellentétben invariábilis marad, de mégsem önálló szintaktikailag, akárcsak a *barátfül*(e)* (\neq *a barát füle*). Éppen ezért a személyjelölő megléte csak szükséges, de nem elégséges feltétel a szintaktikai szerkezetté nyilvánításhoz az **EJ** esetében.

- A szerkezetben megjelenő verbális elem argumentumszerkezete megköveteli egy nem esetjelölt argumentum megjelenését, amely viszont sosem törölhető, különben rosszul formált szerkezetet kapunk, vagy az egy másik szerkezethez vezet: *a *(vére) folyt katona* vagy **(magva-)szakadt család* (\neq *a szakadt [szegény, lecsúszott] család*). Az alanyt azért nem törölhetjük, mert ebben az esetben a birtokos *pro*-t nem tudnánk azonosítani: **a [(pro) pro]⁶⁹ folyt katona* = **az övé (=ő vére) folyt katona*. Ugyanis a személyjelölő mint kötött morféma önmagában nem, csak egy testesen megjelenő főnéven keresztül nyilvánulhat meg. Éppen ezért a **HJ**-vel ellentétben itt a nominális elem sohasem lehet névmás, és ezért nem is meglepő, hogy nem találtunk ilyen példákat. Az argumentum kötelező volta azonban szintén csak szükséges, de nem elégséges feltétel, ugyanis a már valódi szóösszetétellé vált alakok sem nélkülözhetik ezt az argumentumot: **(agya-)lágyult ötlet*, **(ügye-)fogyott lépés*.

⁶⁸ „Az ellentétek kibékülése (hogy a **magvukszakadt** harcias **vének** kezét ráznak a vérmocskos kriptalépcsőn) nem vigasztal.”

https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:ViVqxVGdsEQJ:mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/mediatar/propedeutika/gher_a_fiatal_sag_dramaja.doc+magvukszakadt&hl=hu&gl=hu&pid=bl&srcid=ADGEESjuNGZzkt4z2xpfNebW04ueSJPASw312lQaFVa7wiATig6P6QyVZbndWQe7c9g4uMupAyMGMjT0y8zkslA28vpLoCXPZ0zLxs1WRDwRsbZm0r7BZdr20wdcS6jiWKy_TfT9RGj4&sig=AHIEtbTLqDlrbnLMITrO-2ZWh14vi3uQ5w

⁶⁹ A zárójelezés ebben az esetben nem opcionálitást jelent, hanem szerkezeti hierarchiát: az első *pro* a második *pro*-nak a birtokosa.

- Ha szóösszetétel lenne, akkor nem feltétlenül lehetne szintaktikai és szemantikai kapcsolatot teremteni a nominális elem és az antecedens között. Ugyanakkor az állandósult szószerkezetek esetében még működik a kompozicionalitás, mint például a *magva-szakadt* esetében, ahogy ezt már többször hangsúlyoztuk, de a nem kompozicionálisnál (*agya-lágyult*) már nincs semmilyen szemantikai kapcsolat a szerkezet nominális eleme és az antecedens között. Ezzel szemben a *feje veszett* és a *fej-veszett* a személyjelölő tekintetében különböznek, és a személyjelölő nélküli *fej-veszett* nélkülözi a szintaktikai önállóságot, viszont a szemantikai transzparencia mindkettőre jellemző. Ez az oka, hogy a szemantikai transzparencia (kompozicionalitás) szükséges, de nem elégséges feltétel, hogy önálló szintaktikai formának tekintsük.
- Behelyezhető a szerkezetbe a **HJ**-hoz hasonlóan igekötő, igemódosító, tagadószó, argumentum vagy adjunktum (szabad határozó). Az **EJ**-nél mind a tagmondat élére (*bulgár anabolikáktól és húsoskáposztától haja hullott*), a nominális elem elé, mind pedig a nominális és a verbális elem közé (*élete rosszabbra fordult*) be lehet helyezni különböző összetevőket. A nominális és a verbális elem közé pedig nemcsak igekötő (*agya megbomlott*) vagy tagadószó (*egy arcizma se rándult*) kerülhetett, hanem adjunktum is: *zsebe állandóan meg-telt*. Az adjunktum az állandósult szószerkezeteknél is ugyanúgy behelyezhető: *a [napokban (magva-szakadt)] család*. A nem kompozicionálisak viszont a **HJ**-hez hasonlóan az adjunktumok közül mód- vagy fokhatározóval bővíthetők: *az annyira agya-lágyult ötlet, a menü motoroláson ügye-fogyott*,⁷⁰ amely a melléknevek egy részére valóban jellemző, ezért Kenesei (1986) is felhasználta, hogy a szóösszetétellé válást bizonyítsa vagy elvesse, viszont nem minden melléknévre igaz, hogy szabad határozóval módosíthatóak, ahogy fentebb is láthattuk. Emellett a tagadószó vagy az igekötő a szóösszetételekben is szerepelhet: *megnemértettség*,

⁷⁰ „A menü kívánnivalót hagy maga után..amolyan motoroláson ügyefogyott...szemből összezsugor a telefont egy HTC-vel találod szemben magad (egyénség motorolánál V70-nél volt utoljára!)”
http://www.telefonguru.hu/keszulekek/keszulek-guru_Motorola_MileStone.asp?o=2&f=0&t=20&a=p – 2012. december 3.

lámpaleoltás/lámpaoltás. Éppen ezért az a jellemző, hogy adjunktum, igekötő (igemódosító) és tagadószó is behelyezhető a szerkezetbe, mivel a szóösszetételekre is jellemző, így csak szükséges, de nem elégséges feltétel.

- Jelző behelyezése, amely kizárólag a nominális elemet módosítja, csak úgy lehetséges, ha a nominális és a verbális elem különállóak: *a [(hátsó lába) égett] kutya/*a [hátsó (lába égett)] kutya* \neq *a hátsó, (lába égett) kutya*, *az [(ősz haja) hullott] férfi/*az [ősz (haja hullott)] férfi* \neq *az ősz, (haja hullott) férfi*. Ez a kompozicionális kollokációs típusnál is működik: *a [(sárga/ősz lombja-)hullott] fa, egy unatkozó, [(jó/rossz kedve)-szegett]} gyermek*. A jelző, mivel nem módosíthatja az egész szerkezetet, így vagy az antecedens vagy az argumentum bővítménye lehet. Szóösszetétel esetében a jelző csak az antecedens bővítménye lehet, hiszen az alkotóelemek nem önállóan, hanem egységes egészként módosíthatók, és a lexikalizált konstrukció nem módosítható jelzővel, tehát a lexikalizált típusok egyértelműen szóösszetételként jelennek meg: **[(jó/hivatali ügye-)fogyott] államtitkár, *[(fáradt/kilocsant agya-)lágylt] beteg*. Ha mégis elfogadhatók lennének, akkor már kompozicionálisan értelmezhetők, és szintaktikailag önállónak tekinthetnénk őket. A nominális elem módosítása jelzővel így szükséges és elégséges feltétel ahhoz, hogy megalapozottnak tartsuk azt a feltételezést, hogy az általunk vizsgált szerkezet független szintaktikai konstrukció és nem szóösszetétel, ehelyett a szintaxis tárgyát képezi, és önálló szintagmaként kell tudnunk számot adni róla a további vizsgálatok során.

A **HJ**-hoz hasonlóan az **EJ** esetében is felvethetjük, hogy a valódi szintaktikai önállóság kinyilvánításához a személyjelölő megléte, a szemantikai transzparencia (kompozicionalitás) és a nominális és a verbális elem közötti alkalmi viszony együttes előfordulása is szükséges. A fentebb már megismert táblázat így a következőképpen néz ki:

(11)

Jegyek	[+Suf, +Trp]		[–Suf, +Trp]		[+Suf, –Trp]	[–Suf, –Trp]
Szintaktikai önállóság	Van		Nincs		Nincs	Nincs
Alkalmi	Igen	Nem	Nem	Igen	Nem	Nem
Példák	<i>a vére hullott Vászka, a zsebük megtelt politikusok, a hátsó lába égett kutya (61%)</i>	<i>magva szakadt, divatja múlt,</i>	<i>mag- szakadt, divat- múlt, divat- múlt⁷¹</i>	<i>a vér- hullott Vászka, *a zseb megtelt politikusok, a zseb- telt⁷² emberek, *a hátsó láb égett kutya</i>	<i>ügye- fogyott, agya- lágylult</i>	<i>ügy- fogyott,⁷³ agy- lágylult⁷⁴</i>

Az **EJ** spontán létrehozott alakjai annyiban különböznek a **HJ** hasonló példányaitól, hogy itt az alkalmi kapcsolatok a személyjelölő nélkül is gyakrabban létezhetnek szóösszetételként (*vér-hullott*, *zseb-telt*), bár ilyen esetben az igekötő leeshet. Az azonban **EJ**-re is jellemző, hogy jelzős főnév esetében, ami csak szintaktikai úton lehetséges, a személyjelölő nélküli változat agrammatikussá válik. A valódi szintaktikai önállósághoz tehát szükséges a személyjelölő, a szemantikai transzparencia (kompozicionalitás) és az alkalmi viszony a

⁷¹ „És holnap meg nekiállok az új logónak, mert ez már **divatmúlt**, meg itt még annyira nem értettem a képszerkesztéshez.” http://users.atw.hu/laracopf/infusions/shoutbox_panel/shoutbox_archive.php – 2012. december 3.

⁷² „Közepes képességű, öntelt, **zsebtelt** emberek színes papírforgóval fűjják a szelet.” <http://epa.oszk.hu/00800/00804/00341/46685.html> – 2012. december 3.

⁷³ „Az biztos, hogy nehéz ezt az **ügyfogyott**, soha meg nem gyógyuló ember szerepét úgy életre kelteni, hogy a széksorokban ülők ne hasonlítsák össze Dustin Hoffman alakításával.” <http://www.miep.hu/fuggetlenseg/2010/julius/30/16.htm> – 2012. december 3.

⁷⁴ „**Agylágylult** agytrösztök” <http://www.hirextra.hu/2008/02/22/agylagyult-agytrosztok/> – 2012. december 3.

nominális és a verbális elem között, hiszen ez utóbbi jellemző nélkül állandósult szókapcsolatnak, azaz kollokációnak tekinthetjük a kérdéses szerkezetet, és a kollokációk nem képezik tárgyát a vizsgálatunknak, csak az alkalmi szószerkezetek.

Az **EJ** esetében a szintaktikai önállóságot a következő szükséges és elégséges feltétel támasztja alá: behelyezhető a szerkezetbe 1. jelző, valamint ezt biztosítja 2. a személyjelölő, a kompozicionalitás, továbbá a nominális és a verbális elem közötti alkalmi viszony együttes megvalósulása. Emlékeztetőül ideidézem a **HJ** esetében megállapított érveket a szintaktikai a szerkezet önállóságára: behelyezhető a szerkezetbe: 1. tulajdonnév, 2. jelző, 3. névmás, valamint ezt biztosítja 4. a személyjelölő, a kompozicionalitás, továbbá a nominális és a verbális elem közötti alkalmi viszony együttes megvalósulása. Az **EJ**-nél, amint már utaltam erre, névmás (**az övé hullott katona*) nem léphet a nominális elem helyére. Ugyanakkor tulajdonnevek sem jelenhetnek meg a konstrukcióban, vagy legalább is erősen megkérdőjelezhető a használatuk, bár ezek tesztelése kimaradt a felmérésből: *?*a Navarrája veszett Európa* (értsd úgy, hogy mint önálló állam, megszűnt létezni), *?*a Bécse bukott/hullott Ausztria*, ezért nem szerepeltettük a szintaktikai önállóság érvei között. A fenti érvek alapján kijelenthetjük, hogy mind a **HJ**, mind pedig az **EJ** esetében létrehozhatók olyan konstrukciók, amelyeknek a szintaktikai önállósága bizonyítható. Ezt mindkét szerkezet esetében a jelző behelyezhetősége, amely csak a nominális elemet módosítja, igazolja, ami csak szintaktikai úton valósulhat meg, hiszen a szóösszetételek elemei külön-külön nem, csak együttesen módosíthatók, valamint a személyjelölő, a kompozicionalitás, továbbá a nominális és a verbális elem közötti alkalmi viszony együttes megvalósulása biztosítja. A **HJ**-nál emellett még a tulajdonnév és „szokásos” névmási elem megjelenése is a szintaktikai önállóságot erősíti. A vizsgálat eredményeképpen a továbbiakban mind az **EJ**-nek, mind pedig a **HJ**-nak csak a szintaktikailag független, alkalmilag (spontán) létrehozott alakjaival foglalkozom.

3. A VONATKOZÓ SZERKEZETEK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI ÉS ELMÉLETI VIZSGÁLATA

A kutatás abból a nyelvi jelenségből indul ki, hogy a magyar nyelvben kétfajta vonatkozó szerkezeti stratégia létezik: egy prenominális és egy poszt nominális, amelyek eltérő módon építkeznek, és univerzális elveknek engedelmeskednek. A szórendi variációk között a feltételezett eredeti magyar szórend, az SOV (Mallinson–Blake 1981: 285) szerkezeti sajátosságának felel meg a prenominális vonatkozó szerkezet, míg a poszt nominális vonatkozó szerkezet a mai SVO szórenddel kompatibilis. A szórendi variációk hozták létre a két különböző vonatkozó szerkezetet, de szerkezetük eltérősége az univerzális grammatika megszabta lehetőségek nyelvspecifikus leképeződése. A vizsgált szerkezeteink (*a Vágó István vezette vetélkedő, a vére hullott Vászka*) prenominálisak, azaz a beágyazott tagmondat: *Vágó István vezette, vére hullott* a módosított főnév (*vetélkedő, Vászka*) előtt helyezkedik el a magyarban. A következőkben először az univerzális tulajdonságokat vizsgáljuk meg a szórendi variációk szerint, majd az ebből következő egyedi jellemzőket vesszük számba a tipológiailag egy csoportba tartozó nyelvekben Greenberg (1963) univerzáléinak és Kayne (1994) Lineáris Megfeleltetési Axiómájának (*Linear Correspondence Axiom*) a fényében. Ezután pedig rátérünk a vonatkozó szerkezetek általános jellemzőire Keenan–Comrie (1977) leírásában, valamint az elméleti szakirodalomban végzett vizsgálatára, amelyre Kayne (1994) elmélete gyakorolta a legnagyobb hatást.

Amikor az elméleti vizsgálatokat ismertetem, közvetlenül még nem foglalkoztam állást egyik elemzés mellett sem, ehelyett a véleményemet majd csak a négy, referencianyelvként használt prenominális stratégiával (is) rendelkező nyelv szerkezeteiből leszűrt általánosításokról szóló fejezetben, illetve a kérdéses szerkezeteink szintaktikai vizsgálatkor hangoztatom, és ekkor ütköztetem az elméleteket egymással a szerkezeteink számára a legmegfelelőbb nézőpontból.

3.1. SZÓRENDI VARIÁCIÓK ÉS UNIVERZÁLIS SZÓREND

A tipológiai kutatások egyik úttörője, Greenberg (1963) az alapszórendek meghatározásánál az alanyt (S), a tárgyat (O) és az igét (V) egymáshoz viszonyított sorrendezését vette alapul, de csak olyan tagmondatokra terjedt ki a figyelme, amelyek megfeleltek a következő feltételeknek:

- csak kijelentő mondat lehet
- az elemeknek csak a főmondatbeli sorrendje számít
- az alanynak és a tárgynak főnévnek kell lennie, névmás nem vehető figyelembe
- pragmatikailag semlegesnek kell lennie, egyik elem sem lehet hangsúlyos

A három elem permutációja így hat szórendi változatot eredményez, lásd alább:⁷⁵

1. VSO: *ír, skót gael*⁷⁶ stb.
2. SVO: *angol, kínai, magyar* stb.
3. SOV: *amhara, baszk, japán, magyar* (eredeti szórend), *török* stb.
4. VOS: ausztronéz: *atajal* stb.
5. OVS: ausztrál: *jiwarli, ngandi*, észak-amerikai indián: *cayuga, coos* stb.
6. OSV: ausztrál: *dyrbal* stb.

A klasszikus greenbergiánus tipológia leírja, hogy a nyelvek túlnyomó többsége az első három csoportból kerül ki, nevezetesen a VSO, SVO és SOV szórendi változathoz, viszont azt már nem magyarázza meg, hogy ennek mi lehet az oka.

A generatív elméletek közül a lineáris sorrendre vonatkozás leírásában az X'-elmélet (Jackendoff 1977) gyakorolta a legnagyobb hatást. Az X'-elméletnél a specifikáló és a komplementum⁷⁷ fejhez viszonyított sorrendje alapján, parametrikus váltás következtében állnak elő a különböző szórendek, ahol S = alany, amely kötelezően a specifikáló pozícióban helyezkedik el, O = tárgy/komplementum pedig az X' alatt X testvércsomópontjaként. Kayne (1994) következetes álláspontot képvisel a generatív elméleteken belül, amikor is a

⁷⁵ Givón (1984) megkülönböztet szigorú és rugalmas szórendű nyelveket, Croft (1990) pedig megállapítja, hogy a szórendi változatokat ma már sokkal rugalmasabban értelmezik, mint ahogy korábban képzelték.

⁷⁶ A kelta nyelvek gael (goidel) típusú ágába három nyelv tartozik, tudományos megnevezéssel: 1. ír gael, 2. skót gael, 3. manx gael. Az egyszerűség kedvéért azonban a továbbiakban csak e nyelvek széles körben elterjedt, elfogadott és egyes esetekben rövidebb megnevezését fogom használni. Így az ír gael helyett az írt, a skót gaelt viszont megtartom. A manx gael egyszerűbb megjelölése pedig a manx. Az ír nyelvre a skót gaelhez hasonlóan csak gaelként is szoktak hivatkozni, hiszen mindkét (sőt a manx is) nyelv gaelnek nevezi saját nyelvét (és a többi gael nyelvet is, így az írül: Gaeilge, gaelül: Gàidhlig, manxul: Gaelg), én viszont ezt a gyakorlatot nem követem, hiszen az félreértésekhez vezetne.

⁷⁷ A specifikáló és a komplementum a fej két argumentumpozícióját jelenti meg, amelyek csak szintaktikai elhelyezkedésükben különböznek, és csak a szintaktikai viszonyok megnevezései a hagyományos generatív terminusban Jackendoff (1977) X'-elmélete szerint: a komplementum a fej testvére, a specifikáló pedig a fejet és a testvérét magában foglaló frázis testvére.

diskurzustényezőket figyelmen kívül hagyva kijelenti, hogy a hierarchikus szerkezet teljesen meghatározza az összetevők felszíni rendjét. Kayne Lineáris Megfeleltetési Axiómája (*Linear Correspondence Axiom*) meghatározza a nem terminális elemek szigorú sorrendjét, ahol az első aszimmetrikusan k-vezérli a másodikat. A specifikáló–fej–komplementum sorrend megfeleltethető az SVO szórendnek, amely minden nyelv alapszórendjének tekinthető a kiinduló szerkezetben. Kayne így fogalmaz: „Azt a következtetést vonom le, hogy a specifikáló–fej–komplementum és nem a fordítottja az egyetlen elérhető sorrend egy frázis alkotóelemei számára.”⁷⁸ (Kayne 1994: 36). Az eltérő szórendekért a mozgatus művelete felelős, és csak a felszíni szerkezetben mutatják a tipológiában felállított hat alapszórend valamelyik mintázatát az emberi nyelvek.

Kayne szerint az SOV nyelveknél (például *amhara*, *baszk*, *japán*, *magyar*, *török*) a parametrikus különbségek valójában nem léteznek, a fejevű elrendezés olyan állapot, amely esetében a komplementum egy magasabb specifikáló pozícióba emelkedik. Ugyan elismeri, hogy a japán esetében az összes látható fej követi a komplementumait és az adjunktumait, Kayne mégsem tekinti teljes egészében fejevű nyelvnek a japánt. Azzal érvel, hogy a fejevű nyelveknél léteznie kell legalább egy fejnek, amely megelőzi a komplementumát, hiszen ha egy Y^0 komplementum fel tudott mozogni egy Y^0 -nál magasabb Z^0 specifikálóba, akkor ennek a Z^0 fejnek a komplementuma szükségszerűen a Z^0 jobb oldalán fog elhelyezkedni, így Z^0 nem lehet végső elem. Az SOV nyelvek egy része, legalábbis a szigorú SOV szórendű nyelvek Givón (1984) besorolásánál, mint például a *serpa* (sino-tibeti), ellentmondanak annak, hogy Kayne hipotézise az SOV nyelvekre univerzális lenne. A japánt is Givón (1984: 200) a viszonylag szigorú SOV szórendbe sorolja, ami szintén nem támogatja Kayne hipotézisét. Ugyanakkor maguk a japán nyelvészek is megkérdőjelezzik az axióma egyetemes elveit, vö. Murasugi (2000), Harada (2000) és Miyamoto–Nakamura (2003). Ezt a japán nyelv vizsgálatánál még alaposabban körüljárjuk.

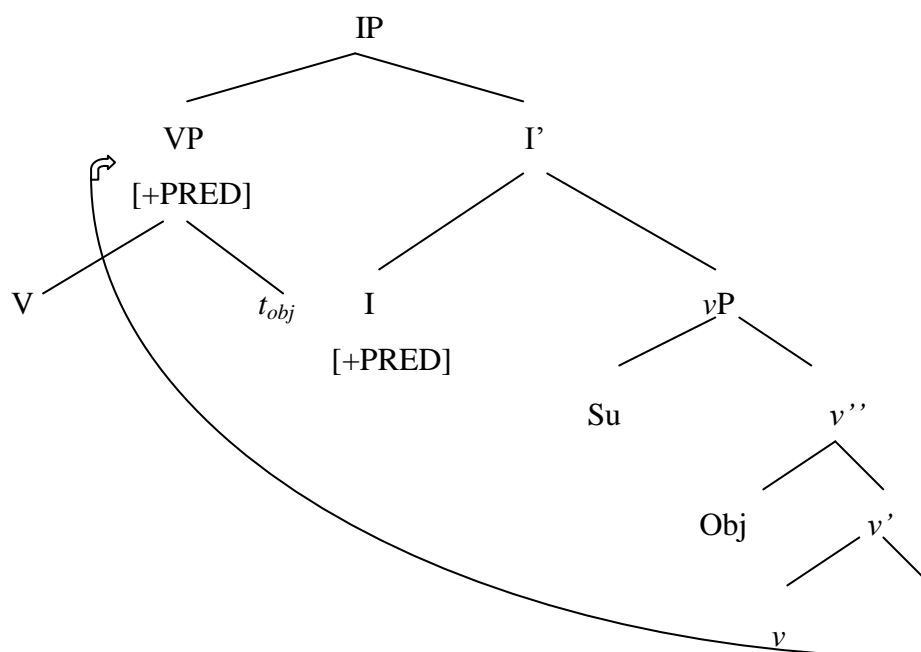
A VSO nyelveknél (például ír, skót gael) az igekezdetű szórendet Chomsky (1995a) szerint az ige balra tartó mozgatusa hozza létre, miközben az alany *in situ* marad. A V-mozgatus morfológiai tényezőkkel magyarázható: mivel az NP inflexió T (Tense) jegye gyenge, megakadályozza, hogy az alanyi NP a [Spec, [Agr T]]-be mozogjon, amit a Kiterjesztett projekciós elv (*Extended Projection Principle*, EPP) írta elő. Ez az elv biztosítja, hogy az alany pozíciója mindig ki legyen töltve, és kizárja az alanytalan mondatok létrejöttét.

⁷⁸ „I conclude that specifier-head-complement, and not the reverse, is the only order available to the subcomponents of a phrase.”

Adger–Ramchand (2003) a kiinduló szerkezetben szintén SVO szórendet tart elfogadhatónak, és a felszíni szerkezetben Chomskyval egyetértőleg V-mozgatást tételez fel T^0 -be, melyet a T EPP jegyének ellenőrzése vált ki, miközben az alany *in situ* marad.

Az, hogy a VSO nyelvekben az alanyi DP-k D vagy ϕ -jegyei gyengék, így az EPP jegy mindig inaktív, a Kiterjesztett projekciós elvnek az univerzális alkalmazhatóságát vonja kétségbe. Ez azt jelenti, hogy a Kiterjesztett Projekciós Elv csak a ϕ -jegyre (vagy valamilyen főnévi jegyre) korlátozódik, amely ha erős, mint az SVO és SOV nyelveknél, biztosítja, hogy az alanyi DP fel tudjon mozogni [Spec, IP/TP]-be, hogy megkapja az alanyesetét, míg ha gyenge, mint a VSO nyelveknél, akkor ezt a felfelé történő mozgatót lehetetlenné teszi. Ez azzal az eredménnyel jár, hogy ez a ϕ -s megoldás nem adekvát az írre, illetve a VSO nyelvekre: az EPP erős verziója *nem létezik* az írben. Oda (2002) a VSO nyelvekre a [+PRED] jegyű EPP-t alkalmazza, ahol a [+PRED] jegy felelős a VP kimozgatásáért, mert ez biztosítja a jegy ellenőrzését. Az EPP-nek ez a gyenge verziója azt mondja ki, hogy az EPP tagmondati követelménye a fontos egy adott nyelvben, ami így nem korlátozódik az alanyi tulajdonságokra, és az EPP egységes kezelését és univerzális alkalmazhatóságát teszi lehetővé: az EPP a predikáció elvévé lépett elő, és lényegtelen, hogy alannal vagy anélkül valósul-e meg. Ha egy nyelvben nem működik ez az elv, akkor az a predikáció hiányának a jele, tehát nem jöhet létre jólformált tagmondat. Az EPP jegyet a [Spec, IP]-ben nemcsak a ϕ jegy ellenőrizheti, hanem [+PRED] jegy is, ahogy ez az írben megvalósul. A lenti szerkezetben VP a [Spec, IP]-be mozog, hogy ellenőrizze az EPP [+PRED] jegyét, vö. Oda (2002: 89):

(12)

Erős EPP jegy esetében a VSO nyelvek megkérdőjelezzik az elv fenntarthatóságát, míg gyenge jegy esetében a VSO nyelvek már kvázi alanytalan mondatúnak minősülnek: a nyilvánvaló alanyeset viszont ellentmond annak, hogy alanytalan mondatokról beszélhessünk, és továbbra is nyitva hagyja a kérdést: a VSO nyelvek esetében hogyan történik az alanyeset kiosztása. A gyenge EPP, amely így a predikáció elve lett, univerzálisan ugyan alkalmazható, de annyira kiüresítené az elvet, hogy gyakorlatilag önmagát tenné szükségtelenné általánosan, míg az erős jegy esetében nem kellene lemondanunk az elv univerzalitásáról. A megoldást tehát nem az EPP jegy paraméterének gyengére vagy erősre állítása nyújthatja, ezért továbbra is nyitva marad a kérdés, hogy a VSO nyelvek esetében hogyan történik az alanyeset kiosztása. A probléma így továbbra is az lesz, hogy az alanyi argumentumot mi kontrollálja, azaz honnan kapja az alanyesetét, és végső soron mi biztosítja a szórendek kialakulásának univerzális elvét.

Az univerzális szórend kérdése a mai napig nyitott kérdés maradt, de a szórendi variációk, amelyeket Greenberg (1963) megállapított, leszűkíthetők két változatra: 1. ahol a fejet követik a bővítményei (argumentumok/komplementumok és adjunktumok), fejkezdetű vagy röviden VO nyelvek, 2. ahol a fejet megelőzik a bővítményei, fejkézdű vagy röviden OV nyelvek. Ahogy fentebb is utaltam rá, a nyelvek többsége nem szigorú abban a tekintetben, hogy az argumentumai és adjunktumai vagy csak megelőzzék vagy csak kövessék a fejet, ezen empirikus tény alapján Greenberg (1963: 108–110) 24 csoportot tételezett fel. Egyes

csoportok üresen maradtak, míg vannak olyan nyelvek, amelyeket egyik csoportba sem sikerült elhelyezni.

Az általam vizsgált négy prenominalis vonatkoztatási stratégiát alkalmazó referencianyelv (amhara, baszk, japán, kínai), valamint a magyar Greenberg (1963: 109) 24 csoportjából a következőkbe tartoznak:⁷⁹

15. II/Po/GN/AN: kínai

19. III/Pr/GN/AN: amhara

23. III/Po/GN/AN: japán, magyar⁸⁰

24. III/Po/GN/NA: baszk

A kínai nyelv kivételével mindegyik nyelv a III. típusba tartozik, azaz a szórendjük SOV. A kínai pedig a II. csoport tagja, amelynek az alapszórendje SVO. A kínai nem konzisztens SVO szórendű nyelv, mivel névutókat (posztpozíciókat) is alkalmaz, és a birtokos, valamint a melléknév megelőzi a módosított főnevet. Az SOV szórendű nyelvek közül Greenberg szerint a japán és a magyar a legkonzisztensebb nyelv, azaz a leginkább vág egybe a szórend, valamint a fej és a bővítmények sorrendi elhelyezkedése, mert mindkét nyelv névutókat használ, és a főnevet megelőzi mind a birtokos, mind pedig a melléknév. Mallinson–Blake (1981: 285) azonban a magyarra a következőket állapítja meg: „A magyar kevésbé lehet zavaró, mivel a két lehetséges alapszórend (SVO és SOV) általában jól reprezentált bármilyen mintán.”⁸¹ (Mallinson–Blake 1981: 285). Ebből az következik, hogy a magyarban a szórendi inkonzisztencia a kétfajta szórend sajátja. Például ezért lehetséges mind *az András(nak a) kalapja* (GN), ahol a birtokos megelőzi a módosított főnevet és *a kalapja Andrásnak* (NG), ahol pedig a birtokos követi a főnévi fejet. Az amhara és a baszk inkonzisztens SOV szórendű nyelvek, de abban eltérnek, hogy melyek azok a szintaktikai viszonyok, amelyeket a szórend irányától eltérően, azaz inkonzisztensen jelenítenek meg. Míg mindkét nyelvénél a birtokos

⁷⁹ Eredetileg kilenc nyelvre terjedt ki a vizsgálat, amelyek közül az atajal (ausztronéz nyelvcsalád Tajvanon) VOS szórendű, viszont de Vries (2002) adatbázisában a palaui (ausztronéz nyelvcsalád Mikronéziában) a kínaihoz hasonlóan szintén SVO szórendű, bár ezt is vitatják, SOV vagy VOS szórendű is lehet. Comrie (2008) ugyanakkor megjegyzi, hogy az SVO szórendnél ritka a prenominalis finit vonatkozó stratégia.

⁸⁰ Greenberg (1963: 109) nem nevezi meg konkrétan a magyar nyelvet, csak annyit mond, hogy a finnugor (nyelvek) a finn kivételével.

⁸¹ „Hungarian would be less troublesome since the two possible basic orders (SVO and SOV) are usually well-represented in any sample.”

szerkezet konzisztensen fejevégű, addig az amharában inkonzisztensen előjárósók (prepozíciók) vannak, amelyek megelőzik a főnevet, a baszkban pedig a melléknév a főnév mögött helyezkedik el. Greenberg vizsgálataiból az tűnik ki, hogy a magyar tipológiailag a japánnal mutatja a legnagyobb hasonlóságot: SOV szórend (magyarnál az elsődleges/korábbi), melléknév és birtokos megelőzi a főnevet. A magyarban ugyan a birtokos követheti is a fejet, bár akkor nem egy konstituenst alkotnak, viszont a melléknév sohasem jelenhet meg posztnominálisan, hiszen az értelmező jelző esetében, ahogy fentebb már utaltam rá, nem a melléknév hátravetéséről van szó, ahogy például a baszkban ez a sokasos sorrend. Továbbá a japánban és a magyarban is névutók vannak, és ez utóbbi tulajdonság ugyan a baszkra is jellemző, de az amharában csak előjárók vannak, míg a kínaiban mind a névutók, mind pedig az előjárók megjelenhetnek. A kínai és a magyar szerkezete pedig abban hasonlít egymásra, hogy mindkét nyelv SVO szórendű (is), és az ettől való parametrikus eltérések (inkonzisztenciák) okozzák, hogy a bővítmények/adjunktumok megelőzik a fejet.

Láthatjuk, a szórendi variációk határozzák meg egyebek mellett, hogy a doktori értekezésünket szorosan érintő téma, a vonatkozó szerkezetek milyen parametrikus sorrendet foglalnak el a főnévi fejhez képest. A következőkben ezt a kérdést járom körül alaposabban.

3.2. A VONATKOZÓ SZERKEZETEK CSOPORTOSÍTÁSA

Amint már korábban is hangsúlyoztam, a kérdéses szerkezeteink prenominálisak, azaz megelőzik a módosított főnevet, de a magyarban lehetséges posztnominális vonatkoztatás is. A következőkben a vonatkozó tagmondat tipológiai és elméleti meghatározását, csoportosítását és jellemzőit vizsgálom meg.

Keenan–Comrie (1977, 63–64) definíciója a vonatkozó szerkezetekre így hangzik: olyan objektumok halmaza, amelyhez hozzárendelhető egy nagyobb halmaz (antecedens), amelyet lekorlátozunk valamely részhalmazára, és ezt nevezzük korlátozó (restriktív) mondatnak, a valódi vonatkozó tagmondatnak. Keenan–Comrie a szemantikai alapú meghatározása alapján csak a korlátozó tagmondatok tekinthetők valódi vonatkozó mellékmondatoknak, a nem korlátozók viszont nem tartoznak bele.

Korlátozó:

- antecedens korlátozó tagmondat
- (13) *a(z a) gyermek, [aki megjött]*

Nem korlátozó:

antecedens nem korlátozó tagmondat

(14) *John Steinbeck, [aki amerikai író volt], írta az Édentől keletre című híres regényt.*

Fontos tisztázni, hogy a vizsgált szerkezet korlátozó (restriktív) vagy nem korlátozó tagmondatnak tekinthető, amely hagyományosan a vonatkozó szerkezetek elkülönítésére szolgál, és bár szemantikai tartalmat hordoz, egy alapvetően szintaktikai alapú vizsgálatból sem mellőzhető. A vonatkozó mellékmondatok a szerkezeti jegyeik alapján csoportosíthatók aszerint (Downing 1978), hogy a főnévi fej (antecedens) a vonatkozó tagmondaton kívül (külső fejes, *az az ember, akiről beszéltem*) vagy belül (belső fejes/circumnominális, a példát lásd a japán vonatkoztatás alfejezetében) helyezkedik el, vagy hogy a vonatkozó mellékmondat a külső fejhez képest milyen pozíciót foglal el: ha a fej előtt (*V. I. vezette vetélkedő*), akkor prenominálisnak nevezzük, ha a fej mögött (*az az ember, akiről beszéltem*), akkor poszt-nominálisnak. Az is előfordulhat, hogy a fej mind a korlátozó tagmondatból, mind pedig a tagmondaton kívülről törlődik (*ki korán kel, aranyat lel*), és ekkor fej nélküli vagy szabad (Downingnál *replacive*) vonatkoztatásról beszélhetünk. A vonatkozó névmást tartalmazó tagmondatokban a vonatkozó névmás a főnévi fejjel együtt is megjelenhet (*amely ember csak létezik a földön*), ezeket együttes (*co-relativ/correlative*) vonatkoztatásnak nevezzük. Emellett létezik még többszörös vonatkoztatás (*aki amit vállal*), amelyet a magyarra kiterjedően Lipták (2000) dolgozott fel alaposan. A vonatkozó szerkezeteket még aszerint is lehet osztályozni, hogy bennük az ige finit (véges, *az az ember, akiről beszéltem*) vagy non-finit (nem véges, *a V. I. által vezetett vetélkedő*)-e. A jelen kutatásom szempontjából a fejes, mégpedig a külső fejes vonatkoztatások, azon belül is elsősorban a prenominális vonatkozó mellékmondatok, és kizárólag a finit igét (*verbum finitum*) tartalmazó vonatkozó tagmondatok relevánsak. Ugyanakkor a választott tárgyhoz kapcsolódva érintőlegesen a másik külső fejes, a poszt-nominális vonatkoztatás is helyet kap a vizsgálatban, de csak a finit prenominálisokat szorosan érintő kérdésekben.

3.3. A VONATKOZTATÁSI HIERARCHIA

Keenan-Comrie (1977) megállapítja, hogy a nyelvek különböznek aszerint, hogy melyek azok a szintaktikai pozíciók, amelyeket a vonatkozó szerkezet vonatkoztatni tud. Felállítottak egy

hierarchiát, amely szerint hat szint vonatkoztatása lehetséges a magasabb szintaktikai pozíciótól az alacsonyabbig haladva.

- (15) Vonatkoztatási hierarchia (*Accessibility Hierarchy*) (Keenan-Comrie 1977: 66)
- Alany (SU) > Tárgy (DO) > Részeshatározó (IO) > Függő (ferde) esetek (OBL) > Birtokos (GEN) > Hasonlító (OCOMP)

Keenan-Comrie (1977: 67) meghatározza a Hierarchia megszorításait (*constraint*) is:

1. Egy nyelvnek tudnia kell vonatkoztatnia az alanyt: *az (az) ember, aki megjött.*
2. Bármilyen vonatkoztatási stratégiának alkalmazhatónak kell lennie a vonatkoztatási hierarchiának egy megszakítatlan egységére. Például ha a tárgyat (*az (az) ember, akit láttam*) meg a birtokost (*az (az) ember, akinek a fia megjött*) tudja vonatkoztatni, akkor a köztes szinteket is, így a részeshatározót (*az (az) ember, akinek mondtad*) és a függő eseteket (*az (az) ember, akivel beszéltem*) is kell tudnia.
3. Bármely stratégia, amely alkalmazható a vonatkoztatási hierarchia egy bizonyos pontján, elvben abbahagyható a hierarchia bármely alacsonyabb pontján. Erre példa az ír elsődleges stratégia, lásd a későbbiekben, amely csak az alanyt és a tárgyat képes vonatkoztatni, tehát a részeshatározónál megszakad.

Az elsődleges vonatkoztatási megszorítás (Keenan-Comrie 1977: 68) pedig a következőket írja elő:

1. Egy nyelvnek kell rendelkeznie elsődleges vonatkoztatással.⁸²
2. Ha egy elsődleges stratégia egy adott nyelvben a hierarchia egy alacsonyabb pozíciójára alkalmazható, akkor alkalmazható az összes magasabb pozícióra. A magyarban a vonatkozó névmásos stratégiával lehetséges a legalacsonyabb szint, a hasonlító vonatkoztatás (*az (az) ember, akinél te magasabb vagy*) is, és az ennél magasabb szintek mind vonatkoztathatók, lásd fentebb.
3. Egy elsődleges stratégia a vonatkoztatási hierarchia bármely pontján megszakítható, lásd az ír elsődleges stratégiáról mondottakat.

⁸² Az elsődleges vonatkoztatás Keenan–Comrie (1977: 68) szerint azt jelenti, hogy az alanyt mindenképpen tudja vonatkoztatni, ugyanis egy másodlagosnak már nem feltétlenül kell az alanyt (is) vonatkoztatnia. Ezt láthatjuk majd később az ír nyelv esetében is, ahol az elsődleges vonatkoztatás csak az alanyt és a tárgyat tudja vonatkoztatni, míg a másodlagos az alanyon kívül az összes többi szintet.

Keenan–Comrie (1977) megállapítja, hogy a vonatkozó tagmondatban a vonatkoztatott pozíciókban visszamaradó névmás jelenhet meg, leggyakrabban a hierarchia alacsonyabb pontjain, viszont ha a hierarchia valamelyik pontján az adott nyelv elkezd használni a visszamaradó névmásokat, akkor a hierarchia nála alacsonyabb pontjain is lehetséges lesz az előfordulásuk.⁸³

Fox (1987: 869) ugyanakkor kijelenti, hogy a vonatkoztatási hierarchia ergatív nyelvekre nem alkalmazható. Az ergatív nyelvekben ugyanis nem az alanyesetet, hanem az abszolutívuszi esetet kapja a szerkezet alanyi argumentuma, de csak tárgyatlan igék esetében. A tárgyas igéknél azonban az ige tárgya lesz, amely abszolutívuszbba kerül. Ebből az következik, hogy az ergatív nyelveknél nem általában az alanyt kell tudnia vonatkoztatni az adott nyelvnek, ahogy Keenan–Comrie (1977: 67) hierarchia-megszorításai kimondják, hanem a tárgyatlan igék esetében az alanyt, a tárgyas igéknél pedig tárgyat. Fox (1987) ezért az Abszolutívuszi hipotézisében megfogalmazza, hogy az abszolutívuszi viszony foglalja el a leginkább balra álló pozíciót. Liao (2000) erre alapozva megalkotja az ergatív nyelvek vonatkoztatási hierarchiáját, amely csak az első két, legmagasabb pozíció státusát érinti:

(16) Vonatkoztatási hierarchia ergatív nyelvekre az Abszolutívuszi hipotézis (Fox 1987) alapján Liao (2000: 140)

Abszolutívus (ABS) > Ergatívus (ERG) > Részeshatározó (IO) > Függő (ferde) esetek (OBL) > Birtokos (GEN) > Hasonlító (OCOMP)

A vonatkoztatási hierarchia és az abból következő megszorítások fontosak a vizsgált nyelvek, valamint a magyar prenominális vonatkozó szerkezetek szempontjából. Ugyanis a visszamaradó (rezumptív) névmások megjelenése vagy hiánya a hierarchia egy-egy szintaktikai pozíciójában, valamint az, hogy a vonatkoztatási stratégiának ki kell terjednie a vonatkoztatási hierarchia egy megszakítatlan egységére, a kérdéses szerkezetben is szerepet játszanak.

⁸³ A rezumptív névmások használatát a rezumptív névmásokról szóló alfejezetben, valamint a prenominális vonatkoztatásokról szóló fejezetben fogom részletesen bemutatni és példákkal alátámasztani.

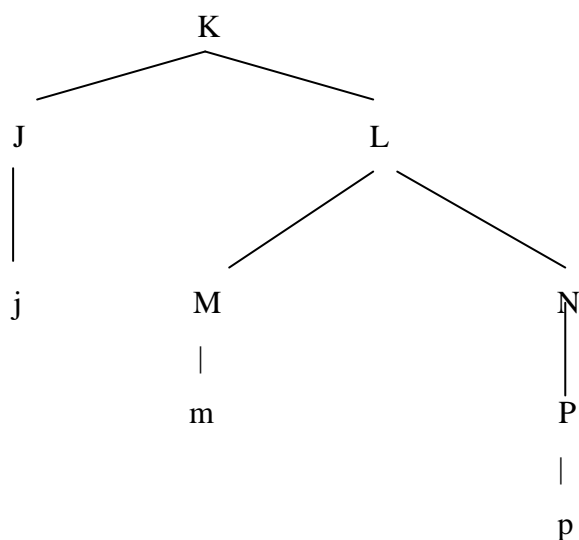
3.4. A VONATKOZTATÁS ELMÉLETI KÉRDÉSEI

Chomsky (1977, 1981, 2001) szerint a vonatkozó szerkezetek az \bar{A} -függőség tipikus példái, és ezek esetében valamely operátor (\bar{A} -kötő) köt valamely változót (üres kategória), ami lehet nyom (*trace* = *t*) vagy egy (rejtett/üres) névmás. A klasszikus generatív elmélettől kezdve a vonatkozó szerkezetek létrejöttében a mozgatás művelete (\bar{A} -mozgatás) játszotta a főszerepet, ahogy ezt Chomsky (1977, 1981) és Chomsky–Lasnik (1995) elemzése mutatja. Eszerint egy üres kategóriájú operátor frázis mozog [Spec, CP]-be, amely egy változóként funkcionáló nyomot hagy hátra, amely \bar{A} -kötött. A mozgatást Chomsky (1993, 1995b) szerint morfológiai alapú és jegyellenőrzési megszorítások váltják ki.

3.4.1. KAYNE ANTISZIMMETRIKUS ÉS PROMÓCIÓS HIPOTÉZISE

Kayne (1994) elmélete már szóba került, amikor az univerzális szórend lehetőségeit ismertettük, és ekkor már utaltunk Kayne Lineáris Megfeleltetési Axiómájára, amely meghatározza a nem terminális elemek szigorú sorrendjét, ahol az első aszimmetrikusan k-vezérli a másodikat a következők szerint: X aszimmetrikusan k-vezérli Y-t akkor és csak akkor, ha X k-vezérli Y-t, és Y nem k-vezérli X-et. A k-vezérlés tranzitív, de nem antiszimmetrikus, viszont aszimmetrikusnál már antiszimmetrikus. X akkor és csak akkor k-vezérli Y-t, ha X,Y kategóriák, X nem foglalja magába Y-t (X nem dominálja Y-t), és minden X-et domináló kategória Y-t is dominálja. Kayne (1994: 7) alábbi ábráján bemutatva, a J aszimmetrikusan k-vezérli az M, N, P kategóriákat, az M pedig a P-t:

(17)

Kayne Lineáris Megfeleltetési Axiómája a hierarchiát lineáris sorrendre képezi le, meghatározza a nem terminális elemek szigorú sorrendjét, ahol az első aszimmetrikusan k-vezérli a másodikat. Ahogy fentebb is utaltunk rá, univerzálisan Specifikáló-Fej-Komplementum sorrendet tesz fel, amely minden nyelv alapszórendjének tekinthető a kiinduló szerkezetben. A hierarchikus szerkezet teljesen meghatározza az összetevők felszíni sorrendjét, és az eltérő szórendekért a felszíni szerkezetben mozgatás felelős. Ahogy már fentebb is utaltam rá, a parametrikus különbségek valójában nem léteznek. A fejező elrendezés olyan állapot, amely esetében a komplementum egy magasabb specifikáló pozícióba emelkedik, és a fejező nyelveknél léteznie kell legalább egy fejnek, amely megelőzi a komplementumát, hiszen ha egy Y^0 komplementum fel tudott mozogni egy Y^0 -nál magasabb Z^0 specifikálóba, akkor ennek a Z^0 fejnek a komplementuma szükségszerűen a Z^0 jobb oldalán fog elhelyezkedni, így Z^0 nem lehet végső elem.

Kayne (1994) hipotézise szerint a vonatkozó szerkezet minden szórendnél mozgatással jön létre, és a posztinominális vonatkozó szerkezet tekinthető az SVO szórendből természetesen következő egyetlen lehetséges vonatkozó stratégiának. Elméletének egyik alaptézise, hogy a vonatkozó tagmondat (CP) a D-nek a komplementuma: $[_{DP} D^0 CP]$. A vonatkoztatott kifejezés $[Spec, CP]$ -be mozog, és a vonatkoztatott fej kimoztatása előtt betoldódik egy vonatkozó névmás mint determináns. Az egész szerkezetet aztán elmozgatjuk $[Spec, CP]$ -be, amelyben további Spec-be mozgatjuk, hogy megkapjuk a várt S-struktúrát:

Kayne (1994: 89)

(18) $[_{D'} the [C^0 [_{IP} he \quad broke \quad it \quad with \quad which \quad hammer]]]$
 Art PerSg3M törMúlt PerSg3Nt Instr Dem kalapács

(19) $[_{D'} the [_{CP} [_{PP} with [_{DP} which [_{NP} hammer [C^0 [_{IP} he broke it [e]]]]]]]$

(20) $[_{D'} the [_{CP} [_{PP} hammer_i [P' with [_{DP} which [e]_i]] [C^0 [_{IP} he broke it [e]]]]]$
 'a(z a) kalapács, amellyel betörte.'

Kayne (1994) szerint, ahogy erre már az univerzális szórendről szóló fejezetben is utaltam, a posztinominális vonatkozó mellékmondat tekinthető univerzálisan a kiinduló szerkezetnek a vonatkozó mellékmondatok, így a preinominálisok számára is, és ennek megfelelően minden vonatkozó tagmondat felszíni szerkezete a mozgatás műveletével jön létre. A

mondatjellemző (*complementizer*)⁸⁴ és a vonatkozó névmás a prenominális vonatkoztatásban nem jelenik meg. Kayne az amhara nyelvből indul ki, hiszen az általa ismert prenominális vonatkoztatási stratégiájú nyelvek közül az amharában létezik csak névelő, és ebben a nyelvben a vonatkozó mellékmondat megelőzi a névelőt. Kayne a prenominális vonatkozó szerkezetnél a vonatkozó tagmondatot a posztinominálisokkal ellentétben csupán IP-nek tartja, és nem CP-nek, mivel ha az egész CP, amely tartalmazza NP-t is, mozogna D elé, akkor a főnévi fej nem követhetné a névelőjét. Kayne javaslatára így IP-t mozgatjuk [Spec, DP]-be, ahogy ez alább látható. Értelemszerűen azokban a nyelvekben, mint például a japán, ahol nincs névelő, D helye üresen marad. Kayne szerint a prenominális stratégiánál azért nem fordulhat elő mondatjellemző, mert szükségszerűen IP-k és nem CP-k, így C helye mindig üres marad. Az a tény pedig, hogy a prenominális vonatkozó szerkezetek valójában IP-k és nem CP-k, azt is megmagyarázza, miért ritka a prenominális tagmondatokban a finit ige. A prenominális vonatkozó mellékmondatok szintaktikai szerkezete Kayne elgondolása szerint a következőképp néz ki konkrét példamondat felhasználása nélkül az antecedens (*picture*) megjelölésével:⁸⁵

Kayne (1994: 96)

(21) $[_{DP} IP_j [D^0 [_{CP} [_{NP} picture [C^0 [e]_j]]]]$

Kayne szerint a prenominális szerkezetben a mondatjellemzőnek tűnő elem valójában I^0 , amelynek a komplementuma, a VP (vagy esetleg csak a V komplementuma) [Spec, IP]-be mozog. A prenominális vonatkozó szerkezet inkompatibilitását a vonatkozó névmásokkal viszont azzal magyarázza, hogy a vonatkoztatott főnevet követő vonatkozó névmást és IP-t is el kellene mozgatnunk [Spec, DP]-be, de mivel azok nem alkotnak egy konstituenst, ez a megoldás kizárt.

A belső fejes vagy circumnominális vonatkozó tagmondat Kayne (1994) szerint olyan külső fejes vonatkoztatás, ahol a vonatkozó tagmondaton kívül töröltük a főnévi fejet, és a

⁸⁴ Kenesei (1984) a *complementizert* mondatjellemzőnek magyarázza, és én is ezt használom rá, a mondatbevezetőt pedig megtartom minden olyan elemre, amely mondatok bevezetésére szolgál. A *complementizer* tehát csak egy a többi fajta mondatbevezető mellett, mint amilyen például a magyar *hogy* elem, amely mondatbevezető, de nem *complementizer*.

⁸⁵ Miután Kayne (1994) az amhara vonatkozó tagmondat szerkezetét a prenominális vonatkozó mellékmondat szintaktikai szerkezetének a prototípusaként tartja számon, így az amhara vonatkozó tagmondatról szóló alfejezetben találhatunk példákat, amelyek Kayne elképzelése szerint a legjobban illeszkednek a szerkezetéhez.

vonatkozó NP nem névmásként, hanem teljes NP-ként jelenik meg a vonatkozó mellékmondatban. Ha Chomsky (1995ab) értelmében a nyomot valójában másolatnak tekintjük, akkor a következő szerkezetekhez jutunk:⁸⁶

Kayne (1994: 96)

(22) [IP ...[*picture*]_i [D⁰ [CP [NP *picture*]_i [C⁰

(23) [IP ...[*picture*]_i [D⁰ [CP [NP *e*]_i [C⁰

Kayne-nek a prenominális vonatkozó szerkezetekre kidolgozott megoldását vitatja Murasugi (2000), Harada (2000) és Miyamoto–Nakamura (2003) a japán, míg Vicente (2002) a baszk szempontjából. Ezeket a nézeteket a baszk, illetőleg a japán prenominális vonatkozó szerkezetekről szóló fejezetekben ismertetjük.

3.4.2. MCCLOSKEY: A MOZGATÁS ÉS HELYBEN GENERÁLÁS IS LEHETSÉGES MŰVELET

McCloskey (2001, 2003) Kayne (1994) hipotézisével szemben mind a mozgatás, mind a helyben generálás műveletét alkalmazza a vonatkozó szerkezetek leírásában. Empirikus tény, hogy az írben kétféle mondatjellemző (*complementizer*) létezik, amelyeket az *aL* (hagyományos elnevezéssel közvetlen vonatkozó partikula) és *aN* (közvetett vonatkozó partikula) szimbólumokkal különböztet meg, hiszen a mai írben már egybeesnek alakilag, viszont különböző morfofonológiai változásokat okoznak az igén, és szinte igemódosítóként viselkednek, annyira elválaszthatatlanok az igétől, fonológiailag egy szót alkotnak. Nyelvtörténetileg és egyes nyelvjárásokban (például a munsteri írben) még egymástól elkülöníthető alakban jelennek meg. Az *aL*-al és az *aN*-nal bevezetett vonatkozó tagmondatok között épp aszerint tesz különbséget, hogy melyik műveletet alkalmazzák. Az *aL* típusú partikula akkor jelenik meg, ha a tagmondat ürt tartalmaz. Chomsky (1977, 1981) elemzését alkalmazva kijelenti, hogy ezek a szerkezetek az írben szintén \bar{A} -mozgatást tartalmaznak, és a *wh*-konstrukciók (kérdőszó vagy vonatkozó névmás) csoportjába tartoznak. Itt, ahogy fentebb is utaltam rá, egy üres kategóriájú operátor frázis mozog [Spec, CP]-be, amely egy változóként funkcionáló nyomot hagy hátra:

⁸⁶ Miután Kayne (1994) a belső fejes vonatkozó szerkezetre nem szolgál konkrét nyelvi adattal, ezért a circumnominális vonatkozó tagmondatra, ahogy már korábban is jeleztem, a japán vonatkozó tagmondatról szóló alfejezetben mutatok be példát.

McCloskey (2003)

- (24) *an* *fhilíocht* *a* *chum* *sí* –
 ArtDefSgF költemény ***aL*** *szerezMúlt* *PerSuSg3F* *Úr*
 ‘a(z a) vers, amelyet (a költőnő) szerzett’

McCloskey (2003)

- (25) [_{CP} *Op_j* ***aL*** [_{IP}...*t_j*...]]

Az *aN* típusú vonatkozó tagmondatok esetében pedig a helyben generálás műveletét teszi fel, amikor egy kötő operátor helyben generálása megy végbe [Spec, CP]-ben, ami köt egy rezumptív (visszamaradó) névmást (nyílt vagy rejtett *pro*). A *pro* (nyílt vagy rejtett) megjelenése megsérti a mozgásra vonatkozó általános megszorításokat (szigetjelenségek, üres kategória elve, gyenge keresztezés). McCloskey (2003) ezért tekinti ezt a szerkezetet helyben generálásnak, ahol az operátor köti a rezumptív névmást.

McCloskey (2003)

- (26) *an* *t-easpag ar* *chroch* *na* *Sasanaigh é*
 ArtDefSgM püspök CompMúlt akasztMúlt ArtDefPl angolPl PerObSg3M
 ‘a(z a) püspök, akit az angolok felakasztottak’

- (27) [_{CP} *Op_j* ***aN*** [_{IP}...*pro_j*...]]

McCloskey (2003)

- (28) *na* *gasraí a* *raibh* *tú* *ag* *caint* *leofa* *pro*
 ArtDefPl fiúPl CompMúlt AuxMúlt PerSg2 Prog beszél InstrPl3 *Úr*
 ‘a(zok a) fiúk, akikkel beszéltél’

Az *aN*-t tartalmazó tagmondatokban nyíltan is megjelenhet a névmás, vagy pedig az előljárón megjelenő egyeztetési jegyek (φ-jegy) utalnak a *pro* előfordulására. McCloskey a C[Op, EPP] jegyet tulajdonítja a mondatjellemzőnek. A két vonatkozó tagmondat között a különbséget az okozza, hogy *aL* esetében mozgatus, míg *aN* esetében helyben generálás történik. Hangsúlyozza, hogy nincs közvetlen kapcsolat az *aN* megjelenése és a rezumptív névmás előfordulása között, hiszen előfordulhat rejtetten is. Inkább azt tartja a

legelfogadhatóbb magyarázatnak, hogy az *aN* csak akkor jelenik meg, ha C morfoszintaktikai tulajdonságait kielégítettük valamely elemnek a Spec-be való egyesítésével.

McCloskey nem feltételezi, hogy az *aL* mondatjellemzővel bevezetett vonatkozó mellékmondatban jelenlevő űrt zéró *pro* is kitöltheti, hiszen nem talál olyan elemet a vonatkozó tagmondatban, amellyel egyeztetve lenne. Névmásként való interpretálása fel sem ötlük benne, ezért a kimozgatott összetevőt másolatként, nyomként aposztrofálja a *wh*-mozgatások mintájára. McCloskeynek az írre kiterjedő elemzéseit Adger–Ramchand (2005)-nak a skót gaelre és az írre kidolgozott elméletében láthatjuk viszont, de már mindkét mondatjellemző esetében a helyben generálás dominál. Ezt az elméletet a későbbiekben, a megfelelő alfejezetben ismertetem.

3.4.3. DE VRIESNEK A PRENOMINÁLIS VONATKOZÓ SZERKEZETET ÉRINTŐ MEGOLDÁSAI KAYNE-I SZELLEMBEN

De Vries (2002) vonatkozó szerkezetekről szóló átfogó munkája főként a prenominális stratégiára jellemző megállapításai miatt érdekesek számunkra, hiszen számos olyan általános és egyedi észrevételekkel gazdagítja az eddigi ismereteket, amelyek a korábbiakhoz képest hiánypótlásnak minősülnek. De Vries (2002: 389–390) 38 prenominális vonatkozó stratégiát alkalmazó nyelvet sorol fel az adatbázisában, amelyek közül 29 nyelvben a vonatkozó tagmondat finit ígét tartalmaz. A magyart de Vries (2002: 379) ugyanakkor nem sorolja prenominális vonatkozó stratégiájú nyelvek közé. De Vries Kayne (1994) elméletét veszi át, és a magyarra alkalmazhatóan annyiban fejleszti tovább, hogy míg Kayne az amharát véve alapul a determináns helyét csak posztnominálisan helyezi be a prenominális vonatkozó tagmondat szintaktikai szerkezetébe, addig de Vries a prenominális determinánsos (kínai, tigré) vonatkozó mellékmondatokhoz is hozzárendel alkalmas szerkezetet.

De Vries (2002) átveszi Kayne (1994) „promóciós elméletét”, és a prenominális vonatkozó szerkezetekre is alkalmazza. De Vries három fő tulajdonságát emeli ki a prenominálisoknak (de Vries 2002: 131):

- a. a prenominális vonatkoztatások nem tartalmaznak vonatkozó névmást
- b. a prenominális vonatkozó tagmondatokban nem fordul elő tagmondatkezdő vonatkozó partikula
- c. ha van is tagmondatzáró vonatkozó partikula, az nem azonos a szokásos mondatjellemzővel (*complementizer*)

Kayne véleményével egyezően a vonatkozó szerkezetet kimozgatott IP-nek tekinti, és mivel a vonatkozó névmás és a mondatjellemző [Spec, CP]-ben, illetőleg C-ben van, így ezek ebből következően nem lehetnek a prenominálisban, amely IP. A mozgatást az váltja ki, hogy a jegyeket le kell ellenőrizni a D által. Megjegyzi, hogy a determinánsok léte és helye Kayne elméletében fontos szerepet kap, és a prenominális vonatkozó szerkezetek között is vannak nyílt determinánssal rendelkező nyelvek, mint például az SOV szórendű tigré, a koreai és a baszk, valamint az SVO szórendű kínai. A vonatkozó tagmondat–determináns–főnév sorrendje három lehetséges változatot enged meg:

De Vries (2002: 131)

- a. D RC N tigré, kínai
- b. RC D N koreai, kínai
- c. RC N D baszk

De Vries feltételezi, hogy a C (mondatjellemző) és D_{rel} (vonatkozó névmás) absztrakt, amelyek hátramaradnak (*strand*) a szerkezetben: RC D N D_{rel}/C . Arra, hogy miért is kell absztraktnak lennie, és miért nem jelenhet meg nyíltan D_{rel} és C a prenominális vonatkozó szerkezetben, Kayne azt a választ adja, hogy nem lehet őket interpretálni, ha hátramaradnak, de ebben az esetben nem lenne lehetséges a helyreállítás (rekonstrukció), és ilyenkor értelmezőnek lehetne tekinteni. De Vries azonban kijelenti, hogy az absztrakt vonatkozó névmást is interpretálnunk kell. De Vries azzal magyarázza, hogy a vonatkozó névmás nem jelenhet meg nyíltan a prenominálisban, hogy D_{rel} k-vezérli $[_D N+D]$ -t. Ha ugyanis nyíltan megjelenne, megsértené a kötéselmélet C elvét (Chomsky 1981: 188), amely kimondja, hogy referenciális kifejezések nem rendelkezhetnek antecedenssel, amely k-vezérli őket. Ezt az elvet annyiban módosítja, hogy ne csak frázisokra legyen érvényes, és kiterjeszti az argumentumfejekre is. Az RC N D és az RC D N sorrendet az alábbiak szerint általánosítja:

De Vries (2002: 134)

$$(29) \quad [_{DP} [_{CP} [_{DP-rel} [_{NP} t_n] (D_{rel}) t_{np}]_{dp-rel} (C) \dots t_{dp-rel} \dots]_{cp} [_D \mathbf{D+N}] t_{cp}]$$

A D RC N sorrend, amely a kínaira jellemző, pedig csak adjunkció révén jöhet létre, mert a D és N között nincs olyan pozíció, ahova IP mozoghatna:

De Vries (2002: 134)

(30) [DP FF(N)+D [FP [IP ... t_{dp-rel} ...] F [CP [DP-rel [NP N] (D_{rel}) t_{np}] (C) t_{ip}]]]

A szigorú antiszimmetria hipotézis szerint ez az adjunkció nem lehetséges, hacsak nem teszünk fel egy köztes funkcionális kategória projekcióját, ahogy ez fent látható.

A D RC N sorrend, mint látjuk, megfelel a magyar személyjelölt szerkezetek pozicionális sorrendjének is, ahol a névelő és a módosított főnév között foglal helyet a vizsgált szerkezet.

3.4.4. CINQUE: A VONATKOZÓ SZERKEZET PRENOMINÁLIS EREDETE

Cinque (2003) a vonatkozó szerkezetek sorrendi elhelyezkedését univerzálisan egy és ugyanazon szerkezetből vezeti le, ahogy Kayne (1994) feltételezte korábban, csak Kayne-nel ellentétben, aki posztnominális alapszerkezetet feltételez, Cinque prenominális eredetűnek tartja a vonatkozó szerkezeteket. Empirikus megfigyelése alapján a jobbról a fejhez csatlakozó összetevők nem ott lettek egyesítve (*merge*) a módosított főnévvel, hanem egy balra tartó fejmozgatás eredményeként kerültek oda. Cinque több nyelvre kiterjedő vizsgálatok alapján arra a következtetésre jut, hogy univerzálisan egy bal–jobb aszimmetria figyelhető meg. Míg a lexikális fejekhez balról csatlakozó összetevők (semleges/nem jelölt) sorrendje egyedi, addig a fejhez jobbról csatlakozó konstituenseké vagy azonos a balról csatlakozókéhoz vagy annak a tükörképe. Ezt már Greenberg (1963) megfogalmazta egyik univerzáléjában a főnevek és a főnevet módosító elemek (determináns, számnév, melléknév) sorrendiségét leírva. Cinque azt feltételezi, hogy a főnévi fejhez jobbról csatlakozó módosító elemek sorrendje úgy állna elő, hogy miután a fej előtti pozícióban egyesítjük őket, a főnév fejmozgatással kerül a végleges pozíciójába. Ez azt implicálja, hogy a vonatkozó tagmondat főnév előtti (prenominális) pozíciója az egyesítő (*merge*) pozíció, és a főnév utáni (posztnominális) elhelyezkedést a fejnek a balra tartó mozgatása hozza létre. A mozgatás kiváltó oka a (finit) mondatjellemző (*complementizer*), amely balra vonzza a fejet (a maradványt). A prenominális vonatkozó szerkezetek túlnyomó többségében, ha nem kizárólagosan, a (szigorú) OV nyelvekben találhatók. Cinque felteszi, hogyha a finit tagmondatoknak szükségük van egy mondatjellemzőre, hogy engedélyeztethessék az argumentumaikat vagy adjunktumaikat, ahogy Kayne (1994) állítja, és ha a mondatjellemzőnek tipikusan az a tulajdonsága, hogy a VP vagy NP fejet a bal oldalára

vonzza, akkor nem érhetjük el a szigorú fejező sorrendet. Ezért lehet, hogy az ilyen nyelvek gyakran non-finit vonatkozó szerkezettel rendelkeznek, de ez csak tendencia, és nem abszolút szabály, ahogy Kayne (1994) állítja. Másodlagos érvet a prenominális eredetre Cinque szerint a német nyelv szolgáltat, amely a finit posztinominális vonatkozó szerkezet mellett egy non-finit prenominálissal is rendelkezik, amely bár „nehéz”-nek számít, mégis kötelezően előrehelyezéssel kellene előállítanunk Kayne elképzelése szerint.

Cinque (2010) ugyan csak a mellékneves kifejezésekkel foglalkozik, viszont a melléknevek a mondatbeli elhelyezkedésük szerint egy főnevet módosítanak (adnominális pozíció), hasonló szerkezeti jegyeket viselnek magukon, mint a vonatkozó szerkezetek, amelyek a vizsgálatainkhoz szorosan kapcsolódnak. Cinque szerint a melléknevek két fő módon módosíthatják a főnevet: közvetlenül (direkt) és közvetve (indirekt). A főnevet közvetlenül (direkt) módosító mellékneveket szigorú sorrendi paraméterek jellemzik, csak ezeknek lehet idiomatikus olvasatuk, nem állhatnak állítmányi szerepben, ilyenek tartoznak ebbe a csoportba, mint például *alleged* 'állítólagos', *former* 'egykori, korábbi'.⁸⁷ A másik csoportba a főnevet közvetve (indirekt) módosítók tartoznak, amelyek a (redukált) vonatkozó mellékmondatokkal mutatnak nagyfokú rokonságot. Nem szigorú sorrendi paraméterek jellemzik, szó szerinti értelemben használható, állhat állítmányi szerepben, argumentumszerkezetük lehet, mint például a *big* 'nagy', *proud* 'büszke', *happy* 'boldog'.

Cinque (2010) kiemeli, hogy a kínaiban ez a különbség elég jól elkülöníthető, bár természetesen lehetnek átmenetek közöttük. A főnevet közvetlenül módosítók többnyire a *de* jelölő nélkül kapcsolódnak a főnévhez, és a *de* nélküliek gyakran összetételekként, összetett szavakként viselkednek. Ezzel szemben a közvetettek a *de* elemmel kapcsolódnak a főnévhez, és hasonló a szintaktikai szerkezetük, mint a vonatkozó szerkezeteknek. A kínaiban nem csak a közvetett (redukált vonatkozó) típusba tartozók kapcsolódhatnak össze a *de* elemmel, hanem a közvetlenek is, mint például a *yiqian* 'egykori, korábbi'. Éppen ezért két *de* melléknév létezik: *de*₁, a teljes vagy redukált vonatkozó tagmondatokkal egyenrangú, és a *de* mindig kötelező a melléknevek mellett, míg a *de*₂ típus esetében opcionális a *de*-nek a megjelenése. A korábbi elképzelésekkel szemben tehát a kínaiban nem minden, a főnevet közvetlenül módosító melléknév *de* nélküli, ugyanakkor a *de* nélküliek sem feltétlenül alkotnak összetételt, csak éppen közvetlenül módosítják a főnévi fejet.

⁸⁷ A szemantikában ezeket a mellékneveket, ahogy már fentebb is utaltam rá, intenzionális mellékneveknek tartják.

Cinque (2010) kínai mellékneveket érintő osztályozását alkalmazhatónak tartom a magyarra is a kérdéses szerkezetek vizsgálatában, hiszen a közvetett módosítású melléknevek mindig szintaktikailag önállóak, viszont a közvetlenek már gyakran szóösszetételként viselkednek. Ugyanez figyelhető meg a kérdéses szerkezeteinkben is, hiszen egyes példányaik egyfajta átmenetet képeznek az önálló szintaktikai konstrukció és az összetett szavak között.

A magyarban a **HJ**-nél a *bot-csinálta*, *eb-ugatta*, *szél-ütötte* típus feleltethető meg a közvetlen típusúnak, és a *por lepte*, *egér rágta* fajtájú a közvetett típusúnak, de annyi különbséggel, hogy állítmányi szerep csak abban az esetben lehetséges, ha az alak személyjelölő nélkül áll: a közvetett (*por-lepett*, *egér-rágott*), közvetlen (*bot-csinált*, *eb-ugatott*, *szél-ütött*). A személyjelölő nélküli változatok azonban már valódi szóösszetételeként viselkednek, ezt magyarázhatja az állítmányi használatuk is, és Kenesei (1986) szintén összetételnek tekintette őket. A közvetlenül módosítónál éppen a redukált vonatkozó szerkezetként való értelmezése okozza a kompozicionális olvasatot, és azt, ahogy fentebb már utaltam rá, sokszor nehéz elkülöníteni a még önálló és már lexikális, azaz szóösszetétellé vált formákat.

Az **EJ**-nél az *agya-lágyult* típus feleltethető meg a közvetlen típusúnak, és a *magva-szakadt* fajtájú a közvetett típusúnak, de annyi különbséggel, hogy az állítmányi szerep éppen fordítva van: a közvetlen (*agya-lágyult*) állhat állítmányi szerepben, míg a közvetett (*magva-szakadt*) nem, hiszen a közvetlen már lexikalizálódott, míg a közvetett még őrzi az eredeti struktúráját. Ez a tulajdonsága is, hogy predikatív pozícióban nem fordulhat elő, utalhat arra, hogy nem lehet szóösszetételként tekinteni a *magva-szakadt* csoportra. A közvetlenül módosítónál éppen a redukált vonatkozó szerkezetként való értelmezése okozza a kompozicionális olvasatot, és azt, ahogy fentebb már utaltam rá, sokszor nehéz elkülöníteni a még önálló és már lexikális, azaz szóösszetétellé vált formákat. A **HJ**-nak és az **EJ**-nek ez a két típusa a kínai melléknevekkel is párhuzamba hozható.

A **HJ** esetében a *bot-csinálta* fajtájúnak feleltethető meg a de_2 . A **HJ**-nál viszont nem a típusától függ, hogy leeshet-e a személyjelölője, ahogy például a kínaiban ilyen esetben opcionális a *de* elem. Az *egér rágta* típusúval pedig a de_1 melléknév állítható párhuzamba. Ennél a fajtánál kötelező a *de* elem, a magyarban viszont a személyjelölő leeshet, viszont ilyen személyjelölő nélküli alakok már valódi szóösszetételeknek tekinthetők: *szél-ütötte* (szóösszetétel)/*szél-ütött* (szóösszetétel) *por lepte* (kollokáció)/*por-lepett* (szóösszetétel).

Az **EJ**-nél az *agya-lágyult* fajtájúnak feleltethető meg a de_2 . Emellett abban is hasonlóak, hogy míg a kínaiban ilyen esetben opcionális a *de* elem, a magyarban is sok esetben elmaradhat ennél a típusnál a személyjelölő, ahogy ez például a nyelvtörténeti alakok

között is előfordult: *esze-veszett* mellett *esz-veszettül* (Pázmány 1604) is lehetséges. A *magva-szakadt* típusúval pedig a *de*₁ melléknév állítható párhuzamba, ugyanakkor ennél a fajtánál is leeshet a magyarban a személyjelölő, a kínaiban viszont kötelező a *de* elem. A *mag-szakadt*, lásd fent, *divat-múlt* létező formák, de hasonlóan szóösszetételnek tekinthetők, mint ahogy a **HJ** személyjelölő nélküli változatai is mindig azok: *por-lept-e* (kollokáció)/*por-lepett* (összetétel) és *szél-ütött-e* (összetétel)/*szél-ütött* (összetétel). Cinque (2010) melléknévi típusai és a kínai megfelelői szintén megvilágítják és megmagyarázzák azt a különbséget, ami a már rögzült magyar személyjelölt szerkezetek között fennáll.

3.4.5. ADGER–RAMCHAND MINIMALISTA ELMÉLETE

Adger–Ramchand (2005), ahogy McCloskey (2001, 2003), a mozgatas mellett a helyben generálás műveletét is alkalmazza a vonatkozó szerkezetek elemzésében, és a mozgatas kiváltó okairól is számot ad.

Chomsky (1977, 1981, 2001) szerint, ahogy már fentebb is utaltam rá, a vonatkozó szerkezetek az \bar{A} -függőség tipikus példái, és ezek esetében valamely operátor (\bar{A} -kötő) köt valamely változót (üres kategória), ami lehet nyom (*trace* = *t*) vagy egy (rejtett/üres) névmás. Adger–Ramchand (2005) megállapítása szerint, ha meg tudjuk mondani, hogy az \bar{A} -függőség alján megjelenő űrt nyom vagy *pro* tölti ki, akkor azt a kérdést is meg tudjuk válaszolni, hogy mozgatas vagy helyben generálás (egyesítés) történik-e. Elvetik azokat a kizárólagos nézeteket, melyek szerint az \bar{A} -függőségek vagy csak mozgattal vagy csak egyesítéssel jöhetnek létre, mivel mindkét művelet az UG-ból elérhető stratégia az ilyen \bar{A} -függőségek létrehozására.

Adger–Ramchand (2002, 2005) az azonosítási megfeleltetést (*identity effect*) használja fel, hogy eldöntse: mozgatas vagy egyesítés történik-e. Az azonosítási megfeleltetés érvényesülése esetében a vélt elmozgatott összetevő és a keletkezett űr helyén megjelenő másolat megegyezik, ami azt jelenti, hogy az elmozgatott összetevő minden változtatás nélkül visszahelyezhető az űr helyére, és lokális hatások nem érvényesülnek. A mozgatas és az egyesítés között az az alapvető különbség, hogy mozgatas esetén működik ez a feltétel, az egyesítés műveleténél viszont hiányzik, amikor is az űr helyét egy másik, a vélt kimoztatott összetevőtől különböző elem tölti ki. Az azonosítási megfeleltetés hiányát Adger–Ramchand (2005) skót gael példáival szemléltetem:

Adger–Ramchand (2005: 169)

- (31) *Dè* *a'* *chraobh_i* *a* *bha* *thu* *a'* *geàrradh* ____?
mi(csoda) ArtDefFSgNom faSgNom Comp AuxMúlt PerSg2 Prog vág Űr

'Melyik fát vágta most éppen?'

Adger–Ramchand (2005: 169)

(32) *Bha thu a' geàrradh na craoibh-e.*

AuxMúlt PerSg2 Prog vág ArtDefFSgGen fa-SgGen

'Éppen most vágta a fát.'

Adger–Ramchand (2005: 169)

(33) **Dè na craoibh-e_i a bha thu a' geàrradh ___i?*

mi(csoda) ArtDefFSgGen faSgGen Comp AuxMúlt PerSg2 Prog vág Űr

'Szándékolt jelentés: 'Melyik fát vágta most éppen?'

A progresszív múlt idejű igealak nem kimozgatott tárgya mindig birtokos esetet kap a gaelben, míg a kérdőmondatok esetében a kérdőfrázis alanyesetben áll. Így feltételezhető, hogy egyik a másikból nem vezethető le. Ez az azonosság hiánya. A fenti példák is azt mutatják, hogy az azonosítási megfeleltetés nem működik, ha a vélt elmozgatott összetevő nem helyezhető vissza az űr helyére. Ezért a skót gael és az ír nyelvben a *wh*-konstrukcióknál, így a vonatkozó mellékmondatoknál sem beszélhetünk másolatról, hiszen az nem egyezik meg a vélhetően kimozgatott összetevővel. A jelentkező űrön lokális hatások működnek, lokális kényszerek hatására nem azonos a vélt elmozgatott elemmel. Ezt az űrt nem nyomként interpretálhatjuk, hanem fonetikailag üres *pro*-ként. Ha van *pro*, nem léphet fel mozgatás, csakis helyben generálás, azaz egyesítés történik: a névmás és az ige egyesítése. Ha viszont névmás jelentkezik, amely magán viseli az ID jegyet (*identification*, azonosítás), léteznie kell egyeztetésnek, azaz a névmást valamilyen értékkel kell ellátnunk, hogy interpretálni tudjuk. Kétféle névmást különböztetnek meg:

1. (diskurzusbeli vagy szintaktikai) antecedense által lesz interpretálva: \varnothing -értéket vesz fel [ID: \varnothing]: egyeztetve van vele számban és személyben, esetleg nemben is, és esettel rendelkezik
2. referensét egy predikátumabsztrakciós operátor által identifikáljuk: dep-(depends) értéket vesz fel [ID:dep]: default („jobb híján”) használatban fordul elő, és van esete.

Szintaktikai–szemantikai reprezentációja (Adger–Ramchand 2005: 173):

(34) $[\Lambda \dots \text{ID}] \rightarrow \lambda x \dots x$

A szintaktikai Λ jegy szemantikai λ -operátorként, a szintaktikai ID jegy pedig szemantikai változóként interpretálható, tehát közvetlen megfelelés van a szintaktikai szerkezet és a szemantikai interpretáció között.

A kötő operátort a mondatjellemző (COMP) testesíti meg a tagmondatban, amely egy interpretálható Λ -értékű jeggyel és egy interpretálható [ID:dep] jeggyel rendelkezik. A mondatbevezető értékelt ID jegye egyeztetve lesz a névmás nem értékelt [ID:] jegyével, és dep-ként lesz értékelve. A függőség kölcsönös: mindkettőnek szüksége van az interpretációjához a másikra. A mondatbevezető reprezentációja így néz ki (Adger–Ramchand 2005: 174):

$$(35) \quad \text{COMP}[\Lambda, \text{ID:dep}]$$

A fent leírtakat a következő skót gael és ír mondat szintaktikai levezetésén és szemantikai interpretációján szemléltetem:

Adger–Ramchand (2005: 175): skót gael

$$\begin{array}{llllll}
 (36) & an & duine & a & bhuaill-ea-s & e & pro \\
 & \text{ArtDefSgMNom} & \text{ember} & \text{Comp} & \text{ver-Fut-F}_{\text{WH}} & \text{PerSg3M} & \text{Űr} \\
 & & & \text{COMP}[\Lambda, \text{ID:dep}] & & & pro[\text{ID: }] \rightarrow \\
 & & & \text{COMP}[\Lambda, \text{ID:dep}] & & & pro[\text{ID:dep}] \\
 & & & \lambda x & & & x \\
 & & & \text{'az (az) ember, akit ő meg fog verni.'} & & &
 \end{array}$$

Adger–Ramchand (2005: 180): ír

$$\begin{array}{llllllll}
 (37) & an & scríbhneoir & aL & mhol-ann & na & mic & léinn & pro \\
 & \text{ArtDefSgMNom} & \text{író} & \text{CompPres} & \text{dicsérPres-Sg3} & \text{ArtDefPlNom} & \text{fiúPl} & \text{tanulásGen} & \text{Űr} \\
 & & & \text{COMP}[\Lambda, \text{ID:dep}] & & & & & pro[\text{ID: }] \rightarrow \\
 & & & \text{COMP}[\Lambda, \text{ID:dep}] & & & & & pro[\text{ID:dep}] \\
 & & & \lambda x & & & & & x \\
 & & & \text{'az (az) író, akit a diákok dicsérnek'} & & & & &
 \end{array}$$

A fenti vonatkozó mellékmondatok űrt tartalmaznak, amely névmásként interpretálható, viszont az értékeléséhez szüksége van egy [ID:dep] jegyű mondatbevezetőre, amit az *a* funkcionális kategória

képvisel a tagmondatban. A mondatbevezető dep-ként értékeli a névmást. A mondatjellemzőnek elvileg nincs szüksége a névmás jelenlétére, hiszen az értelmezhető, így nem kell már értékkel ellátni. A névmás megjelenésére azért tart igényt, mert ha mind a Λ jegyet, mind az ID jegyet ezen az elemen értelmezzük, egyszerre értelmeződik operátornak és változónak. A mondatjellemző viszont csak operátor szerepű. Így a névmás is hordoz egy ugyanilyen ID jegyet (a fellépő értékelés miatt), ami életbe lépteti az Egyeztetés Egyszeres Értelmezéssel (Interpret Once Under Agree /IOA/) Elvet: az interpretálandó jegyek csak egyszer interpretálhatók az egyeztetési láncban. Ez az elv biztosítja, hogy csak a névmáson értelmeződik ez a jegy. Tehát a mondatbevezető interpretációjához elengedhetetlen egy névmás jelenléte, hiszen a Teljes Értelmezés (Full Interpretation) Elve szerint egy elemen csak egy jegy értelmezhető, viszont minden jegyet interpretálnunk kell a feldolgozás során, így a függőség kölcsönös a két elem között.

Ahogy láthattuk McCloskey (2001, 2003)-nál is fentebb, az írban létezik egy másik vonatkoztatási stratégia is (a második stratégia), amely az alanyon kívül a vonatkoztatási hierarchia (Keenan–Comrie 1977) valamennyi szintjét képes vonatkoztatni. Az első(dleges) stratégia, melyet az imént szemléltettem, csak az alanyt és a tárgyat tudja vonatkoztatni. Ennél a második stratégiánál nyíltan is megjelenhet a visszamaradó névmás a beágyazott mondatban. Adger–Ramchand (2005) szerint a mondatbevezetőnek az egyedüli feladata a szintaktikai és szemantikai kapcsolat megteremtése. Az ilyen mondatjellemzőnek hiányzik az [ID:dep] jegye, csak Λ jegye van, ezért minden további nélkül megjelenhet egy olyan visszamaradó névmás a mondatban, melynek egy interpretálható és értékelt ϕ -jegye van. A kétfajta mondatjellemzőnek elméleti megfontolásból való elkülönítését empirikusan is megalapozott érvek támasztják alá, hiszen az ír nyelv különbséget tesz a mondatbevezetők között: *aL* és *aN*. Az *aL* mondatjellemző a vonatkozó forma megjelenését is engedélyezi opcionálisan (McCloskey 2001). Ez az elmélet explicit módon meg tudja magyarázni, miért létezik az írban két különböző mondatjellemző a vonatkozó mellékmondatok számára. Szemantikai interpretációja a szintaktikai különbség ellenére azonos a kétfajta vonatkozó mellékmondatnak, mivel a szemantikai interpretáció vak a lokális szintaktikai hatásokra, és független az ID értékétől:

Adger–Ramchand (2005: 180): ír

- (38) *an scríbhneoir aN mol-ann na mic léinn é*
 ArtDefSgMNom író CompPres dicsérPres-Sg3 ArtDefPINom fiúPl tanulásGen PerObSg3M
 COMP[A] *pro*[ID: ϕ]

'az (az) író, akit a diákok dicsérnek'

Adger–Ramchand (2005) független bizonyítékot is talált annak igazolására, hogy a „jobb híján” *pro* nem csupán hipotézis, hiszen a São Tomé-i portugál kreol nyelvben expliciten, nyíltan is megjelenik, viszont nem fordulhat elő a szigetekben, és nem mutat semmiféle egyezést az antecedensével, ami arra utal, hogy nem a szokásos visszamaradó névmásról van ez esetben szó. A szigetek ugyanis nem engedik meg a kimozgatást vagy bármely elem törlését, így ott egy φ -jegyű névmásnak kötelezően meg kell jelennie:

Adger–Ramchand (2005: 185): vonatkozó szerkezet

- (39) *Inen_i faka se ku n va mpon ku-e_j/ *ku-inen_i.*
 ArtPl3 kés Dem Comp PerSg1 vág kenyér Instr-Sg3 *Instr-Pl3
 COMP[Λ , ID:dep] *pro*[ID:] \rightarrow / **pro*[ID: φ]
 COMP[Λ , ID:dep] *pro*[ID:dep]

'Azok a kések, amelyekkel kenyeret vágok.'

Adger–Ramchand (2005: 185): sziget

- (40) *Inen_i migu se ku bo che di fesa se fla *ku-e_j/ ku-inen_i*
 ArtPl3 barát Dem Comp PerSg2 megy Del parti nélkül beszél Instr-Sg3 Instr-Pl3
sa n' ai.
 vanPl3 Iness ez.itt

'Azok a barátok, hogy te otthagytad a partit anélkül, hogy beszéltél volna velük, itt vannak.'

Látható, hogy a szokásos, egyeztetett többes számú névmás nem jelenhet meg a vonatkozó szerkezetben. Ott csak egy olyan névmás fordulhat elő, amely nincs egyeztetve a többes számú antecedensével (*Inen faka* = *a kések*), esete (instrumentalis) viszont van.

Az Adger–Ramchand által felállított elmélet a jegyek segítségével ad magyarázatot a kétfajta vonatkozó szerkezet szintaktikai különbségére és szemantikai egyezésére. Helyesen jósolja meg, hogy az ír nyelv második stratégiája nem jelenhet meg „jobb híján” névmással, mert egy [ID:] jegyű névmás nem értékelhető egy COMP[Λ] által [ID:dep] jegy nélkül.

Fontos megemlíteni még, hogy Adger–Ramchand (2005) az egyesítés (helyben generálás) művelete mellett a mozgatót sem veti el, hiszen mindkettőt az univerzális grammatikából elérhető stratégiának tartja, ugyanakkor az ő idézett tanulmányukban ez csak marginális szerepet foglal el, így az értekezésben is csak röviden érintem. A vonatkozó névmásos stratégiánál éppen a mozgató szükségességét hangsúlyozzák. Ezt összefüggésbe hozzák azzal, hogy ha egy lexikális egységnek egynél több interpretálható jegye van, akkor az mozgatót idéz elő. A vonatkozó névmásos stratégia *wh*-kifejezései a vonatkozó névmások, amelyek az ilyen stratégiával rendelkező nyelvek nagy részénél a kérdő névmásokkal mutatnak nagyfokú rokonságot, vagy abból származnak. Kizárólag a tagmondat élén állnak, a predikátumabsztrakciós operátor pozíciójában, ezért viselhetik az interpretálható Λ jegyet. Az interpretálható ID jegyet pedig azért vehetik fel, mert változóknak is tekinthetők egyidejűleg, amelyeknek az eredeti helye argumentumpozícióban van, ahonnan a mozgató műveletével a tagmondat élére emeljük, azaz [Spec, CP]-be. Összetett jegyet viselnek. Mindkét interpretálható jegyet magukon hordozzák: [Λ , ID: ϕ]. A ϕ jegy az egyeztetés hiányát kizárja. Az egyeztetés megléte mozgatóra utaló jel. A mozgató szükségességét azzal is magyarázzák, hogy mivel egy elem van jelen a két jegy, a mozgató biztosítja, hogy egy másolat keletkezzen, amelyen a szemantikai megfelelés működni tud. Ugyanis az egyeztetési jegyek csakis egyszer interpretálhatók: a Λ jegy a függőség csúcsán, az [ID: ϕ] jegy az alján interpretálódik, egyébként szemantikai inkoherenciához vezetne. Mozgató akkor és csak akkor lép fel, ha egy lexikális elem egynél több interpretálható jegyet hordoz. Egyesítésről (helyben generálásról) pedig akkor és csak akkor beszélhetünk, ha ezeket a jegyeket különböző lexikai elemek viselik magukon. A mozgatós stratégiát a következő példán szemléltethetjük:

Adger–Ramchand (2005: 189)

- (41) *the relative-s* [_{CP} *who* C [_{TP} I thought [_{CP} <*who*> C [_{TP} <*who*> ArtDef rokon-Pl Rel Comp_{Sub} PerSgl gondolMúlt Rel Comp_{Sub} Rel [Λ , ID: ϕ] [C] [Λ , ID: ϕ] [C] [Λ , ID: ϕ] *were mov-ing*]]]] AuxProgMúltPl mozog-Ptc
'a(zok a) rokonok, akikről azt gondoltam, hogy elköltöznének.'

A vonatkozó névmásos stratégiában esetlegesen előforduló mondatjellemző [C] megjelenhet például a németben, norvégban, hollandban, kanadai franciában, ó- és középgangolban, és kitöltheti C-t. Ez a mondatjellemző Adger–Ramchand felfogásában nem a „szokásos” és Λ jegyet viselő

mondatjellemző, hanem az alárendelő kötőszókkal mutat rokonságot. Feltételezésük szerint ez a kötőszó az ír és skót gael (*go/gun*) alárendelő kötőszókhöz hasonlóan semmilyen jegyet nem visel magán az ilyen konstrukciókban. Ellenkező esetben – azaz, ha Λ jegyet viselne – rezumptív (visszamaradó) névmásnak is meg kellene jelennie a tagmondatban, hiszen, mint korábban láttuk, az ír második stratégiájában (*aN* mondatjellemzővel) nem jelentkezhethet *úr*, mert egy [ID:] jegyű névmást nem tud értékelni egy Λ jegyű mondatjellemző [ID:dep] jegy nélkül. Mivel az ilyen szerkezetekben sohasem állhat(ott) rezumptív névmás, Adger–Ramchand elképzelései helytállónak bizonyulnak a mondatjellemzővel bevezetett vonatkozó névmásos vonatkozó szerkezetek kezelésére is. Tehát a szemantikai koherencia minden további nélkül megőrződik, hiszen miután C nem rendelkezik semmilyen jeggyel, így csak szintaktikailag érvényesül a szerepe a mondatban, szemantikailag üres kategóriának számít. Ez a nézet számot tud tehát adni arról, hogy miért kell kötelezően a mondat élére kerülni a vonatkozó névmásnak.

Sheil (2012) bírálja Adger–Ramchand (2005, 2006) helyben generálás (egyesítés) műveletét alkalmazó elméletét, és ez ellen olyan skót gael példákat hoz fel, amelyekben az előljáró a főnévvel együtt mozog előre (*pied-piping*), ellentétben azokkal a példákkal, ahol az előljáró hátramarad (*stranding*), és csak a főnév mozog előre, hiszen Adger–Ramchand (2006) csak ez utóbbiakra mutat be példát. Sheil (2012) azonban elismeri, hogy még további adatokra és vizsgálatokra van szükség, hogy az azonosítási megfeleltetés alkalmazhatóságát, amely Adger–Ramchand elméletben fontos tényező, kimerítő módon lehessen tesztelni az ilyen, az elmélet számára kihívást jelentő adatokon.

Adger–Ramchand (2005) egy olyan megoldást kínál, amely a szintaxis és a szemantika kölcsönhatására épül, amely a minimalista elméleti keretben, a mozgatás műveletének szükségtelen „elburjánzása” nélkül tud releváns magyarázatot adni a rezumptív névmásos stratégiát alkalmazó vonatkozó tagmondatok aktuális problémáira. Ezt felhasználhatjuk a preminális véges ígét tartalmazó vonatkoztatások esetében is.

3.5. A REZUMPTÍV NÉVMÁS

Amint már fentebb többször is utaltam rá, Chomsky (1977, 1981, 2001) meghatározása szerint a vonatkozó szerkezetek az \bar{A} -függőség tipikus példái, és ezek esetében valamely operátor (\bar{A} -kötő) köt valamely változót (üres kategória), ami lehet nyom (*trace* = *t*) vagy egy (rejtett/üres) névmás. A névmás bizonyos esetekben azonban nyíltan is megjelenhet, és ilyenkor rezumptív (visszamaradó) névmásként interpretáljuk. Ahogy már korábban is említettem, Keenan–Comrie (1977) megállapítja, hogy a vonatkozó tagmondatban a vonatkoztatott pozíciókban visszamaradó

névmás jelenhet meg, leggyakrabban a hierarchia alacsonyabb pontjain. Egy prenominális vonatkozó szerkezetekkel foglalkozó tanulmány éppen ezért nem nélkülözheti a rezumptív névmások vizsgálatát, és a következőkben a rezumptív (visszamaradó) névmások meghatározásával, fajtáival és tulajdonságaival ismerkedhetünk meg.

McCloskey (2006: 94) meghatározása szerint a rezumptív névmás egy olyan névmási elem, amely kötelezően kötve van, és olyan pozícióban szerepel, amelyben egy űr is megjelenhet. Ning (2008: 11) pedig, utalva az elnevezésére, a rezumptív névmást egy olyan névmásnak nevezi, amely visszaszerzi (*resume*) a vonatkoztatott pozíciót, és amelyet anaforikusan köt az antecedens. A tipológusok, ahogy fentebb is utaltam már rá, a visszamaradó névmás (*retained pronoun, pronoun retention*) szakkifejezést is használják (Keenan–Comrie 1977, 1979, Downing 1978) a vonatkozó szerkezetekben nyíltan megjelenő személyes névmásokra. A rezumptív névmás ugyan nem csak a vonatkozó szerkezetekben fordul elő, de mivel a lényegét tekintve ugyanarról a névmási elemről van szó mindkét (elméleti és tipológiai) munkában, mind a visszamaradó névmást, mind a rezumptív névmás terminust használok a doktori értekezésemben.

Chomsky (1982) a rezumptívokat a nyomok kiírásaként (*spell-out*)⁸⁸ a mozgatas alternatívájának tekinti. Ellenben Shlonsky (1992) úgy gondolja, hogy a rezumptív névmások csak az „Utolsó mentsvár (*Last Resort*)”⁸⁹ elve” alapján jelennek meg, mikor a *wh*-elemek mozgatása blokkolva van.

Suñer (1998) szerint két rezumptív névmásos stratégia van. Az első megegyezik Shlonsky elképzelésével, a második viszont nem szintaktikai úton valósul meg, ilyenkor a rezumptív névmás csak a fonológiai formában jelenhet meg. Ez leginkább a vonatkozó tagmondatokban fordul elő az olyan nyelvekben, mint a spanyol, angol, jiddis, héber, észak-palesztínai arab, ír, walesi. Suñer szerint a mondatjellemző (*relative complementizer*) névmási jegyei határozzák meg, hogy melyik rezumptív stratégia fog előfordulni. Ha a C jegye gyenge [–Pron], akkor egy zéró névmás jelenik meg, és *in situ* marad, amelyet egy vele egyesített operátor köt [Spec, CP]-ben. A zéró névmás végül rezumptív névmásként jelenik meg a fonológiai formában. Ha pedig a C jegye erős [+Pron], akkor akár egy nyílt, akár egy zéró névmás mozog [Spec, CP]-be.

⁸⁸ A kiírás az a szintaktikai művelet, amely a fonológiai komponenshez rendeli mindazt, ami szükséges a mondat létrehozásához, és tartalmazza a lexikális egységek és morfémaik jegyeit és a sorrendet.

⁸⁹ Az „Utolsó mentsvár”-ként fordított elv a minimalista elméletben egy gazdaságossági elv, és főleg a mozgatas korlátozására vonatkozik, amely költséges művelet, így mozgatas csak akkor lehetséges, ha van olyan elem, amely kikényszeríti a mozgatást.

McCloskey (2001) továbbá megállapítja, hogy a rezumptívok morfoszintaktikai jegyeit a (nyílt) mondatjellemző határozza meg, ahogy ezt láthattuk fentebb az ír nyelv *aL* és *aN* mondatjellemzői esetében.

A magyarra vonatkozóan den Dikken (2006a) kétfajta rezumptív stratégiát említ meg: a fókuszemelést és a többes számú birtokos egyeztetést. A fókuszemelésnél a fókusz helyben van generálva, és köti az alsó tagmondatban levő rezumptív névmást, amely nyílt rezumptív névmás is lehet egyes beszélők szerint (%*PÉTERT hiszem, hogy ő jött*, den Dikken 2006a: 22, 43-as lábjegyzet). A többes számú birtokosnál pedig ellenegyeztetés van, és rezumptív névmás jelenik meg: *a(z ő) könyvei-k* esetében.

A mi vizsgálatunkban ez utóbbival, azaz a többes birtokos vonatkoztatással találkozhatunk például *a vére hullott katonák*, illetve *a vérük hullott katonák* esetében, ezért a rezumptív stratégia a magyar preminális vonatkoztatásban is jelentőséggel bír, amelyet a későbbi elemzésünkben is felhasználunk.

McCloskey (2006) több nyelvre kiterjedő vizsgálat alapján megállapítja, hogy három fajta rezumptív létezik: 1. mozgató (angol, svéd), 2. helyben generált (héber, ír, libanoni arab), 3. hiátustöltő (angol). Ning (2008: 20, 52) pedig így foglalja össze McCloskey (2006) által három fő csoportba osztott rezumptív névmásoknak a tulajdonságait:

1. mozgató: az ilyen névmások *wh*-frázisok nyomaiként viselkednek (\bar{A} -kötött nyomok), \bar{A} -mozgatóval járnak együtt, és a \bar{A} -kötőkkel (operátor) kitöltő–űr (*filler–gap*) viszonyt létesítenek. Az \bar{A} -kötött elemek gyakran változnak minősülnek, hiszen az interpretációjuk függ az \bar{A} -kötőtől. Az \bar{A} -kötött nyomok jellemzői:

- a. keresztezések hatálya alá esnek: erős vagy gyenge keresztezés

Erős keresztezés: Egy \bar{A} -pozícióba mozgató elem nyoma nem kapcsolható össze anaforikusan egy *k*-vezérlő névmással:

Ning (2008: 16)

- (42) **who_j do-es he_j think t_j left?*
 Rel AuxPres-Sg3 PerSuSg3M gondol Űr elmegyMúlt
 Szándékolt jelentés: *'Kit_i gondol *pro_i*, hogy \perp elment?'

Gyenge keresztezés: egy változó nem lehet koreferens egy névmással, amely nem *k*-vezérli, csak megelőzi:

Ning (2008: 16)

- (43) **who_j do-es his_j wife think t_j left?*
 Rel AuxPres-Sg3 PssSg3M feleség gondol Űr elmegyMúlt
 Szándékolt jelentés: *'Kit_i gondol a *pro_i* feleség-e_i, hogy $_i$ elment?'

- b. parazita űroket engedélyeznek: a parazita űrt egy másik űr (nyom, változó) engedélyezi az \bar{A} -láncban
- c. oda visszahelyezhetjük a kimozgatott összetevőt: lokális hatások nem érvényesülnek
- d. szigetjelenségek vannak: a szigetek nem engedik meg, hogy onnan bármit is kimozgassunk

A mozgatásos rezumptívok így lényegében \bar{A} -kötött változók.

2. helyben generált rezumptív: a fenti tulajdonságok, amelyek a mozgatásost jellemzik, nem vonatkoznak rá
3. hiátustöltő (*intrusive*) vagy feldolgozandó (*processing*) rezumptív: nem kötheti kvantifikált kifejezés, valamely operátorhoz kapcsolódik, de nem \bar{A} -kötött, és nem a nyelvtan engedélyezi, hanem egy járulékos feldolgozás, három fajtája van:
 - a. nehezen feldolgozható (*complexity*): túl hosszú és bonyolult vonatkozásokban
 - b. szigetekben előforduló
 - c. üres kategóriás (ECP = *Empty Category Principle*): ez utóbbira példa az alábbi mondat.

- (44) *This is a donkey that I wonder where*
 Dem vanPresSg3 ArtIndef számár Comp PerSuSg1 kíváncsi RelLoc
it live-s
 PerSg3Nt élPres-Sg3
 'Ez egy számár, amelyre kíváncsi vagyok, hol él.'

A rezumptív névmások tehát a legújabb kutatások szerint már nem egyfajta művelet révén vannak generálva. Azaz vagy csak mozgatásosak, ahogy például Chomsky (1982) a mozgatás alternatívájának, Shlonsky (1992) Utolsó mentsvárnak (*Last Resort*), amikor a mozgatás blokkolva van, Suñer (1998) pedig egyrészt Utolsó mentsvárnak, másrészt olyan névmásnak feltételezte, amely csak a fonológiai formában jelenhet meg. Vagy csak helyben generáltak, ahogy McCloskey (2001) gondolta, amely szerint a rezumptívok morfoszintaktikai jegyeit a

mondatjellemző határozza meg. Ezzel szemben McCloskey (2006) megállapítja, hogy a rezumptívok megjelenését már mindkét művelet (mozgatás, helyben generálás) engedélyezheti. Ning (2008) és Ning–Lin (2008) azt állítja, hogy mivel a rezumptív stratégia kevésbé preferált, és kevésbé gazdaságos, mint az ürstratégia, „Utolsó mentsvár”-ként alkalmazzák, hogy elkerüljék az agrammatikalitást és a „becsali mondatokat” (*garden path*). Éppen ezért szükséges megvizsgálnunk, hogy a négy prenominális finit vonatkozó stratégiájú nyelv, az amhara, a baszk, a japán és a kínai vonatkozó tagmondatai, valamint a magyar vizsgált szerkezetei használnak-e nyílt vagy rejtett rezumptív névmást a vonatkozó mellékmondataikban, és amennyiben azok előfordulhatnak, milyen fajtájúak lesznek: mozgatásosak vagy helyben generáltak.

A következőkben majd a referenciaként használt négy nyelv mindegyikében megnézzük, hogy a vonatkoztatási hierarchia mely szintjeit tölthetik ki nyílt rezumptív névmások, amennyiben megjelenhetnek az adott nyelvben, és megvizsgáljuk, hogy a releváns elméleti szakirodalmak melyik csoportba sorolják őket. Az ismertetett nyelvek segítenek megvilágítani, hogy a magyar nyelv hasonló szerkezeteinél a személyjelölő vajon egy rejtett rezumptív névmásra utaló morfológiai jegy vagy sem. Ha valóban egy rejtett rezumptív névmás van a kérdéses szerkezetben, akkor pedig melyik rezumptív stratégia alkalmazható rá: a mozgatásos vagy a helyben generált névmás bújik meg a konstrukcióban, azaz a mozgatás vagy a helyben generálás művelete játszik-e szerepet a vizsgált magyar szerkezetek létrejöttében.

4. PRENOMINÁLIS VONATKOZÓ SZERKEZETEK

A vizsgált magyar szerkezetek prenominálisak, ezért a következőkben a prenominális vonatkoztatás jellemzőit járom körül alaposabban. A prenominális vonatkoztatás a külső fejes változatban elvileg csak pozicionális viszonyban különböznek a posztrenominalistól, de ez az eltérés nem merül ki abban, hogy vagy a módosított főnév előtt (prenominális) vagy a főnév mögött (posztrenominalis) helyezkedik el. Számos egyedi tulajdonsága következik ebből.

Downing (1978: 394) a prenominális restriktív vonatkozó szerkezetnek a jellemzőit a következőkben határozta meg:

1. finit vagy non-finit lehet
2. tartalmazhat egy speciális vonatkozó markert az igén (vonatkozó „kötőszó”, *complementizer*)
3. a visszamaradó névmás (Rel NP) a függő (ferde) eseteket (*casus obliquus*, a vonatkozó hierarchia alacsonyabb szintjein) kivéve elmaradhat
4. nem jelenhet meg benne vonatkozó névmás
5. nem vehet részt mozgásban
6. igei affixumok kivételével nem fordulhat elő benne alárendelő kötőszó sem

Wu (2011) megjegyzi, hogy a prenominálisokkal kevésbé foglalkoztak, és főleg a finit vonatkoztatások kaptak kevés figyelmet.⁹⁰ Wu (2011: 574) a következőképpen foglalta össze és módosította a prenominálisokról szerzett eddigi tudásunkat.

Jellemzői:

1. nincs (európai típusú) vonatkozó névmás benne, ahogy Downing (1978) megállapította
2. számos prenominálisban a mondatjellemző a birtokos jelölőjével azonos alakú (amhara, baszk, kínai), de ez nem általános
3. a mondatjellemző gyakran a módosított főnév és a vonatkozó szerkezet között helyezkedik el (baszk, kínai), de ez sem általános (amhara)
4. nem *hogy*-szerű elem a mondatjellemző, mint amit a *gondol* és *mond* igék mondatargumentumai vezetnek be, azonban vannak kivételek (amhara)

⁹⁰ Ahogy már fentebb is utaltam rá, de Vries (2002: 389–390) adatbázisában 29 finit vonatkozó tagmondatot tartalmazó nyelv szerepel.

5. üres kategória/űr gyakori használata (japán, kínai)
6. rezumptív névmások előfordulása (japán, kínai)
7. gyakran non-finit (altáji és uráli nyelvek többnyire), de ez nem általános (amhara, baszk, japán, kínai)
8. minden szint a vonatkoztatási hierarchiából vonatkoztatható (kínai)
9. leggyakoribb az OV szórendben (amhara, baszk, japán), de vannak kivételek: SVO (kínai), VOS (atajal)

Az összes vonatkozó szerkezetre nézve a vonatkoztatást bevezető elem (mondatbevezető) fajtáit Wu (2011: 577–586) az alábbiak szerint foglalja össze:

1. vonatkozó névmás: jelöli a szintaktikai viszonyokat (a vonatkoztatott főnév esetét a vonatkozó tagmondatban, valamint a főnévi fej és a vonatkozó szerkezet között helyezkedik el (*aki, amely, ami*): nincs a prenominálisban, bár egyes nyelvekben a különböző szintaktikai pozíciókra használhatnak eltérő mondatbevezetőt (abház)
2. linker: egyezik a módosított fejjel nemben, főnévi osztályban és/vagy számban, de sohasem jelöli azt a szintaktikai pozíciót, amelyet betölt a tagmondatban a módosított főnév. Előfordulhat rezumptív névmásokkal együtt is; ilyen mondatbevezető van a dimében (afroázsiai).
3. *complementizer* (mondatjellemző): nem jelöli a vonatkoztatott szintaktikai pozíciót a tagmondatban, és nem engedi kimozgatni a tagmondatból a vonatkoztatott összetevőket (*pied-piping* tilos): baszk, amhara, kínai, az elhelyezkedése többnyire a főnévi fej és a vonatkozó tagmondat között, de az amhara ettől különbözik, változik az alakja az időtől, illetve az aspektustól függően: amhara
4. jelöletlenség: a japán, uráli nyelvek, de a posztnominális stratégiánál az angol, illetve a kínai csak posztnominális használatban nem jelöli
5. hangsúly: kambaata (afroázsiai)

A tipológiai irodalomban nem egységes a mondatjellemző (*complementizer*) elnevezése. A vonatkozó jelölőt (*relative marker*) használja Downing (1978), Mallinson–Blake (1981), viszont Keenan–Comrie (1977, 1979) mind a vonatkozó jelölőt, mind a vonatkozó partikulát (*relative particle*), mind pedig a vonatkoztató (*relativizer*) használja. Kayne (1994) és de Vries (2002), ahogy fentebb már bemutattam, nem ismeri el a mondatjellemző létét a prenominális vonatkozó szerkezetek esetében, mivel azok nem CP-k, csak IP-k. A doktori

értekezésben egységesen a mondatjellemző (= *complementizer*) szakkifejezés fordul elő a prenominálisok bevezető elemeire.

Ahogy már fentebb is hangsúlyoztam, az általam vizsgált négy prenominális vonatkozó stratégiát alkalmazó referencianyelv közül az amhara, baszk, japán és (eredetileg) a magyar is SOV szórendű, míg a kínai, valamint a (mai) magyar (már inkább) SVO szórendű. A kínai nem konzisztens SVO szórendű nyelv, mivel névutókat (posztpozíciók) is alkalmaz, és a birtokos, valamint a melléknév megelőzi a módosított főnevet. A magyarban a szórendi inkonzisztencia a kétfajta szórend sajátja. Az amhara és a baszk inkonzisztens SOV szórendű nyelvek, de abban eltérnek, hogy melyek azok a szintaktikai viszonyok, amelyeket a szórend irányától eltérően, azaz inkonzisztensen jelenítenek meg. A szórendi variációk határozzák meg többek között, hogy a doktori értekezésünk témája, a vonatkozó szerkezetek milyen parametrikus sorrendet foglalnak el a főnévi fejhez képest.

A következőkben négy véges igés prenominális vonatkozó szerkezettel rendelkező nyelv:⁹¹ az amhara, a baszk, a japán és a kínai vonatkozó szerkezeteinek jellemzőit, a vonatkozó tagmondatok felépítését a vonatkoztatási hierarchia szintjei szerint csoportosítva és a különböző nyelvek vonatkoztatásáról szóló elméleti szakirodalmak ismertetését mutatjuk be. Az ismertetett nyelvek azzal a tanulsággal szolgálhatnak, hogy az általánosságokat összegezve megállapíthassuk közöttük a hasonlóságokat és különbségeket, amelyeket a magyar hasonló szerkezeteire is kivetíthetünk.

4.1. AZ AMHARA NYELV

4.1.1. AZ AMHARA NYELVNEK ÉS A VONATKOZÓ SZERKEZETEINEK AZ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Az amhara SOV szórendű, ezt igazolja Greenberg (1963: 109), Fulass (1972), Downing (1978: 393), Mallinson–Blake (1981: 288), Ouhalla (2004: 294), den Dikken (2007) és Kramer (2010). A nyelv szerkezete az alapszórendjével inkonzisztens, lásd Greenberg (1963: 109), Downing (1978: 393), Mallinson–Blake (1981: 288), mert bár a birtokos és a melléknév megelőzi a fejet, de előljárószók vannak. A greenbergi osztályozás szerint a besorolása:

⁹¹ A vizsgált nyelvek esetében mindenhol megtartom a forrásul felhasznált művek átírását és helyesírását, mégha sok esetben zavarónak is tűnhet ugyanazt a szót többféleképpen átírni. Mivel a lényegyet tekintve az átírási különbségek nem jelentenek problémát a szintaxist és a morfológiát tekintve, így lényegében nincs is jelentősége, hogyan írunk át egy-egy szót.

III/Pr/GN/AN, amely szerint az SOV szórenden belül az adpozíciók megelőzik a főnevet, ezért vannak a nyelvben előjárók (prepozíciók), míg a birtokos (GN) és a melléknév (AN) megelőzik a módosított főnevet, lásd Greenberg (1963: 109). Ouhalla (2004: 294) azt állítja, hogy az amhara konzisztens fejező nyelv, mert a tárgyat követi a főige, a főigét a segédige, a determinánsok követik a főnevet. Az amharának eredetileg VSO volt a szórendje, és kusita hatásra változott a szórendje SOV-ra, vö. Mallinson–Blake (1981: 288).

Mallinson–Blake (1981: 276, 288) szerint van posztinominális vonatkoztatás is, bár példát nem említ. Ezt cáfolja Cinque (2005: 51, 7-es lábjegyzetben), mely szerint Girma Demeke megerősítette számára szóbeli közlésben, hogy nincs posztinominális vonatkoztatás. Downing (1978: 393) és Kramer (2010) szerint is csak preinominálisan lehet vonatkoztatni az amharában. A nyelvben nincs belső fejes vonatkoztatás, lásd de Vries (2002: 377).

A nyelvben van nyílt mondatjellemző, a *yä*- elem (Kramer 2010), Fulass (1972) szerint vonatkozó jelölő (*relative marker*), amely prefixum, és vagy a főigéhez, vagy ha van, akkor a segédigéhez kapcsolódik, ugyanakkor nem tekinthető vonatkozó névmásnak. A VSO/SOV szórend az oka, hogy a *yä* a szó elejéhez és nem a végéhez kapcsolódik. Demeke (2001) azt is hangsúlyozza, hogy a mondatjellemző aspektus szerint változik. A perfektív mondatjellemző a *yä*, az imperfektív pedig a *yämm/imm*, amelyek az egyéb alárendelő mondatok bevezető elemeként is szolgálnak. Den Dikken (2007) továbbá hangsúlyozza, hogy a *yä*-.....-u mondatjellemző és határozottságjelölő behatárolta terület a birtokos és vonatkozó szerkezetek építésére is szolgál. Den Dikken a *yä*- elemet linkernek tartja, amely a vonatkozó szerkezet véges igéjéhez kapcsolódik, és a vonatkozó szerkezetnek mindig az utolsó eleme. Az amharában nincs vonatkozó névmás, lásd Kramer (2010).

Kramer (2010) kiemeli, hogy az ige egy határozottságjelölőt (*definite marker*, végartikulus) tartalmaz, amely hímnemben *-w/-u*, *-t*, nőnemben *-(ə)wa*, és az ige jobb széléhez kapcsolódik. A határozottságjelölő vagy végartikulus megegyezik az E/3. személyű tárgyi egyeztető morfémaival. A tárgyi egyeztető morféma és a határozottsági jelölő a standard amharában kiegészítő megoszlásban fordul elő a vonatkozó szerkezet igéjén. A tárgyi egyeztető morfémat magukon viselő tárgyas igék esetében jelöletlen marad a határozottság. Workneh (2011) a határozottságjelölőt hagyományos megjelöléssel határozott névelőnek (artikulus) nevezi, hiszen a skandináv nyelvekben hasonló módon lehetnek kötött morféma is.

Az amhara vonatkozó szerkezet finit igét tartalmaz, vö. Fulass (1972), den Dikken (2007), Kramer (2010). Kramer (2010) hangsúlyozza, hogy a lexikális ige nem mindig áll a

tagmondat végén, hanem egy segédige (*näbbärä*) követheti. Ilyenkor mind a végartikulus, mind pedig a mondatjellemző a segédigéhez kapcsolódik.

Fulass (1972) kiemeli, hogy a vonatkozó tagmondatban megjelenő ige általában tartalmaz egy szuffixált névmási elemet, amely egyezik (*agree*) a módosított főnévvel. Lehmann (1984) szerint csak az alany (SU), a tárgy (DO) és részeshatározót (IO) tudja vonatkoztatni, amelyeket az igeen megjelenő egyeztetési jegyek révén tud megjeleníteni, de Fulass (1972) és Wu (2008) ezt cáfolja, mert szerintük a függő esetek (OBL) és a birtokos (GEN) is vonatkoztatható az amharában. Demeke (2001) megállapítja, hogy a vonatkozó szerkezet igeje ϕ -jegyekben egyezik a módosított főnévvel, azaz nemben, számban és személyben, és tárgyával, részeshatározójával és a függő esetekkel (előljárószók) is egyezik. Demeke (2001): Az ige egyezik az alanyával, (közvetlen) tárgyával, részeshatározójával és függő (ferde) eseteivel is, ugyanakkor a tárgyával és részeshatározójával csak külön-külön egyezik, ha e két elem együttesen fordul elő, akkor nem egyezik a tárgyával. Az amhara *pro*-ejtő nyelv, lásd Demeke (2001), a nyelvben ezért nincs nyílt rezumptív névmás (de Vries 202: 377), azok csak egyeztetési morfémaikon keresztül nyilvánulnak meg vagy az igeen (SU, DO, IO, OBL) vagy a tagmondat nominális elemén (GEN). Kramer (2010) az igeen megjelenő szuffixált elemeket igei egyeztető morfémanak tartja.

4.1.2. A VONATKOZTATÁSI HIERARCHIA AZ AMHARA VONATKOZÓ SZERKEZETNÉL

Az amhara nyelv a hatodik, azaz hasonlító vonatkoztatáson kívül mind az öt, ennél magasabb szintet tudja vonatkoztatni.

Alanyi vonatkoztatás (SU)

Fulass (1972: 499)

- (45) [_i *hedä-w_i* *yä-näbbär-u_i-t*] *laj-očč_i*
 Űr megy-SuPl3 CompPerf-AuxMúlt-SuPl3-ArtM gyermek-Pl
 tämälläs-u
 visszatér(Perf)-SuPl3
 'A(zok a) gyermekek, **akik** elmentek, visszatértek.'

A főmondati segédige viszont nem egyezik, csak a főige:

Fulass (1972: 499, 6-os lábjegyzet)

- (46) *laj-očč-u* *hedä-w* *näbbär*
gyermek-Pl-ArtDefM megy-SuPl3 AuxMúlt
'A gyermekek elmentek.'

Tárgyi vonatkoztatás (DO)

A következő példákban a főige (*sädba*) egyezik (nő)nemben is az alanyával (*Almaz*), míg a segédige (*näbbär*) esetében az alannyal való (nő)nembeli egyeztetés aggrammatikussághoz vezet:

Fulass (1972: 500)

- (47) [*Almaz_j -_i sädba_j-w_i*
A. Űr sért-SuSg3F-ObSg3M
yä-näbbär-ä_(j)-w_i *laj_i hedä*
CompPerf-AuxMúlt-SuSg3M-ObSg3M gyermek megy(Perf)-SuSg3M
'A(z a) gyermek, **akit** Almaz megsértett, elment.'

Fulass (1972: 500)

- (48) * [*Almaz_j -_i sädba_j-w_i*
A. Űr sért-SuSg3F-ObSg3M
yä-näbbär-äčč_j-w_i *laj_i hedä*
CompPerf-AuxMúlt-SuSg3F-ObSg3M gyermek megy(Perf)-SuSg3M
'Szándékolt jelentés: 'A(z a) gyermek, **akit** Almaz megsértett, elment.'

Részeshatározói vonatkoztatás (IO)

Demeke (2001: 202) szerint IO esetén DO nem tükröződik az igén, csak IO, együtt sohasem jelenik meg az igén a két egyeztető morféma:

- (49) [*-_i mäšhaf-u-n* *yä-šäT-ku-lat_i* *set_i*
Űr könyv-ArtDef-Acc CompPerf-elad-SuSg1-DatSg3F nő
'egy nő, **akinek** eladtam a könyvet'

Függő (ferde) esetű vonatkoztatás (OBL)

Wu (2008: 96)

- (50) *ya* [_i *yä-tä-wälläd-ku-bb-üt_i*] *bet_i näw*
 Dem Űr CompPerf-Pass-szül-SuSg1-Iness-Sg3M ház van
 'Ez az a ház, **amelyben** születtem'

Birtokos vonatkoztatás (GEN)

Az alábbi példákban a főige (*heda*) az alanyával (*mist*) egyezik (nő)nemben, míg a segédige (*näbbär*) esetében az alannyal való (nő)nembeli egyeztetés agrammatikussághoz vezet:

Fulass (1972: 500)

- (51) [_i *mist_j-u_i* *heda_j* *yä-näbbär-ä_(j)-w*]
 Űr feleség-PssSg3M. megy-SuSg3F CompPerf-AuxMúlt-SuSg3M-ArtDefM
 säwäyye_i
 férfi
 '(az) a férfi, **akinek** a felesége elment'

Fulass (1972: 500)

- (52) * [_i *mist_j-u_i* *heda_j* *yä-näbbär-äčč_j-əw*]
 Űr feleség-PssSg3M. megy-SuSg3F CompPerf-AuxMúlt-SuSg3F-ArtDefM
 säwäyye_i
 férfi
 Szándékolt jelentés: '(az) a férfi, **akinek** a felesége elment'

A főmondati segédige viszont nem egyezik, csak a főige (Fulass 1972: 501):

- (53) *yä-säwäyye-w* *mist_i* *heda_i* *näbbär*
 Gen-férfi-ArtDefM feleség. megy-SuSg3F AuxMúlt
 'a férfi felesége elment.'

4.1.3. ELMÉLETI MEGÁLLAPÍTÁSOK AZ AMHARA NYELV VONATKOZÓ SZERKEZETÉRŐL

Az alábbiakban Demeke (2001), Ouhalla (2004), den Dikken (2007) és Workneh (2011) nézeteit ismertetjük. Demeke (2001) empirikus alapokon kritizálja Kayne (1994) nézetét, miszerint a prenominális vonatkozó szerkezetekben nincs mondatjellemző, másrészt Kayne-nel szemben azt javasolja, hogy a vonatkozó tagmondat a főnévi fej komplementuma, és nem a determinánsé. Ouhalla (2004) Demeke véleményével ellentétben Kayne (1994) elméletét fenntarthatónak tartja az amhara nyelvre nézve. Den Dikken (2007) ugyan a DP komplementumának tekinti a vonatkozó mellékmondatot, viszont elismeri a mondatjellemzőt, amelyet linkernek nevez, és amely fejmozgatással kerül D-be. Den Dikken a predikátuminverziót mint mozgatási műveletet alkalmazza az elméletében a vonatkozó és birtokos szerkezetek struktúrájának a leírásában. Workneh (2011) den Dikken elemzését bírálja empirikus alapon: nem a mutató névmás foglalja el a legmagasabb pozíciót a tagmondatban, más elemek is megelőzhetik, másrészt a halmozott vonatkozó szerkezetek és birtokos szerkezetek megkérdőjelezzik a predikátuminverziós elemzés érvényességét.

Demeke (2001) kijelenti, hogy Kayne (1994) egy hibás empirikus alapokon nyugvó általánosítást javasol, amely szerint a prenominális vonatkozó szerkezetekből hiányzik a nyílt mondatjellemző, és ezért nincs nyílt C^0 . Kayne éppen az amhara nyelvet hozza fel példának, hogy a mondatjellemző nem létezik a fejevű vonatkoztatásokban, pedig ez az állítás nem állja meg a helyét. Kayne az amharából kiindulva a következő szerkezetet javasolja prenominálisokra:

Kayne (1994: 96)

$$(54) \quad IP_j [D^0 [[_{NP} picture] [C^0 [e_j]]]]$$

CP a D komplementuma, IP [Spec, DP]-be mozog, és C^0 fonetikailag zéró. Azonban Demeke is hangsúlyozza, hogy hagyományosan is azt tartják az amharáról, hogy van nyílt mondatjellemzője, ahogy ezt fentebb is láthattuk. Mert ha a *yä* valóban mondatjellemző, akkor nem illeszkedik bele Kayne szerkezetébe, amit az alábbi mondat agrammatikussága tud a legjobban megvilágítani:

Demeke (2001: 195)

$$(55) \quad *[_{DP} [_{IP_j} Johannes_j ayy-ä-w] [_{D'} [D^0 e] [_{CP} [_{NP_i} si?il]]]$$

J. lát-SuSg3M-ObSg3M kép
 [C' [C⁰ yä-] [t_j ... t_i]]]]
 CompPerf

Szándékolt jelentés: '(az) a kép, amelyet János látott'

Ahhoz, hogy a mondatjellemző a helyes pozícióba kerüljön, C'-nak is mozognia kellene, viszont az ilyen mozgás lehetetlen Kayne szerint, mert egy frázist, amelyhez valami hozzákapcsolódik, nem mozgathatunk ki magában. Kayne (1994: 157) számára ez nem is jelent problémát, mert ő a *yä* elemet múlt idejű inflexiónak tartja (I⁰ múlt), amely a kimozgatott V komplementuma. Demeke (2001: 195–196) viszont kijelenti, hogy az igeidőről a tagmondatban a segédige gondoskodik, bár szerinte a segédigék nem jelenhetnek meg alárendelt tagmondatban, ezt viszont a fenti példáink nem támasztják alá, hiszen ott segédige is előfordulhat. Demeke bemutatja, hogy a kérdéses funkcionális kategória megjelenhet más alárendelt tagmondatok bevezetőjeként is, de egyszerű mondatokból, illetve a főmondatból hiányzik:

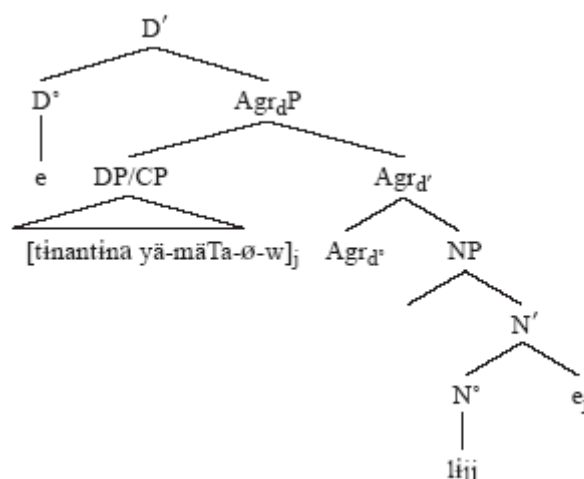
Demeke (2001: 196)

(56) [Saba worq-u-n yä-šäT-äčč- iw
 S. arany-ArtDefM-Acc CompPerf-elad-SuSg3F-ObSg3M
 y i-mäsl-all]
 SuSg3M-tűnik-AuxPres
 'Úgy tűnik, **hog**y Saba eladta az aranyat.'

Demeke a *yä* elemet tehát teljes jogú mondatjellemzőnek nyilvánítja. Demeke szerint Kayne-hez hasonlóan a prenominálisok és a posztinominálisok egységesen kezelhetők, viszont Kayne-nel szemben a vonatkozó CP nem D, hanem a főnévi fej (N⁰) komplementuma, amely nem [Spec, CP]-be, hanem a funkcionális [Spec, Agr_dP]-be (határozottsági egyeztető frázis) mozog, hogy leellenőrizze a határozottsági jegyét:

Demeke (2001: 198)

(57) [t inant ina yä-mäTTa-Ø-w] l ijj
 tegnap CompPerf-jön-SuSg3M-ArtDef fiú
 'A(zzal a) fiúval, aki tegnap megjött, találkoztam.'

Ouhalla (2004: 295–296) elfogadja Kayne általánosítását, mely szerint a prenominálisban nincs nyílt C, az amhara vonatkozó szerkezet egy DP, amely nem tartalmaz CP-t, és amely a [Spec Num]-ban (a birtokos pozícióban) helyezkedik el. A Det-végű szórend pedig úgy jön létre, hogy TP a [Spec, DP]-be mozog.

Ouhalla (2004: 296) den Dikken (2007: 303) pontosításával: Ouhalla (és den Dikken) a *-w* morfémát határozottságjelölőnek veszi, ezért teszem ezt az értelmezést zárójelbe, de itt valójában csak rejtetten van jelen a végartikulus:

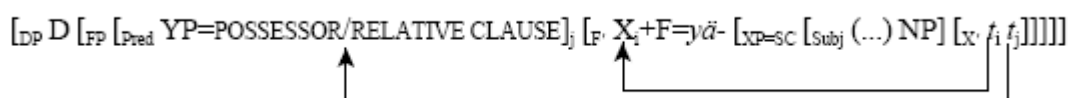
- (58) [DP D [NumP [DP [TP *lij-u yä-gäddäl-ä-w*]_i [D' D =-w t_i]] [Num' Num [NP *ibaab*]]]]
gyerek-ArtDefM CompPerf-megöl-SuSg3ObSg3(ArtDef) kígyó
'a(z a) kígyó, amelyet megölt a gyerek'

Den Dikken (2007) mellett érvel, hogy a LINKER⁹² a szintaktikai szerkezetben a predikátuminverzió mellékterméke. Den Dikken elméletével csak annyiban foglalkozom, amennyire szükséges a doktori értekezés szempontjából. A disszertációnak nem tárgya den Dikken elméletének teljes bemutatása, hiszen számomra nem ez a fő irány, viszont az elmezésének a releváns részei nem mellőzhetők, hiszen den Dikken behatóan foglalkozott a témánkat is érintő amhara vonatkozó szerkezettel. A predikátuminverzió mozgató művelet,

⁹² A LINKER a kis tagmondatok (*small clause*) külső funkcionális feje és a vonatkozó tagmondatok bevezető eleme. A LINKER kiírását (spell-out) általában az kényszeríti ki, ha a nyelvnek van olyan eleme, amelyet lexikalizálnia kell, hogy jelezze a fázison túlnyúló (*phase-extending*) fejmozgató alkalmazását. (den Dikken 2006b: 249).

amelynek a segítségével a predikátum az alanya mellől egy magasabb A-pozícióba mozog. Az amhara LINKER a *yä-*. Az amhara működteti a predikátuminverziót mind a birtokos, mind pedig a vonatkozó szerkezetek esetében. A predikátuminverzió alkalmazásával a *yä-* linker az amhara DP-ben a főnévi birtokos vagy vonatkozó szerkezet kiemelésében játszik szerepet. Az amhara birtokos vagy vonatkozó szerkezet nyíltan mozog [Spec, FP]-be, és a bal periféria specifikátor pozíciójában íródik ki (*spell-out*). Den Dikken megoldása hasonlít Ouhalláéra, de a mostani javaslata nem helyben generálja a birtokost vagy a vonatkozó szerkezetet a specifikátor pozícióban, hanem oda mozgatja.

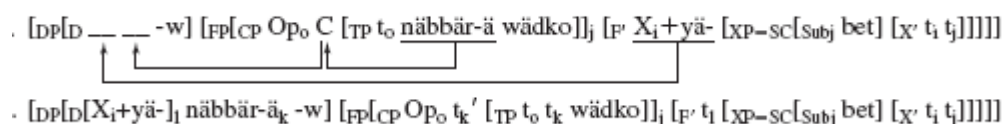
(59) den Dikken (2007: 305)

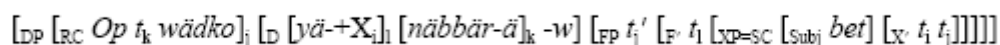
den Dikken (2007: 307)

- (60) *wädko yä-näbbär-ä-w* *bet*
omlik CompPerf-AuxMúlt-SuSg3M-ArtDef ház
'a(z a) ház, amely összedőlt.'

(61) den Dikken (2007: 309)

(62) den Dikken (2007: 309, 9-es lábjegyzet)

A *yä-* fejmozgatással kerül F-ből D-be, és balról csatlakozik CP szintaktikai fejéhez. A vonatkozó szerkezet szintaktikai feje a C-fej, amely a vonatkoztatott NP (*bet*) D fejébe mozog. Itt a *yä-* LINKER és a DEF-jelölő foglal helyet. Ez a megoldás egybevág azzal az empirikus általánosítással, hogy mindig a vonatkozó szerkezet véges igéje viseli magán a *yä-* morfémát és a határozottságot. A vonatkozó szerkezet szintaktikai levezetésének egy pontján a SOV szórendű amhara VSO szórendet mutat, amely az eredeti szórendje. Ez az a lépés,

amikor a vonatkozó szerkezet véges igéje C-be mozog. A véges ige ezután D-fejbe mozog, és felveszi a határozottságjelölőt és a *yä*- LINKERT, amely a külső D-be mozog, és balról hozzákapcsolódik a finit igéhez. Majd a vonatkozó szerkezet maradéka (*wädko*) mozog [Spec, DP]-be.

Az amharában, ahogy fentebb is mutattuk, a vonatkozó szerkezet határozottságjelölője (végartikulus) nem egyezik a nőnemű módosított fejjel. Miután jeleztük, hogy den Dikken példája nem a legmegfelelőbb a probléma bemutatására, mert tárgyas igénél az azonos alakú tárgyi egyeztető morféma és a határozottságjelölő (végartikulus) nem jelenhet meg egyszerre, és „jobb híján” értelemben a tárgyi egyeztető morféma értelmeződik a standard amhara nyelvben, ezért tárgyatlan igéjű példamondatot választottunk, mert itt csak egyféleképpen, egyértelműen határozottságjelölőnek értelmezhető a kérdéses morféma:

Workneh (2011: 45)

- (63) *tīnant māt'-a yä-näbär-äčč-u-n* *lijj*⁹³
 tegnap jön-SuSg3F Comp-AuxMúlt-SuSg3F-ArtDefM-Acc lány
 'a(zt a) lányt, aki tegnap jött'

Den Dikken (2007) szerint a predikátuminverziós szerkezet biztosítja, hogy a külső fej nem egyezik a ϕ -jegyekben a vonatkozó szerkezet finit igéjével. Mivel a vonatkozó szerkezet egy fázis, a finit igéjének interpretálatlan ϕ -jegyeit a fázison belül kell interpretálni, aztán az FP-t egyesíteni kell D-vel, a következő fázis fejével, a finit ige interpretálatlan ϕ -jegyeit pedig el kell vetni. A D nem tud egyezni a finit ige egyetlen és törölt ϕ -jegyével. Ugyanígy a külső D nem egyezik nemben a módosított főnévvel sem. Egyetlen konstituens van, amellyel tudna egyeztetést teremteni a külső D-fej, az pedig a vonatkozó CP, amelynek viszont nincs nőnemű jegye, így a nőnemű egyeztetés a külső D-fej számára lehetetlen. A hímnemű egyeztetés valószínűleg a „jobb híján” (default) egyeztetés.

Den Dikken (2007) a predikátuminverziós elképzelését kiterjeszti egy másik prenominalis vonatkoztatású nyelvre, a kínaira is, ahol szintén hasonló a birtokos és a vonatkozó szerkezet felépítése. Itt a LINKER helyben marad, és nem mozog tovább:

⁹³ Workneh (2011: 2, 1-es lábjegyzet) megjegyzi, hogy a kanonikus nőnemű jelölő morféma, az *it* beolvadt az igén jelölt nőnemű morfémába, a *čč*-be, azonban egyes nyelvjáradokban külön is megjelenhet: *yä-māt'a-čč-it-u*.

den Dikken (2007: 307)

- (64) [DP D [FP [Pred *wo mai*]_j [F' X_i+F=*de* [XP=SC [Subj *shu*] [X' t_i t_j]]]]]
PerSg1 vásárol Comp könyv
'a(z a) könyv, amelyet vettem'

Némileg módosítva den Dikken (2006b)-ban is már hasonló megoldást képviselt. A különbség annyi, hogy a prenominális vonatkozó szerkezetet a jelzős (melléknévi) szerkezetekhez hasonlóan RELATOR-nak (RP) tekinti, a mondatjellemzőt (COMP) viszont szintén LINKER-ként kezeli. A vonatkozó szerkezetet a RELATOR komplementumának tartja, amely közvetlenül a LINKER elé mozog.

Den Dikken (2006b: 242)

- (65) [DP D (...) [FP [RC *wo mai*]_j [LINKER=*de* [RP [*shu*] [X' RELATOR t_i t_j]]]]]
PerSg1 vásárol Comp könyv
'a(z a) könyv, amelyet vettem'

Workneh (2011) több ponton is megkérdőjelezi den Dikken (2007) elemzését. Először is a predikátuminverzió feltevését vitatja, és azt, hogy miért tesz fel posztnominális eredetet az amhara birtokosok és vonatkozó szerkezetek számára, hiszen ahogy például Cinque (2003) feltételezi, a prenominális kiinduló szerkezet plauzibilisabb lenne. Den Dikken abból származtatja a predikátuminverzió ötletét, hogy a birtokosok és a vonatkozó szerkezetek \bar{A} -pozícióba mozoghatnak, hiszen a mutató névmások szerinte a legmagasabb pozíciót foglalják el a DP-ben, és más elem már nem előzheti meg őket, viszont Workneh (2011) kijelenti, hogy egyrészt bármilyen más lexikális elem magasabbra mozoghat a mutató névmásoknál. Másodszor Workneh számára az problémás, hogy itt mi váltja ki a mozgatóást. Den Dikken (2007) szerint a predikátuminverzió A-mozgatóás, de akkor, állítja Workneh (2011), aktiválnia kell a nem ellenőrzött (nem értékelt) jegyét, ami kiváltaná a mozgatóást. Den Dikken nem teszi világossá, hogy mi is váltja ki mind a fej, mind pedig a frázis (predikátuminverzió) mozgatóását. Den Dikken (2006b) a Kiterjesztett projekciós elvet nevezi meg, ami a frázis mozgatóását kiváltja, és ami több ponton is elfogadható érv lenne Workneh (2011) számára, viszont a szintaktikai levezetés utolsó lépésére nem jó megoldás, mert bár a vonatkozó szerkezetre alkalmazható, a birtokos szerkezetnél nem működik. A birtokos és a vonatkozó

szerkezetek egységes kezelése egyes prenominális vonatkozó stratégiát alkalmazó nyelvek, mint például az amhara esetében a konstrukciók (a mondatjellemző és a birtokos jelölője) hasonlósága miatt, ahogy erre már a mondatjellemzőket érintve szoltunk, sok elemzésben testet ölt, lásd den Dikken, de a magyarra vonatkozóan ez nem járható út, ahogy ezt később alaposabban is körbejárjuk. A nőnemű főnevek esetében az ellenegyeztetés alkalmazása a vonatkozó szerkezet módosított főneve és határozott névelője között Workneh szerint nem magyarázza meg, hogy a melléknevek viszont miért egyezhetnek nemben a módosított főnévvel. Workneh azt az empirikus tényt is felhossa den Dikken (2006b) megoldásával szemben, hogy a *yä*-LINKER számos szintaktikai viszonyban részt vehet, mint például viszonykifejezések, helyhatározók, determinánsok, amelyeknek semmi közük a predikátumokhoz. Workneh (2011) szerint a legfőbb problémát a predikátuminverziós hipotézissel szemben a halmozott/egymás mellé rendelt vonatkozó szerkezetek és birtokos kifejezések jelentik, amelyek megkérdőjelezzik a predikátuminverziós elemzés érvényességét általában és különösen a *yä*-elemet mint LINKERT. Den Dikken (2007) elemzésében a *yä*-végső helye a szerkezetben a külső D-fej, miután odamozgott, de a külső fej nem hordozhatja az összes mellérendelt tagmondatot, hiszen fejekre csak fejek mozoghatnak. Továbbá nem kapcsolódhatna össze minden mellérendelt tagmondat finit igéje a *yä*-morfémával, ezért a fejmozgatás nem működhet, pedig a predikátuminverzió szorosan összefügg a fejmozgatással és a *yä*-megjelenésével, hiszen a predikátuminverzió és a LINKER kölcsönösen függnek egymástól.

Workneh (2011) megjegyzi, hogy az amharában a főnévi fejen a ϕ -jegyek nem nyíltan vannak jelölve. A főnevet módosítók mindegyik ϕ -jegye (nem, szám, határozottság, eset) a D-fejtől öröklődik ellenegyeztetés által. Szerinte a vonatkozó szerkezetek: $[[_{CP} [_{TP}]]]$ a funkcionális projekciók specifikátor pozíciójában egyesülnek DP és NP között. A TP szintaktikai/lexikális feje, a véges ige a C-t szondázza, majd egyezik vele. Ez az egyeztetési viszony a finit ige és a C-fej között eredményezi a *yä* elem megjelenését a finit igén. Felteszi, hogy az egyeztetés a zéró C-fej és a véges ige között két lehetséges módon valósulhat meg: 1. közvetlen egyeztetéssel a finit ige és a külső D között, 2. az egyeztetés D-vel csak azután jön létre, miután a TP CP specifikátorába mozgott. Elméleti megfontolásból a 2. megoldás előnyösebb Workneh szerint. Ugyanis ha a CP-k fázisok, akkor a közvetlen egyeztetés a finit ige és a külső D között nem tud működni a fázishatáron keresztül, amelyet Chomsky (2001) Fázis áthatolhatatlansági feltétele (*Phase-Impenetrability Condition*) ír elő. Ezért Workneh (2011) két körben javasolja az egyeztetés végrehajtását. Először a TP véges igéje egyezik a C-fejjel, és ennek eredményeként jelenik meg az igén a *yä* morféma. Ekkor a TP [Spec, CP]-be

mozog, hogy az egyeztetés a finit ige és a külső D között létrejőjön. Ez az egyeztetési viszony lexikalizálja az összes ϕ -jegyet: a határozott végartikulus és a *yä* megjelenését a véges igin. A ϕ -jegyek megjelenése a főnevet módosító elemeken nyilvánvalóan függ a határozott névelőtől (végartikulus). Workneh javaslata szerint a ϕ -jegyek, különösen pedig a (nyelvtani) nem jegyei sokkal inkább a D-fejen egyesülnek, mintsem a módosított főnéven. Workneh érvelése szerint az a tény, hogy a nyelvtani nem a határozott végartikulustól függ a DP-ben, olyan erőteljes jelenség, hogy a két jegy létrehozhat a D-ben egy jegytársulást (*feature cluster*). Workneh úgy gondolja, hogy az egyeztetés „kimerítő/alapos” művelet, amelyben egy F-jeggyel való egyezés maga után vonja az egyeztetést annak a társulásnak az összes jegyével, ahova F tartozik. A többszörös/ellentétes egyeztetés pedig kötelező művelet a határozott főnévi kifejezésekben.

Az amhara nyelv vizsgálata azt mutatta meg, hogy Kayne (1994) elemzésével szemben és a legújabb tipológiai kutatásokkal (Wu 2011) összhangban az amhara rendelkezik mondatjellemzővel (Demeke 2001, den Dikken 2007, Workneh 2011). A vonatkozó tagmondatban megjelenő ige általában tartalmaz egy szuffixált névmási elemet, amely egyezik a módosított főnévvel (Fulass 1972). Demeke (2001) szerint a vonatkozó szerkezet igéje ϕ -jegyekben egyezik a módosított főnévvel, míg den Dikken (2007) és Workneh (2011) szerint viszont a ϕ -jegyű egyeztetés nem jön létre, ezért „jobb híján” (default), illetőleg ellenegyeztetés valósul meg.⁹⁴ A fenti szerzők egyetértenek abban, hogy az amhara vonatkozó szerkezet mozgatással jön létre, viszont a részletekben már eltérnek a vélemények. Demeke (2001) ugyanis Kayne (1994) elképzelésével szemben kijelenti, hogy a vonatkozó CP nem D, hanem a módosított főnév komplementuma, és nem [Spec, CP]-be, hanem egy határozottsági egyeztető frázis specifikálójába mozog, hogy leellenőrizze a határozottsági jgyét. Ouhalla (2004) szerint TP mozog [Spec, DP]-be. Den Dikken (2007) elképzelése szerint a vonatkozó szerkezet [Spec, FP]-be mozog, a LINKER (mondatjellemző) pedig fejmozgatással kerül F-ből D-be. Workneh (2011) elemzésében viszont TP [Spec, CP]-be mozog, hogy az egyeztetés a finit ige és a külső D között létrejőjön. Végül fontos kiemelni még, hogy az amhara vonatkozó tagmondat Ouhalla (2004), den Dikken (2007) és Workneh (2011) szerint *Tense*-sel rendelkezik, azaz TP, míg Demeke (2001) szerint a tagmondat igéje csak Agr jeggyel rendelkezik.

⁹⁴ A den Dikken (2007) által használt „jobb híján” (default) egyeztetés és a Workneh alkalmazta ellenegyeztetés (*reverse agreement*) ugyanazt a jelenséget írja, amelynek során a prenominális vonatkozó tagmondat igéjén megjelenő tárgyi egyeztető morféma, illetőleg határozottságjelölő (végartikulus) a nőnemű módosított főnévvel nem egyezik nemben, és a hímnemű alakban fordul elő.

4.2. A BASZK NYELV

4.2.1. A BASZK NYELVNEK ÉS A VONATKOZÓ SZERKEZETEINEK AZ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A baszk nyelv SOV szórendű. A greenbergi osztályozás (III/Po/GN/NA) szerint nem inkonzisztens SOV nyelv, mert bár névutók (posztpozíció) vannak, és a birtokos megelőzi a birtokot (GN), a melléknév a módosított főnév mögött (NA) foglal helyet (Greenberg 1963: 109). A baszk ergatív nyelv (Liao 2000) és *pro*-ejtő (Duguine 2012: 333).

A baszkban a prenominális vonatkoztatás mellett posztnominális stratégia is van, ez főleg a modern keleti nyelvjárásokra jellemző, lásd Hualde–Ortiz de Urbina (2003: 766). A posztnominális stratégiának két fajtája van: 1. vonatkozó névmásos (*zein* 'aki, amely', Hualde–Ortiz de Urbina 2003: 810, Rebuschi 2004), de ez a XIX. század végére kihalt, 2. „űrstratégiás”, amely olyan, mint a prenominális, lásd Hualde–Ortiz de Urbina (2003: 766). Keenan–Comrie (1977: 76), Mallinson–Blake (1981: 276) és Liao (2000: 134) viszont csak a prenominális vonatkoztatásúnak tartja a baszkot. Emellett nincs belső fejes vonatkoztatás, vö. Hualde–Ortiz de Urbina (2003: 766).

A baszkban van mondatjellemző, az *-(e)n* elem, amely egyesek szerint rokon a genitivusszal (*-en*), viszont Hualde–Ortiz de Urbina (2003) úgy véli, fonológiai okokból ez kétséges, hiszen a mondatjellemző *-n* is lehet. A mondatjellemző a segédigéhez kapcsolódik, és a tagmondat szélén áll, de a múlt idő toldaléka, amely a mondatjellemzővel azonos alakú *-(e)n*, nem kapcsolódik össze a mondatjellemzővel.

A baszk vonatkozó tagmondat általában finit, de van non-finit vonatkoztatás is, lásd Vicente (2002). A függő (ferde) esetű és birtokos vonatkoztatást nem tartja lehetségesnek Keenan–Comrie (1977: 76), Lehmann (1986) és Liao (2000: 139), azonban Vicente (2002), Hualde–Ortiz de Urbina (2003) és Wu (2008) szerint korlátozottan, de előfordulhatnak. A nyelvben egyeztetési jegyek révén nyilvánul meg a rezumptív stratégia, és Lehmann (1986: 674) szerint csak azokat a pozíciókat tudja vonatkoztatni, amelyek meg tudnak jelenni egyeztetési morfémákban az ige. Többnyire rejtett rezumptív névmások vannak a baszkban, de van példa nyílt visszamaradó névmásra is, viszont ritka, lásd Hualde–Ortiz de Urbina (2003), akinek a kivételével a rezumptív névmási stratégiát a leírások kizárják, azaz ott szerintük nyílt visszamaradó névmás nem jelenhet meg. Ilyenkor vagy a mutató névmási *hura* vagy a nyomatékos használatú személyes névmás, a *bera* használatos. A *bera* azonban többnyire a nyugati nyelvjárásokban használatos, de előfordulása ritka (Martínez Arreta 2009).

4.2.2. A VONATKOZTATÁSI HIERARCHIA A BASZK VONATKOZÓ SZERKEZETNÉL

A baszk nyelv a hasonlítás kivételével az ergatív nyelvekre kidolgozott módosított vonatkoztatási hierarchia öt szintjét tudja vonatkoztatni.

Abszolutív vonatkoztatás (ABS) Vicente (2002: 10)

- (66) *[Guk_j hari_k e_i eman di-zki_i-o_k-gu_j-n]*
mi-Erg DemSg3Dat Űr ad AuxPresPerf-AbsPl3-Sg3Dat-ErgPl1-Comp
liburu-ak_i
könyv-PlArtDef
'(azok) a könyvek, **amelyeket** neki adtunk'

Ergatív vonatkoztatás (ERG): Liao (2000: 135)

- (67) *[_i neska-ri_k pelota-Ø_j eman d-i_j-o_k-Ø_i-n]*
Űr lány-Dat labda-Abs ad AuxPresPerf-AbsSg3-DatSg3-ErgSg3-Comp
gizon-a_i
férfi-SgArtDef
'a(z a) férfi, **aki** a lánynak adta a labdát'

Részeshatározói vonatkoztatás (IO): Liao (2000: 135)

- (68) *[gizon-a-k_k _i pelota-Ø_j*
férfi-SgArtDef-Erg Űr labda-Abs
eman d-i_j-o_i-Ø_k-n] *neska-Ø_i*
ad AuxPresPerf-AbsSg3-DatSg3-ErgSg3-Comp lány-SgArtDef
'a(z a) lány, **akinek** a férfi odaadta a labdát'

Függő (ferde) esetű vonatkoztatás (OBL)

Rezumptív névmással: a példa elfogadható az anyanyelvi beszélők egy része számára, de a használata kétséges a természetes nyelvi szituációkban (Hualde–Ortiz de Urbina 2003: 782):

- (69) %Amerika-ra joan da [bera_irekin ezkondu nahi izan
 A.-All megy AuxPerf PerSg3-Com házassodik akar AuxPerf
 zen-u-en] mutila_i
 AuxMúltErgPl2-Comp fiú
 'Amerikába ment a(z a) fiú, **akivel** ti házassodni akartatok.'

Birtokos vonatkoztatás (GEN)

Csak akkor lehetséges, ha a birtokos az alanyi (abszolútívuszi) elemet módosítja.

Vicente (2002: 44)

- (70) [_i Izen-a_i ahantzi d-u_j-d-a-n] gizon_i batek
 Úr név-Abs felejt AuxPresPerf-Sg3Abs-Sg1Erg-Comp férfi egy
 erran d-i-t
 mond AuxPresPerf-Sg3Abs-Sg1Dat
 'Egy férfi, **akinek** a nevét elfelejtettem, mondta nekem.'

Posztinominális vonatkoztatás is lehetséges a baszkban. Hualde–Ortiz de Urbina (2003: 766) szerint belső fejes vonatkozó tagmondat nincs, ha az lenne, a vonatkozó tagmondat argumentumpozíciójában levő *eskualdun*-nak, illetőleg a *zahar*-nak kellene viselnie az ergativus toldalékát, mindig annak az elemnek, amelyik az utolsó elem a DP-ben. Ellenben *eskualdun* a főmondat argumentumpozíciójában van, de a ragot a vonatkozó tagmondat veszi fel, mert az az utolsó elem a DP-ben:

- (71) Eskualdun_i zahar [_i zerbait daki_i-te-n]-ak_i]
 baszk öreg Úr valami tud-ErgPl3-Comp-ArtDefPlErg
 alde d-ituz-te.
 oldal bír-AbsPl3-ErgPl3
 'Az(ok az) idős baszkok, **akik** tudnak valamit, megtartják maguknak.'

4.2.3. ELMÉLETI MEGÁLLAPÍTÁSOK A BASZK VONATKOZÓ SZERKEZETRŐL

Vicente (2002) Kayne (1994) véleményével szemben úgy gondolja, hogy a vonatkozó szerkezet N^0 komplementuma. Ez egybevág Borsley (1997) állításával, aki szerint nem pusztán névelő nélküli NP-k vannak a kiinduló szerkezetben, hanem teljes DP-k, ezért Borsley fel is teszi a kérdést, hogy mi biztosítja, hogy a vonatkozó D üres, azaz mi zárja ki, hogy ne álljon elő a dupla határozott névelős szerkezet:

Borsley (1997: 634)

- (72) **the the picture that Bill like-d*
 ArtExt ArtRel kép Comp B. kedvel-Múlt
 Szándékolt jelentés: *'az az a kép, amelyet Bill szeretett.'

Bianchi (2000) a következőképpen oldja meg a determináns megkettőzésének a problémáját. A vonatkozó „fej” mindig olyan DP-ként generálódik, amelyet egy vonatkozó D^0 vezet be. A vonatkozó D^0 -t a külső D^0 -be való absztrakt beolvadás törölheti. A külső D^0 erős szelekciós jegyeket visel magán, amelyek kiváltják a $[+N]$ kategóriának a mozgását D^0 minimális tartományán belül valamilyen pozícióba.

Vicente (2002) továbbá megállapítja, hogy a baszkban nem maradhat hátra (*stranding*) a névutó, ahogy az angolban az előljáró:

Vicente (2002: 14)

- (73) *[Haiek t_i bizi z-ir-en] [bailara]_i-k zortzi etxe*
 DemPl3 Űr él AuxAbsPl3-Múlt völgy-Erg nyolc ház
 z-itu-en
 bírAbsSg3-ErgPl3-Múlt
 'A(z a) völgy, ahol ők élnek, nyolc házat számlál.'

Vicente (2002: 14)

- (74) **[Haiek t_i-n bizi z-ir-en] [bailara]_i-k zortzi etxe*
 DemPl3 Űr-Iness él AuxAbsPl3-Múlt völgy-Erg nyolc ház
 z-itu-en

bírAbsSg3-ErgPl3-Múlt

Szándékolt jelentés: 'A(z a) völgy, ahol ők élnek, nyolc házat számlál.'

Vicente (2002: 14)

(75) **[Haiek t_i bizi z-ir-en] [bailara-n]_i-k zortzi etxe*

DemPl3 Űr él AuxAbsPl3-Múlt völgy-Iness-Erg nyolc ház
z-itu-en

bírAbsSg3-ErgPl3-Múlt

Szándékolt jelentés: 'A(z a) völgy, ahol ők élnek, nyolc házat számlál.'

Vicente (2002) Bianchi (2000) megoldását használja fel, hogy elkerülhető legyen az a probléma, amelyet Borsley (1997) vetett fel Kayne elemzésével szemben, miszerint D-nek és a [Spec, CP]-ben elhelyezkedő frázisnak eltérő esete van, és esetütközés történik:

Borsley (1997: 635) és Bianchi (2000: 129): lengyel

(76) *Widza-l-em* [DP *te-go* [CP[DP[NP *pan-a* [DP *któr-y* *t*]]]_j

lát-Múlt-Sg1 Dem-AccM férfi-AccM Rel-NomM Űr

[*t_j zbi-l ci szyb-ę*]]].

Űr tör-Múlt PssSg2 szemüveg-AccF

'Láttam azt a férfit, aki összetörte a szemüvedet.'

Bianchi (2000) megállapítja, hogy Borsley (1997) felvetése szerint az esetütközést az okozza, hogy ebben az esetben az NP fej a külső D⁰-tól tárgyesetet kapna, míg a nyomától alanyesetet. Ez a probléma úgy oldható meg Bianchi szerint, hogy N⁰ morfológialag egyezik az öt kormányzó D⁰-val, de úgy, hogy ilyenkor D⁰ esetjegye jelenik meg a morfológiai komponensben, és az átmásolódik N⁰-ra, és az tárgyesetesnek íródik ki (*spell-out*). Az eset tehát a szintaktikai pozíció tulajdonsága, és nem magáé a determinánsé, hiszen azt nem inherensen viseli magán. Az eset nem tulajdonsága a determináns jegystruktúrájának, esetütközés ezért nem jelentkezhetsz. Vicente (2002) átveszi Bianchi HPSG ihletésű megoldását, és a baszka alkalmazza. Vicente szerint a baszk PP-ket esettel rendelkező DP-ként lehetne értelmezni. Ilyenkor a helyhatározói viszonyt jelölő todalék vagy névutó nem jelenik meg a kimoztatott fejen, mert az csak esetjelölő. A helyhatározói viszonyjelölő azért

nem jelenhet meg a vonatkozó tagmondatban, mert a főnévi fej már kimozgott onnan, és a DP azt az esetet viseli, amilyen pozíciót betölt a főmondatban. A helyhatározói viszonyjelölő eltűnik a mellékmondatból, mert nincs olyan DP, amely fenn tudná tartani az eredeti pozíciójában. Ez megoldja Vicente szerint azt a kérdést, miért nem lehet hátramaradó (*stranding*) névutó a baszkban.

Vicente (2002) szerint a fő nehézséget az jelenti Kayne elméletében a prenominálisok és különösen a baszk számára, hogy nincs alkalmas leszálló csomópont az előrehelyezett NP számára, valamint hogy mi indokolja a mozgatást. Kayne elméletét a prenominálisokra két empirikus tény is megkérdőjelezi: 1. Kayne (1994) állítása szerint a prenominális vonatkoztatásban egyáltalán nincs nyílt mondatjellemző, 2. és Kayne (1994) szerint több nyelvre kiterjedő vizsgálatok szerint nem finit igével rendelkezik. Vicente (2002) viszont megállapítja, hogy a baszk ezek alól kivételt jelent. Továbbá Vicente megállapítása alapján az IP előremozgatása a baszk számára nem alkalmas, és az IP-C-főnévi fej sorrend azt sugallja, hogy ami mozog, az nagyobb projekció, ami viszont nem lehet a CP: ugyan beletartozik a mondatjellemző (C) és az IP, de a főnévi fej nem.

A baszk vonatkozó szerkezet vizsgálata azal a tanulsággal szolgált a prenominális vonatkoztatások számára, hogy Kayne (1994) véleményével szemben a baszk vonatkozó tagmondatot mondatjellemző vezeti be, és finit igét tartalmaz (Vicente 2002). Továbbá Vicente (2002) szerint a vonatkozó mellékmondat nem D, hanem N komplementuma. A vonatkozó tagmondat Vicente (2002) szerint is mozgatással áll elő, azonban IP-nél nagyobb egység mozog, de nem lehet CP. A baszkban a rezumptív névmás megjelenhet ugyan nyíltan (Hualde–Ortiz de Urbina 2003), viszont többnyire egyeztetési morfémaikon keresztül nyilvánul meg az igén (Lehmann 1986).

4.3. A JAPÁN NYELV

4.3.1. A JAPÁN NYELVNEK ÉS A VONATKOZÓ SZERKEZETEINEK AZ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A japán nyelv SOV szórendű. A greenbergi osztályozás (III/Po/GN/AN) szerint konzisztens SOV nyelv, mert névutók (posztpozíció) vannak, és a birtokos, valamint a melléknév is megelőzi a módosított főnevet, lásd Greenberg (1963: 109). A japán prenominális vonatkoztatású nyelv, de van belső fejes vonatkozó tagmondat is, vö. Otsuka 1999). A japán nem tartalmaz mondatjellemzőt (de Vries 2002), és *pro*-ejtő nyelv (Otsuka 1999).

4.3.2. A VONATKOZTATÁSI HIERARCHIA A JAPÁN VONATKOZÓ SZERKEZETNÉL

A japán nyelvben a vonatkoztatási hierarchia öt szintje vonatkoztatható (SU–GEN), egyedül csak a hasonlító szerkezet a kivétel. A japán vonatkozó szerkezetben az űrt rendszerint nem tölti ki semmi, de a vonatkoztatási hierarchia alacsonyabb szintjein (OBL, GEN) megjelenhet a rezumptív névmás, lásd Downing (1978), Mallinson–Blake (1981). Keenan–Comrie (1977: 93) és Keenan–Comrie (1979: 339) szerint azonban a rezumptív stratégia csak a birtokos vonatkoztatásra jellemző. Takahashi (2010) ezzel szemben azt állítja, hogy a magasabb szinteken (SU, DO) is lehet rezumptív névmás, de ezek elfogadottsága vitatott az anyanyelvi beszélők körében. A következőkben, ha van rá példa, a rezumptív stratégiát mutatom be, hiszen ez a releváns a vizsgálatunk számára, ugyanis a mozgás/helyben generálás közötti különbség legjobban ennek segítségével ragadható meg.

Alanyi vonatkoztatás (SU)

Rezumptív névmással kérdéses a grammatikussága az anyanyelvi beszélők körében

Takahashi (2010: 158)

- (77) ??[*sono hito_i [kare_i]]-ga hitori-de sannma-o yak-u] otoko_i
Dem ember PerSg3-Nom egy.(ember)-Instr makrélacsuka-Acc süt-Pres férfi
'a(z a) férfi, **aki** egyedül süt makrélacsukát'*

Tárgyi vonatkoztatás (DO)

Rezumptív névmással a grammatikussága kérdéses az anyanyelvi beszélők körében

Takahashi (2010: 158)

- (78) ? [*tanuki-ga sore_i-o kitune-ni kik-ase-ta*] hanasi_i
mosómedve-Nom Dem-Acc róka-Dat hallgat-Caus-Múlt történet
'a(z a) történet, **amelyet** a mosómedve a rókával hallgattatott meg'

Részeshatározói vonatkoztatás (IO) Betöltetlen űrrel (üres kategóriával): Abe–Hatasa–Cowan (1988: 89)

- (79) [*watashi ga so-no gakusei o ーい suisen-shi-ta*] kyooju_i wa/ga
PerSg1 Nom Dem-Gen diák Acc Űr ajánlat-tesz-Múlt professzor Top/Nom

musume ni katekyooshi o yatot-ta

lány Dat magántanár Acc alkalmaz-Múlt

'A(z a) professzor, **akinek** ajánlottam azt a diákot, a lánya számára magántanárt vett fel.'

Függő (ferde) esetű vonatkoztatás (OBL)

Rezumptív névmással Takahashi (2010: 157)

(80) [*John-ga sore_i-de/o-tukatte ringo-o mui-ta*] *naihu_i*

J.-Nom Dem-Instr alma-Acc hámoz-Múlt kés

'A(z a) kés, **amellyel** János meghámozta az almát.'

Birtokos vonatkoztatás (GEN)

Rezumptív névmással: Keenan – Comrie (1979: 339)

(81) [*zibun_i no gakkoo no sensei ga koobuuziko de sin-da*] *kodomo_i*

RefSg3Gen iskola Gen mester Nom baleset Iness meghal-Múlt gyerek

'a(z a) gyerek, **akinek** a tanára balesetben halt meg'

Belső fejes vonatkoztatás is lehetséges, Otsuka (1999):

(82) *Keikan wa [dorobō ga ginkō kara dateki-ta] no o tsukamae-ta*

rendőrség Top rabló Nom bank Elat kijön-Múlt Par Acc elfog-Múlt

'A rendőrség elfogta a(zt a) rablót, aki kijött a bankból.'

4.3.3. ELMÉLETI MEGÁLLAPÍTÁSOK A JAPÁN VONATKOZÓ SZERKEZETRŐL ÉS A REZUMPTÍV NÉVMÁSRÓL

A japán vonatkozó tagmondat jellemzőit Harada (2000: 484, 5-ös lábjegyzet) a következőképpen foglalta össze:

1. fejevégű
2. vonatkozó névmás hiányzik
3. engedélyezés szemantikailag

4. az űrt a vonatkozó tagmondatban *pro* tölti ki
5. nincsenek szigetjelenségek
6. van űr nélküli vonatkozó tagmondat
7. nincs mondatjellemző
8. van belső fejes vonatkozó tagmondat

A felsorolt tulajdonságok közül a 4. pont szerint a *pro* jelenléte a Kayne (1994)-t cáfoló Murasugi (2000), Harada (2000) és Miyamoto–Nakamura (2003) szerint nem mozgatasra utaló jel. Murasugi (2000) Kayne elméletét módosítva azt állítja, hogy IP nem mozog [Spec, DP]-be, hanem ott helyben generálódik. D komplementuma, CP tartalmazza NP-t, amely [Spec, CP]-ben (helyben) generálódik, és nyom helyett *pro* jelentkezik. Továbbá mivel a japánban üres C van, és már hiányzik a komplementuma, így el is hagyható (Murasugi 2000):

$$(83) \quad [DP \ [IP \ \dots pro_i \dots] \ [D^0 \ NP_i \]]$$

Harada (2000) szintén a *pro* megjelenése miatt nem tartja elképzelhetőnek a mozgatást a japán vonatkozó tagmondat esetében, és feldolgozási különbségek alapján jut erre a következtetésre. A vizsgálatai ugyanis azt mutatták, hogy a japán gyermekek számára semmilyen nehézséget nem okozott még a vonatkozó hierarchia legalacsonyabb szintjeinek, így a függő (ferde) eseteknek és a birtokosnak a megértése sem. Ez ellentétes eredményt hozott az angol gyermekek körében végzett vizsgálattal szemben, hiszen az angolban a birtokos feldolgozása nehézségekbe ütközött a gyermekeknél. A végkövetkeztetése az volt Haradának, hogy a japánban egyáltalán nem történik mozgatus, az angolban viszont igen, még hozzá egyetlen mozgatus: a vonatkoztatott főnév az angolban D-be mozog, míg a névelő [Spec, DP]-ben helyezkedik el.

A japán rezumptív stratégiát is alkalmazó prenominális vonatkoztatású nyelv, azaz a rezumptív névmások bizonyos esetekben nyíltan is megjelenhetnek, ezért fontos megvizsgálnunk, hogy ezek a névmások milyen típust képviselnek, φ -jegyekben egyeznek-e az antecedenssel, a módosított főnévvel.

Richards (1997) a japán anaforákat és névmásokat vizsgálva a *jibun* (*zibun*)-t φ -jegyűnek értelmezi. Hoji (2003) a tanulmányában pedig kimutatja, hogy az élettelen kategóriára utaló, és szám szerint nem váltakozó *soko* névmásnak csak egyes számú denotációja lehet, így többes számú értelmet „jobb híján” szerepben sohasem jeleníthet meg. Többes számú denotációban ilyenkor csak a *pro*

fordulhat elő, míg más névmások (például *kare* = ő-M) esetében többest denotáló nyílt névmás is megjelenhet:

Hoji (2003: 384)

- (84) **Toyota*₁-ga *Nissan*₂-ni [_{CP} *zeimusyo*-ga ***so-ko***₁₊₂-o *sirabe-te-i-ru* *to*]
 T.-Nom N.-Dat adóhivatal-Nom az.ott-Acc vizsgál-Ptc-Aux-Pres Com_{Sub}
tuge-ta (koto)
 tájékoztat-Múlt (dolog)
 Szándékolt jelentés: '(Az a helyzet, hogy) a Toyota₁ tájékoztatta a Nissan₂-t hogy az adóhivatal vizsgálja őket₁₊₂.'⁹⁵

Hoji (2003: 385)

- (85) *Toyota*₁-ga *Nissan*₂-ni [_{CP} *zeimusyo*-ga *pro*₁₊₂ *sirabe-te-i-ru* *to*]
 T.-Nom N.-Dat adóhivatal-Nom Űr vizsgál-Ptc-Aux-Pres Com_{Sub}
tsuge-ta (koto)
 tájékoztat-Múlt (dolog)
 '(Az a helyzet, hogy) a Toyota₁ tájékoztatta a Nissan₂-t hogy az adóhivatal vizsgálja őket₁₊₂.'

Hoji (2003: 384)

- (86) *Tom*₁-ga *Nick*₂-ni [_{CP} *CIA*-ga ***kare-ra***₁₊₂-o *sirabe-te-i-ru* *to*]
 T.-Nom N.-Dat CIA-Nom PerPl3M-Acc vizsgál-Ptc-Aux-Pres Com_{Sub}
tsuge-ta (koto)
 tájékoztat-Múlt (dolog)
 '(Az a helyzet, hogy) Tom₁ arról tájékoztatta Nick₂-et, hogy a CIA vizsgálja őket₁₊₂.'

A vizsgálatunkból az tűnik ki, hogy a japán névmások, melyek a vonatkozó tagmondatban megjelennek, φ jegyűnek értékelhetők.

⁹⁵ Ha a *soko* csak az egyikre referál (akár a Toyotára, akár a Nissanra), akkor grammatikus a mondat.

4.4. A KÍNAI NYELV

4.4.1. A KÍNAI NYELVNEK ÉS A VONATKOZÓ SZERKEZETEINEK AZ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A kínain elsősorban a mandarint értjük, de a kantoni változatot is felhasználjuk, ahol szükséges. Greenberg (1963: 109) besorolása alapján (II/Po/GN/AN) nem konzisztens, mert a jellemzője, hogy névutó is van, a birtokos és a jelző megelőzi a főnevet, inkább az OV nyelvek sajátja. De Vries (2002: 377)-nél az eredeti szórend az SOV. Comrie (2008) szerint az SVO szórendnél ritka, hogy ilyen nyelvnél prenominális vonatkozó szerkezet is megjelenjen. Wu (2009) a kínai vonatkozó tagmondat szerkezetét így ábrázolja: [RC *de*_{COMP} N], és megállapítja, hogy a prenominális vonatkoztatásban a determináns opcionális, és van mondatjellemző, a *de*, amely a gentivus jelölőjére hasonlít, viszont a mondatjellemző el is maradhat (kötetlen hétköznapi társalgásra jellemző), ilyenkor azonban kötelező a mutató névmás (*nei*), és mondatjellemző nélkül csak korlátozó (restriktív) lehet. A mondatjellemző nélküliben is lehet minden szintet vonatkoztatni, és megjelenhet itt is ugyanúgy opcionálisan rezumptív névmás, tehát a mondatjellemző elmaradása nincs hatással az űr betöltöttségére, viszont a határozottságra igen, mert a determináns a mondatjellemző nélküli stratégiánál kötelező. De Vries (2002: 377) példatárában csak a prenominális vonatkoztatásról esik szó. Mallinson–Blake (1981: 291) a poszt nominális is stratégiát is említi. Ning (2008) megemlíti, hogy a kínai *pro*-ejtő, többnyire űr jelenik meg a vonatkozó tagmondatban, de rezumptív névmás is használatos, amely az alanyi vonatkoztatásban nem fordul elő, a tárgyiban kérdéses, de a többi szinten már „természetesebb”, lásd (Keenan–Comrie (1977, 1979).

4.4.2. A VONATKOZTATÁSI HIERARCHIA A KÍNAI VONATKOZÓ SZERKEZETNÉL

A vonatkoztatási hierarchia mind a hat szintjét tudja vonatkoztatni (Keenan–Comrie 1977: 76). Az első öt szintre a mandarin kínai szolgáltató példát, míg a hatodik, hasonlító vonatkoztatásra a szakirodalomból csak a kantoni kínait tudom bemutatni. A vizsgálatunk szempontjából azonban annak nincs jelentősége, hogy eltérő nyelvjárási változatok jelennek meg, hiszen számunkra csak az a fontos, hány szintet tud vonatkoztatni egy adott nyelv. A tipológiai irodalomban csak a tárgyi vonatkoztatástól kezdve lehetséges rezumptív névmás, az alanyi rezumptívet a tipológiai munkák nem tartják lehetségesnek. Downing (1978: 395), illetve Keenan–Comrie (1977, 1979) szerint az alany vonatkoztatása esetén a törlés kötelező, de Wu (2008) is agrammatikusnak tartja ebben az esetben a rezumptív megjelenését, Ning (2008) szerint azonban lehetséges az alanyi visszamaradó névmás. A vonatkoztatási hierarchia szintjein mindenhol egységesen csak egy példát idézek, mégpedig a rezumptív

stratégiából, hiszen az értekezésem szempontjából ez a változat a relevánsabb, ugyanis ahogy már fentebb is jeleztem, a mozgatás/helyben generálás közötti különbség legjobban ennek segítségével ragadható meg. A mondatjellemző megjelenése, amint már erre is utaltam fentebb, opcionális. Posztnominális is lehetséges a hierarchia mindegyik szintjén, ilyenkor nincs mondatjellemző, de van mutató névmás, lásd Mallinson–Blake (1981), Ning (2008) és Wu (2009). Xu (2011) kijelenti, hogy az előljárót tartalmazó vonatkoztatások esetében kötelező a rezumptív névmás. Ning (2008) ezt azzal magyarázza, hogy a kínaiban nem maradhatnak hátra (*stranding*) az előljárószók, ezért lesz kötelező itt a rezumptív. Wu (2009) annyiban módosítja ezt a nézetet, hogy csak az élőkre igaz a fenti megállapítás, az életteleneknél mindig csak az üres kategória jelenhet meg.

Alanyi vonatkoztatás (SU)

Ning (2008: 64) mondatjellemzővel, szerinte az alanyi vonatkoztatásban is opcionális a rezumptív névmás előfordulása:

- (87) [_i*ta*_i *canfang yiyuan de*] *na-wei guanyuan*_i
 Űr/PerSg3 látogat kórház Comp Dem-Cl hivatalnok
 'az a hivatalnok, **aki** kórházba megy'

Tárgyi vonatkoztatás

Rezumptív névmással, mondatjellemzővel Wu (2008: 101)

- (88) [*Wo da-le (ta_i) yidun de*] *nei-ge nanhaizi_i lai-le*.
 PerSg1 üt-Perf PerSg3 egyszer Comp Dem-Cl fiú jön-Perf
 'Az a fiú, **akit** én egyszer megütöttem, megjött.'

Részeshatározói vonatkoztatás

Rezumptív névmással, mondatjellemző nélkül Wu (2009: 2)

- (89) [*wo song ta_i hua^r*] *nei nude_i*
 PerSg1 ad PerSg3 virág Dem nő
 'az a nő, **akinek** virágot adtam'

Függő (ferde) esetű vonatkoztatás

Rezumptív névmással, élő Wu (2009: 1)

- (90) [wo wei **ta**_i gongzuo **de**] na ge laoban_i
PerSg1 PrepObl PerSg3 dolgozik Comp Dem Cl főnök
'az a főnök, **akinél** dolgozom'

Birtokos vonatkoztatás (GEN)

Ning (2008: 65)

- (91) [_i/**ta**_i haizi mei kaoshang daxue **de**] na-wei jiazhang_i
Űr/PerSg3 gyerek Neg vizsgán.átmegy egyetem Comp Dem-Cl szülő
'az a szülő, **akinek** a gyermeke nem ment át a felvételi vizsgán'

Hasonlító vonatkoztatás (OCOMP) kantoni kínai, rezumptív névmással Wu (2011: 594)

- (92) [ngóh jaahn chin dō gwo **kéuihdeih**_i **ge**] yàhn_i
PerSg1 keres pénz több mint PerPl3 Comp emberek
'Az(ok az) emberek, **akiknél** én több pénzt keresek'

Posztnominális is lehetséges, ilyenkor nincs mondatjellemező, de van kötelezően mutató névmás, Ning (2008: 69):

- (93) na-ge ren_i [wo fugei _i lianbaiyuan]
Dem-Cl ember PerSg1 fizet Űr 200 dollár
'a(z a) személy, **akinek** 200 dollárt fizettem'

4.4.3. ELMÉLETI MEGÁLLAPÍTÁSOK A KÍNAI VONATKOZÓ SZERKEZETRŐL

A következőkben Aoun–Li (2003), Ning (2008) és Ning–Lin (2008) nézeteit ismertetem. Aoun–Li (2003) mind a helyben generálást, mind pedig a mozgatóst lehetséges műveletnek

tartja a vonatkozó szerkezetek előállításában. Űr esetében mozgatás, míg rezumptív stratégiánál helyben generálás történik. Ning (2008) a rezumptív névmásokat szintén helyben generálnak tartja, és Aoun–Li megoldása alapján csak az űrstratégia esetében feltételeznek mozgatást. Ning (2008) és Ning–Lin (2008) továbbá a rezumptív stratégiát „Utolsó mentsvár”-nak tekintik.

Aoun–Li (2003) megállapítja, hogy amikor rezumptív névmás jelenik meg, a szerkezet helyben generáltnak tekinthető, és tartalmaz egy helyben generált operátort. Amikor űr jelenik meg, a szerkezet a módosított főnévi fej mozgatásával áll elő. A különbséget a két szerkezet között a helyreállítás (*reconstruction*) megvalósulása mutatja meg, azaz hogy visszahelyezhető-e a módosított főnév a szerkezetbe. Ha visszahelyezhető, akkor mozgatás történt, ha nem valósítható meg a helyreállítás, akkor helyben generálásról van szó. Aoun–Li a két eltérő szerkezet megvalósulását és a jellemzőit az alábbiak szerint ismerteti:

NP vonatkoztatás Aoun–Li (2003: 179)

- b. $[[CP [IP \dots [NP t_i] \dots]] [Head NP]_i]$
 - közvetlen NP mozgatás a Fej (Head)-be
 - a Fej helyreállítása *t*-be lehetséges
 - nincsenek szigetjelenségek
- c. $[[CP Op_i [IP \dots [NP pronoun_i] \dots]] [Head NP]_i]$
 - a Fej (Head) helyben generált, az operátor a [Spec, CP]-ben össze van indexelve a rezumptív névmással (*pronoun*)
 - a Fej helyreállítása a rezumptív névmás helyére nem lehetséges
 - a rezumptív névmás elfogadható a szigetekben

Ning (2008) megállapítja, hogy a kínai rezumptív névmások helyben generáltak. A következő érveket sorakoztatja fel a mozgatás ellen: egyrészt, ha a rezumptívok mozgatásból származó változók, akkor kvantifikált kifejezéseknek kötniük kellene tudni őket, de a kínaiiban kvantifikált kifejezések nem köthetnek nyíltan megjelenő rezumptív névmásokat.

Ning (2008: 53)

- (94) $*[wo \quad yujian \quad ta_i \quad de] \quad mei\text{-}ge \quad ren_i$
 PerSg1 találkozik PerSg3 Comp minden-C1 ember

’minden személy, akivel találkoztam’

Másrészt Ning (2008) kijelenti, hogy nem mutatják azokat a tulajdonságokat a kínai visszamaradó névmások, amelyek a mozgató rezumptívokat jellemzik, ahogy fentebb már leírtam: a. keresztezések, b. parazita űr, c. helyreállítás, d. szigetjelenségek:

a. keresztezések:

Kivonja magát a keresztezések hatálya alól a rezumptív névmásos változat, mert az összeindexelés náluk kiválóan működik, ahogy az alábbi példák mutatják.

a.a. Erős keresztezés: Egy \bar{A} -pozícióba mozgatott elem nyoma nem kapcsolható össze anaforikusan egy k-vezérlő névmással.

Ning (2008: 55)

- (95) [ta_i yiwei mali xihuan ta_i de] na-ge ren_i
PerSg3 gondol M. szeret PerSg3 Comp Dem-Cl ember
’Az a személy_i, akit ő_i úgy gondolja, hogy Mária szereti őt_i.’

a.b. Gyenge keresztezés: egy változó nem lehet koreferens egy névmással, amely nem k-vezérli, csak megelőzi

Ning (2008: 55)

- (96) [ta_i baba changchang zanmei ta_i de] na-ge xiaohai_i
PerSg3 apa gyakran dicsér PerSg3 Comp Dem-Cl gyerek
’a(z a) gyerek_i, akinek_i az apja gyakran dicséri őt_i.’

b. parazita űröket engedélyeznek: a parazita űrt egy másik űr (nyom, változó) engedélyezi az \bar{A} -láncban, és egy mozgató rezumptív névmás szintén engedélyezhet parazita űrt, viszont a helyben generált nem. Az *e* üres kategória valójában a *pro*-ejtés következtében nem nyilvánul meg testes névmás formájában, így valójában nem is beszélhetünk parazita űrről *t* esetében. A *pro*-ejtésről fentebb már szoltam, hogy a kínai nyelv jellegzetes tulajdonsága.

Ning (2008: 57)

- (97) *yi-ge [ni jian-guo e zhihou yongyuan bu hui wangji t*
egy-Cl PerSg2 lát-Perf Űr Pospután örökké Neg AuxFut elfelejt Űr
de] nanzen
Comp férfi
'egy férfi, akit soha nem felejtész el, miután láttad'

c. visszahelyezhetjük a kimozgatott összetevőt (lokális hatások nem érvényesülnek): nem működik a helyreállítás, a rezumptív névmás blokkolja, pedig az szükséges a kvantoros kötéshez

Ning (2008: 53)

- (98) **[wo yujian ta_i de] mei-ge ren_i*
PerSg1 találkozik PerSg3 Comp minden-Cl ember
'minden személy, akivel találkoztam'

d. szigetjelenségek nincsenek: a szigetek nem engedik, hogy onnan bármit kimozgassunk. A helyben generált rezumptív névmás érzéketlen a szigetjelenségekre, azaz megjelenhetnek a szigetekben, és a rezumptívok elfogadhatók, míg a nyomok nem.

Komplex NP sziget (Ning 2008: 54)

- (99) *wo xiang kan [[*t_i/tamen_i xiang chenming de yuanyin]*
PerSg1 akar lát Űr/PerPl3 akar híres Comp ok
hen youzhi de] na-xie xuesheng_i
nagyon gyerekes Comp Dem-Pl diák
'Látni akarom azokat a diákokat, akiknek a célja, hogy népszerűek legyenek, nagyon gyerekes.'

Ning (2008: 65–66) átveszi Aoun–Li (2003) megoldását, hogy a kínai kétfajta stratégiát alkalmaz az NP vonatkoztatására:

- i. űr stratégia: fejmozgatás történik, és a fej nyomot hagy a vonatkozó szerkezetben

$[[CP [IP \text{---} [NP t_i] \text{---}]] [Head NP]_i]$

- ii. rezumptív stratégia: a fej és a rezumptív névmás helyben generálódik, egy *wh*-operátor mozog [Spec Cp]-be, leellenőrizzé a jegyét

$[[CP Op_i [IP \text{---} [NP pronoun_i] \text{---}]] [Head NP]_i]$

Ning (2008) és Ning–Lin (2008) azt állítja, ahogy erre már a rezumptív névmásoknál is utaltam, hogy mivel a rezumptív stratégia kevésbé preferált, és kevésbé gazdaságos, mint az űrstratégia, „Utolsó mentsvár”-ként alkalmazzák, hogy elkerüljék az agrammatikalitást és a „becsali mondatokat” (*garden path*).

A kínai nyelv azért volt érdekes számunkra, mert Aoun–Li (2003), Ning (2008) szerint mind a mozgatás, mind a helyben generálás elérhető művelet a kínai vonatkozó tagmondatok előállításában. Űr esetében mozgatás, míg rezumptív stratégiánál helyben generálás történik. Ning (2008) a keresztezések, parazita űrök, helyreállítás és szigetjelenségek tesztjével mutatta be, hogy a kínai helyben generált rezumptív névmást tartalmaz. Ugyanakkor Ning (2008) és Ning–Lin (2008) a rezumptív stratégiát „Utolsó mentsvár”-nak is tekintik.

4.5. A NÉGY PRENOMINÁLIS STRATÉGIÁJÚ NYELV VONATKOZÓI SZERKEZETEIBŐL LESZŰRT ÁLTALÁNOSÍTÁSOK

A négy vizsgált, prenominális finit prenominális stratégiával (is) rendelkező nyelv általános tulajdonságait a következő táblázatban foglalhatjuk össze:

(100)

Nyelv	pre	poszt	circum	finit	non-finit	űr	nyílt rezump	egyeztető morféma	<i>pro</i> -ejtés	szint	mozg	Det	Comp
amhara	+	(?)	–	+		+		+	+	Gen	+	+	+
baszk	+	+	–	+	+	+	+	+	+	Gen	+	+	+
japán	+	–	+	+		+	+		+	Gen	–	–	–
kínai	+	+		+		+	+		+	OComp	+/-	+	+/-

Fontos kiemelni a következő általánosításokat:

1. mind a négy nyelv finit igét tartalmaz a vonatkozó tagmondatban
2. három nyelvben van mondatjellemző (kivétel a japán)
3. mind a négy nyelvben megjelenhet űr
4. három nyelvben van nyílt rezumptív névmás (baszk, japán, kínai)
5. két nyelvben egyeztetési jegyek vannak az ige (amhara, baszk) és birtokos vonatkoztatásnál az ige valamelyik argumentumán (amhara)
6. két nyelvben posztnominális vonatkozó tagmondat is van (baszk, kínai), egyben pedig circumnominális (belső fejes, japán)
7. mind a négy nyelvben van *pro*-ejtés
8. három nyelvben determináns is megjelenhet (kivétel a japán)
9. két nyelv esetében a helyben generálást (is) lehetséges műveletnek tartják a vonatkozó szerkezet kialakításában
10. a vonatkoztatási hierarchia öt szintjét (alanytól birtokosig) mind a négy nyelv tudja vonatkoztatni, a kínai pedig mind a hatot

A prenominális vonatkozó tagmondatok általános szerkezete az alábbiakban foglalható össze a négy nyelvet összehasonlítva:

(101)

	(D)	(S)(O)	V	(O)	(D)	Ant (D)
amhara:		[(XP)* (Comp-)	V (Comp-Aux)]		(-Det)	N
baszk:		[(XP)*	V (Aux)-Comp]			N(-Det)
japán:		[(XP)*	V (Aux)]			N
kínai:	(Det)	[(XP)* (Aux)	V	(XP)* (Comp)]	(Det)	N

A fenti összefoglaló szerkezetben a zárójel a szokásoknak megfelelően az opcionalitást jelöli, a kötőjel mindig azt jelenti, hogy a konstituens egybeírandó (egy fonológiai szót alkot) az előtte vagy mögötte megjelenő összetevővel, a csillagozott forma viszont nem a rosszul formáltságra utal, hanem azt jelképezi, hogy több összetevő is megjelenhet egymás után az adott pozícióban, de a számuk lehet akár nulla is. Az összetevők sorrendje azonban megfelel a szórendi sajátosságoknak, az SOV szórendű amhara, baszk és japán esetében az összetevők mindig a főige előtti pozíciót töltik ki, míg az SVO szórendű kínaiban az ige előtt és a főige mögött is megjelenhetnek különböző konstituensek, viszont az alanyi pozíció (S) csak a főige előtt, míg a tárgyi pozíció (O) csak a főige mögött foglalhat helyet. A determináns megjelenítő nyelvek közül az amharában a determináns (határozottságjelölő, végartikulus) alapesetben a vonatkozó tagmondat segédigéjéhez jobbról csatlakozik. Ha viszont nincs segédige, akkor a főigéhez kapcsolódik, szintén jobbról, és utána következik az antecedens. A baszkban a determináns (határozottságjelölő, végartikulus) a módosított főnévhez (antecedens) kapcsolódik szorosan. A japánban nincs determináns, a kínaiban pedig vagy a vonatkozó tagmondatot előzi meg, vagy pedig követi a vonatkozó mellékmondatot, viszont mindig a módosított főnév előtt jelenik meg önálló szóként. A vizsgált nyelvek közül háromban van (nyílt) mondatjellemző (Comp). Az amharában a mondatjellemző alapesetben a segédigéhez csatlakozik balról, ha azonban nincs segédigéje a tagmondatnak, akkor a főigéhez, és szintén balról kötődik hozzá, amely megfelel az eredeti VSO szórendi sajátásnak, ahogy fentebb is utaltunk rá. Az amharában a mondatjellemzőt megelőzhetik még az ige argumentumai és a mondat egyéb összetevői, ezért nem az a tagmondat legelső eleme, csak akkor lehet a tagmondat élén, ha semmilyen komplementum vagy adjunktum nem jelenik a tagmondatban. A baszkban a mondatjellemző mindig jobbról kapcsolódik a segédigéhez, lezárja a tagmondatot, és egy (fonológiai) szót alkot a segédigével. A kínaiban a baszkhoz hasonlóan szintén mindig a tagmondat végén foglal helyet, ezért a vonatkozó

tagmondat semmilyen összetevője sem jelenhet meg mögötte, viszont önálló szóként áll. A japánban pedig, amely (nyílt) mondatjellemzőt ugyan nem tartalmaz, az ige (segédige vagy főige) zárja a tagmondatot.

Az mind a négy nyelv esetében azonos, hogy az antecedenst megelőzi a vonatkozó tagmondat, éppen ezért rendelkeznek prenominálisos stratégiájú vonatkozó szerkezettel. Látszólag a négy nyelv között nincs más hasonlóság, mint a vonatkozó mellékmondatnak a módosított főnév előtti pozicionális elhelyezkedése, továbbá az a tény, hogy finit ige (TP) van mind a négy nyelv vonatkozó szerkezetében, valamint hogy mind a négy nyelvnél a vonatkozó tagmondat ürt is tartalmaz. A különbségek számosabbnak látszanak, és nehéz feladatnak tűnik közös nevezőre hozni az eltéréseket, de csak messziről szemlélve a szerkezeteket hihető ez a látszólagos feloldhatatlanság. Közelebbről megvizsgálva őket, a közöttük feszülő kibékíthetetlennek tűnő ellentétek elsimíthatók. Gondoljunk csak arra, hogy már Kayne (1994) egy egységes kiinduló szerkezetet feltételezett minden vonatkozó szerkezet számára, és a prenominális vonatkozó szerkezeteknek is egy közös szerkezetet képzelt el, amelynek az amhara volt a prototípusa. Kayne szerint minden vonatkozó szerkezet (CP) a determináns (D) kplementuma. A prenominálisoknál viszont az alapötlet, ahogy már láthattuk fentebb, az volt, hogy a vonatkozó tagmondat ebben az esetben nem CP, hanem csak IP, mert ha az egész CP, amely tartalmazza NP-t, mozogna D elé, akkor a főnévi fej nem követhetné a determinánst, ezért IP-t mozgatjuk [Spec, DP]-be.

A fenti négy nyelvvel foglalkozó kutatók egy része azonban megkérdőjelezi ezt az univerzális szerkezetet, legalábbis az adott nyelv szempontjából. Demeke (2001) az amharát vizsgálva már Kayne premisszáját is vitatja, amely hibás empirikus alapokon nyugszik, hogy a prenominálisokban nincs nyílt mondatjellemző. A *yä*- elem nála teljes jogú mondatjellemző, hiszen más beágyazott tagmondatok mondatbevezetőjéül is szolgálhat, így a vonatkozó tagmondat Demeke (2001) szerint CP, viszont nem D-nek, hanem csak a módosított főnévi fejnek a kplementuma. A vonatkozó tagmondat szerinte nem tartalmaz Tense jegyet, nem jelenhet meg segédige a tagmondatban, csak a főige, amely csak az aspektust jeleníti meg, ezért szerinte csak Agr jegyekkel bír, így CP ennek a határozottsági egyeztető frázisnak a specifikátorába mozog, hogy leellenőrizze a határozottsági jegyét. Demeke megoldásával szintén empirikus problémák vannak, hiszen ahogy láthattuk fentebb, az amhara vonatkozó szerkezetben megjelenhet a segédige, ezért az időjel (Tense) nem hiányzik a tagmondatból. Ouhalla (2004) ugyan elfogadja Kayne (1994) érveit, hogy nincs C a prenominálisban, viszont Kayne-nel és Demekével szemben TP-nek tartja a vonatkozó szerkezetet, amely szerinte [Spec, DP]-be mozog. Den Dikken (2007) eredeti elképzelése szerint a vonatkozó

tagmondat helyben generálással kerül [Spec, FP]-be, de a predikátuminverziós elmélete szerint már mozgatás műveletével kerül oda. Workneh (2011) számára azonban problémás, hogy mi váltja ki mozgatást, és szerinte a predikátuminverzió ötlete téves empirikus megfigyelésen alapul, amely szerint a mutató névmások a legmagasabb pozíciót foglalják el DP-ben, viszont Workneh ezt cáfolja, mert más lexikális elem is megelőzheti. A *yā*- elem fejmozgatása pedig azért nem működhet, mert az egymás mellé halmozott vonatkozó szerkezetek esetében nem kapcsolódhatnak össze minden mellérendelt tagmondat finit igéje a mondatjellemzővel. Workneh (2011) szerint a finit ige és a C-fej közötti egyeztetési viszony eredményezi a *yā*- elem megjelenését a finit igin, amely ezután mozog TP [Spec, CP]-be, hogy az egyeztetés a finit ige és a külső D között létrejöhessen. Az amhara sajátossága, hogy a vonatkozó szerkezet határozottságjelölője nem egyezik a nőnemű módosított főnévvel, ahogy ezt láthattuk fentebb. Den Dikken (2007) szerint ebben az esetben a hímnemű egyeztetés a default („jobb híján”) egyeztetés, Workneh (2011) pedig ellenegyeztetésnek nevezi.

Az amhara esetében véleményem szerint a „jobb híján” egyeztetés vagy ellenegyeztetés kulcsfontosságú, hogy feltárjuk e nyelv vonatkozó mellékmondatának rejtett összefüggéseit. Az amhara beágyazott tagmondat ürt tartalmaz, amelyet sohasem tölthet ki (nyílt) rezumptív névmás. Ahogy már fentebb ismertettem, Chomsky (1977, 1981, 2001) szerint a vonatkozó szerkezetek az \bar{A} -függőség tipikus példái, és ezek esetében valamely operátor köt valamilyen változót (üres kategória), amely lehet nyom vagy rejtett névmás (*pro*). Az amharánál láthattuk, hogy az ige egyeztető morfémákat hordoz, amelyek révén egyezik az argumentumaival. Az látszik, hogy az amharában az egyeztetési jegyek révén tárul fel az ige és argumentumai közötti viszony, hiszen az igin megjelenő személyragok lehetővé teszik az igei argumentumok előfordulásának opcionálisát, azaz a *pro*-ejtést. Ugyanis az egyeztetési jegyek révén rekonstruálhatók az argumentumok, és ez biztosítja a projekciós elv megvalósulását. A mozgatás és a helyben generálás művelete között az az alapvető különbség, hogy míg a mozgatásnál lehetséges a helyreállítás (rekonstrukció), addig a helyben generálásnál nem helyezhető az űr helyére a vélt kimozgatott összetevő, és lokális hatások működnek, lásd McCloskey (2001, 2003, 2006), Aoun–Li (2003), Adger–Ramchand (2005), Ning (2008). Az amharánál, úgy tűnik, visszahelyezhető az antecedens a vonatkozó tagmondatban megjelenő űr helyére, hiszen az egyeztetési morfémákkal ez könnyen rekonstruálható, legalábbis a hímnemű főnevek esetében. A nőnemű főneveknél azonban ez az egyeztetés nem működik, és nem csak a végartikulus (határozottságjelölő) tekintetében, amelyeket den Dikken (2007), Kramer (2010) és Workneh (2011) vizsgált.

Az amhara mondatok segédigéje és főigéje különbözik abban, hogy egyezik-e nemben és számban a tagmondat alanyával. Míg a mátrix mondat segédigéje sem számban, sem nemben nem mutat egyeztetést az alanyával, pontosabban semmilyen egyeztető morfémát nem visel ilyen esetben, csak a főige, addig a vonatkozó tagmondatban a segédige felveszi ugyan az egyeztető morfémákat, de nemben ekkor sem mindig egyeznek. Alanyi vonatkoztatás esetén az űr egyezik nemben és számban is. Idézzük ide újra a releváns mondatokat:

Az űr egyezik nemben a segédigével (a névelő viszont nem egyezik az antecedenssel)

Workneh (2011: 45)

- (102) [_i *tīnant māt'-a_i yä-näbär-äčč_i-u-n* *lijj_i*
 tegnap jön-SuSg3F Comp-AuxMúlt-SuSg3F-ArtDefM-Acc lány
 'a(zt a) lányt, aki tegnap jött'

Az űr egyezik számban a segédigével

Fulass (1972: 499, 6-os lábjegyzet)

- (103) [_i *hedä-w_i yä-näbbär-u_i-t* *ləj-očč_i*
 Űr megy-SuPl3 CompPerf-AuxMúlt-SuPl3-ArtM gyermek-Pl
tämälläs-u
 visszatér(Perf)-SuPl3
 'A(zok a) gyermekek, akik elmentek, visszatértek.'

A főmondati segédige viszont nem visel egyeztető morfémát, csak a főige:

Fulass (1972: 499, 6-os lábjegyzet)

- (104) *ləj-očč-u* *hedä-w* *näbbär*
 gyermek-Pl-ArtDefM megy-SuPl3 AuxMúlt
 'A gyermekek elmentek.'

Nem alanyi vonatkoztatás esetén viszont nem egyezik nemben a segédige a vonatkozó tagmondat alanyával. Lássuk újra az idevágó példákat:

Tárgyi vonatkoztatás

Fulass (1972: 500)

- (105) [*Almaz_j -_i sädba_j-w_i*
A. Űr sért-SuSg3F-ObSg3M
yä-näbbär-ä_(j)-w_i *ləj_i hedä*
CompPerf-AuxMúlt-SuSg3M-ObSg3M *gyermek megy(Perf)-SuSg3M*
'A(z a) gyermek, akit Almaz megsértett, elment.'

Fulass (1972: 500)

- (106) **[Almaz_j -_i sädba_j-w_i*
A. Űr sért-SuSg3F-ObSg3M
yä-näbbär-äčč_j-əw_i *ləj_i hedä*
CompPerf-AuxMúlt-SuSg3F-ObSg3M *gyermek megy(Perf)-SuSg3M*
'Szándékolt jelentés: 'A(z a) gyermek, akit Almaz megsértett, elment.'

Birtokos vonatkoztatásnál

Fulass (1972: 500)

- (107) [*-_i mist_j-u_i* *hedaj* *yä-näbbär-ä_(j)-w*]
Űr feleség-PssSg3M megy-SuSg3F CompPerf-AuxMúlt-SuSg3M-ArtDefM
säwəyye_i
férő
'(az) a férő, akinek a felesége elment'

Fulass (1972: 500)

- (108) **[-_i mist_j-u_i* *hedaj* *yä-näbbär-äčč_j-əw*]
Űr feleség-PssSg3M. megy-SuSg3F CompPerf-AuxMúlt-SuSg3F-ArtDefM
säwəyye_i
férő
Szándékolt jelentés: '(az) a férő, akinek a felesége elment'

A főmondati segédige viszont nem vesz fel semmilyen egyeztető morfémát, csak a főige
(Fulass 1972: 501):

- (109) *yä-säwäyye-w* *mist_i* *heda_i* *näbbär*
 Gen-férfi-ArtDefM feleség megy-SuSg3F AuxMúlt
 'a férfi felesége elment.'

A fenti mondatokból jól látszik, hogy a rekonstrukció nem lehetséges, nem helyezhetjük vissza az űr helyére az antecedenst, hiszen a segédige egyeztetési tulajdonságai különböznek a mátrix mondat és a vonatkozó tagmondat tekintetében, a helyreállítás során a D fej φ jegyeit a segédige nem tudja leellenőrizni, hiszen nem rendelkezik egyeztetési jegyekkel, ezért lokális hatások működnek. A helyreállítás lehetetlensége kizárja, hogy a vonatkozó tagmondatból bármit is kimozgattunk volna. Az amhara vonatkozó szerkezet esetében valóban helyben generálás történik, ahogy den Dikken (2007) kezdetben gondolta. Az űrt ennek megfelelően McCloskey (2001, 2003, 2006), Aoun–Li (2003), Adger–Ramchand (2005), Ning (2008) értelmében rejtett rezumptív névmásként (*pro*) interpretálhatjuk.

A baszk vonatkozó szerkezet szintén nem illeszkedik bele Kayne (1994) elméletébe Vicente (2002) szerint, ahogy már fentebb láthattuk, és ez részben egybevág Demeke (2001) bírálatával. Vicente Kayne felfogását empirikus alapon támadja, hiszen a baszk szintén rendelkezik mondatjellemzővel, ahogy az amhara, és bár Demeke (2001) szerint az amhara Tense nélküli nyelv, ami ellentétes Ouhalla 2004, den Dikken (2007), Kramer (2010) és Workneh (2011) véleményével, Vicente (2002) a finitség tekintetében megcáfolja Kayne (1994) véleményét. Vicente továbbá Kayne-nel szemben és Demeke véleményével egyezően a vonatkozó szerkezetet a főnévi fej komplementumának tartja, és szerinte csak a vonatkozó tagmondat és a mondatjellemző mozog, míg a főnévi fej nem. Vicente felveti, hogy a baszk PP-ket esettel rendelkező DP-knek kellene tekinteni. Ez azzal az előnnyel járna, hogy alkalmazható lenne rájuk is Bianchi (2000) elképzelése, amelyet Borsley (1997) azon felvetésére fejtett ki, hogy esetütközés történik, ha ki akarjuk mozgatni a főnévi fejet, hiszen kötelezően vinnie kell a kiinduló mondatban viselt esetét az új tagmondtba, ahol megint más esetet tölt be. Bianchi (2000) szerint az eset csak a szintaktikai pozíció tulajdonsága, és nem a determinánsé, hiszen azt nem inherensen viseli magán. E szerint a nyom és a kimozgatott főnévi fej kaphat eltérő esetet, és ebben az esetben az NP fej a külső determináns esetét kapja, és az átmásolódik a főnévi fejre. Bianchi elmélete a DP-k esetében valóban előnyös megoldással jár, viszont a PP-k DP-ként való kezelése problematikus. A baszkban a függő esetű vonatkoztatásoknál hasonlóan űr jelenik meg, mint az alanyi, tárgyi és részeshatározói esetében azzal a különbséggel, hogy a függő esetekben sem egyeztető morféma nincs az ígén,

sem rezumptív névmás nem jelenhet meg a tagmondatban Vicente (2002) szerint. Miután pedig a PP-k DP-ként viselkednek, ezért nem kell megjeleníteniük a tagmondatban, miután kimozogtak onnan, hiszen egyrészt nincs olyan DP, amely fenn tudná tartani eredeti pozíciójában, ezért nem lehet hátramaradó (*stranding*) névutó a baszkban, másrészt az esetét a nyom megőrzi, így nem tűnhet el nyomtalanul a névutó, hiszen az csak eset.

Vicente (2002) nézete az amhara esetében még elfogadható lenne, hiszen ott a függő esetek is egyeztetve vannak az igével egyeztetési morfémák révén, de a baszkban nincs ez így. Másrészt az igék esetet csak DP-knek adhatnak, a PP nem (függő/ferde) eset. Az adpozíció (előljáró/névutó) P feje ugyancsak esetadó, és Chomsky (1981) elmélete szerint az olyan nyelvekben, amelyekben nem lehetséges az adpozíció hátramaradása (*stranding*), P csak függő (*obliquus*) esetet adhat, ami nem engedi meg, hogy az NP-t (DP) kimozgassuk onnan. Ebből az következik, hogy mivel Vicente (2002) elismeri, hogy a baszkban nem lehetséges a névutó hátramaradása, szerinte a névutó együtt mozog (*pied-piping*) a DP-vel, ezért nem is származhat mozgatásból a főnévi fej, amit az is alátámaszt, hogy a baszkban nyíltan is megjelenhet a rezumptív névmás, és ilyenkor a névutó sem maradhat el:

Hualde–Ortiz de Urbina (2003: 782)

- (110) %Amerika-ra joan da [bera:rekin ezkondu nahi izan
 A.-All megy AuxPerf PerSg3-Com házasodik akar AuxPerf
 zen-u-en] mutila;
 AuxMúltErgPl2-Comp fiú
 'Amerikába ment a(z a) fiú, akivel ti házasodni akartatok.'

A helyreállítás a baszk esetében sem működhet, hiszen Chomsky (1981: 293) értelmében függő (inherens) esetet kiosztó adpozíció nem egyeztethető össze a mozgatással, másrészt a névutó csak abban az esetben fordulhat elő a vonatkozó tagmondatban, ha ott egy rezumptív névmás is megjelenik. Lokális hatások játszanak szerepet, ezért az ür helyén McCloskey (2001, 2003, 2006), Aoun–Li (2003), Adger–Ramchand (2005), Ning (2008) elméletéből következően egy rejtett rezumptív névmást (*pro*) feltételezhetünk, amely bizonyos esetekben nyíltan is megjelenhet. Sem CP, sem a főnévi fej nem mozog, hanem helyben generálás történik.

A japánra vonatkozóan Kayne (1994) mozgatásos elméletét cáfolja, és a helyben generálást tartja lehetséges műveletnek Harada (2000), Murasugi (2000), Miyamoto–Nakamura (2003). Elképzelésüket azzal támasztják alá, hogy a japánban

nincsenek szigetjelenségek, amelyek McCloskey (2006) és Ning (2008) szerint is kizárják a mozgatás műveletét, és ezért az űr helyén rejtett rezumptív névmás (*pro*) bújik meg, amely azonban bizonyos esetekben nyíltan is megjelenhet. Murasugi (2000) úgy gondolja, hogy a japán nem CP, hanem egy helyben generált IP, amely mivel a japán nem tartalmaz mondatjellemzőt, közvetlenül DP komplementuma.

A kínai vonatkozó tagmondat esetében Aoun–Li (2003) két különböző stratégia megvalósulását teszi fel. Az űrstratégia esetében mozgatás történik, míg a rezumptív stratégia helyben generálás műveletével együtt jelenik meg. A különbséget a két szerkezet között a rekonstrukció megvalósíthatósága: mozgatásnál lehetséges, helyben generálásnál lehetetlen és a szigetjelenségek okozzák: mozgatásnál nincsenek, helyben generálásnál vannak. McCloskey (2001, 2003) elemzése az ír esetben nagyfokú rokonságot mutat Aoun–Li (2003) elképzelésével, miszerint az üres kategóriás/űrstratégia mozgatás révén valósulhat meg, míg a rezumptív helyben generálással. Ning (2008) pedig Aoun–Li (2003) elképzelését veszi át a kétfajta stratégiáról, és áttekinti McCloskey (2006) négy érvét a mozgatás kontra helyben generálás kérdésében: keresztezések, parazita űrök, helyreállítás, szigetjelenségek, és űrstratégia esetén mozgatás, míg rezumptív stratégiánál helyben generálás történik. Ettől némileg eltérően Ning (2008) és Ning–Lin (2008) kijelenti, ahogy ezt már többször hangsúlyoztam, hogy mivel a rezumptív stratégia kevésbé gazdaságos, így Shlonsky (1992) értelmében csak „Utolsó mentsvárként” alkalmazzák, hogy elkerüljék a „becsali mondatokat” (*garden path*), lásd Ning (2008: 64):

- (111) [_i/ta_i canfang yiyuan *de*] na-wei guanyuan_i
 Űr/PerSg3 látogat kórház Comp Dem-Cl hivatalnok
 'az a hivatalnok, aki kórházba megy'

A fenti mondathoz hasonló szerkezetek feldolgozása egyszerűbb az anyanyelvi beszélők számára Ning–Lin (2008) felmérései szerint, ha rezumptív névmást (*ta*) használnak, mint e névmások nélkül.

Carreiras et al. (2010) a japán és kínai esetében a fentiekhez hasonló megfontolásokból nem történik mozgatás, és az űr helyén zéró névmási elem van, míg a baszknál mozgatás történik. Láttuk, hogy a mozgatásos elméletek nehezen tudják megmagyarázni a mozgatás kiváltó okát, és pontosan megragadni a prenominálisos stratégiák közös jellemzőit és szerkezetét. De Vries (2002), aki a determináns pozicionális

elhelyezkedését Kayne (1994) empirikusan nem megalapozott változatához képest árnyalta, a mondatjellemzőt Kayne-nel egyezően nem tekintette a szerkezet inherens részének. De Vries ugyan a mondatjellemzőt és a vonatkozó névmást nem tartja a prenominális vonatkozó szerkezet részének, mert a vonatkozó tagmondat, amely IP, kimozgott [Spec, CP]-ből, a jelenlétüket absztraktnak tekinti. Azt azonban de Vries is elismeri, hogy Kayne (1994) elmélete problémákat hordoz magában, mert a kínai D RC N sorrend, amely a magyar szerkezetet is jellemzi, csak adjunkció eredménye lehet, ami azonban az antiszimmetrikus hipotézis szerint lehetetlen.

Áttekintettük, hogy Kayne (1994) antiszimmetrikus hipotézise a prenominális finit vonatkoztatású nyelvekre mennyire alkalmazható, és azt tapasztaltuk, hogy még ha az amharára (Demeke 2001, Ouhalla 2004, den Dikken 2007, Workneh 2011) és a baszkra (Vicente 2002, Carreiras et al. 2010) kiterjeszthető a mozgatás művelete, Kayne hipotézise empirikusan nincs kellőképpen megalapozva. Megvizsgáltam mind a négy nyelvet, hogy megalapozott-e a mozgatásos stratégia. Aoun–Li (2003), McCloskey (2006) és Ning (2008) négy érvét használtam fel a mozgatás kontra helyben generálás kérdésében: keresztezések, parazita örök, helyreállítás, szigetjelenségek. Kiderült, hogy mind a négy nyelvben lokális hatások működnek, ezért alkalmazható rájuk a helyben generálás vagy csak az a művelet, így az elemzésünkben felhasználható Adger–Ramchand (2005) minimalista elmélete. Adger–Ramchand (2005) éppen McCloskey (2001, 2003) ürstratégiáját elemzi úgy, hogy ott nem mozgatás, hanem helyben generálás (egyesítés) történik, viszont egy „jobb híján” névmás jelenik meg vagy rejtetten vagy akár nyíltan. Adger–Ramchand elmélete így azt a feltételezésünket erősíti, hogy a prenominálisban még az ürstratégia is helyben generációs megoldást alkalmaz. Ezek a jellemzők arra engednek következtetni, hogy az eddigi elméletek mellett az Adger–Ramchand (2005) minimalista elméletével kompatibilis lehet mind a négy vizsgált nyelv, ahol a vonatkozó szerkezet egy TP, és az ürt nyílt vagy rejtett rezumptív névmás tölti ki, és adható egységes elemzés a prenominális stratégiájú nyelvek szerkezeteire.

Azt már bemutattam, hogy a helyreállítás a fenti nyelveknél nem működik. A helyreállítás Adger–Ramchand (2005) azonosítási megfeleltetésével egyezik meg, lásd a minimalista elmélet leírásáról szóló fejezetet, de itt nem alkalmazható, ezért helyben generálás vagy újabb szakkifejezéssel élve egyesítés (*merge*) megy végbe. Ebből következően mindegyik nyelvben megjelenik nyíltan vagy rejtetten rezumptív (visszamaradó) névmás. Az elmélet maradéktalan alkalmazásához már csak azt kell

Fulass (1972: 500): amhara

151

λx

'A(z a) gyermek, akit Almaz megsértett, elment.'

Hualde–Ortiz de Urbina (2003: 782): baszk

- (113) %*Amerika-ra joan da [pro_i **bera_irekin** ezkondu nahi izan*
 A.-All megy AuxPerf PerSg3-Com házasodik akar AuxPerf
pro[ID:φ]
 x
zen_i-u-en] *mutila_i*
 AuxMúltErgPl2-Comp fiú
 COMP[Λ]
 λx

'Amerikába ment a(z a) fiú, akivel ti házasodni akartatok.'

Takahashi (2010: 158): japán

- (114) ??[*sono hito_i [kare_i]]-ga hitori-de sannma-o yak-u Comp] otoko_i
 Dem ember Per-Nom egy.(ember)-Instr makrélacsuka-Acc süt-Pres férfi
pro[ID:φ] COMP[Λ]
 x λx
 'a(z a) férfi, aki egyedül süt makrélacsukát'*

Wu (2008: 11): kínai

- (115) [*Wo da-le (ta_i) yidun de nei-ge nanhaizi_i lai-le.*
 PerSg1 üt-Perf PerSg3 egyszer Comp Dem-Cl fiú jön-Perf
pro[ID:φ] COMP[Λ]
 x λx
 'Az a fiú, akit én egyszer megütöttem, megjött.'

Adger–Ramchand (2005) minimalista elméletének a segítségével tehát sikerült kimutatni, hogy a vizsgált prenominális szerkezetek hasonló módon épülnek fel: tartalmaznak egy mondatjellemzőt (Comp) és egy nyílt vagy rejtett rezumptív névmást (*pro*).⁹⁶ A vonatkozó szerkezetek nem a mozgítás, hanem a helyben generálás (egyesítés) műveletével állíthatók elő, és azonos módon stukturálódnak, mint a posztnominális skót gael, ír és São Tomé-i portugál kreol nyelv. A következőkben a kérdéses magyar szerkezeteket vizsgálom meg abból a szempontból, hogy megfelelnek-e a vonatkozó szerkezet kritériumainak, és utána elvégzem az összehasonlításukat a fenti négy nyelv hasonló konstrukcióival a most elvégzett elemzés alapján és a kapott eredmények felhasználásával.

⁹⁶ A kínai esetében most csak a rezumptív stratégia esetében bizonyított, hogy nem történik mozgítás, lásd Aoun–Li (2003), Ning (2008). Ez megegyezik McCloskey (2001, 2003) elemzésével, aki hasonló módon különítette el az ír űrt és rezumptívot tartalmazó vonatkozó tagmondatait. Adger–Ramchand (2005) ugyanakkor éppen az űrstratégia esetében bizonyította be a skót gael és az ír esetében, hogy ott sem történik mozgítás, hanem abban az esetben is helyben generálás (egyesítés) művelete alkalmazható.

5. A VIZSGÁLT SZERKEZET EGY PRENOMINÁLIS VONATKOZÓ TAGMONDAT

5.1. A PRENOMINÁLIS VONATKOZÓ SZERKEZET MELLETTI ÉRVEK

A vizsgált szerkezeteink a módosított főnév előtti pozíciót foglalják el, egyszóval prenominálisak. A magyarban azonban hagyományosan csak a módosított főnév utáni pozíciót elfoglaló vonatkozó szerkezetet ismerik el a leíró nyelvtanok (Tompai 1961/62, Rácz 1968, Adamikné Jászó 1985, A. Jászó 1991a, Keszler 2000, Keszler–Lengyel 2002), és a kérdéses szerkezetet sajátos, jelzői/igei/igenévi szerkezetként jelölik. Még az első formális elemzés szerzője, Arendt (1865, 1866) sem tekintette vonatkozó tagmondatnak a kérdéses szerkezeteket. Csak azt tartotta fontosnak, hogy megkülönböztesse őket a szenvedő, valamint a vonatkozó szerkezetektől, lásd Arendt (1865: 216). Mallinson–Blake (1981: 279, 294–295) az elsők között foglalkozik a magyar prenominális vonatkoztatással, amely problematikus, hiszen nem konzisztens a SVO alapszórenddel. Ugyanakkor, ahogy erre már fentebb is utaltam, elismerik, hogy a magyarban két lehetséges alapszórend van: az SVO és az SOV, és az SOV-nak feleltethető meg a prenominális szórendű vonatkozó szerkezet. Mallinson–Blake (1981: 295) még csak a jelöletlen és non-finit *-t*, *-tt* toldalékos szerkezeteket ismeri és szerepelteti a tanulmányában, amelyek nem képezik tárgyát e disszertációnak: *Aquincum területén végzett ásatások*.⁹⁷ A **HJ**-ra vonatkozóan elsőként Kenesei (1986: 118) jelenti ki, hogy ez a szerkezet egy (non-finit) prenominális vonatkozó tagmondat, megfogalmazása szerint egy prenominális S-pozíció az NP-ben, amely lehet finit (japán, koreai, szingaléz) vagy non-finit (az uráli és altáji nyelvek többsége), és a szerkezet tartalmaz egy üres kategóriát. Laczkó (2001) **HJ**-t egyszerűen igeveges szerkezetnek tartja, bár elismeri, hogy tartalmaz a konstrukció egy tárgyi funkciójú, hangalak nélküli névmást. Nádasdi (2006, 2011a, 2012) mind a **HJ**-t, mind pedig **EJ**-t finit vonatkozó tagmondatként elemzi. Márkus (2009) és Szőke (2011) pedig a **HJ**-t igenévi vonatkozó mellékmondatnak tartja.

Laczkó (2001, 2002) tehát még igeveges szerkezetként kezeli, és nem vonatkozó szerkezetként a kérdéses konstrukciót, ahol egy tárgyi funkciójú, hangalak nélküli névmás (PRO) rejtőzik, amelyet kötelezően az igenév által módosított főnévi fejjel azonosít. Laczkó (2001) utal arra, hogy Kenesei (2000a) és megismételve Kenesei (2005) is elveti a PRO használatát, de *pro*-ét is

⁹⁷ Mallinson–Blake (1981) forrásául Zoltán Bánhidi, Zoltán Jókay, Dénes Szabó 1965: *Learn Hungarian*. Tankönyvkiadó, Budapest. című könyve szolgált.

az ilyen prenominális vonatkozó szerkezetek leírásakor.⁹⁸ Kenesei (2000a) így foglalja össze: „Ha ugyanis az igeneves szerkezeten belül bármilyen (visszautaló) névmást teszünk fel, akkor annak a saját domináló kategóriájával [...] lenne azonos a «referenciája», márpedig ez körbenforgó megoldás volna, amit a grammatika szabályai – nevezetesen az ún. «*i* az *i* kategórián belül» (*i*-within-*i*) elnevezésű tiltás – nem engednek meg. (A vonatkozó névmás vagy annak üres operátor formájú változata viszont a vonatkozó mondat testvéreként álló NP-től nyeri referenciáját, ezért a hivatkozott tiltás esetében nem működik.)” (Kenesei 2000a: 125). Laczkó (2001) a következőképpen érvel Kenesei elképzelésével szemben: „Úgy vélem, a PRO-t használó megközelítés elkerüli a körköröséget É. Kissnél is, nálam is. É. Kiss így fogalmaz: az igeneves kifejezés által módosított főnévnek a «megnevezettje az igenév rejtett alanyával azonos» (1998: 125). É. Kiss tehát csupán a főnévi fejjel (és nem a teljes NP-vel vagy DP-vel) azonosítja az igenév PRO alanyát. Az általam feltett funkcionális szerkezetben is e két elem között áll fenn azonosság, [...]. Természetesen ahhoz, hogy egy ilyen megoldás működhessen, szükséges módosítani azt a GB-ben széles körben elterjedt felfogást amely szerint egy PRO elemet maximális bővítésű összetevők (pl. NumP-k és DP-k) kontrollálhatnak, vagyis PRO csak XP-ktől nyerheti el a referenciáját. Meg kell engednünk, hogy az N^o kategóriájú főnévi fej is kontrolálhassa az igenév PRO alanyát.” (Laczkó 2001: 749). Laczkó (2008 és 2009) is hasonlóan vélekedik erről a kérdésről. Anélkül, hogy eldönteném a közöttük levő vitát a prenominális igeneves szerkezetek elemzési módja körül, egy olyan megoldást kínálok, amely nem veti fel az LGB elveinek újragondolását, mégsem jelentkezik a «*i* az *i* kategórián belül» elnevezésű tiltás. Erre Adger–Ramchand (2005) elmélete ad lehetőséget.

Kenesei (2000a, 2005) üres operátoros megoldása, amennyiben az operátort rejtett vonatkozó névmásként határozza meg, a tipológiában és a generatív nyelvelméletekben is univerzálisnak tartott elvet sért. A tipológiában ugyanis az univerzálénak tekinthető, hogy prenominális vonatkozásban vonatkozó névmások nem jelenhetnek meg, lásd Downing (1978: 394), amit Kayne (1994: 93 és 157) és de Vries (2002: 131) is fontos alapelvnek tekint a generatív elméleti keretben írott könyvének a prenominális vonatkozó szerkezetekről szóló fejezetében. Így semmi esetre sem gondolkodhatunk abban, hogy valamilyen rejtett vonatkozó névmási elem, mint az *aki* vagy *amely* oldaná meg a problémát. Miután vonatkozó névmás semmilyen formában, sem testesen, sem rejtetten nem jelenhet meg a prenominális vonatkozó szerkezetekben, így a vonatkozó tagmondatban megjelenő űrt másként kell interpretálnunk. A posztnominális vonatkoztatás azonban a magyarban mindig finit, viszont

⁹⁸ Kenesei ezt megerősítette szóbeli közlés alapján a konzultációink során.

csak a vonatkozó névmásos stratégiával⁹⁹ működik: *a(z a) vetélkedő, amelyet Vágó István vezet(ett)*, a visszamaradó névmásossal¹⁰⁰ sohasem, hiszen az szerkezetütközéshez vezetne: *Láttam [a Vágó István vezette] vetélkedőt a kertben/Láttam a vetélkedőt, [Vágó István vezette], a kertben.*

A posztnominális változat esetében a magyarra Downing (1978: 384) a következő szerkezetet tételezi fel anélkül, hogy magyarázná:

(116) N that [_S WH ...]

A módosított főnevet egy mondatbevezető, *hogy*-szerű elem (*that*) követi, amely bevezeti a tagmondatot, amely vonatkozó névmást tartalmaz. Kenesei (1984: 125, 11-es lábjegyzet) még azt állítja, hogy Downing szerkezeti általánosítása a magyarra nézve nem felel meg a valóságnak, és de Vries (2002: 379) is szokatlannak nevezi az ilyen konstrukció feltételezését. Kenesei (1992) viszont már a nyelvtörténeti adatok tükrében a magyar posztnominális vonatkozó tagmondat szerkezetét ugyanúgy ábrázolja, ahogy Downing (1978) tette. A magyarban ha meg is jelenik valamilyen mondatbevezető, az minden esetben megelőzi a vonatkozó névmást. Kenesei úgy ábrázolja a posztnominális vonatkozó tagmondat szerkezetét, hogy az IP csomópont rekurziójával a vonatkozó névmást a legfelső IP csomópontba emeli, és így a mondatbevezető IP testvéreként jelenik meg, míg [Spec, CP]-ben előrehelyezett, topikalizált elemek jelenhetnek meg. A főnévi lexikális fejes vonatkoztatások esetében C csomópont mindig üres marad a mai nyelvben, viszont a melléknévi és határozói vonatkoztatásoknál (hasonlító szerkezet), a mai magyarban is állhat a mondatbevezető helyén összetevő, például a *mint*, ezért a vonatkozó tagmondatok szerkezetét Kenesei az alábbiak szerint formalizálja. Példaként Kenesei adataiból egy középmagyar vonatkozó mellékmondatot választottunk, amely érzékletesen megvilágítja a C szükségességét, és Downing (1978: 384) felvetését, amely szerint az indonéz nyelvvel egy csoportba sorolva ilyen típusú szerkezetet javasolt a magyar vonatkozó tagmondatra. A jelöléseket természetesen egy kissé „modernizáltam”:

Kenesei (1992: 588)

(117) [...] *a farkassal*, [_C *hogy* [_{IP} *ki*_i [_{IP} *t*_i *igen fene vala*.]]]

⁹⁹ Kenesei (1984) névmásképző stratégiának nevezi.

¹⁰⁰ Kenesei (1984) névmástartó stratégia megjelölést alkalmazza rá.

A magyar posztnominális vonatkozó tagmondat szerkezete szemmel láthatóan élesen elkülönül a prenominálistól, amelyben mint fentebb láttuk, vonatkozó névmás sohasem fordulhat elő (Downing 1978, Kayne 1994, de Vries 2002, Wu 2011). A magyart e tekintetben aszimmetria jellemzi, hiszen a prenominális vonatkozó tagmondat, amely számos nyelvben posztnominálisan is megjelenhet, mint például a baszkban vagy a kínaiban, a magyar esetében sohasem fordulhat elő a módosított főnév mögötti pozícióban. A baszk még annyiban hasonlít a magyarra, hogy vonatkozó névmásos típust is ismeri, legalábbis a XIX. század végéig még jellemző volt a nyelvre (Hualde–Ortiz de Urbina 2003, Rebuschi 2004). Éppen ezért szükséges megvizsgálnunk, mi magyarázhatja ezt az aszimmetriát a magyarban, azaz a kétfajta szerkezet különbségét, holott látszólag csak a módosított főnévhez viszonyított pozícióban különböznek. Ezt a kérdést a későbbiekben még alaposabban körüljárjuk.

Keenan–Comrie (1977, 63–64) már korábban ismertetett definíciója a vonatkozó szerkezetekre így hangzik: tárgyak halmaza, melyhez hozzárendelhető egy nagyobb halmaz (antecedens), amelyet lekorlátozunk valamely részhalmazára, és ezt nevezzük korlátozó (restriktív) mondatnak, a valódi vonatkozó tagmondatnak. A vizsgált szerkezeteink megfelelnek ennek a meghatározásnak, ezt bizonyítják már az első nyelvtörténeti adatok az ómagyar korból, de a világhálón talált, kontextusba helyezett példák is erre utalnak. Az **EJ** esetében a Münchener kódex két példánya már határozatlan és határozott névelős alakban is előfordul: *es ot vala egy keze meg aszott ember*, valamint *és mondá a keze aszott embernek*. A teljes megoldást azonban a Jordánszky-kódex szolgáltatja, amely tartalmazza a fenti szerkezetek posztnominális vonatkozó szerkezeti fordítását (Jordánszky-kódex: 460, idézi Károly 1956: 138): *és vala ott egy ember, kinek ő keze meg aszott vala*, valamint *És mondá az embernek, kinek keze meg aszott vala*. Mindkét példa és a fordítása is azt mutatja, hogy bár nem egy ember van a kontextusban, de azt a beágyazott mondat lekorlátozza egyetlen emberre. Ugyanígy a mai magyarban a következő szöveg is alátámasztja a feltételezésünket:¹⁰¹ „Így kapja a fiatal, mesterkartográfussá éppen előlépett Archim Dekamp a feladatot, hogy **a** korábban eltűnt, felmérés közben **nyomukvesztett kollégákat**, de mindenképpen a térképeiket, ki kell hozni az alig ismert Hekyrából.” A fenti kontextusban természetesen több kolléga is szerepel, de a szerkezet lekorlátozza azokra, akiknek nyomuk veszett.

A **HJ** esetében a középmagyar korból Pázmány (1613) egy prenominális példáját és posztnominális megfelelőjét idézem: *Hogy a szentek az ő könyörgésekkel kívántunk jókat*

¹⁰¹ A szöveg forrása a Függelékben található.

nyerjenek minékünk. Posztnominálisan pedig így hangzik: „*Annak-okáért minden könyörgésünknek, mellyekkel a szentek segítségét kérjük, csak ilyen értelme vagyon, a mint a mi doctorink nyilván tanítták, hogy a szentek nem magok erejéből aggyák azt [a jókat minékünk],¹⁰² amit kívánunk, hanem könyörgések-által nyerjék meg az Istentől.*” (Pázmány 1635: Isten nagyobb dicsőségére). Pázmány ugyan főnévi fej nélküli vonatkoztatással adja vissza a prenominálist, de abból is jól látszik, és ezért bátorkodtam kiegészíteni a főnévi fejjel a posztnominálist, hogy a prenominális szerkezet itt is lekorlátozza a módosított főnév (*jók*) halmazát azokra az entitásokra, *amelyeket mi a szentek könyörgése által kívánunk.* A mai magyar példák közül pedig például *az Angela Merkel vezette kormány* úgy fordítható: *az a kormány, amelyet A. M. vezet.* Ennél a példánál az univerzumban található kormányokat lekorlátozza arra az egyre, *amelyet a német kancellárasszony vezet.* A korlátozó tagmondat mindkét csoportnál, az **EJ**-nél és a **HJ**-nél is fennáll, ezért szemantikai értelemben vonatkozó szerkezetnek tekinthetők. Hogy szintaktikai értelemben is vonatkozó szerkezetnek minősíthetők-e, azt a következőkben fogjuk részletesebben is megvizsgálni.

Hogy megvizsgáljuk, mennyiben tartható ez az álláspont, először is nézzük meg még egyszer, hogy a négy vizsgált finit prenominális vonatkozó tagmondatos nyelv esetében mik voltak a közös jellemzők:¹⁰³

1. mind a négy nyelv finit igét tartalmaz a vonatkozó tagmondatban
2. három nyelvben van mondatjellemző (kivétel a japán)
3. mind a négy nyelvben megjelenhet űr
4. három nyelvben van nyílt rezumptív névmás (baszk, japán, kínai)
5. két nyelvben egyeztetési jegyek vannak az igén (amhara, baszk) és birtokos vonatkoztatásnál az ige valamelyik argumentumán (amhara)
6. két nyelvben posztnominális vonatkozó tagmondat is van (baszk, kínai), egyben pedig circumnominális (belső fejes, japán)
7. mind a négy nyelvben van *pro*-ejtés
8. három nyelvben determináns is megjelenhet (kivétel a japán)
9. két nyelv esetében a helyben generálást (is) lehetséges műveletnek tartják a vonatkozó szerkezet kialakításában
10. a vonatkoztatási hierarchia öt szintjét (alanytól birtokosig) mind a négy nyelv

¹⁰² A beszúrás az értekezés szerzőjétől, N. P.

¹⁰³ A japánnal való párhuzamot legelőször Veress (1887) írta le, bár Simonyi (1907a) érthető módon vitába szállt vele. Nádasdi (2006) Veressétől függetlenül is a kérdéses magyar konstrukciónak a japán vonatkozó tagmondattal való szerkezeti hasonlóságát hangsúlyozta.

tudja vonatkoztatni, a kínai pedig mind a hatot

Greenberg (1963: 109) a magyart¹⁰⁴ a japánnal megegyező csoportba sorolja: III/Po/GN/AN, amely szerint a magyar alapszórendje SOV. Konzisztens nyelv, azaz fejevégű nyelv, a bővítmények megelőzik a fejet, ezért névutó van, a birtokos és a melléknév megelőzi a módosított főnevet. E besorolás szerint a magyarban nem meglepő a prenominális vonatkozó szerkezet megléte, mert az konzisztens az alapszórenddel, míg éppen a vonatkozó névmásos (névmásképző) stratégia lenne az inkonzisztens. Mallinson–Blake (1981: 279, 285) mindkét, az SOV és SVO szórendet is lehetségesnek tartja a magyar számára, ezért lehetséges a vonatkozó tagmondatoknál mind a prenominális, mind pedig a poszt nominális stratégia. De Vries (2002) viszont a magyar alapszórendjét SVO-nak tartja, és csak a poszt nominális (vonatkozó névmásos) stratégiát tartja lehetségesnek a vonatkozó tagmondatok kialakításában.

A fenti 10 jellemző, mely a négy vizsgált, finit prenominális vonatkozó stratégiával rendelkező nyelv: az amhara, a baszk, a japán és a kínai vonatkozó szerkezeteinek empirikus általánosításait tartalmazza, a magyar finit prenominális vonatkozó szerkezet tekintetében is használható és alkalmazható. A vizsgált magyar prenominális vonatkozó szerkezetet a fenti általánosítások közül az alábbiak jellemzik:

1. finit igét tartalmaz
2. a japánhoz hasonlóan nincs (nyílt) mondatjellemző
3. megjelenhet űr
4. az amharához hasonlóan nincs nyílt rezumptív névmás
5. az amharához és a baszkhoz hasonlóan egyeztetési jegyek vannak az ige, és az amharához hasonlóan a birtokos vonatkoztatásnál az alanyi argumentumon
6. a magyarban nincs a prenominálishoz hasonló felépítésű poszt nominális vonatkozó stratégia
7. van *pro*-ejtés
8. determináns is megjelenhet
9. a vonatkoztatási hierarchia két (esetleg három) szintjét (alany (csak a régiségben), tárgy, birtokos) tudja vonatkoztatni

¹⁰⁴ Greenberg konkrét nyelv említése nélkül általánosan csak finnugorról beszél, amelybe a finnségi nyelvek nem tartoznak bele.

A finit prenominálisokkal való párhuzamot azok a közös jellemzők mutatják, hogy a magyar is finit, egyeztetési jegyek segítségével megvalósuló (űr)stratégia jellemzi, ugyanakkor hiányzik a mondatjellemző. Az űr vagy rezumptív stratégia megvalósulhat mozgatás és/vagy helyben generálás műveletével is, ahogy ezt láthattuk korábban. McCloskey (2001, 2003, 2006), Aoun–Li (2003), Ning (2008) szerint az űrstratégia mozgatással, míg a rezumptív helyben generálással kapcsolódik össze. Míg Harada (2000), Murasugi (2000) és Miyamoto–Nakamura (2003) a japánra nézve a helyben generálást tartja elképzelhetőnek, Adger–Ramchand (2005) pedig a McCloskey (2001, 2003) űrstratégias és mozgatásos megoldását is helyben generálás műveletével elemzi, ahogy ezt már bemutattam. A vizsgált négy nyelv esetében a helyben generálást tartottam az elképzelhető lehetséges műveletnek McCloskey (2006) és Ning (2008) kritériumai alapján: a keresztezések hatálya alá nem esik (kínai), parazita űrök nincsenek (kínai), rekonstrukció lehetetlen (amhara, baszk, kínai), szigetjelenségek nincsenek (japán, kínai). A helyben generálás azt jelentette, hogy az űrt nem nyomként, hanem rejtett (*pro*) vagy nyílt (rezumptív, visszamaradó) névmásként kell interpretálnunk, amely lehetővé tette, hogy rájuk egységesen alkalmazzam Adger–Ramchand (2005) minimalista elméletét. Már csak a névmás fajtáját kellett megvizsgálnunk, és azt találtuk, hogy ϕ -jegyű pronominális elem tölti ki az űrt, ezért az a rezumptív némásos, McCloskey (2001, 2003) jelölésében *aN* mondatjellemzős ír vonatkozó szerkezetre hasonlít leginkább. A magyarban az űrstratégia egyeztetési jegyek révén valósul meg, de nyílt rezumptív névmás sohasem jelenhet meg, ebben az amharára hasonlít legjobban, hiszen a baszkban szintén vannak egyeztetési morféma, de a vonatkoztatási hierarchia alacsonyabb szintjein a rezumptív névmás nyíltan is megjelenhet. A magyar vonatkozó tagmondatnak az a tulajdonsága, hogy (nyílt) mondatjellemző nem található meg benne, a japánnal teszi egyenlővé, amelyben szintén sohasem lehet nyílt Comp. A kínaiban ugyan van mondatjellemző, de ennek használata opcionális, el is hagyható a tagmondatból. Amint láttuk, a kínaiban a mozgatás is lehetséges, az űrstratégia (Aoun–Li 2003 és Ning 2008) mozgatással valósul meg, így azt mindenképpen alaposan körül kell járnunk, hogy a magyarban melyik művelet által jön létre a prenominális vonatkozó szerkezet. Ezt a következő fejezetben fogjuk elvégezni.

Mielőtt elvégezzük a szerkezetek, a **HJ** és az **EJ** szintaktikai vizsgálatát, arra is magyarázatot kell adnunk, hogy a posztnominális (vonatkozó névmásos) vonatkoztatással ellentétben miért jellemző a prenominálisra nagyon sok megszorítás, miért csak tárgy (DO) és birtokos (GEN) vonatkoztatására képes, és miért maradhat el az egyeztetés a többes szám 3.

személyű igealakon. A megszorítottság oka éppen az lehet, hogy a szórendi változással, az SOV-ból SVO-ba való átmenet során ártértékelődött a helyzetük és a szerepük. A prenominális vonatkozó stratégia nyújtja a legtöbb lehetőséget az ún. becsali mondatok (*garden path*) lehetőségére, mikor a hallgató a beágyazott mondatot először még mátrix mondatként értelmezi addig a pontig, míg el nem éri a valódi mátrix mondat legelső összetevőjét. Abe–Hatasa–Cowan (1988) éppen azt hangsúlyozza, és vizsgálatai is azt erősítik meg, hogy az SOV nyelveknél a komplexitás forrása a *garden path*-ban és a felhalmozott összetevőkben keresendő. Előbb hangzik el a vonatkozó tagmondat igéje, mint a mátrix mondaté, ellentétben az igekezdetű nyelvekkel, ahol a főmondat általában megelőzi a mellékmondatot. A kutatásaik szerint, amik megerősítik a fent mondottakat, az anyanyelvi beszélők tehát mindaddig azt feltételezik, hogy egy egyszerű kijelentő mondatot dolgoznak fel mindenféle beágyazás nélkül, amíg el nem érik a főmondat tárgyát. Hawkins (1988) azt hangsúlyozza, hogy a legideálisabb, ha a vonatkozó tagmondat a mondat végén áll, amikor már a főmondat argumentum–predikátum viszonya kiépült. A prenominális vonatkoztatásnak azonban elég korlátozott kapacitása van a feldolgozási buktatók elkerülésére a posztnominálissal szemben, különösen ha már nem olyan szigorú elvek szerint rendeződik a szórend, mint a japánban, ahol következetesen érvényesül a fejező elv. A magyarban ezek a megértési és feldolgozási buktatók, valamint az SVO szórendből adódó posztnominális vonatkozó stratégia kiépülése, és a prenominális korlátozott kifejezési lehetőségei hozzájárulhattak e szerkezet produktivitásának a lecsökkenéséhez, ellentétben a japánnal, ahol szigorú SOV szórendi elvek szerint rendeződik a mondat szerkezet.

Arra a kérdésre, hogy a magyar prenominális stratégia miért korlátozódik csak a tárgy és a birtokos vonatkoztatására, az amharával és a baszkkkal való párhuzamot hozhatjuk fel. Azért fontos probléma ez, mert ahogy erre már fentebb is utaltam, Keenan–Comrie (1977) egyik vonatkoztatási megszorítása (elsődleges vonatkoztatási megszorítás) azt mondja ki, hogy ha a vonatkoztatási hierarchia valamelyik alacsonyabb pozíciójában lehetséges a vonatkoztatás, akkor a nála magasabb pozícióban is tudnia kell vonatkoztatni. Ez a mi esetünkben azt jelenti, hogyha a birtokost tudja ez a vonatkozó stratégia produkálni, akkor tudnia kell a nála magasabbakat is, tehát a függő eseteket, a részeshatározót, tárgyat és alanyt. Ezzel szemben csak a tárgyat tudja előállítani a felsoroltak közül. Mi lehet ennek az oka? Lehmann (1986) szerint vannak olyan nyelvek, és erre ő a baszkot hozza fel példának, de az amhara is ilyen, amelyek a vonatkoztatási hierarchiának csak azon pozícióit tudják vonatkoztatni, amelyik összetevőn (ige, főnév, adpozíció: előljáró/névutó) egyeztetési jegyeket képesek produkálni. A baszk, ahogy fentebb is láttuk, az abszolútívusz, ergatívusz és

részeshatározó esetében tükrözteti az ige egyeztetési jegyek révén a releváns szintaktikai viszonyt. Az amhara pedig még a függő eseteket is meg tudja jeleníteni az ige. Lehmann magyarázata valóban igaz, de az általunk vizsgált nyelvek közül csak az amharára jellemző ez: alanytól a függő esetekig az ige, míg a birtokosnál a főnéven vannak az egyeztetési jegyek. A baszk viszont nemcsak az egyeztetési jegyek révén képes megjeleníteni a vonatkoztatási hierarchia egy-egy szintjét, egy-egy szintaktikai pozícióját, hanem jelöletlen formával is (OBL, GEN) vagy rezumptív névmással (OBL), amelyre már nem terjed ki Lehmann (1986) figyelme. A magyarban az a két lehetőség, ahol egyeztetési jegyek jelennek meg, a tárgyi (*a V.I. vezette vetélkedő*) az ige és a birtokos (*a vére hullott Vászka*) a nominális elemen. Ahogy már az adatoknál az **EJ** esetében utaltam arra a formára, amelyik ugyan nem tárgya a dolgozatnak, de korábbi nyelvállapotban biztosan létezett: *Jót-únta emberek, a másét elverte gúnár*, ahol egy accusativus ragot viselő tárgy és egy személyjelölt verbális elem található, amely önkéntelenül arra enged következtetni, hogy a (feltételezhetően határozott) tárgy egyezik az igével, ahogy az szokásos az ige és a (határozott) tárgy között. Ugyanis ennél a szerkezetnél nem találunk semmilyen alanyi nominális elemet, amely kiválthatná az (igenévi) egyeztetést. Ebben az esetben egy rejtett alanyi argumentumot feltételezhetünk, amely az antecedensre referál. Ha elemzésünk valóban megfelelő, akkor létezhetett korábban alanyi vonatkoztatás is a kérdéses szerkezetnél, amely ma már nem élő forma, bár Keszler (2000) a források megnevezése nélkül idéz példákat, mintha még élő konstrukció lenne. „Még ennél is ritkább az az eset, melyben az igenév mellett nem az alany jelenik meg bővítményként, hanem a tárgy. Pl. *virágját bontotta fa, termését érlelte olajág.*” Keszler (2000: 236). Ha tehát feltételezésünk helytálló, akkor az alanyi vonatkoztatás sem hiányzik, csak éppen már nem produktív. Az alanyi vonatkoztatás azonban nem jelent még önmagában gondot, hiszen nem szükséges a legmagasabb pozícióra is kiterjednie a vonatkoztatási megszorításnak, csak egy megszakítatlan egységre, amely a tárgy és birtokos közötti terület is lehet. Ha viszont a magyarban ez a személyjelölt prenominalis vonatkoztatás lenne az elsődleges stratégia és a non-finit, nem személyjelölt prenominalis változat csak másodlagos, akkor az alanyi vonatkoztatást ennél a stratégiánál kötelezően produkálnia kellene. Ezek után már csak a részeshatározó és a függő esetek hiányát kell megmagyarázni. A függő eseteknél érdekes tendencia figyelhető meg, hiszen egyes helyviszonyt kifejező bővítményt kívánó igeik, mint például *jár, lakik, ül*, opcionálisan tárgyragot is engedélyezhetnek locativusi argumentumaiknak. *az erdőben jár/az erdőt járja, a nagyszobában lakik/a nagyszobát lakja, a lovon ül/megüli a lovat*. Ilyen esetekben a tárgyi vonatkoztatással megoldható, kiküszöbölhető a függő vonatkoztatás: *az ember nem járta/nem*

A többes szám 3. személyben és a *maga* névmással előforduló egyeztetés hiánya vagy az ellenegyeztetés megnyilvánulása az amharával való párhuzamot hívja elő ismét, bár természetesen az amhara nyelv csak független bizonyítékul szolgálhat arra, hogy miért nem vagy csak részben működik az egyeztetés ezeknél példáknál a magyarban. Az amharában, ahogy láthattuk, a segédige sokszor eltérő egyeztetéseket mutat a főmondatban és a vonatkozó mellékmondatban, pontosítva: míg főmondat esetében egyáltalán nem egyezik a segédige az alanyával, alanyi vonatkoztatás esetén a vonatkozó szerkezetben egyezik számban, személyben és nemben is az ürrel és az antecedensével, illetve a vonatkozó tagmondat testes alanya nemben nem egyezik a segédigével. Véleményünk szerint a magyarban is hasonló jelenségről lehet szó, nevezetesen a számbeli egyeztetés hiányáról mind az **EJ**-nél, mind pedig a **HJ**-nél a többes szám 3. személyben, valamint a *maga* névmással a **HJ** esetében, amely különös sajátága ennek a szerkezetnek. Hasonlítsuk össze az amhara és a magyar releváns szerkezeteket. Nem alanyi vonatkoztatás esetén nem egyezik nemben a segédige a vonatkozó tagmondat alanyával az amharában.

(118) *[Almaz_j -i säd_{ba_j}-w_i*
 A. Úr sért-SuSg3F-ObSg3M
yä-näbbär-ä_(j)-w_i] *lə_j* *hedä*
 CompPerf-AuxMúlt-SuSg3M-ObSg3M *gyermek megy(Perf)-SuSg3M*
 'A(z a) gyermek, akit Almaz megsértett, elment.'

(119) **[Almaz_i –_i sädba_j –_w_i*

yä-näbbär-äčč_j-əw_i] *ləj_i hedä*
 CompPerf-AuxMúlt-SuSg3F-ObSg3M *gyermek megy(Perf)-SuSg3M*
 'Szándékolt jelentés: 'A(z a) gyermek, akit Almaz megsértett, elment.'

(120) *a gyerekek_i rajzolta_(i)/?*rajzolták_i kör*
 (121) *a magam_i rajzolta_(i)/?*rajzoltam_i kör*

(122) [_i *mist_j-u_i* *heda_j* *yä-näbbär-ä_(j)-w*]
 Űr feleség-PssSg3M. megy-SuSg3F CompPerf-AuxMúlt-SuSg3M-ArtDefM
säwäyye_i
 férfi
 '(az) a férfi, akinek a felesége elment'

(123) *[__i *mist*_j-*u*_i *heda*_j *yä-näbbär-äčč_j-əw*]
 Űr feleség-PssSg3M. megy-SuSg3F CompPerf-AuxMúlt-SuSg3F-ArtDefM
 *säwäyye*_i
 férfi
 Szándékolt jelentés: '(az) a férfi, akinek a felesége elment'

(124) *a fogai_i hullott-Ø_(i) jószág (50%)/?a fogai_i hulltak_k/hullottak_k jószág (17%)*

164

egyeztetés bizonyos esetekben, nemben vagy számban nem működik. Ugyan den Dikken (2007) és Workneh (2011) a szerkezet szempontjából csak a determináns (határozottságjelölő) egyeztetési tulajdonságaival foglalkozik, viszont mivel hasonló jelenségről lehet szó, így jellemezheti a mi problémánkat is. Den Dikken szerint a nembeli egyeztetés hiánya esetében a hímnem valójában a default („jobb híján”) egyeztetés, míg Workneh (2011) szerint ellenegyeztetésről van szó.

Miután az eddig felmerülő megválaszolatlan kérdéseket is sikerült érintenünk, és többé-kevésbé magyarázatot adnunk, független bizonyítékkal szolgálunk a vizsgálatunk tárgyát képező szerkezet egyedi sajátosságaira, már csak a szintaktikai vizsgálata maradt hátra, amelyet a következőkben végzünk el.

5.2. BIRTOKOS VAGY ALANY A JELÖLETLEN NOMINÁLIS ELEM?

Mielőtt elvégezhetnénk a két szerkezet együttes szintaktikai elemzését, fontos tisztáznunk azt a problémát, hogy a szerkezetek jelöletlen nominális eleme birtokos vagy alany. Arra már utaltam, hogy a legnagyobb hatást és lökést a német sinológus, Carl Arendt két tanulmánya gyakorolta a vizsgált szerkezeteink, a **HJ** (Arendt 1865) és az **EJ** (Arendt 1866) kutatására. Ugyanis a Szenczi Molnár (1610) által elkezdett és Révai (1805) fellépéséig már hagyománnyá vált ígés szemléletet ugyan megtörte egy-egy munka, mint Gondol (1845) és Szvorényi (1861) igeneves elképzelése, viszont akkora visszhangot, mint Arendt munkája, egy szerzőé sem keltett, pedig Gondol (1845) és Szvorényi (1861) nyelvtana szakított a múlttal, Arendt csak visszanyúlt a gyökerekhez. Simonyi (1875) viszont éppen Arendt (1865, 1866) cikkei hatására kezdi el alaposabban vizsgálni ezeket a szerkezeteket, de mintha nem tudna vagy nem venne tudomást a már hosszú múltra visszatekintő ígés elképzelésről, hiszen a kezdetektől az addig megjelent elképzelésekig terjedő, áttekintő munkája csak 1907-ben jelent meg (Simonyi 1907a). Simonyi a kezdetektől fogva úgy bírálja, mintha éppen Arendt ment volna szembe az addigi főárammal. Simonyi (1875) azonban nemcsak az addigi ígés hagyománnyal szakít, hanem az újabb, igeneves elképzelést sem teszi magáévá, hanem egy teljesen új elképzeléssel áll elő: a *-t*, *-tt* toldalékos elem egy birtokos személyragos főnév, amelynek se előzménye nem volt, de nem is lett követője, annyira, hogy később még Simonyi is elvetette, de legalábbis alaposan felülvizsgálta azt.

Simonyi (1875) a szerkezetet tehát birtokos szerkezetnek tartja, ahol az *-at/-et* főnévképző birtokos személyragos alakjai szerepelnek a szerkezetben, és azt állítja, hogy valójában birtokviszony van az *isten* és az *adta* között. Az *isten-adta* egy *isten-adata*

előzményre vezethető vissza, mely az *adat* (*adás*) főnév személyragozott alakja. Simonyi (1907a) már módosít ezen az elképzelésen, hiszen elismeri, hogy az *-at/-et* főnévképző a *-t/-tt* melléknévi igenév toldalékával azonos nyelvtörténetileg, és ma már igenévnek kell tekintenünk a kérdéses verbális elemet. Az igést azzal cáfolja, hogy egyrészt a *maga* névmással csak 3. személyű alak fordulhat elő: *a magam készítette(-*m)* ajándék, szemben a mátrix igével: *magam készítette*(-m)* az ajándékot, másrészt többes számban sincs egyeztetés: *méhek csinálta/*?csinálták méz*.

Nyelvtörténeti adatokkal szembesítve a birtokos elképzelést, látható, hogy mind a *-ja/-je* birtokos személyrag, mind pedig a *-nak/-nek* esetrag előfordulhatott a birtokos szerkezetben az ómagyar korban, lásd Ómagyar Mária-siralom és a Gyulafehérvári Sorok, viszont a kérdéses szerkezetben sohasem találunk *-ja/-je* toldalékos alakokat, sem dativust (kiemelések az értekezés szerzőjétől, N. P.):

(125) *te vérüd hullottya* (Ómagyar Mária-siralom)

(126) *Ünün tonohtványánac árulattya* (Gyulafehérvári Sorok)

Simonyi (1907a) is a *-nak/-nek* ragos próbával igyekszik érvelni. Elkerüli azonban a figyelmét, hogy a befejezett melléknévi igenév főnévi szerepben is előfordulhat. És már a Halotti beszéd és könyörgésben is megjelenik a *hadlaua choltat* szerkezetben, melyet viszont Simonyi (1907b) *t*-képzős főnévi igenévnek tart, így Simonyi alábbi példája egy szokványos birtokos szerkezetre példa. Vizsgált szerkezetünk viszont ettől változatlanul eltérően viselkedik:

(127) *én atyámnak átkoztai* (Érdy-kódex 6b)

Továbbá a *-ja/-je* birtokos személyraggal való előfordulhatóságával próbálja alátámasztani az igazát, de a lenti példák, melyek közül az első Simonyi (1907a: 199) adatbázisából való, jól mutatják, hogy két különböző szerkezetről van szó:

(128) *a szépasszony főztje*

(129) *a szépasszony főzt(*j)e húsleves*

Az elsőben egyértelműen birtokos szerkezetről beszélhetünk, hiszen lehetséges változat *a szépasszonynak a főztje*/**?főzte*, és csak a *-ja/-je* toldalék teszi jólformálttá a szerkezetet, míg a másodikban éppen a *-ja/-je* okozná a szerkezet rosszformáltságát.

Arra a nyelvelmékekben is találhatunk példákat, hogy az általam vizsgált szerkezet és a befejezett melléknévi igenév személyjelezése morfofonológiailag különbözik. Ez alól a nem egyeztető alakok sem kivételek, tehát rájuk is alkalmazhatónak tartjuk az elemzésünket. Azt már fentebb is bemutattam, hogy az ómagyar korban is előfordult a *-ja/-je* birtokos személyjel a birtokos szerkezetben: *te verüd hullottya* és *ünün tonohtványának árulattya* példákban. Ugyanakkor az is empirikus tény, hogy a vizsgált szerkezetünkben a *-ja/-je* sohasem fordulhatott elő. Míg a birtokos szerkezetben mind a *-j-s*, mind pedig a *-j-* nélküli személyjel megjelenhet, lásd *én atyámnak átkoztai* és *a szépasszony főztje*, ezzel szemben a vizsgált szerkezetben nem lehet *-j-s* változat, lásd *ravasz átkozta szél* és *a szépasszony főzte húsleves*. A mi szerkezetünkhöz hasonlóan viselkednek a múlt idejű tárgyas személyragos alakok, amelyeknél szintén sohasem jelenhet meg a *-j-*.

Károly (1957) érve sem áll, hogy az igenévi alak élesen elkülönült még a valódi állítmányi verbum finitumtól. A szerkezetünk verbális eleme egy *-t-s* és két *-tt-s* változatban is előfordulhat, és különbözhet is a főmondatban szereplő alakváltozattól, ahogy ez a Bagonyai ráolvasásokban (1488) is olvasható: *ez fekél var fogotta veres pej ló* szemben *ő husát fekél var fogta* példával. Ez az elkülönülés azonban még nem igazolja a véges ige és igenév közötti különbséget, hiszen A. Jászó (1991b) elismeri, hogy a *mondotta/mondta* alakváltozatok szintén megvannak az igeragozásban, és nem a geminált alak állandósult a vizsgált szerkezetben, így a *fogotta/fogta* alakváltozatok léte, ráadásul a *-tt-s* alak előfordulása jelzői használatban nem bizonyítja, hogy igeként nem tekinthetünk rá. Ugyanakkor a hivatkozott ómagyar példányok (*fogotta/fogta*) is jól mutatják, hogy a *-j-s* variáns sem az állítmányi használatú egy *-t-s*, sem a jelzői szerepű két *-tt-s* alaknál nem jelenhet meg. Ez azt jelenti, hogy morfofonológiailag a mi jelzői használatú szerkezetünk sokkal inkább a tárgyas igealakokra, mint a birtokos személyjelezésre hasonlít annak ellenére is, hogy többes szám 3. személyben a nem egyeztetett alakok vannak túlsúlyban. Továbbá, ha a birtokos személyjeles alakokban lehet *-j-s* variáns is a *-j-* nélküli mellett, nem tudnánk megmagyarázni, miért nem lehet sohasem az általunk vizsgált szerkezetben.

A személyjelölő az igenevek közül ma már csak a főnévi igenéven jelenhet meg, de a múltban a határozói igeneves *-va,-ve* és *-atta,-ette*¹⁰⁵ esetében is volt személyragozás. A Bécsi és a Müncheni kódexben még gyakoriak voltak az ilyen alakok, ahogy Károly (1956) is utalt rájuk: *akarvájok* (Bécsi kódex: 61), *bemenettetek* (Müncheni kódex: 181). Az *-atta,-ette* forma alakilag ugyan sok hasonlóságot mutat a befejezett melléknévi igenévvél és a mi szerkezetünk verbális elemével is, de a különbségek is számottevőek. Az *-atta,-ette* a mi szerkezetünk verbális eleméhez hasonlóan sohasem fordulhat elő *-j-s* változatban, és A. Jászó (1992: 452) hangsúlyozza, hogy egy *-t-s* variánst is ismer: *Uram Jézus Krisztus imádlak tégedet az keresztfán függötted és tövis koronát fejedben viselted* (1526, Peer-kódex: 176, a kiemelés a szerzőtől, N. P.). A többes szám 3. személyben viszont az *-atta,-ette* esetében mindig egyeztetett alakokat találunk: *ők a hegyről leszállattok eleikbe kele ő nekik sok gyülekezet* (Müncheni kódex: 149, a kiemelés az értekezés szerzőjétől, N.P.). A fenti példák is azt mutatják, hogy az igenévi személyragozás (*akarvájok, leszállattok*) alapvetően különbözik mind az igei személyragozástól, mind pedig a birtokos személyjelezéstől (*ő*(k) leszállattok*).

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a nyelvtörténeti adatokban csak esetjelölés nélküli alakok jelenhettek meg. A *-nak,-nek* sohasem fordult elő, és a *-ja,-je* a vizsgált szerkezetben szintén soha nem lehetett jelen, pedig mind a *-nak,-nek*, mind pedig a *-ja,-je* szokványos része volt az ómagyar kornak.

Laczkó (2001) szerint a **HJ** nem lehet birtokos szerkezet, ugyanis az igei és igenévi predikátumok jellegzetesen nem osztják ki ezt a funkciót, és ha birtokosnak tekintenénk az első tagot, nem tudnánk megmagyarázni, miért nem kaphatja meg a részes eset ragját. Laczkó (2001) Szepeszy (1939) véleményét idézi, aki Simonyi (1875) érveit veszi át, amit fentebb is láthattunk. Laczkó is egyetért, hogy a *maga* névmással és a többes szám 3. személlyel való egyeztetés hiánya tekinthető meghatározónak, hogy igenévi és nem igei formáról beszélhetünk: *a magam készítette*(-m)* ajándék, szemben a mátrix igével: *magam készítette*(-m) az ajándékot*, másrészt *a méhek csinálta/*?csinálták méz*.

Ha elvégezzük a nominalizációs tesztet, az segíthet meggyőzően bizonyítani, hogy a birtokos szerepről itt nem lehet szó, ahogy Laczkó (2001) is kizárta, hiszen a főnévi névmások közül a mutató, kérdő és vonatkozó csak és kizárólag alanyi szerepben állhatnak alanyesetben. Miután a kérdő és

¹⁰⁵ Erdélyben még Székelyföldön előfordulhatnak még ilyen alakok, lásd Klemm (1942: 391): *émette 'ébrenlétében, ébren, virrasztva'*.

vonatkozó névmások nem fordulhatnak elő a prenominális vonatkozó mellékmondatban (Kayne 1994), így csak a mutató és a személyes névmást tesztelhetjük.¹⁰⁶

A mutató névmás egyes számú teljes alakja (*ez*, *az*) a birtokos szerkezetben mindig csak részes esetet kaphat, és ilyenkor a rövid alakjával is jólformált lesz a szerkezet:

(130) *ennek a fiúnak a kalapja* (Szabolcsi–Laczkó 1992)

(131) **ez a fiú kalapja* (Szabolcsi–Laczkó 1992)

(132) *ennek (a) kalapja*

(133) **az/Ø e(z) kalapja*

(134) *e fiú kalapja/e fiúnak a kalapja*

A mutató névmás a kérdéses szerkezetben csak és kizárólag alanyként szerepelhet. Ha nem így lenne, akkor az *ez*-nek részes esetet kellene viselnie, valamint a rövid alakjával (*e*) is jólformált szerkezetet kellene kapnunk. Miután a mai nyelvben egyes számú alakot nem találtunk, így független bizonyítékként egy középmagyar kori példán mutatjuk be, hogy a dativus a múltban sem volt grammatikus az ilyen szerkezetekben.

(135) *ez s amaz adta* fajt (1700, Gyöngyösi: 220)

(136) **ennek (az embernek) a vezette vetélkedő*

A személyes névmás 3. személyű alakja a többes szám kifejezésekor a vizsgálatunk tárgyát képező szerkezetben (alanyként) csak a jelölt többes számú alakjában jelenhet meg mindig, lásd a szerkezet verbális elemének paradigmáját a mai magyar adatoknál, viszont birtokos szerkezetben (birtokosként) nem szerepelhet a jelölt alak:

(137) *az ōk (?)vezette vetélkedő* (Laczkó 2001: 751¹⁰⁷)

(138) **az ő vezettük vetélkedő*

(139) *az ő kertjük*

¹⁰⁶ Kérdőfrázis azonban szerepelhet ilyen konstrukcióban:

(1) **A ki vezette vetélkedőt szüntették meg?*

(2) *A melyik műsorvezető vezette vetélkedőt szüntették meg?*

¹⁰⁷ Laczkó mind a jelöletlen *ők* vezette, mind pedig a jelölt *ők vezették* változatot feltünteti a paradigmájában, viszont az elfogadhatóságuk szerint bizonytalan.

(140) **az ők kertje*

Szőke (2011) pedig az általános (kvantor) és a tagadó névmást hozza fel példának a birtokos és a kérdéses szerkezet elkülönítésében, ahol a vizsgált szerkezetünk mindig csak jelöletlen alakban fordulhat elő, sohasem részes esetben: Szőke (2011: 219, 9-es lábjegyzet)

(141) ?? *bárki / mindenki könyve*

(142) *Senkinek (*sem) az autóját nem láttam.*

(143) *bárkinek / mindenkinek a könyve*

(144) *A senki *(sem) vezette autó itt áll a ház előtt.*

(145) *a bárki / mindenki vezette autó*

A névmásítási teszt azt a feltételezésünket erősítette meg, hogy a kérdéses szerkezetek NP-je csak és kizárólag alanyként, alanyi szerepben állhat. Ha nem így lenne, akkor a jelölt többes számú *ők* tenné rosszul formálttá a szerkezetet birtokviszony esetén. Laczkó (2001) még hozzáteszi, hogy birtokosnak feltételezve a nominális elemet, nem tudjuk megmagyarázni, miért nem kaphat soha részesesetet, mint pl. *(a) János (nak a) terve*, de *a János(*nak a) tervezte épület*. Ellenkező esetben például a *Vágó István vezette* szerkezetben a mutató névmás részesesetű alakjával is jólformált szerkezeteket kellene kapnunk: **ennek a szülte az ennek a kalapja* analógiájára, és *az ő kertjük-höz* hasonlóan **az ő keltettük-nek* is jónak kellene lennie. E szerkezetben csak az alanyeset van engedélyezve, a részeseset soha, ami kizárja azt a lehetőséget, hogy birtokviszony van a kérdéses szerkezet nominális és verbális tagja között. Független érvként szolgált, hogy már a középmagyar (1700) korban is csak a mutató névmás jelöletlen alakja jelenhetett meg: *ez s amaz adta fajt*, ahogy már fentebb is láthattuk.

Ha az **EJ** esetében birtokviszony lenne a szerkezet két tagja között, akkor azt jelölni kellene egy másik elemen, ahogy a szokásos birtokos szerkezetnél ez így van, márpedig a szerkezet verbális tagján semmilyen személyjelölés sem található, és a személyjelölő a verbálison agrammatikus szerkezetet hoz létre: *a vére hullott(*-a) Vászka*. Továbbá ha birtokosi szerepű lenne, nehezen tudnánk megmagyarázni, hogy a **HJ**-hez hasonlóan miért nem vehet fel dativusi ragot: **a vérének hullotta Vászka*, így tehát a birtokos funkciót kizárhatjuk. Ebből viszont az következik, hogy az esetjelöletlen alak csak az alanyi argumentuma lehet a verbális elemnek az **EJ** esetében is. Alanyi funkciót viszont igenév is kioszthat az argumentumának, amint például a -

ván, *-vén* esete mutatja, ezért meg kell vizsgálnunk, hogy ez a verbális elem véges vagy nem véges igeinek tekinthető-e.

5.3. EGY NEM VÉGES IGE ADHAT-E ALANYESETET AZ ARGUMENTUMÁNAK A MAGYARBAN?

Univerzálisan csak a véges igeek oszthatják ki az alanyesetet argumentumaiknak (Chomsky 1981, 1999, 2000), bár Schütze (1993), Szabolcsi (2009) és McFadden–Sundaresan (2012) vitatja, hogy ez általános és kötelező érvényű lenne. Ezen elv egyetemességének mondana ellent az önálló alanyú *-ván*, *-vén*, ha elemzésünk helyes, viszont most már egyedülként a magyarban. Ahhoz, hogy beláthassuk, a személyjelölt *-t/-tt* toldalékos prenominalis szerkezetek (*a V. I. vezette vetélkedő* és *a vére hullott Vászka*) véges igt tartalmaznak, szükséges kitérnem a disszertációban arra a kérdésre is, hogy mit jelent az a magyar grammatika szemontjából, ha csak a *-ván*, *-vén* maradna az egyetlen nem véges ige, amely nominativust ad. E fejezet alapjául Nádasdi (megjelenés alatt) cikke szolgált.

5.3.1. A -VA, -VE, -VÁN, -VÉN PARADIGMÁJA AZ ÓMAGYAR KORBAN

Károly (1956: 208–213) megállapítja, hogy a személyragos határozói igenév zömmel a Müncheneri (35 személyragos alak) és Bécsi (31 személyragos forma) kódexekben van jelen, a többi kódexben néhány szórványos alak található, a Jókai-kódexben azonban nem fordul elő, és mai nyelvjárásokban sincs nyoma. A nyelvelmélekekből vett adatok alapján felállítható egy paradigma, amely Károly (1956: 210) alapján így néz ki:

(146)

<i>(én) meghalvám</i>	<i>(én) kérvém</i>
<i>(te) meghalvád</i>	<i>(te) kérvéd</i>
?? ¹⁰⁸ <i>(ő) meghalva, meghalvája, meghalván</i>	?? <i>(ő) kérve, *kérvéje, kérvén</i>

¹⁰⁸ A kérdőjel csak azt jelenti, hogy mivel egyetlen példa akad a nyelvelmélekek között E/3.-ben a *-vája*, **-véje* toldalékpárral, így kérdéses, hogy valóban ez tekinthető-e a paradigma toldalékának, ezért szerepel a **kérvéje* megcsillagozva, mert bár előfordulhatna, még nem találtak palatális magánhangzójú példányt a nyelvelmélekekben. Lehetséges változat még a *-ván*, *-vén* vagy pedig a *-va*, *-ve* önmagában. Ez utóbbi esetben nincs testes toldaléka az E/3. személynek. A három lehetséges változat Károly (1956: 210–212) elképzelésén alapszik.

<i>(mi) meghalvánk</i>	<i>(mi) kérvénk</i>
<i>(ti) meghalvátok</i>	<i>(ti) kérvétek</i>
<i>(ők) meghalvájok</i>	<i>(ők) kérvéjök</i>

Károly (1956: 210–212) felteszi a kérdést „1. Miért hiányzanak a *látvája*-féle igenévalakok? 2. Miért csak a személyragok előtt található meg a *-va*, *-ve* igenévképző, a személyragtalan igenév miért mindig *-ván*, *-vén* képzős?” Károly két egyenrangú magyarázatot is elképzelhetőnek tart. Az egyik szerint a *látvája* éppen azért hiányzik, mert a 3. személy a ragtalan *látva* volt. Az egyetlen példa a *meghalvája* ugyanis a feltételes módú *látnája* analógiájára keletkezhetett. A másik nézet szerint a *-ván*, *-vén* esetében, mivel leggyakrabban E/3. személyű használatban szerepel, a todalék *-n*-jét a 3. személy jelölőjének tekintették, hiszen más személyekkel kiegészítő eloszlásban van: *járvá-m*, *járvá-d*, *járvá-n*, *járvá-nk*, *járvá-tok*, *járvá-jok*. Az *-n* analógiás kapcsolatban van az *-n* igei személyraggal: *mondj-on*, *visz-en*, *lő-n*, amely elősegíthette az igenévi személyraggá válását.

5.3.2. A -VA, -VE, -VÁN, -VÉN A MAI NYELVBEN

Azt bátran kijelenthetjük, hogy diakrón szempontból kétségtelen a *-va*, *-ve* todalékjainak személyrag státusa, hiszen egyeztető morféma-knak tekinthetők, amelyek minden számban és személyben egyeznek az alanyukkal. Ha pedig diakrón szempontból elfogadható a *-ván*, *-vén* *-n* elemének az önálló létezése Károly (1956) nézete szerint, és a paradigma részévé válása E/3. személyben, nincs okunk ezt kétségbe vonni szinkrón szempontból sem. Ezt támogatja É. Kiss (2002), Kenesei (2005) és Nádasdi (2006, 2011b, 2011c, 2012) is. É. Kiss szerint azonban szinkrón szempontból az *-n* időjel, mivel személy és szám szerint nem változik (44). Ugyanakkor alanyeset létrehozására képes, és miután Chomsky (1981) óta az alanyeset kiosztását a T jegyhez kötjük, ezért T jegyet rendel hozzá. Kenesei (2005) személyragnak tekinti, hiszen diakrón szempontból mindenképp személyrag, így ő Agr jegyet párosít hozzá. Nádasdi (2006, 2011a, 2011b, 2012) É. Kiss-sel ért egyet, és időjelnek tekinti a fent kifejtett érvek alapján. A mai magyarból vett, újonnan előkerült példányok azonban más megvilágításba helyezték e tárgykört számomra, és összevetve a nyelvmélekekből nyert adatokkal, felmerül a kérdés: tartható-e az időjeles álláspont, és továbbmenve: ha diakrón szempontból határozottan személyragnak tekinthetők a határozói igenév személyjelölői, akkor nem kellene-e szinkrón alapon is ugyanezt feltételeznünk?

A mai magyarban a határozói igenév esetében már csak az E/3. személynek van egyeztető morféma. A magyar igenevek személyragozásának opcionálitása, lásd a mai magyarban a főnévi igenevet, lehetővé tette, hogy a határozói igenév személyragjai mára teljesen lekopjanak, hiszen a főnévi igenév személyragozása is visszaszorult az ómagyaréhoz képest:¹⁰⁹

(147) *A vihar*_q*nak nem sikerült (a) házakat lerombolni(-a*_q*)*

(148) *Ha azért* **tü**_n *gonoszok val***vátok**_n *tud***tok**_n *jó adományokat ad***notok**_n *tü fiaitoknak*
(Müncheni kódex: 28)

(149) *Ha azért* **ti**_p *gonoszok is vagytok*_p*, tud***tok**_p *jó adományokat ad***ni**_p */*ad***notok**_p *a fiaitoknak*

A határozói igenév így az E/3. személyen kívül más személyekkel már nem is tudna egyezni a mai magyarban. Ez az oka, hogy jelöletlen, ha más személyű és számú antecedensre vonatkoztatható a határozói igenév alanya (Komlósy 1992: 466):

(150) *%Tegnap kirándulni indultunk*_i*, de az állomásra érve*_i *(*érvén*_i*) eleredt az eső.*

(151) *?? Jánosék*_j *kirándulni indultak*_j*, de az állomásra érve*_j *(*érvén*_j*) eleredt az eső.*

Abban az esetben ugyanis, ha időjel lenne és nem személyrag, minden számmal és személlyel összeegyeztethetőnek kellene lennie a *-ván*, *-vén* *-n* elemének, lásd É. Kiss (2002: 222):

(152) **Én nem lévén otthon/*ti nem lévén otthon, a postás nem tudott bejutni.*

Továbbá az E/3. személyű egyeztető toldalék is bizonyos esetekben lemaradhat, lásd (Komlósy 1992: 466) és É. Kiss (2002: 222):

(153) *??Beesteledve betértünk egy fogadóba.*

(154) *?? pro_i Rálépve/vén a sínekre, Jánost_i elütötte a vonat.*

A fenti fejtegetésekből két fontos következmény származik a *-ván*, *-vén* *-n* elemére nézve:

¹⁰⁹ A személyragok eltűnése az igenévi alakokról még magyarázatra szoruló kérdés a nyelvészeti szakirodalomban, azonban ez a probléma nem tartozik szorosan a témánkhoz.

1. a *-ván, -vén -n* eleme személyfüggő, tehát szorosan kapcsolódik az E/3. személyhez, attól nem elválasztható, és mivel más személyekhez nem kötődik, kiegészítő megoszlásban van a többi személlyel és számmal.

2. a *-ván, -vén -n* eleme opcionális, tehát nem kapcsolódhat hozzá az alanyeset kiosztása, hiszen nem egyedül a *-ván, -vén* rendelkezhet önálló alannyal, hanem bizonyos esetekben a *-va, -ve* is.

1. és 2. összesítéséből tehát az a következtetés vonható le, hogy mivel Chomsky (1981, 1999 és 2000) értelmében csak az a morféma tekinthető időjelnek, azaz csak ahhoz az elemhez társítható a T jegy, amelyik ki tudja osztani a nominativust, így ha erre egy szóelem nem képes, akkor nem tekinthető időjelnek. Emellett viszont ha jellemző rá, hogy egyeztető funkciója van, akkor hozzákapcsolható az Agr jegy, ebből pedig az következik, hogy személyragnak tekinthető.

Független szinkrón érvek is szólnak amellett, hogy a fenti fejtegetésünk nem légből kapott ötleteket tartalmaz. Tóth (2000) értelmében is személyragnak tekinthető a *-ván, -vén -n* eleme, hiszen amikor az időjárásigék alanytalanságát cáfolja, a *-ván, -vén-t* a főnévi igenév személyragozásával veti egybe, amely ez utóbbi esetében egyértelműen személyrag, és amelynek kötelezően meg kell jelennie az időjárásigén, különben agrammatikus mondatot kapunk. Ezzel bizonyítja, hogy az időjárásigék nem alanytalanok, ellenkező esetben a személyrag kötelező volta meglepő volna (Tóth 2000: 133):

(155) *Márciusban már nem kellene havazni*(a)*

Tóth megjegyzi továbbá, hogy a *-va, -ve, -ván, -vén* különbség meglepő lenne az időjárásigéknél, ha nem feltételezünk ott szintaktikai alanyt, amely megmagyarázza, miért lehet grammatikus a *-ván, -vén* és agrammatikus a *-va, -ve* (Tóth 2000: 138):

(156) *Hajnalod-ván/*va, pro elindultunk hazafelé.*

Az időjárásigék Tóth értelmezésében egy fonológiailag üres kváziargumentum alanyt tartalmaznak, amely antecedensként kontrollálhatja egy másik időjárásige PRO alanyát, ezért grammatikusak az alábbi *-va, -ve* határozói igeneves kifejezést tartalmazó mondatok (Tóth 2000: 136):

(157) *Hirtelen befelhősödött, korai szürkületet okozva.*

(158) *Óriásit villámlott, megvilágítva az égboltot.*

Tóth (2000) fejtegetéseinek jogosságából semmit sem von le az a tény, hogy bizonyos esetekben a *-ván, -vén -n* szegmentuma leeshet, és nélküle is jólformált lesz egyes anyanyelvi beszélők számára. Annyival kell pontosítanunk az érvelését, hogy ugyan egyes anyanyelvi beszélők számára az időjárásigéknél bizonyos esetekben a *-ván, -vén* a *-va, -ve* formánssal alternálódhat, viszont ez a *-va, -ve* ugyanúgy kis *pro* alanyt vehet maga mellé alanyként, nem pedig nagy PRO alanyt. Sárík (1998: 423) a cikkében éppen azt hangsúlyozta, hogy eltekintve a stilisztikai szerepű különbségektől a *-va, -ve* és a *-ván, -vén* „közel azonos mondattani tulajdonságait hirdető felfogás valószínűleg téves.” Ugyanis szerinte a két formáns alapvetően különbözik, és a stilisztikai különbségeken túl felcserélhetetlenek. A *-ván, -vén* alanyképző, azaz van saját alanya (*pro* vagy lexikális alanyú), míg a *-va, -ve* fonetikailag üres kontrollált alanyú (PRO alanyú). E fejtegetésnek pedig az lehet a hozadéka, hogy felhívja a figyelmet: nem a *-va, -ve* kontra *-ván, -vén* szembenállás a lényeges, hanem az, hogy valójában két különböző *-va, -ve* létezik: 1. alanyképző (*pro* vagy lexikális alanyú), 2. kontrollált alanyú (PRO alanyú). Önmagában tehát csak morfológiai jegyek alapján nem tehetünk különbséget a két csoport között, és nem az *-n* szegmentum okozza a különbséget. Az még önmagában véve nem lenne érdekes, hogy a határozói igenévnek két formánsa létezik a mai magyarban, nevezetesen a *-ván, -vén* és a *-va, -ve*.¹¹⁰ Ugyanis azt eddig is tudtuk (Tompá 1961: 258–259, Komlósy 1992: 465), hogy a két formáns a 2. csoportban teljesen felcserélhető, opcionális a használatuk, legfeljebb stilisztikai különbség van közöttük, a *-ván, -vén* a választékosabb és irodalmi nyelvi használatban gyakoribb, a beszélt köznyelvi változatban pedig a *-va, -ve* az általános a 2. csoportot tekintve. Szintaktikai vizsgálat nélkül azonban nem tárulhatna fel közöttük a valódi különbség, amely az alany választásában nyilvánul meg, nem pedig az *-n* elem meglétében vagy hiányában. A leíró hagyományban nem tesznek közöttük éles különbséget, legfeljebb eltérő stilisztikai használatukra hívják fel a figyelmet, ahogy fentebb is utaltam erre, viszont az alárendelt alannal rendelkező elemek között (Tompá 1962: 116) mindkettőt, a *-ván, -vén*-t és a *-va, -ve* változatot egyaránt mint létezőt említik.¹¹¹

(159) *Bika rugaszkodván, kötél szakadt vala* (Ilosvaiból idézve: Arany: ÖM. II, 132)

¹¹⁰ Egyes nyelvjárásokban (Károly 1956: 207, Tompa 1961: 260) egy harmadik is létezik ezek mellett, a *-val, -vel*, sőt még egy negyedik is (Tompá 1961: 259–260), a *-vást, -vést*, de ezek használata a 2. csoportba tartozik.

¹¹¹ Félkövérrrel szedem a tanulmány szempontjából lényeges szavakat és szórészleteket, ugyanis az eredetiben csak az alanyok vannak félkövéren.

- (160) [*Penelópe*] *jött...*, *Követve személyét **rablányai** ketten* (Homérosz–Mészöly: Uliisses 18; régies, ritka szerkesztés)

A leíró nyelvtan viszont nem különíti el élesen a határozói igenév és különösen a *-va*, *-ve* két, szintaktikailag eltérő (önálló alanyú kontra közös alanyú) előfordulását, viszont Tompa (1962: 117) meg is jegyzi a példa mellett, hogy a *-va*, *-ve* ilyen használata régies, és a mai nyelvünkben ritka. A generatív elméleti keretben írott tanulmányok (Sárik 1998, Kenesei 2000a, Tóth 2000, É. Kiss 2002, Kenesei 2005) Komlósy (1992) kivételével pedig csak a *-ván*, *-vén*-ről állították, hogy önálló alanya lehet. Komlósy azonban már jóval a fent említett szerzők előtt a következőt állítja, idézem újra: „Meg kell említenünk, hogy terjedőben van a *-va/-ve* képzős igenév nem predikatív használata is, elsősorban (egy vagy többes szám) első személyű alanyra érve” (Komlósy 1992: 466). Ez a használat éppen, hogy nem archaikus, hanem élő beszélt nyelvi forma, és a szintaxisunknak erről az előfordulásról is számot kell tudnia adni.

Az *-n* elem, mint láttuk fentebb, nem alanyképző morféma, nem időjel, hanem egy egyeztető szóelem, egy személyrag, amelynek a használata opcionális. A szintaxis képes tehát egyedül megmutatni, hogy az eltérés nem az alaktani jegyek mentén tehető a két formáns között, hanem abban, hogy milyen fajta alanyt kívánnak maguk mellé. Most már helyreállt a szimmetria, és mindkét típusba mindkét változat beletartozik. Nyelvtanunk azonban azzal a megkötéssel módosul, hogy a szótárunkban két *-va*, *-ve* létezik: *-va*, *-ve* (1) és *-va*, *-ve* (2), valamint két *-ván*, *-vén*: *ván*, *-vén* (1) és *ván*, *-vén* (2). Az 1. típusba az alanyképző (*pro* vagy lexikális alanyú), míg a 2. típusba a kontrollált alanyú (PRO alanyú) változatok tartoznak. Tóth (2000) elemzésére alkalmazva a fentieket azt mondhatjuk, hogy nem a *hajnalodva* lesz önmagában agrammatikus ilyen szerkezetben, hanem az a konstrukció, amelyben a *hajnalodva* határozói igenévi formájú időjárásigének kontrollált alanya van, ami azt jelentené: *’*amikor hajnalodtunk, elindultunk hazafelé.’*

- (161) *Hajnalod-ván/*va*, *pro elindultunk hazafelé.*

- (162) **PRO_i Hajnalodva*, *pro_i elindultunk hazafelé.*

Ellenben a nem kontrollált alanyú változat lehet grammatikus az anyanyelvi beszélők egyes csoportjában:

(163) ?? pro_j *Hajnalodva*, pro_i *elindultunk hazafelé*.

(164) ?? pro_j *Beesteledve* pro_i *betértünk egy fogadóba*.

Nem *mi hajnalodtunk és esteleedtünk be* tehát, hanem *amikor hajnalodott/beesteledett, akkor elindultunk/betértünk valahova*. A kiinduló mondataink szintaktikai elemzése pedig az alábbiak szerint néz ki:

(165) %*Tegnap kirándulni* pro_i *indultunk_i*, *de az állomásra* $pro_j/*PRO_j$ *érve_i* (* pro_i *érvén_i*) *eleredt az eső_j*.

(166) ?? *Jánosék_j kirándulni indultak_j*, *de az állomásra* $pro_j/*PRO_k$ *érve_j* (* pro_j *érvén_j*) *eleredt az eső_k*.

Az *érve* jelöletlen határozói igenév nincs kontrollálva a második, azaz a saját tagmondat alanya által, különben ezt jelentené: '*amikor az állomásra ért az eső, (ott) eleredt*'. Ugyanakkor az **érvén* rosszul formáltsága azt jelenti, hogy ugyan *pro* alanya van, de ez nem E/3. személyű, hiszen az antecedense az első tagmondat alanya, így vagy T/1. személyű vagy T/3. személyű.

Az eddigiek alapján felállítható egy (eddig hiányos) paradigma, amely a nyelvemlékekből vett paradigmával összehasonlítva nagyjából így néz ki:

(167)

E/1.	?	† <i>pro/én kérvém</i>
E/2.	?	† <i>pro/te kérvéd</i>
E/3.	<i>pro/ő beesteledvén/?? beesteledve, hajnalodván, megvirradván, lévén, belépvén, rálépvén/?? rálépve, elbotolván</i>	† <i>pro/ő ?? kérve, *kérvéje, kérvén</i>
T/1.	<i>pro %érve</i>	† <i>pro/mi kérvénk</i>
T/2.	?	† <i>pro/ti kérvétek</i>
T/3.	<i>pro ?? érve</i>	† <i>pro/ők kérvéjük</i>

Az E/1. és 2., valamint T/2. személyre egyelőre nincs példa, ezért most még (egy) kérdőjeles, bár az könnyen megjósolható, hogyha van is ilyen használat, az is jelöletlen formájú lesz (*érve* és nem **érvén*). Emellett Komlósy (1992) azt mondja, hogy a *-va*, *-ve* főleg T/1. és T/3.

személyben használatos önálló alannyal. A két ?? itt is csak azt jelenti, hogy az anyanyelvi beszélők között bizonytalan a megoszlása, illetve nyelvtörténeti adatoknál azt, hogy nem egyértelmű, mit tekintünk a paradigma részének E/3. személyben. A † a nyelvemlékekből vett példákban pedig azt jelzi, hogy ezek a formák mára már kihaltak.

Ha ezzel sikerült is igazolnunk, hogy a *-ván, -vén -n* szegmentuma nem időjel, hanem személyrag, és nem Tense, hanem Agr jegy rendelhető hozzá, még pontosabban: +Agr és – Tense jegy, akkor még továbbra is fennmarad a probléma: mi engedélyezi az alanyesetet, ha az Chomsky (1981, 1999, 2000) értelmében csak T(ense) jegyhez köthető? Továbbá az a kérdés is felmerül, hogy univerzálisan megengedhető-e, hogy egy nem véges ige (igenév) alanyesetet osszon ki az argumentumának, mikor Chomsky értelmében csak véges igék állhatnak alanyesettel, vagy esetleg a magyarnak egy igeneve kivétel lenne, már persze csak abban az esetben, ha a **HJ** és az **EJ** valóban véges igét tartalmaz.

Esetleg jelöletlen esetű, ugyanis den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) azt feltételezi, hogy a birtokos a dativus mellett nem nominativusban állhat még, hanem a nominativus valójában egy jelöletlen (részes) eset. Itt viszont csak a problémát vettem fel, hiszen a *-ván, -vén* nem tartozik szorosan a vizsgált tárgykörhöz, csak annyiban, amennyiben a kérdéses személyjelölt szerkezeteinket érinti: az önálló alanyú változatok tekintetében. Vagy kijelentjük, hogy alanyesetet a nonfinit ige is adhat. Ez egybevág Schütze (1993), Szabolcsi (2009) és McFadden–Sundaresan (2012) állításaival, amelyekben többek között az izlandiból, a magyarból és a portugálból vett adatokkal alátámasztva megkérdőjelezzik a nominativus Tense általi engedélyezésének univerzalitását. Vagy pedig ha Chomsky (1981, 1999, 2000) univerzális elve érvényes, akkor más esetről beszélhetünk, amely ez esetben jelöletlen.

5.4. ÉRVEK A VÉGES IGESÉG MELLETT

A birtokos funkció kizárása még nem perdöntő a véges igeség szempontjából, hiszen alanyeset igenévtől is származhat, mint például a *-ván, -vén* esetében (Sárik 1998). É. Kiss (2002) szerint a *-ván, -vén* csak Tense jeggyel rendelkezik, mely az *-n* elemhez köthető, és azért nem tekinthető véges igének, mert nincs Agr jegye, hiszen nem jelenhet meg más személyekkel. Kenesei (2005) viszont az Agr jeggyel magyarázza, hogy alanyeset kiosztása lehetséges, és szerinte az Agr jegy az *-n* elemhez köthető, viszont azért nem finit az ige, mert nincs Tense jegye (időjel). Kenesei (1986, 2000a) már a **HJ** esetében is az Agr jegyet rendelte a személyjelölőhöz, de mivel szerinte Tense jegyet nem tartalmaz a szerkezet verbális eleme, így a **HJ** sem tekinthető véges igés szerkezetnek.

A **HJ**-ben ugyan van egyeztető morféma (Agr jegy) a verbálison (*vezett-e*), az **EJ** estében viszont látszólag semmilyen személyjelölő nincs az ige: nyílt személyjelölő ott csak a nominális elem van (*vér-e*). A különbség éppen abban áll a két személyjelölt szerkezet között, hogy az **EJ**-ben a személyjelölő nem a verbális elem jelenik meg, és a verbális elem nem tartalmaz semmilyen nyílt toldalékot (*hullott*). Ha a személyjelölő a nominális és a verbális tag közötti egyeztetésből adódna, akkor további kérdés lenne, hogy miért hiányzik ez az egyeztető morféma az **EJ** verbálisáról, azaz miért nem található meg a *vére hullott* esetében, miért nincs **vére hullotta*. Ha igenévi személyrag szerepelne a *Vágó István vezette* szerkezet *vezette* verbális elemén, akkor ugyanez a személyrag nem hiányozhatna a *vére hullott* típus *hullott* verbális eleméről sem, hiszen mindkettő esetében van alanyi argumentuma a verbális elemnek, és ezt valahogyan jelölni kellene a verbálison. Horger (1931) megállapítja, hogy a tárgyi ragok két dolgot feltétlenül jelölnek mindig: az alany személyét és hogy 2. vagy 3. személyű tárgy van-e mondatban. M. Korchmáros (1977) pedig kiemeli, hogy a magyar igeragozási rendszer tárgyas toldalékai egyidejűleg reprezentálják az alany személyét is, és megjelenésük az ige kötelező. Antal (1977) ugyanakkor rámutat, hogy nem áll fenn teljes azonosság az igeragok és a birtokos személyjelek között, azok hol a tárggyal (E.sz.), hol a tárgyatlannal (T.sz.) egyeznek, így leíró szempontból az azonosítás problémás. Igeneveink csak az alanyukkal egyezhetnek opcionálisan, a tárggyal nem. Ha igenevek lennének, nem lehetne ilyen eltérés köztük ugyanabban a szerkezetben az ige minőségétől függetlenül, ahogy a főnévi igenév esetében sincs: *Jánosnak_i most nem szabad elszunnyadni(-a_i)*, illetőleg *a vihar_{ak} nem sikerült (a) házakat lerombolni(-a_j)*. Sem tranzitív/intranzitív ige, sem határozott/határozatlan tárgy esetén nincs eltérés a személyjelölő használatában a főnévi igenév paradigmájában.

Ha észrevesszük, hogy a **HJ**-ben tárgyas igeik (*vezette*), míg az **EJ**-ben tárgyatlanok (*hullott*) vannak, nyilvánvalóvá válhat előttünk, hogy a személyjelölő csak ott jelenik meg a verbálison, ahol tárgyas igeik szerepelnek, míg a tárgyatlan igeik esetében soha sincs személyjelölő a verbálison. Azt tudjuk, hogy a tranzitív igeik az alannyal és határozott tárgy esetén a tárggyal is egyeznek, és határozott tárgy esetén tárgyas (határozott tárgyú) igeragok, míg határozatlan tárgy esetén alanyi (általános) személyragok szerepelnek az ige. Azt már láthattuk, hogy a **HJ** tartalmaz egy üres kategóriát (Kenesei 1986, Laczkó 2001, 2002, 2008, Nádasdi 2006): *a Vágó István t/pro vezette vetélkedő*. Ezt az üres kategóriát Laczkó (2001, 2002) és Nádasdi (2006) is rejtett tárgyként azonosítja, amelyet anaforikusan köt egy főnévi fej (antecedens). Ez következik a Projekciós Elvből is, amely előírja minden argumentum kivetülését akár nyílt, akár rejtett formában. A **HJ**, amely tárgyas igeiket tartalmaz, szintén eleget tesz ennek a követelménynek: mind az alanyi (*Vágó István*), mind pedig a tárgyi argumentum (*t/pro*)

megjelenik. A **HJ**-ben a verbális az alanyával (*Vágó István*) és a rejtett tárgyával is, amely az antecedentst (*vetélkedő*) képviseli a beágyazott tagmondatban argumentumként, egyezik (*vezett-e-Ø*). Rebrus (2000) definitumjelölőnek nevezi a tárgyas igeragozás E/3. személyű végződését, amely megjelenhet a tárgyas paradigmájú alakok egy részén. Rebrus egy lehetséges szegmentálás alapján úgy is elemezhetőnek tartja az ilyen alakokat, hogy a definitumjelölő (-/j/A) külön morfémaként jelenik meg, és ehhez kapcsolódik az igei személyrag. Ez E/3. személyben a Ø morféma, mint alanyi ragozásban, de például T/2. személyben -(A/O)tOk személyrag kapcsolódhat hozzá, szintén úgy, mint alanyi ragozásban: *vezet-ett-Ø* (alanyi) / *vezet-t-e-Ø* (tárgyas) és *vezet-t-etek* (alanyi) / *vezet-t-é-tek* (tárgyas).

A különbség így az **EJ** és a **HJ** között éppen az eltérő szerkezetből adódik, pontosabban az eltérő igeragozásból. Ugyanis egyrészt Laczkó (2001) és Nadasdi (2006) is kimutatta, hogy a **HJ** nem lehet birtokos. Másrészt a tárgyi egyeztetés sem lehet független az alanyi egyeztetéstől. Ezt támasztják alá a személyes névmásokkal elforduló példák: *egy te_j említett_{ed}_j levél*, *a ti_i idézték_{ek}_i példa* stb., ahol jól láthatóan az alanyi argumentummal is történik egyeztetés, ahogy az egy szokásos igénél is előfordul. Márkus (2009) érve így nem fogadható el, hogy egy default esetet tartalmazó alany miatt nincs egyeztetés a T/3. személyben, hiszen a többi személyre ez nem áll.

Nyílt egyeztetési jegy csak abban az esetben jelenhet meg az igén egyes szám 3. személyben, ha annak határozott tárgya van, akár testes, akár rejtett formában. A vizsgált szerkezetekben nyílt határozott tárgyi szóalakot nem fedezhetünk fel, így azt feltételezhetjük, hogy ott egy rejtett tárgyi *pro* bújik meg. Laczkó (2001, 2002) ugyanezt a következtetést erősíti meg lexikai–funkcionális elméleti keretben írott cikkében, melyben a PRO-t tartalmazó igeneves szerkezetekkel foglalkozik.¹¹² Keneseihez (1986) hasonlóan ő is igenévnek minősíti az igei elemet. Megállapítja, hogy ezt a *pro*/PRO-t anaforikusan köti egy főnévi fej. Feltételezhető, hogy e tagmondaton kívül létezik egy olyan lexikális főnévi antecedens, mellyel koreferenciális viszonyban van.

Laczkó (2001, 2002, 2008) továbbá megállapítja, ahogy erre már utaltam, hogy a verbális elem személyragos igenév, mely sajátos keverékét mutatja a főnév birtokos paradigmájának és a múlt idejű igék tárgyas ragozású alakrendszerének. Ettől függetlenül Laczkó nem tartja átmeneti kategóriának a verbális elemet, amely mivel szerinte nem véges, ezért igenév. Ezzel a meghatározással azonban a leíró nyelvtanok igei-igeneves csoportjába tartozna Laczkó értelmében a verbális elem. Azt megállapítottuk, hogy a XVIII. századig nem tudjuk minden kétséget kizáróan megállapítani, erre nincs elegendő számú megbízható

¹¹² Az LFG keretben a nagy PRO-t alkalmazzák a tárgyi argumentumokra is. (Laczkó 2001: 751).

adatunk, hogy a **HJ** paradigmája milyen lehetett többes számban. Ugyanakkor a reformkortól kezdve már biztos forrásból tudhatjuk (Tompai 1955), hogy a többes számú paradigma, legalábbis 1. és 2. személyben, az ige múlt idejű tárgyas ragozású alakjaival egyezik meg, ezt Laczkó sem vitatja. Ebből a nézőpontból csak a többes szám 3. személyű alakok lógnak ki a sorból a tekintetben, hogy majdnem szinte kizárólagosan az egyes szám 3. személyű alakokkal egyeznek meg, ugyanakkor többes szám 3. személyű névmás esetében Laczkó (2001) is inkább az egyeztetett alakokat részesíti előnyben. Márpedig ha az ige tárgyas ragozásával mutatnak nagyfokú rokonságot a kérdéses szerkezeteink, akkor a végesség nem vitatható el tőlük, mégha ez T/3. személyben nem következetesen érvényesül. Egy generatív nyelvtan számára, mint amilyen az LFG is, nem szerencsés, ha egy kategória kettős természetű: (véges) igei és igenévi (nem véges igei). Amennyire igaz az, hogy a T/3. személy toldaléka az igés elemzés számára problémás, ugyanannyira érvényes az is, hogy egy igeneves elemzés esetén a T/1. és T/2. személyben megjelenő személyragok gondot okoznak, mégha ritkák is. Ennek magyarázatával Laczkó (2001) is adós marad, pedig ez lényegi kérdés annak tisztázása során, hogy feltárjuk-e verbálisok valódi természetét.

Továbbá abból a tényből, hogy egy tárgyi szerepű rejtett névmás marad vissza a tagmondatban, amivel a módosított főnévi fejet azonosítjuk, amelyet Laczkó szintén elismer, az következik, hogy ez az azonosítás csak abban az esetben lehetséges, ha az a rejtett tárgyi elem egyezik a verbális elemmel. A magyarban viszont egyedülálló dolog lenne, ha egy igenév egyezne a tárgyával, ez csak a véges ígére jellemző, ezért Laczkó (2001, 2002, 2008) elemzése ezen a ponton sem ad kielégítő magyarázatot erre a problémára.

Ezek után feltehetjük, hogy a *Vágó István vezette vetélkedő* típusú szerkezetben a *vezette* egyes szám 3. személyű tárgyas (határozott tárgyú) ragozásban van. A határozott tárgyú toldalék: *-a/-e* azt jelzi, hogy az ige az alany mellett a tárgyával is egyeztetve van, viszont ennél a szerkezetnél a többes számú alany és a *maga* névmás látszólag nem mutat egyezést az igével, mint például *az autók keltette zaj, a maguk rajzolta kör* esetében. A magyarban ugyanis egyik igenév sem mutat egyezést a tárgyi argumentumával, csak és kizárólag a véges ige.

Ebből az következik, hogy a *Vágó István vezette vetélkedő* típusú szerkezetben a *vezette* egy határozott tárgyú igealak, mely egy határozott, de mindig rejtve maradó tárgyi argumentum jelenlétére utal, és ezt *pro*-ként realizáljuk. Ez következik a Projekciós Elvből, amely előírja minden argumentum kivetülését akár nyílt, akár rejtett formában. Ez a szerkezet is eleget tesz ezen elv előírásának: két argumentumú, azaz tranzitív igék esetén mindkét argumentum (alany és tárgy) megjelenik.

Ez a rejtett tárgy az oka, hogy tárgyas személyragokat vesz fel a verbális elem,¹¹³ hiszen azzal egyeztetjük, még ha határozatlan névelővel is áll a szerkezet: *egy V. I. vezette/*vezetett vetélkedő*. A határozott tárgyú toldalék: *-ed, -étek, -e* stb. azt jelzi, hogy az alany mellett a tárgyával is egyeztetve van a verbális elem. Ugyanakkor ezeknél a szerkezeteknél a többes számú alany (szórványos kivételtől eltekintve, lásd a példatárat fentebb) és a *maga* névmás látszólag nem mutat egyezést az igével, mint például *a gyerekek rajzolta kör, a fogai hullott jószág*, mely utóbbit a válaszadók 50%-a tartotta elfogadhatónak, vagy *a magam választotta életút* esetében. Ez még magyarázatra szoruló probléma a részemről, és megkísérlek rá magyarázatot adni majd a szerkezet szintaktikai elemzése során, azonban az igeneves megoldással szemben azt mindenképp kijelenthetjük, hogy a magyarban egyik igenév sem mutat egyezést a tárgyi argumentumával, kizárólag a véges ige. Ha az eltérő paradigmából (alanyi/tárgyas ragozás) adódik az eltérés a verbálisok között, akkor az **EJ**-hez is hozzárendelhetjük az egyeztető morfémat, amely az alannal egyezik, de alanyi ragozásban E/3. személyben az gyakran (jelen és múlt időben) a Ø morféma.¹¹⁴ Úgy tűnhet az olvasó számára, hogy az **EJ** esetében semmiféle empirikus bizonyíték sincs az Agr jegy meglétére, és pusztán a **HJ**-val való párhuzam az, amely indokolja az egyeztető jegy feltételezését, hiszen a többes számú alany esetén sincs egyeztetési jegy a verbális elemen. Az viszont empirikus tény, hogy az ige E/3. személyben alanyi ragozásban mindig jelöletlen formában van múlt időben és iktelen igék esetében néhány archaikus (*vagyon*), nyelvjárási (*megyen*) és rendhagyó (*jön, van*) alak kivételével jelen időben is: *fogy a szendvics, sok szendvics fogyott*. Emellett az igeneveken az ige (tárgyas/tárgyatlan) és a tárgy (határozott/határozatlan) minőségétől függetlenül jelölve van az alanyi argumentumuk: *Jánosnak_i most nem szabad elszunnyadni(-a_i), a vihar_jnak nem sikerült (a) házakat lerombolni(-a_j), belép_{nk}/*belépve a nagymama_k az ajtón(, rögtön eléje szaladtak az unokái)*. Az igeneves elképzelést képviselők szerint ez a **HJ**-ra is igaz: *a Vágó István₁ vezette₁ (vetélkedő)*. Az **EJ** viszont semmilyen egyeztetési morfémat nem visel a verbálison, még opcionálisan sem: *a vére_m hullott*_m (Vászka)*. Így igenévként egyedül az **EJ** nem tükrözi magán az alanyát, ezért igenévként kezelve megmagyarázatlan maradna a verbális jelöletlensége.

¹¹³ Annak okát, hogy miért különbözik a magyar preminális és posztminális vonatkozó szerkezet tárgyi szerepű névmása az alanyi és tárgyas ragozás tekintetében, a későbbiekben fogom tárgyalni.

¹¹⁴ A hagyományos nyelvtanokban a feltételes mód E/3. személyű alanyi ragozású toldaléka szintén a Ø morféma: *fogy-na-Ø* (Tompai 1961/62, Rácz 1968, Adamikné Jászó 1985, A. Jászó 1991a, Keszler 2000, Keszler–Lengyel 2002). Antal (1977) szerint azonban itt van testes személyrag, az *-a*: *fogy-n-a*. Antal elemzését veszi át Kiefer (2000) is.

Az egyeztetési jegy megléte ez esetben is űr jelenlétére utal, ahogy ez az amhara és a baszk nyelvben már tetten érhető volt. A tárgyi visszamaradó névmás, ellentétben a konstrukció alanyával, sohasem jelenhet meg nyílt formában, és csakis egyeztetési jegyeken keresztül nyilvánul meg. A kérdéses szerkezet visszamaradó névmása topikként funkcionál: már ismert dolog. Lambrecht (1994) szerint az aktív referensek névmásilag vannak kódolva, és a kognitívan preferált topikkifejezéseknek hangsúlytalan névmási formájuk van. A magyarban a hangsúlytalan névmások általában *pro*-ként realizálódnak, így érthető, miért csak rejtett formában vannak itt jelen. Ha fonetikailag testes alakot ölténének, akkor hangsúlyos helyzetbe kerülnének, viszont a hangsúlyos pozíció az alanyi kifejezés számára van fenntartva.

Független bizonyítékul szolgálhat a török vonatkozó szerkezet, ahol non-finit igei forma van, és a verbális elem és az alanya között mindig van egyeztetés az egyeztető igenévnél:

Cagri (2005: 33)

- (168) $[[\emptyset_1 \text{ kız-ı }] \quad \text{kitab-ı} \quad \text{getir-en}] \text{ adam}_1$
 Űr lány-PssSg3 könyv-Acc hoz-Ptc férfi
 'a(z a) férfi, akinek a lánya hozta a könyvet'

Cagri (2005: 33)

- (169) $[[\emptyset_1 \text{ kız-ı }]\text{-nin} \quad \text{kitab-ı} \quad \text{getir-diğ-i}] \text{ adam}_1$
 Űr lány-PssSg3-Gen könyv-Acc hoz-Ptc-Sg3 férfi
 'a(z a) férfi, akinek a lánya hozta a könyvet'

Az egyeztető igenév, a *getir-diğ-i* egyezik az alanyával (*kız-ı-nin*), míg az antecedens egyezik a *kız-ı* birtokosával, amely egy egyeztetési jegyet visel magán (-ı). A törökben tehát az egyeztető igenév kötelezően egyezik a birtokos esetben levő alanyával. Ebből az következik, hogy ha a magyarban a *vére hullott Vászka* szerkezetben a *hullott* igenév lenne, egyeztetést kellene mutatnia alanyával, de itt semmilyen (igenévi) egyeztetés nem látható.

Az a kérdés még tisztázásra vár, hogy miért csak a múlt idővel lehetséges az ilyen (EJ és HJ) konstrukció. Az EJ-nél egyetlen időjeles, jelen idejű ige fordul elő, ez pedig a (*neve-*)*nincs*. Ugyanakkor az igeneves példányok között, mint például *lába-fájó* (férfiú, 1562, Heltai Gáspár: A Jézus Krisztusnak Újtestamentoma: 6), *magva-váló* (barack, 1667, Lippay János: Posoni kert 3: 15), szintén csak néhány példa akad. A *vére hullott/vére-hulló* (fű, 1775, Csapó József: Új füves és virágos magyar kert: 91) pár kivételével azonban egyik

típus sem fordul elő mindkét változatban: **neve-nem-volt*, **lába-fájt*, **magva-vált*, **ügyefogyó*, **agya-lágyuló*, amiből az következik, hogy a néhány folyamatos melléknévi példa sem perdöntő az igés változattal szemben. A **HJ**-nál azonban a régi nyelvtanírók még lehetségesnek tartották a jelen idejű változatot, mint például a Debreceni grammatika néven ismeretes Magyar grammatika (1795: 102) a következő ragozási sort veszi fel: *szeretem ember*, *szereted ember*, *szereti ember*. Továbbá az olyan idiomatikus változatok, mint például *Bánom-kert*,¹¹⁵ *Bor-nem-issza* (1430, Magyar oklevél-szótár), *nem-szeretem (dolog)*, *hús-nem-észi barát* (1869, Imre Sándor: Geleji Katona István főleg mint nyelvész: 61, idézi Simonyi 1914: 54) arra utalhatnak, hogy ez a szerkezet is lehetett a korábbi nyelvállapotokban az időre nézve specifikálva.

Generatív elméleti (GB és minimalista) nézőpontból Chomsky (1981, 1999, 2000) a nominativus kiosztását a Tense jegyhez köti, nem pedig az Agr jegyhez. McFadden–Sundaresan (2012) ugyan többek között az izlandiból, a magyarból és a portugálból vett adatokkal alátámasztva megkérdőjelezi a nominativus Tense általi engedélyezésének univerzalitását, Chomsky tételének a mai napig tartó érvényességét a következőképpen fogalmazza meg. „Az esetelméleten belül a nominativus hosszú ideje összekapcsolódott a finitséggel, amely szerint az alanyesetet a finit Infl/T osztja ki vagy ellenőrzi.”¹¹⁶ Den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) szerint a birtokos szerkezetben nem lehetséges a nominativus, eset nélkül áll a birtokos. Ebből az következik, hogy a magyarban a véges igen kívül már csak a *-ván*, *-vén*, a **HJ** és az **EJ** lehet képes alanyeset kiosztására. Ha viszont igazoljuk, hogy létezik egy másik igenév a magyarban, amelyik alanyesetet képes adni az argumentumának, akkor hasonlóan kell viselkednie, mint a *-ván*, *-vén*-nek.

Miután Chomsky (1981) szerint alanyesetet csak Tense jegy engedélyezhet, abból az következik, hogy ha kimutatjuk a Tense jegyet, akkor az alanyeset is engedélyezve van. Továbbá den Dikken (1999) és É. Kiss (2002) állítása, hogy a birtokos nem állhat alanyesetben, hanem csak eset nélküli (részes eset) alakban jelenhet meg, ami szerkezeti eseteknél (Nom., Acc., Gen., Dat.) absztrakt eset formájában fordulhat elő, azzal a következménnyel jár, hogy alanyesetet csak Tense jegy engedélyezhet. Ebben az esetben pedig a fenti tétel megfordítva is igaz. Ha az alanyeset kimutatható, a Tense jegy is engedélyezve van, és léteznie kell egy testes, hangalakkal jelölt időjelnek. A vizsgált szerkezetekben, ha levágjuk a szótövet és az egyeztető morfémát (*vezet-ett-e*, *hull-ott-Ø*), akkor a *-t*, *-tt* toldalék marad, amely a múlt idő jelével azonos. És azzal, hogy kimutattuk mind az Agr jegy

¹¹⁵ Bánomkert sor Szegeden.

¹¹⁶ „Within Case theory, nominative case has long been tied to finiteness, being assumed to be assigned or checked by finite Infl/T.”

(személyragok), mind pedig a Tense jegy (-t, -tt) meglétét, egyúttal igazoltuk, hogy véges ígéről van szó a kérdéses szerkezetekben, azaz a **HJ**-ben és az **EJ**-ben is. A -t, -tt toldalék tehát csak a homomorfizmus miatt tűnt a befejezett melléknévi igenév toldalékának, ebben az esetben mivel véges ígéről beszélhetünk, a Tense jegy toldaléka a múlt idejű igealakok időjelével azonos. A *V. I. vezette vetélkedő* és a *V. I. által vezetett vetélkedő* legfőbb különbségét a személyjelölő meglétén vagy hiányán kívül ugyanis abban ragadhatjuk meg, hogy az előbbi aktív szerkezet, míg az utóbbi passzív konstrukció. Ezt azzal is alátámaszthatjuk, hogy míg a személyjelölt szerkezet alanyi argumentuma kötelező elem, szükséges kitölteni: **(V. I./pro) vezette vetélkedő*, addig a szenvedő értelmű tagmondat cselekvője opcionális, a jólformáltsági elvek megsértése nélkül elhagyható a szerkezetből: *a (V. I. által) vezetett vetélkedő*. A **HJ** tud alanyesetet adni az argumentumának, míg a személyjelölő nélküli változat nem, és így ott egy PRO alany jelenik meg, ahogy erre már korábban is utaltunk.

Az viszont megválaszolandó kérdés marad, hogy miért csak a múlt idejű forma fordulhat elő ezekben a konstrukciókban, és hogy a múlt idejű forma ellenére a **HJ** miért kaphat jelen idejű értelmezést is: *a Vágó István vezette vetélkedő* = '(az) a vetélkedő, amelyet V.I. vezet(ett).', bár az **EJ** pedig inkább perfektív értelemben használatos. A **HJ** esetében ugyanakkor lehetséges egyidejűség, míg a passzív szerkezetnél nem, vagy legalábbis kérdéses: *a Vágó István vezette vetélkedőt most veszik fel*, szemben *?a V. I. által vezetett vetélkedőt most veszik fel* konstrukcióval. Továbbá ezt a különbséget láthatjuk *?*a Mária által varrt (=a már megvarrt) nadrágok most készülnek* és *a Mária (*meg)varrta nadrágok most készülnek* szerkezetek között. Ugyanakkor az igeikötő már a **HJ**-t is perfektívvé változtatja, és akkor már nem igaz az egyidejűség lehetősége. Chomsky (1981) értelmében a Tense és Agr együttes megjelenése miatt a vizsgált verbális elemek véges igeinek tekintendők. Miután pedig a T jegyet a -t, -tt toldalékhoz kapcsoljuk, amely véges igenél a múlt idő jele, ezért az magából az elméletből is következik, hogy a szerkezetek véges igit tartalmaznak, és ez az empirikus megfigyeléseinkkel is összhangban van.

5.5. A HÁTUL JELÖLT ÉS AZ ELÖL JELÖLT MONDATSZERKEZETI ELEMZÉSE

A **HJ** és az **EJ** esetében azt már megvizsgáltam, hogy miért tekinthetők szintaktikailag önálló szerkezetnek. A **HJ**-nál a tulajdonnév, jelző és névmás behelyezhetőségével magyaráztam, valamint ezt biztosítja a személyjelölő, a kompozicionalitás, továbbá a nominális és a verbális elem közötti alkalmi viszony együttes megvalósulása. Az **EJ**-nél pedig a szerkezet jelzővel való bővíthetősége, valamint a személyjelölő, a kompozicionalitás, továbbá a nominális és a verbális elem közötti alkalmi viszony együttes megvalósulása volt az a kritérium, amely a szintaktikai függetlenséget magyarázta, és ezért nem tekinthető egyik szerkezet sem lexikális kategóriának. A szerkezetek a magyar nyelv egyéb szintagmáitól eltérően sok megszorítást

tartalmaztatnak, ugyanakkor azt hangsúlyoznom kell, hogy az anyanyelvi beszélők megítélése a szerkezet grammatikusságát illetően jelentős eltéréseket mutatott, így feltételezhetően nyelvjárási különbségek is közrejátszhattak abban, hogy az **EJ** esetében egyes anyanyelvi beszélők szinte minden szintaktikai változatot elfogadhatónak tartottak, míg mások csak néhány kifejezést tartottak grammatikusnak, de olyan adatközlőm nem volt, aki minden alakot elutasított volna grammatikusság tekintetében. Ebből az aspektusból *a tegnap orra tört fiú* és *a tegnap az orra tört fiú* közötti különbség nem feltétlenül a mondat szerkezet hiányából fakad, hiszen akinek a számára elfogadhatók a szerkezetek, azok rugalmasan kezelik a konstituensek behelyezhetőségét is, míg akik nagy számban ítélték agrammatikusnak a pusztán nominális–verbális elemből álló szerkezetet is, azok a különböző összetevőkkel bővített konstrukciót még nagyobb mértékben ítélték rosszul formálnak. Azt már korábban is hangsúlyoztam, hogy ezeknek a szerkezeteknek a fő jellemzője, ahogy ezt Tompa (1961/62) hangsúlyozza, hogy szintagmatikus viszonyból lassú összetapadás révén szóösszetétellé válnak. Ugyanakkor az is kiviláglik Tompa megállapításából, hogy a szerkezetek létrehozásukkor még önálló szószerkezetnek tekinthetők, és ebből a szintagmatikus viszonyból először még csak állandósult szókapcsolat, azaz kollokáció keletkezik, és végül a konstrukció tagjai lassan összeformnak, elhalványul a szintaktikai és szemantikai kapcsolat közöttük, és a szerkezet lexikalizálódik. Azt is kiemeltem korábban, hogy kizárólag a szintaktikailag önálló alakokkal foglalkozom, és közülük is csak azokkal, amelyek még nem tekinthetők kollokációknak, tehát alkalmi szószerkezetek. Ebből a szempontból például a *divatja múlt*, amelyet még szintaktikailag önállónak tartottam, mert a személyjelölő megléte és a szemantikai transzparencia egyaránt jellemzi, már az állandósult szókapcsolatok közé sorolható, sőt már fokozható is: *divatjamúltabb*,¹¹⁷ ami a szóösszetétellé válás egyik jele, viszont nem is tekintettem a vizsgálatunk tárgyának az ilyen formákat.

A produktivitás fontos elvárás egy önálló szintaktikai szerkezettel szemben, és az **EJ**-vel kapcsolatban 21 különböző igével és 36 főnévvel 184 példát gyűjtöttem össze nyomtatott és internetes forrásból, de az adatok száma tovább bővíthető, amelyek az anyanyelvi beszélők spontán alkotókedvét tükrözik, és nem mesterségesen létrehozott példányok. Ezzel a gyűjteménnyel, amelyet a Függelék tartalmaz, csak azt igazolom, hogy a fent idézett nyelvtörténeti és a leíró nyelvtanokban előforduló példák nem alkotnak zárt egységet, nem elavultak és még tovább bővíthető nyílt csoportot képviselnek ma is, mégha ez a produktivitás

¹¹⁷

„Nincs

divatjamúltabb

ma

egy

úrhajónál.”

http://www.filmvilag.hu/cikk.php?cikk_id=615&gyors_szo=&kep= – 2012. december 3.

kisebb mértékű, mint a **HJ** esetében. Ezt a feltételezésemet erősítette meg az anyanyelvi beszélők ítélete is, akik nagy számban minősítették ezeket a korábban improduktívnak tartott formákat agrammatikusnak. Mindkét szerkezetre jellemzők megszorítások, de a vonatkozó névmásos beágyazott tagmondat is elszorít bizonyos sorrendiségre vonatkozó korlátozásokat. A vonatkozó névmás mindig csak a tagmondat élén helyezkedhet el, a beágyazott mondaton belül nem fordulhat elő: *az (az) ember, *(akit) (tegnap) Mária látott (*akit)*, az ige után nem jelenhet meg az igekötő: **az (az) ember, aki olvasta el a könyvet*, hiszen a vonatkozó névmás kvantorként értelmeződik, és nem kerülhet fókuszpozícióba.

Emellett a prenominális vonatkoztatásokat tekintve független bizonyítékul szolgálhatnak például a nyílt rezumptív névmást tartalmazó példák a négy vizsgált nyelv esetében, amikor is az anyanyelvi beszélők körében jelentős szórást mutatott, hogy mikor jólformált egy szerkezet, ha rezumptív névmást tartalmaz, vagy ha nem. E különbség okát többnyire percepciós okokkal magyarázzák, a baszkra vonatkozólag vö. Hualde–Ortiz de Urbina (2003), a japánt tekintve vö. Takahashi (2010), a kínaira nézve vö. Ning (2008) és Ning–Lin (2008).

A prenominális vonatkozó tagmondatok általános szerkezetét fentebb már bemutattam a négy nyelvre lebontva, az alábbiakban újra ideidézem, kiegészítve a magyarral:

(170)

	(D)	(S)(O)	V	(O)	(D)	Ant (D)
amhara:			[(XP)* (Comp-)V (Comp-Aux)]		(-Det)	N
baszk:			[(XP)* V (Aux)-Comp]			N(-Det)
japán:			[(XP)* V (Aux)]			N
kínai:	(Det)		[(XP)* (Aux) V	(XP)* (Comp)]	(Det)	N
magyar:	(Det)		[(XP)* V(Múlt)]			N

Az összetevők sorrendje tehát a magyar esetében is megfelel az SOV szórendi sajátásnak, miszerint a konstituensek mindig az igei fej előtt jelennek meg. A determináns balról előzi meg a szerkezetet. A magyarban nincs (nyílt) mondatjellemző (Comp), és az ige múlt idejű toldalékkal van ellátva. Az antecedenst pedig mindig megelőzi a vonatkozó tagmondat, éppen ezért beszélhetünk prenominálisos stratégiájú vonatkozó szerkezeetről. A szerkezetünk de Vries (2002: 134)-nek a D RC N nyelvekre, mint például a kínaira és tigrére kidolgozott némileg egyszerűsített szerkezetével írható le, amelyet fentebb már bemutattam, ahol a

determináns (D)–vonatkozó szerkezet (RC)–módosított főnév (N) konstrukció csak adjunkció révén valósulhat meg, mely esetében a vonatkozó tagmondat lesz adjungálva a szerkezethez:

(171) **HJ**: [_{DP} az [_{TP} (*újkortól mindig többségében*) [_{DP} magyarok] [_{DP} e_j] lakta_j] [_{CP} C⁰ [_{DP} [_{NP} település]]]

(172) **EJ**: [_{DP} a(z) [_{TP} (*állandóan*) [_{DP} [_{DP} e_i] zsebe_i] (*állandóan*) megtelt] [_{CP} C⁰ [_{DP} [_{NP} politikai elit]]]¹¹⁸

De Vries (2002) hangsúlyozza, amelyre már utaltam korábban, hogy Kayne (1994) szigorú antiszimmetria hipotézise szerint ez az adjunkció valójában nem lehetséges, viszont a vizsgált szerkezetünk számára ez tűnik a legjobb megoldásnak, hiszen a névelő Kayne-nek a prenominális tagmondatokra kidolgozott elemzésével ellentétben sohasem a vonatkozó szerkezet és a módosított főnév között foglal helyet, hanem minden esetben a tagmondatot megelőző pozícióban. A szerkezetben megjelenő C⁰ egy a magyarban mindig üres mondatjellemző, a kínaiban és a tigrében azonban opcionálisan ki van töltve, amely megfeleltethető Adger–Ramchand (2005) predikátumabsztrakciós operátorának. A szükséges mondatszerkezeti elemzése után a konstrukciót az alapján is fontos megvizsgálunk, hogy a tagmondat létrejötte milyen művelet révén valósul meg, és hogy a szerkezetben megjelenő űrt nyomként vagy *pro*-ként azonosíthatjuk-e. Ezt az elemzést a következő alfejezetben fogom elvégezni.

5.6. A SZERKEZETEK MINIMALISTA ELEMZÉSE

Keenan–Comrie (1977: 63–64) szemantikai alapú meghatározása alapján kijelentettük, hogy a kérdéses szerkezetek korlátozó szerkezetként funkcionálnak, így ebben az értelemben vonatkozó tagmondatnak tekinthetők. Ugyanakkor mivel alapvetően szintaktikai alapú vizsgálatot folytatunk, ezért szintaktikai értelemben is ki kell tudnunk jelteni a szerkezetekről, hogy a kérdéses beágyazott mondatok valóban teljes jogú vonatkozó mellékmondatok. Chomsky (1977, 1981, 2001) értelmében a vizsgált konstrukciók vonatkozó szerkezeteknek tekinthetők: űrt (üres kategóriát) tartalmaznak, ami lehet nyom vagy (rejtett/üres) névmás (változó). Azzal magyarázhatjuk, hogy az üres kategóriára (*empty*

¹¹⁸ Ha az *állandóan* a névelő és a főnév között áll, azt a változatot az anyanyelvi beszélők 34%-a ítélte grammatikusnak, míg ha az *állandóan* a főnév és az ige közé kerül, azt a sorrendet 37%-ban értékelték jólformáltnak.

category = ec) az **EJ**-ben a birtokos személyjel (ec_i *vér- e_i*), a **HJ**-ben pedig a tárgyas személyrag (ec_j *vezett- e_j*) utal. Azt a kérdést már körbejártuk, hogy a szerkezetek véges ígét tartalmaznak, Chomsky (1981, 1999, 2000) kritériumainak megfelelően mind az Agr, mind pedig a Tense jeggyel rendelkezik mindkét szerkezet verbális eleme. Ezzel mindkét feltétel (üres kategória, véges ige) teljesült ahhoz, hogy Adger–Ramchand (2005) minimalista elméleti keretében végezzük el a szerkezetek elemzését.

Az első lépés az lesz, hogy az üres kategóriát Adger–Ramchand (2005) azonosítási megfeleltetése alapján beazonosítjuk, azaz megnézzük, hogy a vonatkoztatott főnév és a vonatkozó mellékmondatban megjelenő *úr* mennyiben mutat egyezést a magyar véges ígéjű prenominális szerkezeteinkben. Ha működik az azonosítási megfeleltetés, és visszahelyezhetjük az *úr* helyére a vélt elmozgatott összetevőt, az antecedenst, és a helyreállítás lehetséges, akkor mozgatus történt, ha nem lehetséges a helyreállítás, akkor lokális hatások működnek, az *úr* helyén rejtett rezumptív névmás bújik meg, és ez esetben helyben generálás (egyesítés) történik. Az alábbi példákban és a későbbiekben is indexelés esetén a zárójel ellenegyeztetést jelent, azaz, hogy nem egyezik számban az ige vagy a birtokos személyjel. Az *úrt* a tárgyas ígék esetében az ige után is helyezhetnénk, a lényegen nem változtat, és a kinaira ez a jellemző. Néha ugyan természetesebbnek is tűnhet a posztverbális pozíció a helyreállítás során, viszont itt az eredeti SOV szórend alapján rekonstruáltuk ilyen módon a szerkezetet, hiszen azt állítottuk, hogy e vonatkozó szerkezet prenominális elhelyezkedése az SOV szórenddel konzisztens iránynak felel meg, ahol pedig a tárgy preverbálisan jelenik meg. Éppen ezzel a szórenddel való konzisztenciával magyarázzuk, hogy az ige mögé nem kerülhet konstituens annak ellenére, hogy a mátrix mondatban az ige jobb oldalán is megjelenhetnek összetevők. Ez az igevégű sorrend nem mond ellent annak, hogy a szerkezetben véges ige van. Ugyanis a nem véges ígék közül mind a határozói, mind a főnévi igenév megengedi a posztverbális konstituenseket is: *(a filmet) megnézve (a filmet) András hazament a moziból; jó ötlet volt (a filmet) megnézni (a filmet)*. Ezzel szemben a folyamatos és a befejezett melléknévi igenév csak a preverbális összetevőket engedi meg: *egy *(a filmet) megnéző (*a filmet) férfi; a(z) *(egyetemet) sem végzett (*egyetemet) diák*. Ez a szigorú sorrend a prenominális szerkezetek esetében kizárólag az SOV szórendi konzisztenciával lehet összefüggésben és nem a non-finit ige előfordulásával. Az alábbi **HJ**-t és **EJ**-t tartalmazó példákban megvizsgálom, hogy az antecedens mozgatusa milyen feltételek között lehetséges, illetve lehetséges-e egyáltalán a különböző környezetekben:

(173) *Mária beszélt a [Vágó István_j ____i vezette_{ij}] *vetélkedőket_i/vetélkedőkről_k (a tévében).*

(174) *Mária beszélt a [híres műsorvezetők_j ____i vezette_{ij}] *vetélkedőket_i/vetélkedőkről_k (a*

tévében).

- (175) *Mária beszélt a [híres műsorvezetők_j ___i ?*vezették_j] *vetélkedőket/vetélkedőkről_k (a tévében).*
- (176) *Mária látta a [___i vére_{ij} hullott_j] *katona_i / katonát_k az utcán.*
- (177) *Mária látta a [___i vérük_{ij} hullott_j] *katonák_i / katonákat_k az utcán.*
- (178) *Mária látta a [___(i) vére_{(i)j} hullott_j] *katonák_i / katonákat_k az utcán.*
- (179) *Mária látta a [___i foga_i hullott_(j)] *jószág_i / jószágot_k az utcán.*
- (180) *Mária látta a [___i foga_i ?*hulltak_j/hullottak_j] *jószág_i / jószágot_k az utcán.*

Korábban azt feltételeztem (Nádasdi 2011ab, 2012), és ez egybevág Borsley (1997) Kayne (1994) elméletét bíráló gondolataival, hogy sem az **EJ**-ben, sem pedig a **HJ**-ben nem helyezhetjük vissza a tagmondatban az űr helyére az antecedenst, mert az antecedenst a főmondat megkívánta argumentumszerepek szerinti eseteket kaphat, amelyek a mozgatását lehetetlenné teszik, ahogy ezt a fenti példamondatokban feltüntettem. Borsley (1997) szerint esetütközés történik, ha ki akarjuk mozgatni a főnévi fejet, hiszen kötelezően vinnie kell a kiinduló mondatban viselt esetét az új tagmondatba, ahol megint más esetet tölt be. Bianchi (2000) azonban azt a megoldást javasolja erre a problémára, hogy az eset csak a szintaktikai pozíció tulajdonsága, és nem a determinánsé, hiszen azt nem inherensen viseli magán. E szerint a nyom és a kimozgatott főnévi fej kaphat eltérő esetet, és ebben az esetben az NP fej a külső determináns esetét kapja, és az átmásolódik a főnévi fejre. Ebből akár az is következhet, hogy a mi szerkezeteinkben mégis lehetséges lenne a mozgatás. Ugyanakkor a határozatlan névelős változat (*egy vetélkedő*) sem cáfolja a mozgatást, hiszen bár a határozatlan névelőt Kayne (1994) kvantoros kifejezésnek tartja, de Bianchi (2000) szerint a vonatkozó D⁰-t vagy Q-t a külső D⁰-be való absztrakt beolvadás törölheti.

(181) *Mária beszélt egy/a [Vágó István_j ___i vezette_{ij}] *vetélkedőt/vetélkedőről_k (a tévében).*

(182) *Vágó István_j a/egy vetélkedőt_i vezette_{ij}.*

Ugyanakkor ha határozatlan névelős kifejezés lesz a szerkezet antecedense, akkor ez a kifejezés a kiírása (*spell-out*) után nem lesz kormányozva. Csak akkor lesz kormányozva D⁰ által Bianchi (2000: 134) szerint, ha nem íródik ki.

(183) *Mária beszélt egy/a [a híres műsorvezető_j ___i vezette_{ij}] *vetélkedőt/vetélkedőről_k (a tévében).*

(184) *A híres műsorvezető_j a/egy vetélkedőt_i vezette_{ij}.*

Ez azt jelenti, hogy Bianchi (2000) Kayne (1994) elképzelése alapján azt feltételezi, hogy mozgatás előtt a vonatkozó tagmondat antecedense mindig határozott DP-ként van jelen, és ezen az sem változtat, ha a külső determináns határozatlan névelős kifejezésként íródik ki. Ahogy már fentebb is utaltam rá, Bianchi (2000: 129) szerint a vonatkozó „fej” mindig olyan DP-ként generálódik, amelyet egy vonatkozó D^0 vezet be, és a vonatkozó D^0 -t a külső D^0 -be való absztrakt beolvadás törölheti, így az nem íródik ki. E felfogás szerint a tárgyas ragozásban szereplő ige, a *vezette* a kimozgatás előtt egyezett a tárgyával, tehát a rekonstrukció eszerint lehetséges, nem okoz gondot, hogy a nyomnak és a kimozgatott összetevőnek más az esete, hiszen a tárgyeset csak akkor íródik ki a kimozgatott elemen, ha a helyreállítás során ott újra egy testes elem jelenik meg. A névelő esetében pedig nem a határozatlan névelős alakkal valósítható meg a helyreállítás, hanem a határozottal, így a tárgyas ragozású alakkal az egyeztetés változatlanul fennáll a rekonstrukció során. Bianchi (2000) mind a névelő problémájára, mind pedig az esetütközésre olyan megoldást kínál, amely a rekonstrukciót maradéktalanul lehetővé teszi, és a mozgatás művelete nem szenved csorbát.

(185) *Mária beszélt egy* [*Vágó István*_i (*DefAcc=t*_i *vezette*_{ij})] *vetélkedő*(*Del=ról*)_i (*a tévében*).

(186) *Mária látta a* [(*DefDat=Ø/nak*)_i *vére*_{ij} *hullott*_j] *katona*(*Acc=t*)_i *az utcán*.

Ugyanakkor den Dikken (2006a) a rezumptív névmásokkal kapcsolatban megjegyzi, hogy többes számú birtokosnál ellenegyeztetés van, és rezumptív névmás jelenik meg: *a(z ő) könyvei-k* esetében, és eben az esetben nincs mozgatás. A *vérük hullott* esetében tehát nem működik a helyreállítás: **katonák vérük hullott*, ott az űr helyén rejtett rezumptív névmást kell feltételeznünk. Den Dikken (1999) alábbi példái ezt jól szemléltetik:

(187) *A gyerekeknek_i hihetetlenül messzire gurult (*t_i) a pro_i labdájuk*

(188) *A gyerekeknek_i hihetetlenül messzire gurult t_i a (*pro_i) labdája*

A fenti példákban látható, hogy *labdájuk* esetében nem történik mozgatás, hiszen a birtokos szerkezetben a többes számú birtokos (*a gyerekeknek*) nem fordulhat elő egy egyeztetett többes számú birtokkal (*labdájuk*). A többes számú egyeztetett *labdájuk* így den Dikken (1999) szerint egy rejtett rezumptív névmással (*pro*) áll. A *labdája* esetében viszont mozgatás történik, hiszen ott az egyes számú birtok (*labdája*) már egy összetevőt alkot a többes számú birtokossal (*a gyerekeknek /a/ labdája*), csak éppen a szerkezet birtokosát

kimozgattuk a helyéről. A *vérük hullott* esetében tehát lokális hatások működnek, ezért nem egy másolat (nyom), hanem csak egy (üres) névmás helyettesítheti az antecedenst a konstrukcióban. A helyreállítás nem működik, hiszen ott egy rezumptív névmás van jelen, ami az (ellen)egyeztetési jegyek révén nyilvánul meg. Az üres kategória ezért ebben az esetben *pro*-ként azonosítható. Ez azt mutatja, hogy nem működik az *ür* és az antecedenst között az azonosítási megfeleltetés.

(189) *Mária látta a [pro(Dat)_i vérük_i hullott] katonák(Acc=at)_i*

A *vére hullott* esetében viszont den Dikken (1999) megoldása szerint mozgatás történik, a helyreállítás lehetséges, az azonosítási megfeleltetés működik, nem történik lokális hatás. Úgy tűnik, valóban lehetséges a helyreállítás az **EJ** egyes szám 3. személyű birtokos személyjeles alakja esetében, és ebben az esetben az feltételezhető, hogy a magyar prenominalis vonatkozó szerkezet is kétfajta stratégiával rendelkezik: mozgatásos vagy *ür*stratégiával, mint a kínai, illetve helyben generált vagy rezumptív stratégiával, ahogy azt a kínaiakban már megfigyelhettük, lásd Aoun–Li (2003) és Ning (2008).

(190) *Mária látta a [(DefDat=Ø/nak)_i vére_i hullott]_j katonák(Acc=at)_i az utcán.*

(191) *a katonák(Dat=Ø/nak)_i (a) vére_{ij} hullott_{ij}.*

A **HJ** esetében szintén azt figyelhetjük meg, hogy a rekonstrukció könnyedén végrehajtható:

(192) *Mária beszélt a [Vágó István_j (DefAcc=et)_i vezette_{ij}] vetélkedők(Del=ról)_i (a tévében).*

(193) *Vágó István_j a vetélkedők(Acc=et)_j vezette_{ij}.*

Ugyanakkor, ha a többes számú alany szerepel a vonatkozó tagmondatban, a helyreállítás nem lehetséges, de ugyanez a helyzet a *maga* névmással alkotott konstrukciókra is:

(194) *Mária beszélt a [híres műsorvezetők_j (DefAcc=et)_i vezette_{i(j)}] vetélkedők(Del=ról)_i (a tévében).*

(195) *A híres műsorvezetők_j a vetélkedők(Acc=et)_i *vezette_{i(j)}*

(196) *A híres műsorvezetők_j a vetélkedők(Acc=et)_i vezetté_{i(j)}k_j*

(197) *Beszéltetek a [magatok_j (DefAcc=at)_i építette_{i(j)}] homokvár(Del=ról)_i.*

(198) $(Ti)Magatok_j \underline{a \text{ homokvár}(Acc=at)_i} *építette_i(j)$.

(199) $(Ti)Magatok_j \underline{a \text{ homokvár}(Acc=at)_i} építette_i tek_j$.¹¹⁹

A fenti példákból az látszik, hogy lokális hatások működnek, amelyek mozgatás esetén nem érvényesülhetnek. A vonatkozó tagmondatban lehetséges a nem egyeztetett forma, viszont a főmondatban csak az egyeztetett alakkal lesz jólformált. Ez hasonlít az amhara vonatkozó szerkezetnél tapasztaltakhoz, csak ott pontosan fordítva történt: a főmondatban nem egyezett a segédige a tagmondat alanyával, viszont a vonatkozó mellékmondatban az ürrel lehetséges az egyeztetés. A helyreállítás ugyan a személyes névmásnál az összes többi személyben és számban lehetséges, viszont ha a mozgatást tesszük fel, ami a **HJ** felszíni szerkezetét eredményezi, akkor nem tudnánk megmagyarázni, hogy többes szám 3. személyre és a *maga* névmásra ez miért nem lesz érvényes. Másrészt éppen a rekonstrukció megvalósulása vagy lehetetlensége az egyik tényező, amely megmutatja a két művelet közötti különbséget. Az a tény pedig, hogy a helyreállítás egyes esetekben látszólag lehetséges, mert a magyarban nincs nyílt rezumptív névmás, még nem jelenti azt, hogy az űr helye valóban üres, és nincs kitöltve. A rejtett névmás (*pro*) látszólag „eltűri”, hogy odamozgassunk valamit, de a többes szám 3. személy és a *maga* névmás jelzi, hogy ott mégsem működik a helyreállítás.

Az **EJ** esetében den Dikken (1999) alapján jól feltárható a birtokos szerkezet belső struktúrája, és ott az ellenegyeztetés szemben az egyeztetéssel az az indikátor, amely kimutatja a két szerkezet közötti különbséget, és azt, hogy eltérő műveletek révén jön létre. Ennek ellenére a vonatkozó szerkezetnél elképzelhető, hogy mégsem ez a helyes irány.

(200) *Mária látta a [(DefDat= \emptyset/nak)_i foga_i_j hullott_(j)] jószág(Acc=**ot**)_i az utcán.*

(201) $\underline{a \text{ jószág}(Dat=\emptyset/nak)_i} (a) foga_i j *hullott_{(j)}$

(202) $\underline{a \text{ jószág}(Dat=\emptyset/nak)_i} (a) foga_i j hullottak_j$

A fenti mondatok azt mutatják, hogy a helyreállítás nem lehetséges, mert bár a vonatkozó tagmondat alanya nem egyezik az igével, a főmondatban csak az egyeztető forma lehetséges. A nyelvtörténeti adatokból ismeretes olyan példány, amelynél van ilyen többes számú alanyt tartalmazó vonatkozó tagmondat, amely szintén nem egyezik az igével, tehát van előzménye a régiségben az ilyen példának: *inai-szakadozott* (Comenius 1643), ugyanakkor az elemzett

¹¹⁹ A mai magyarban már természetesebb az ilyen esetben a posztverbális tárgy: $(Ti)Magatok_j építette_i tek_j \underline{a \text{ homokvár}(Acc=at)_i}$.

példamondat abból az adatbázisból származik, amelyet anyanyelvi beszélőkön teszteltünk, és a válaszadók közül 50% ítélte grammatikusnak *a fogai hullott jószág* formát. Ha itt újra felmerülne az olvasóban, hogy nem véges ige rejlik ebben a formában, akkor ismét az amharát hívom segítségül független bizonyíték gyanánt, ahol az egyeztetési viszonyok szintén ellentétesen működnek a mátrix mondat és a vonatkozó tagmondat viszonyában. Csak ott éppen fordítva jelentkezik: a mátrix mondatban nincs semmiféle egyezés az alany és a segédige között, pontosabban a segédige semmiféle egyeztetési jegyet sem visel, míg a vonatkozó tagmondatban már magán viseli az egyeztető morfémaakat a segédige az antecedensével, illetőleg a tagmondatban megjelenő ürrrel kapcsolatban. Ezek alapján kimondhatjuk, hogy a magyarban sem a **HJ**, sem az **EJ** nem vesz részt mozgásban, a tagmondatból semmit sem mozgattunk ki, az ür helyben generált rejtett rezumptív névmást (*pro*) tartalmaz:

- (203) *Mária beszélt a [Vágó István_j (proAcc_i) vezette_{(i)j}] vetélkedők(Del=ről)_i (a tévében).*
 (204) *Mária beszélt a [híres műsorvezetők_j (proAcc_i) vezette_{(i)j}] vetélkedők(Del=ről)_i (a tévében).*
 (205) *Mária látta a [(proDat_i) vére_{(i)j} hullott_j] katonák(Acc=at)_i az utcán.*
 (206) *Mária látta a [(proDat_i) fogai_j hullott_(j)] jószág(Acc=ot)_i az utcán.*

Ezek után már csak az a kérdés maradt hátra, hogy milyen típusú rezumptív névmás szerepel a tagmondatban. Az amharában láthattuk, hogy \varnothing -jegyű rejtett rezumptív névmás rejlik, hiszen az ür egyezik nemben, számban és személyben az antecedenssel, de a hasonlóságok ellenére szükséges alaposabban megvizsgálni a kérdést. Idézzük ide a fenti példák közül a vizsgálat szempontjából megfelelő példákat. A lenti mondatokban a rejtett rezumptív névmás nem egyezik, ha az antecedens többes számú.

- (207) *Mária beszélt a [Vágó István_j (proAcc_i=(*őt/*őket/*aszt/*azokat)_(i)) vezette_{(i)j}] vetélkedők(k)(Del=ről)_i (a tévében).*
 (208) *Vágó István csak vezeti a vetélkedőt, de nem ő szerkeszti (*őt/aszt).*
 (209) *Vágó István csak vezeti a vetélkedőket, de nem ő szerkeszti *(őket/azokat).*
 (210) *Mária beszélt a [híres műsorvezetők_j (proAcc_i) vezette_{(i)j}] vetélkedők(Del=ről)_i (a tévében).*
 (211) *Mária látta a [(proDat_i=*ő/*ők)_(i) vére_{(i)j} hullott_j] katonák(k)(Acc=at)_i*
 (212) *Mária látta a [(proDat_i=*ő/*ők)_(i) vérük_j hullott_j] katonák(Acc=at)_i*

Az **EJ** esetében lehetséges egyeztetés a többes számú antecedenssel is: *a vérük hullott katonák*, azonban ettől függetlenül az **EJ**-ben a nem egyeztető alakok vannak túlsúlyban, ezt mutatja az adatbázis, lásd Függelék. Másrészt a **HJ**-nál nem is lehetséges az egyeztetés a többes számú tárgy esetén, ahogy ez a mátrix ige esetében is előfordul. A különbség viszont az, hogy míg mátrix mondatban kötelező a többes számú tárgyi névmások megjelenése, a vonatkozó tagmondatban kötelező a *pro*-ejtés többes számú tárgy esetén is.

A magyarban a névmási tárgyi argumentumok közül csak az egyes számú (*őt, azt*) törölhető a mondatból opcionálisan, a többes számú nem, viszont a **HJ**-ben mind az egyes, mind a többes számú alak esetén kötelező a *pro*-ejtés. Az **EJ**-ben többes számú antecedens esetén is grammatikus lesz a *vére* alakkal, de a magyar birtokos személyjelezésnek az a jellegzetessége, hogy csak a személyjel különbözteti meg a 3. személyű alakokat: *az ő vére* szemben *az *ők vére*, illetve *ő/*ők vérük* alakokkal, ahol az *ő*-nek egyes és többes számú referenciája is lehet. A többes számú *ők* névmással pedig agrammatikus lesz a szerkezet. Az **EJ**-ben azonban még az E/3. személyű névmás sem jelenhet meg. Mind az **EJ**, mind pedig a **HJ** esetében tehát kötelező a *pro*-ejtés, és rezumptív vagy visszamaradó névmás nyíltan sohasem jelenhet meg a szerkezetekben. A fenti példák azt mutatják, hogy az egyeztetés és az azonosítási megfeleltetés nem működik a *pro* és a vonatkoztatott összetevő között, mivel a *pro*-nak egyes és többes számú referenciája is lehet. Így a névmás kötését és interpretálását is a predikátumabsztrakciós operátor végzi, ami azt jelenti, hogy a magyar preminális vonatkozó szerkezetekben „jobb híján” (default), [ID:dep] jegyű *pro* van.

Az a kérdés is felmerül még, hogy a magyarra miért nem jellemző a rezumptív stratégiájú posztminális vonatkoztatás, mint ahogy létezik a baszkban és a kínaiiban. A baszk posztminálisban a mondatjellemző megmarad, de az eseteket és a határozottságjelölőt (végartikulus) a vonatkozó tagmondat veszi fel, hiszen az az utolsó elem a DP-ben. Az *úr* egyezik a többes számú toldalékkal is, amely el van szakítva az antecedenstől (*eskualdun /zahar/*).

Hualde–Ortiz de Urbina (2003: 766)

(213) [*Eskualdun_i zahar [__i zerbait daki-te_i-n]*]-ak_i

baszk öreg Úr valami tud-ErgPI3-Comp-ArtDefPIErg

alde d-ituz-te.

oldal bír-AbsPI3-ErgPI3

’Az(ok az) idős baszkok, akik tudnak valamit, megtartják maguknak.’

A baszkban a mondatjellemző megléte, valamint az a tény, hogy a vonatkozó tagmondat veszi fel a ragokat és az esetjelölőt, perceptuálisan és a feldolgozás szempontjából is előnyös stratégia arra, hogy a vonatkozó tagmondat könnyen rekonstruálható legyen. A kínai posztnominálisban ilyenkor nincs mondatjellemző, de van mutató névmás, Ning (2008: 69):

(214) *na-ge ren_i [wo fugei _i lianbaiyuan]*

Dem-Cl ember PronSg1 fizet Úr 200 dollár

‘a(z a) személy, akinek 200 dollárt fizettem’

A kínai esetében a szórenddel való konzisztencia is segíthet a feldolgozásban, hiszen az antecedens után a szokásos mátrix mondatban ige következne.

A magyar nem konzisztens SVO és nem konzisztens SOV szórendű nyelv, míg most SVO alapszórendűnek tekinthető, az eredeti az SOV volt (Mallinson–Blake 1981: 285). A magyarban viszont a visszamaradó névmásos stratégia posztnominálisan feltehetőleg azért nem létezik, mert a nyelvünkben nincs mondatjellemző, ahogy a japánban sem, és ott sincs posztnominális, bár a japán konzisztens SOV szórendű nyelv. A magyarban az aszimmetriát az okozhatja, hogy ez a fajta posztnominális stratégia szerkezetütközéshez vezethet, lásd a már fentebb is idézett mondatot: *Láttam [a Vágó István vezette] vetélkedőt a kertben/Láttam a vetélkedőt, [Vágó István vezette], a kertben.*

Annak az eshetősége, hogy vonatkozó névmás szerepeljen az űr helyén, több okból sem elképzelhető. Egyrészt Downing (1978) szerint az tipológiai univerzálénak tekinthető, hogy a prenominalis vonatkozó szerkezetekben nem jelenhetnek meg vonatkozó névmások, amit Kayne (1994) és de Vries (2002) is átvett tőle. Másrészt a posztnominális változatban: *a(z a) vetélkedő, amelyet V. I. vezet(ett)* viszont az ige többnyire alanyi ragozásban van, de kerülhet tárgyas ragozásba is: *a(z a) vetélkedő, amelyiket V. I. vezeti/vezette*, ezért itt az ige ragozása a vonatkozó névmás tulajdonságaitól függ. A **HJ**-ben azonban csak tárgyas ragozású alakok fordulhatnak elő (*egy V. I. vezette/*vezetett vetélkedő*). Harmadrészt az általunk felhasznált Adger–Ramchand (2005) elmélete az ír nyelv kétféle stratégiájánál, ahol az elsőben dep-jegyű, míg a másodikban ϕ -jegyű névmás szerepelt, azzal magyarázta, hogy a két szerkezet szemantikai interpretációja a szintaktikai különbség ellenére azonos, hogy a szemantikai interpretáció vak a lokális szintaktikai hatásokra, és független a névmás (változó) értékétől. Ebben a helyzetben is erről lehet szó. A vonatkozó névmáshoz [Λ , ID: ϕ]

jegy rendelhető Adger–Ramchand (2005) elméletében, hiszen a vonatkozó névmásos stratégia mozgatás műveletével valósul meg, ahogy fentebb láttuk, míg a kérdéses szerkezeteinkben a névmás jegye [ID:dep], mert nem a mozgatásos stratégiát követi. A magyar posztnominális és prenominális vonatkozó szerkezetek névmása bár különböző típusú, de ennek ellenére a szemantikai értelmezésük megegyezik. Kenesei (2000a, 2005) vonatkozó névmási szerepű üres operátoros megoldása tehát a fenti fejtegetéseink értelmében nem alkalmazható a kérdéses szerkezetek jellemzésére.

Amint már korábban is utaltam rá, a magyar prenominális vonatkozó szerkezet legjobban az amhara, baszk, japán és kínai hasonló szerkezeteire hasonlít. A japánban szintén nem jelenik meg soha nyíltan a mondatjellemző, és bár a rezumptív/visszamaradó névmások a japánban is legtöbbször rejtve maradnak, a függő esetekben és a birtokosban opcionálisan előfordulhatnak. A baszkban pedig a mondatjellemző ugyan testesen is jelen van, de a rezumptív/visszamaradó névmások a magyarhoz hasonlóan csak egyeztetési jegyek révén nyilvánulhatnak meg. Az amharában pedig szintén ellenegyeztetés működik. A kínaival pedig a párhuzamot az SVO alapszórenddel inkonzisztens prenominális finit vonatkozó tagmondat léte jelenti, és az a tény, hogy a determináns a kínainál is megelőzheti a vonatkozó tagmondatot, amely így a determináns és az antecedens között foglal helyet. Míg azonban a magyarban ez az egyetlen lehetséges sorrend, addig a kínaiban a determináns a vonatkozó tagmondat és a módosított főnév közé is kerülhet. A fenti jellemzőkből az következik, hogy nyelvspecifikusan a vonatkozó szerkezet egyik jellemzőjének, tehát sem a mondatjellemzőnek, sem a rezumptív/visszamaradó névmásnak nem szükséges a felszíni szerkezetben (fonológiai formában) testes alakban megjelennie. Ugyanakkor még a magyar sem a legtakarékosabb nyelv abból a szempontból, hogy mindent testetlen összetevőkkel akarna megoldani, hiszen a magyar nyelv agglutináló sajátosságai közé tartozik, hogy szintetikus módon a gazdag inflexiós rendszerrel és a *pro*-ejtéssel az egyeztetési morféma révén jeleníthetjük meg azt, amit más nyelvek csak testes összetevők révén fejezhetnek ki. Gondoljunk csak a *kereslek* szóra: (*én_i*) *keres-l_j-ek_i* (*téged_j*). A prenominális vonatkozó szerkezetbeli egyeztetési morféma csak annyiban különbözik az előbbi példa hasonló elemeitől, hogy az **EJ**-ben és a **HJ**-ben megjelenő személyjelölők rejtett volta nem opcionális, hanem kötelező. A mondatjellemző léte pedig a beágyazott tagmondat létrehozhatóságán és a verbális elem finitségén keresztül tud megnyilvánulni, hiszen elsődleges feladata a vonatkozó tagmondat megteremtése.

Mielőtt bemutatom a magyar finit prenominális vonatkozó tagmondatok formális szerkezetét, felmerülhet az olvasóban az a kérdés, miért az alany és az ige közé helyeztem a

rejtett tárgyi rezumptív névmást, és miért a tagmondat jobb szélére helyezem a mondatjellemzőt, mikor a magyarban a mondatbevezetők a tagmondat élén jelennek meg, lásd *mint, hogy*. Az első kérdésre a válaszunk az, hogy a magyar eredeti SOV szórendi sajátságából következik, hogy a tárgy az ige előtt az alany után helyezkedik el. Ez az oka, hogy így reprezentálom, hiszen ez konzisztens az SOV szórenddel, hiszen a prenominális vonatkozó szerkezet az SOV szórendi sajátság következménye a magyarban. A rejtett mondatjellemző pozicionális elhelyezkedésének a problémája nem csupán elméleti kérdés, hiszen létezik a magyarban egy mondatjellemző-szerű elem, az *-e* kérdőszócska, amelynek a kanonikus pozíciója a véges ige jobb szélé: *megvetted (volna)-e*. Természetesen nem azt mondom ezzel, hogy az *-e* kérdőpartikula megegyezne a feltételezett, de mindig rejtett mondatjellemzővel, az analógia csak a pozicionális viszonyaira vonatkozott, hogy miért a tagmondat jobb szélét, a véges ige és módosított főnév közötti területet tekintem a mondatjellemző lehetséges helyének. Ez az elhelyezkedés megfelel a baszk mondatjellemző pozíciójának, és az amharában is elsődlegesen a segédigéhez (Tense megjelenítője) csatlakozik, csak ott éppen balról, ami az amhara eredeti SVO szórendi sajátságával konzisztens. A magyarban pedig az eredeti SOV szórend irányával egyező, hogy a fejeket (C) megelőzi a komplementuma/argumentuma/adjunktuma. A magyarban tehát a jobbról csatlakozó mondatjellemző képzele nincs elrugaszkodva az empiriától, és ez tűnik a legplauzibilisabb pozíciójának.

Adger–Ramchand (2005) elmélete segített kimutatni, hogy az **EJ** és a **HJ** egyaránt tartalmaz egy rejtett névmást (*pro*-t), amely szintaktikailag egy névmás (ID), szemantikailag pedig egy változó (x), és amelyeknek az interpretációjához elengedhetetlen egy kötő operátor (Λ) megléte. A kötő operátor mindig mondatjellemzőként (COMP) nyilvánul meg a tagmondatban. A magyar vonatkozó mellékmondatban ugyan nyíltan sohasem jelenhet meg, Adger–Ramchand (2005) elméletéből következik, hogy a mondatjellemzőnek (kötő operátor) szintén léteznie kell. A kötő operátor és a (nyílt/rejtett) névmás (változó) ugyanis kölcsönösen függenek egymástól, és interpretációjukhoz mindkettőnek szüksége van a másik létezésére, még akkor is, ha egyik vagy másik csak rejtett formában van jelen. A magyarban is jelen van tehát mind a mondatjellemző, mind a visszamaradó névmás, csak éppen egyik sem fordul elő soha testesen, de a visszamaradó névmás egyeztetési morfémák révén válik beazonosíthatóvá. Ezt a nyelvspecifikus paraméter írja elő.

Mivel a *pro* a referenciáját a kötő operátortól nyeri, nem pedig az antecedenstől, amely egy DP, így elkerüljük, hogy a saját domináló kategóriájával legyen azonos a referenciája,

és az ún. «*i* az *i* kategórián belül» elnevezésű tiltás sem jelentkezhethet: A szerkezet minimalista elemzése végül az alábbiak szerint néz ki.

S	O	V
(215)	<i>a</i> [<i>Vágó István</i> (<u>proAcc</u>) _{<i>i</i>} <i>vezett-e_i</i> -Comp] <i>vetélkedő_j</i>	
	<i>pro</i> [ID:] →	COMP[Λ, ID:dep]
	<i>pro</i> [ID:dep]	COMP [Λ, ID:dep]
	<i>x</i>	λ <i>x</i>

S	V
(216) <i>a</i> [(<u>pro</u> Dat) _{<i>i</i>} <i>vér-e_i</i> <i>hull-ott-Comp</i>] <i>Vászka_j</i>	
<i>pro</i> [ID:] →	COMP[Λ, ID:dep]
<i>pro</i> [ID:dep]	COMP [Λ, ID:dep]
<i>x</i>	λ <i>x</i>

Az elmélet segítségével tehát sikerült kimutatni, hogy a vizsgált magyar szerkezetek a vonatkozó tagmondatok csoportjába tartoznak. Hasonló a felépítésük, mint a posztnominális skót gael, ír és São Tomé-i portugál kreol nyelveknek, de a magyar konstrukció prenominális pozíciót foglal el, és ebben meg leginkább az amhara, baszk, japán és kínai hasonló szerkezeteire hasonlít.

6. ÖSSZEGZÉS

A doktori értekezés magyar nyelvnek azokkal a szintaktikailag önálló, de erősen megkötött szószerkezeteivel foglalkozott, mint a hátul jelölt prenominális vonatkozó szerkezet: *a Vágó István vezette vetélkedő* és az elől jelölt típus: *a vére hullott Vászka*, amelyek egy nominális (*Vágó István, vére*) és egy *-t, -tt* toldalékos verbális (*vezet-t-e, hull-ott*) elem kapcsolatából állnak. A kutatás a mai magyar nyelvben még létrehozható, előforduló, nem lexikalizált, nem idiomatikus, produktív alakokat vette számba, és az anyanyelvi beszélőkön tesztelve elsőként írta le a *a vére hullott Vászka* típusú szerkezetet és előfordulási lehetőségeit a mai magyar nyelvben.

Generatív elméleti keretbe helyezve a kérdést bemutattam, hogy a Chomsky (1981, 1999, 2000) által a finitség kritériumainak megállapított Tense és Agr jegyekkel rendelkeznek a szerkezetek verbális elemei, ezért véges ígét tartalmaznak, ugyanis a két szerkezet az ige eltérő ragozását mutatja fel: a *vezette* tárgyas ragozásban van, míg a *hullott* alanyiban. Rámutattam, hogy Chomsky (1977, 1981) meghatározása alapján a vizsgált konstrukciók is vonatkozó szerkezetekként értelmezhetők, ugyanis kell tartalmazniuk egy üres kategóriát, amelyet a személyjelölő reprezentál: *vezet-t-e, vér-e*, és mivel véges igével állnak.

Az amhara, a baszk, a japán és a kínai vonatkozó szerkezeteinek empirikus általánosításait felhasználva megállapítottam, hogy a vizsgált magyar prenominális vonatkozó szerkezetet az alábbiak jellemzik:

1. finit ígét tartalmaz
2. a japánhoz hasonlóan nincs (nyílt) mondatjellemző
3. megjelenhet űr
4. az amharához hasonlóan nincs nyílt rezumptív névmás
5. az amharához és a baszkhoz hasonlóan egyeztetési jegyek vannak az igról, és az amharához hasonlóan a birtokos vonatkoztatásnál az alanyi argumentumon
6. a magyarban nincs a prenominálishoz hasonló felépítésű posztnominális vonatkozó stratégia
7. van *pro*-ejtés
8. determináns is megjelenhet
9. a vonatkoztatási hierarchia két (esetleg három) szintjét (alany (csak a régiségben), tárgy, birtokos) tudja vonatkoztatni

A finit prenominalisokkal való párhuzamot azok a közös jellemzők mutatták, hogy a kérdéses magyar szerkezet is finit, egyeztetési jegyek segítségével megvalósuló (űr)stratégia jellemzi, ugyanakkor hiányzik a mondatjellemző. A vizsgált négy nyelv esetében a helyben generálást tartottam az elképzelhető lehetséges műveletnek McCloskey (2006) és Ning (2008) kritériumai alapján. A helyben generálás azt jelentette, hogy az űrt nem nyomként, hanem rejtett (*pro*) vagy nyílt (rezumptív, visszamaradó) névmásként kell interpretálnunk, amely lehetővé tette, hogy rájuk egységesen alkalmazzam Adger–Ramchand (2005) minimalista elméletét.

Az üres kategóriát az azonosítási megfeleltetés segítségével *pro*-ként értelmeztük, amely szintaktikailag egy névmás (ID), szemantikailag pedig egy változó (x), mert nem helyezhettük vissza a tagmondatba az antecedenst az űr helyére. A helyreállítás nem volt lehetséges, mert a szerkezet többes számú alanya, illetve a *maga* névmás eltérő egyeztetést mutat a mátrix és a beágyazott tagmondat esetében, ami a mozgatas műveletét kizárta. A véges ige megléte igazolta, hogy lennie kell egy kötő operátornak (Λ), amely univerzálisan rejtett vagy nyílt mondatjellemzőként (*complementizer*) jelenik meg, és amely szintaktikailag a vonatkozó szerkezet létrehozásáért felelős, szemantikailag λ -operátorként interpretálható. Kimutattam, hogy ezekben a szerkezetekben a névmás kötését és interpretálását is ez az operátor végzi, hiszen a *pro*-nak mind egyes, mind pedig többes számú referenciája is lehet: *a pro*(=*ő/ke/t) *V. I. vezette vetélkedő(k)*, *pro_i vér-e_i hullott katona/katonák*, ill. *pro_i vér-ük_i hullott katonák*. Ezért a rejtett névmások esetében csak „jobb híján” (default) és nem ϕ -jegyű *pro*-ról beszélhetünk.

Az elmélet segítségével megmutathattuk, hogy a vizsgált magyar szerkezetek tartalmaznak egy rejtett tárgyi *pro*-t, amelynek az interpretációjához elengedhetetlenül szükséges egy kötő operátor megléte. A kötő operátort a mondatjellemző (*complementizer*) testesíti meg a tagmondatban, és bár a magyar prenominalis vonatkozó mellékmondatban nyíltan sohasem jelenhet meg, Adger–Ramchand (2005) elméletéből következik, hogy a mondatjellemző (kötő operátor) és a (nyílt/rejtett) névmás kölcsönösen függ egymástól, interpretációjukhoz mindkettőnek szüksége van a másik létezésére, még ha csak rejtett formában is. Így feltételezhetjük, hogy a magyarban is jelen van, csak éppen sohasem fordul elő nyíltan, ahogy például a japánban sem, lásd Murasugi (2000). Ezt a nyelvspecifikus paraméter írja elő. A vizsgált magyar szerkezet tehát egy prenominalis vonatkozó tagmondat, amely a magyar nyelvnek nem egy periferikus szerkezete, hanem az UG szerint az \bar{A} -függőségek közé tartozik, nyelvspecifikusan pedig egy sajátos magyar szerkezet, amely a magyar nyelvtan szerves részét képezi.

FÜGGELÉK

I. AZ ELŐL JELÖLT MEGÍTÉLÉSÉNEK A VIZSGÁLATA AZ ANYANYELVI BESZÉLŐK KÖRÉBEN

Ebben a vizsgálatban olyan alakokat tesztelek és teszteltetek, amelyek egy jelzői szerepben álló, két elemű, *-t, -tt* igei/igenévi alaptagú és birtokos jelzős jelöletlen főnév kapcsolatából álló szerkezetek. Arra vagyok kíváncsi, hogy a mai magyar nyelvben mennyire tekinthetők elfogadottnak és nyelvtanilag helyesnek (jólformáltak). Ezért arra kérem, hogy anyanyelvi kompetenciájának és intuíciójának engedve döntse el, hogy a nyelvhasználatának mennyire és milyen mértékben felelnek meg ezek az alakok, akár használja őket, akár nem. Előre is köszönöm a fáradozásait, amellyel egy készülő tanulmány számára teszteli a mai magyarbeli előfordulhatóságukat. Kérem, a megadott feladatoknak megfelelően töltsse ki az alábbi kérdőívet! A vélt helyesírást kérem, hagyja figyelmen kívül. Megkülönböztetésül a lexikalizálódott alakokat kötőjelesen (a nyelvtörténetiket viszont többnyire eredeti helyesírással, külön írva), a mai, spontán alakokat pedig különírással jelölöm.

1. Lexikalizálódott és/vagy nyelvtörténeti alakok

Ezek a lenti alakok biztosan léteznek vagy léteztek a magyar nyelvben. Csak a jelzői szerkezetre figyeljen, a jelzett szavak csak illusztrációk, tetszés szerint bármilyen más alakra helyettesíthetők. Kérem, jelölje be a szerkezeteket a megfelelő nagybetűkkel aszerint, hogy használja-e, használta-e (H) vagy nem használja, soha nem használta (N) őket:

keze meg aszott ember

keze aszott ember

esze-veszett ember

szere-veszett *tunguz*

nyelvből

féke-veszett ló

honja-veszett nép

fénye-veszett kabát

hidege veszett meleg

magva-veszett jószág

feje hevült forradalmár

esze-ment álmodozó

agya-ment ötlet

oka fogyott elképzelés

ügye-fogyott bürokrata

<i>népe-fogyott</i> fővárosban	<i>híre-fogyott</i> mező
<i>esze-fogyott</i> ember	<i>esze-fordult</i> beszéd
<i>kedve-fordult</i> király	<i>feje-fordult</i> csavargó
<i>füle-csonkult</i> korsó	<i>esze-ficamodott</i>
<i>agya-hígult</i> idiotizmus	<i>agya-lágyult</i> gazfickó
<i>háza égett</i> szegény	<i>keze égett</i> ember
<i>lába égött</i> eb	<i>szirma-nyúlt</i> növény
<i>lába-kélt</i> szék	<i>lába-kelt</i> könyv
<i>szárnya-kelt</i> liba	<i>divatja-múlt</i> ötlet
<i>magva-szakadt</i> család	<i>töve-szakadt</i> ág
<i>juha-szakadt</i> pásztor	<i>ina-szakadt</i> fohász
<i>ina-szakadott</i> bajnok	<i>inok szakadott</i> emberek
<i>inai-szakadozott</i> bajnok	<i>ereje-szakadt</i> nemzet
<i>hangja-rekedt</i> síp	<i>feje-tört</i> török
<i>kereke-törött</i> kocsis	<i>kereke-tört</i> kocsis
<i>nyelve-tört</i> síp	<i>szarva indult</i> tulok
<i>öröme tűnt</i> szülőknek	<i>jó kedve tűnt</i> kérőnek
<i>kedve töltt</i> ember	<i>színe-telt</i> majorság
<i>kedve-szegett</i> Salamonhoz	<i>szárnya-szegett</i> dongó
<i>nyaka-szegett</i> vers	<i>nyelve-szegett</i> szarka- mátyás
<i>foga-hullott</i> törvény	<i>lombja-hullott</i>
<i>vize-poshadt</i> tó	<i>béle-bűzhödt</i> táj
<i>egy keze lába elesett</i> benna ember	<i>keze-lába-esett</i> ember

2. Mai, naprakész alakok: napjaink nyelvhasználata

Ezek a lenti alakok részben létező (könyvből, internetes forrásból), részben pedig kitalált alakok. Kérem, döntse el róluk, hogy Ön szerint elfogadhatók-e (E) (akkor is, ha csak erős fenntartással fogadja, vagy kicsit furcsa, de még belefér a nyelvhasználatába) vagy nem elfogadhatók (N), akár egyik alak, akár mindkettő, vagy akár semelyik, akár használná, akár nem. Ha nem az egész szerkezettel, csak annak valamelyik tagjával nem ért egyet, akkor kérem, javítsa aszerint, ahogy helyesnek gondolja!

Igekötő nélkül

a vére hullott Vászka

a haja hullott férfi

a szőre hullott farkas

a nyoma veszett ember

a haja veszett férfi

a karja veszett férfi

a fia veszett apa

a kabátja veszett férfi

a hangja ment dalnok

az agya ürült politikai elit

a zsebe telt politikai elit

a gyomra telt vendég

a fürdőkádja telt nő

a vize áradt folyó

a vize ömlött folyó

a termése pusztult mező

a teteje égett ház

a ruhája szakadt nő

a zsebe szakadt kabát

Igekötővel (igemódosítóval)

a vére kihullott Vászka

a haja kihullott férfi

a szőre kihullott farkas

a nyoma elveszett ember

a haja elveszett férfi

a karja elveszett férfi

a fia odaveszett apa

a kabátja elveszett férfi

a hangja elment dalnok

az agya kiürült politikai elit

a zsebe megtelt politikai elit

a gyomra megtelt vendég

a fürdőkádja megtelt nő

a vize kiáradt folyó

a vize kiömlött folyó

a termése elpusztult mező

a teteje leégett ház

a ruhája elszakadt nő

a zsebe elszakadt kabát

<i>a teteje szakadt ház</i>	<i>a teteje beszakadt ház</i>
<i>a körme szakadt varrónő</i>	<i>a körme beszakadt varrónő</i>
<i>a teste hevült beteg</i>	<i>a teste felhevült beteg</i>
<i>az arca pirosult kislány</i>	<i>az arca kipirosult kislány</i>
<i>a szíve nagyobbodott beteg</i>	<i>a szíve megnagyobbodott beteg</i>
<i>a mája zsugorodott beteg</i>	<i>a mája összezsugorodott beteg</i>
<i>a vére folyt katona</i>	<i>a vére elfolyt katona</i>
<i>az élete teljesedett ember</i>	<i>az élete beteljesedett ember</i>
<i>a kéménye dőlt ház</i>	<i>a kéménye ledőlt ház</i>
<i>a betege hunyt orvos</i>	<i>a betege elhunyt orvos</i>
<i>a fia halt anya</i>	<i>a fia meghalt anya</i>
<i>a könyve jelent író</i>	<i>a könyve megjelent író</i>
<i>a bőre sárgult beteg</i>	<i>a bőre besárgult beteg</i>
<i>a tisztessége sározódott politikus</i>	<i>a tisztessége besározódott politikus</i>
<i>az arca barnult gyerek</i>	<i>az arca lebarnult gyerek</i>
<i>az élete fordult ember</i>	<i>az élete rosszabbra fordult ember</i>
<i>a fia zongorázott anya</i>	
<i>az énekkara énekelt operaház</i>	
<i>a tánckara táncolt színház</i>	
<i>a türelme fogyott vásárló</i>	<i>a türelme elfogyott vásárló</i>
<i>a pénze fogyott vásárló</i>	<i>a pénze elfogyott vásárló</i>
<i>az arca puffadt beteg</i>	<i>az arca felpuffadt beteg</i>
<i>az agya fáradt ember</i>	<i>az agya kifáradt ember</i>

<i>a vendége jött háziasszony</i>	<i>a vendége megjött háziasszony</i>
<i>a teste épült ember</i>	<i>a teste felépült ember</i>
<i>a szele fűjt mező</i>	
<i>a vágya teljesült ember</i>	<i>a vágya beteljesült ember</i>
<i>a feje fájt ember</i>	
<i>az agya buggyant ember</i>	<i>az agya mebuggyant ember</i>
<i>az agya sérült ember</i>	<i>az agya megsérült ember</i>
<i>az egy arcizma se rándult férfi</i>	<i>az egy arcizma se megrándult férfi</i>
<i>a feje veszett menekülés</i>	<i>a feje elveszett menekülés</i>

3. Jelzők az ige argumentumával

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet főnévi tagját módosítják egy-egy jelzővel, melléknévvel. Kérem, döntse el róluk, hogy Ön szerint elfogadhatók-e (E) vagy nem elfogadhatók (N). Ha nem az egész szerkezettel, csak annak valamelyik tagjával, esetleg a nem megfelelő jelzővel nem ért egyet, akkor kérem, javítsa aszerint, ahogy helyesnek gondolja!

- az átlátszó zsebe megtelt politikai elit*
- a hátsó lába égett kutya*
- a piros teteje égett ház*
- az ép körme szakadt varrónő*
- az ősz haja hullott férfi*
- az ősz hajszála hullott férfi*
- az egész termése pusztult mező*
- a tetovált karja veszett férfi*
- az üres gyomra telt vendég*

4. Igei bővítmények

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet igei tagját bővítik egy-egy határozóval. Kérem, döntse el róluk, hogy Ön szerint elfogadhatók-e (E) vagy nem elfogadhatók (N), akár egyik változat, akár mindkettő, vagy akár semelyik. Ha nem az egész szerkezettel, csak annak valamelyik tagjával, esetleg a nem megfelelő határozóval nem ért egyet, akkor kérem, javítsa aszerint, ahogy helyesnek gondolja!

*a **tegnap** vére hullott Vászka*

*a vére **tegnap** hullott Vászka*

*az **állandóan** zsebe megtelt politikai elit*

*az zsebe **állandóan** megtelt politikai elit*

*a **vasárnap** nyoma veszett ember*

*a nyoma **vasárnap** veszett ember*

*az élete **rosszabbra** fordult ember*

5. Mellérendelés és ellipszis

5.1. igei argumentum

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet igei argumentumát kettőzik meg mellérendeléssel, illetőleg az igei elemet elliptálják. Kérem, döntse el róluk, hogy Ön szerint elfogadhatók-e (E) vagy nem elfogadhatók (N). Ha nem az egész szerkezettel, csak annak valamelyik tagjával, esetleg a nem megfelelő mellérendelt igei argumentummal nem ért egyet, akkor kérem, javítsa aszerint, ahogy helyesnek gondolja!

a vére és foga hullott Vászka

a vére és haja hullott Vászka

a zsebe és pénztárcája megtelt politikai elit

a lába és keze égett gyerek

5.2. verbális elem

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet igei elemét kettőzik meg mellérendeléssel, illetőleg az igei argumentumot elliptálják. Kérem, döntse el róluk, hogy Ön szerint elfogadhatók-e (E) vagy nem elfogadhatók (N). Ha nem az egész szerkezettel, csak annak valamelyik tagjával, esetleg a nem megfelelő mellérendelt igei elemmel nem ért egyet, akkor kérem, javítsa aszerint, ahogy helyesnek gondolja!

a haja veszett és hullott férfi
a teste felhevült és leburnult gyerek
a vére hullott és folyt Vászka

6. Többes szám

6.1. Birtoktöbbsesítéssel

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet igei argumentumát teszik többes számba, és az igei elemet vagy változatlanul hagyják, vagy pedig többes számba teszik. Kérem, döntse el róluk, hogy Ön szerint elfogadhatók-e (E) vagy nem elfogadhatók (N), akár egyik alak, akár mindkettő, vagy akár semelyik. Ha nem az egész szerkezettel, csak annak valamelyik tagjával, esetleg a nem megfelelő formával nem ért egyet, akkor kérem, javítsa aszerint, ahogy helyesnek gondolja!

a zsebei megtelt politikai elit
a zsebei megteltek politikai elit
a lábai égett kutya
a lábai égtek kutya
a fogai hullott jószág
a fogai hullottak/hulltak jószág
a körmei szakadt gyerek
a körmei szakadtak gyerek
a karjai veszett férfi
a karjai veszteket/veszettek férfi

6.2. T/3. személyű birtokos alak

Ezek a lenti szerkezetek a módosított (antecedens) főnevet teszik többes számba, és ennek megfelelően a szerkezet igei argumentumát is hol többes szám 3. személyű birtokos személyjellel látják el, hol pedig változatlanul hagyják. Kérem, döntse el róluk, hogy Ön szerint elfogadhatók-e (E) vagy nem elfogadhatók (N), akár egyik alak, akár mindkettő, vagy akár semelyik. Ha nem az egész szerkezettel, csak annak valamelyik tagjával, esetleg a nem megfelelő formával nem ért egyet, akkor kérem, javítsa aszerint, ahogy helyesnek gondolja!

a nyomuk veszett emberek
a nyoma veszett emberek
az agyuk kiürült politikusok
az agya kiürült politikusok
a zsebük megtelt politikusok
a zsebe megtelt politikusok
a testük felhevült betegek
a teste felhevült betegek
a vérük hullott katonák
a vére hullott katonák
a termésük pusztult mezők
a termése pusztult mezők
a hangjuk ment dalnokok
a hangja ment dalnokok

7. Jelöletlen szerkezet

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet igei argumentumát jelöletlenül használják. Kérem, döntse el róluk, hogy Ön szerint elfogadhatók-e (E) vagy nem elfogadhatók (N). Ha nem az egész szerkezettel, csak annak valamelyik tagjával, esetleg a nem megfelelő formával nem ért egyet, akkor kérem, javítsa aszerint, ahogy helyesnek gondolja!

a fej veszett menekülés
az agy sérült kisgyerek
a vér hullott Vászka
a köröm szakadt varrónő
a nyom veszett ember
az agy buggyant ember
a hang ment dalnok

Ha tud még olyan példáról, példányról, amely eddig nem fordult elő, örömmel venném, ha megosztaná velem.

Köszönöm szépen a türelmét és a segítségét!

II. A FELMÉRÉS KIÉRTÉKELÉSE

Az 1. feladatban a lexikalizálódott és nyelvtörténeti alakok ismeretének feltérképezése és ráhangolódás erre a szerkezetre:

H: használja, használta, N: nem használja, soha nem használta

N	H	N	H
97 <i>keze meg aszott</i> ember 3		69 <i>keze aszott</i> ember 31	
4 <i>esze-veszett</i> ember 96		93 <i>szero-veszett</i> tung. ny.-ből 7	
31 <i>féke-veszett</i> ló 69		53 <i>honja-veszett</i> nép 47	
50 <i>fénye-veszett</i> kabát 50		96 <i>hidege veszett</i> meleg 4	
77 <i>magva-veszett</i> jószág 23		91 <i>feje hevült</i> forradalmár 9	
4 <i>esze-ment</i> álmodozó 96		2 <i>agya-ment</i> ötlet 98	
49 <i>oka fogyott</i> elképzelés 51		6 <i>ügye-fogyott</i> bürokrata 94	
88 <i>népe-fogyott</i> fővárosban 12		88 <i>híre-fogyott</i> mező 12	
77 <i>esze-fogyott</i> ember 23		95 <i>esze-fordult</i> beszéd 5	
91 <i>kedve-fordult</i> király 9		97 <i>feje-fordult</i> csavargó 3	
88 <i>füle-csonkult</i> korsó 12		92 <i>esze-ficamodott</i> 8	
83 <i>agya-hígult</i> idiotizmus 17		6 <i>agya-lágyult</i> gazfickó 94	
80 <i>háza égett</i> szegény 20		85 <i>keze égett</i> ember 15	
96 <i>lába égött</i> eb 4		96 <i>szirma-nyúlt</i> növény 4	
27 <i>lába-kélt</i> szék 73		14 <i>lába-kelt</i> könyv 86	
56 <i>szárnya-kelt</i> liba 44		3 <i>divatja-múlt</i> ötlet 97	
60 <i>magva-szakadt</i> család 40		72 <i>töve-szakadt</i> ág 18	
98 <i>juha-szakadt</i> pásztor 2		58 <i>ina-szakadt</i> fohász 42	
74 <i>ina-szakadt</i> bajnok 26		98 <i>inok szakadt</i> emberek 2	
96 <i>inai-szakadozott</i> bajnok 4		70 <i>ereje-szakadt</i> nemzet 30	
77 <i>hangja-rekedt</i> síp 23		84 <i>feje-tört</i> török 16	
77 <i>kereke-törött</i> kocsis 23		68 <i>kereke-tört</i> kocsis 32	
79 <i>nyelve-tört</i> síp 21		96 <i>szarva indult</i> tulok 4	
78 <i>öröme tűnt</i> szülőknek 22		78 <i>jó kedve tűnt</i> kérőnek 22	
95 <i>kedve töltt</i> ember 5		74 <i>színe-telt</i> majorság 26	

22 kedve-szegett Salamonhoz 78	15 szárnya-szegett dongó 85
28 nyaka-szegett vers 72	68 nyelve-szegett szarka-m. 32
80 foga-hullott törvény 20	50 lombja-hullott 50
82 vize-poshadt tó 18	97 béle-bűzhödt táj 3
98 egy keze lába elesett benna e. 2	91 keze-lába-esett ember 9

2. feladat: Mai, naprakész alakok: napjaink nyelvhasználata

E: elfogadhatók: (akkor is, ha csak erős fenntartással fogadja, vagy kicsit furcsa, de még belefér a nyelvhasználatába)

N: nem elfogadhatók

N	E	N	E
Igekötő nélkül		Igekötővel (igemódosítóval)	
14 a vére hullott Vászka 86		86 a vére kihullott Vászka 14	
22 a haja hullott férfi 78		76 a haja kihullott férfi 24	
22 a szőre hullott farkas 78		77 a szőre kihullott farkas 23	
3 a nyoma veszett ember 97		94 a nyoma elveszett ember 6	
46 a haja veszett férfi 54		95 a haja elveszett férfi 5	
39 a karja veszett férfi 61		91 a karja elveszett férfi 9	
55 a fia veszett apa 45		85 a fia odaveszett apa 15	
59 a kabátja veszett férfi 41		85 a kabátja elveszett férfi 15	
18 a hangja ment dalnok 82		78 a hangja elment dalnok 22	
51 az agya ürült politikai elit 49		75 az agya kiürült politikai e. 25	
36 a zsebe telt politikai elit 64		64 a zsebe megtelt politikai e. 36	
22 a gyomra telt vendég 78		63 a gyomra megtelt vendég 37	
86 a fürdőkádja telt nő 14		83 a fürdőkádja megtelt nő 17	
26 a vize áradt folyó 74		56 a vize kiáradt folyó 44	
58 a vize ömlött folyó 42		66 a vize kiömlött folyó 34	
30 a termése pusztult mező 70		74 a termése elpusztult mező 26	
44 a teteje égett ház 56		70 a teteje leégett ház 30	
33 a ruhája szakadt nő 67		79 a ruhája elszakadt nő 21	
29 a zsebe szakadt kabát 71		77 a zsebe elszakadt kabát 23	
64 a teteje szakadt ház 36		54 a teteje beszakadt ház 46	
42 a körme szakadt varrónő 58		52 a körme beszakadt v.-nő 48	

38 a teste hevült beteg 62	55 a teste felhevült beteg 45
66 az arca pirosult kislány 34	45 az arca kipirosult kislány 55
47 a szíve nagyobbodott b. 53	40 a szíve megnagyobb.-ott b. 60
26 a mája zsugorodott beteg 74	54 a mája összezsugorodott b 46
30 a vére folyt katona 70	68 a vére elfolyt katona 32
63 az élete teljesedett ember 37	42 az élete beteljesedett e. 58
41 a kéménye dőlt ház 59	66 a kéménye ledőlt ház 34
88 a betege hunyt orvos 12	70 a betege elhunyt orvos 30
76 a fia halt anya 24	78 a fia meghalt anya 22
91 a könyve jelent író 9	58 a könyve megjelent író 42
38 a bőre sárgult beteg 62	64 a bőre besárgult beteg 36
68 a tisztessége sározódott p. 32	53 a tisztessége besár.-ott p. 47
32 az arca barnult gyerek 68	65 az arca lebarnult gyerek 35
70 az élete fordult ember 30	55 az élete rossz.-ra fordult e. 45
91 a fia zongorázott anya 9	
89 az énekkara énekelt op. 11	
88 a tánckara táncolt színház 12	
12 a türelme fogyott vásárló 88	81 a türelme elfogyott vásárló 19
14 a pénze fogyott vásárló 86	72 a pénze elfogyott vásárló 28
44 az arca puffadt beteg 56	53 az arca felpuffadt beteg 47
40 az agya fáradt ember 60	70 az agya kifáradt ember 30
75 a vendége jött háziasszony 25	81 a vendége megjött házia. 19
89 a teste épült ember 11	63 a teste felépült ember 37
89 a szele fűjt mező 11	
35 a vágya teljesült ember 65	39 a vágya beteljesült ember 61
75 a feje fájt ember 25	
40 az agya buggyant ember 60	65 az agya megbuggyant e. 35
31 az agya sérült ember 69	65 az agya megsérült ember 35
49 az 1 arcizma se rándult f. 51	86 az 1 a.i.-a se megránd.-t f. 14
30 a feje veszett menekülés 70	96 a feje elveszett menekülés 4

3. Jelzők az ige argumentumával

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet főnévi tagját módosítják egy-egy jelzővel, melléknévvel.

	N	E
<i>az átlátszó zsebe megtelt</i> politikai elit	74	26
<i>a hátsó lába égett</i> kutya	39	61
<i>a piros teteje égett</i> ház	68	32
<i>az ép körme szakadt</i> varrónő	54	46
<i>az ősz haja hullott</i> férfi	47	53
<i>az ősz hajszála hullott</i> férfi	49	51
<i>az egész termése pusztult</i> mező	44	56
<i>a tetovált karja veszett</i> férfi	39	61
<i>az üres gyomra telt</i> vendég	58	42

4. Igei bővítmények

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet igei tagját bővítik egy-egy határozóval.

	N	E
<i>a tegnap vére hullott</i> Vászka	44	56
<i>a vére tegnap hullott</i> Vászka	85	15
<i>az állandóan zsebe megtelt</i> politikai elit	66	34
<i>az zsebe állandóan megtelt</i> politikai elit	63	37
<i>a vasárnap nyoma veszett</i> ember	11	89
<i>a nyoma vasárnap veszett</i> ember	96	4
<i>az élete rosszabbra fordult</i> ember	33	67

5. Mellérendelés és ellipszis

5.1. igei argumentum

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet igei argumentumát kettőzik meg mellérendeléssel, illetőleg az igei elemet elliptálják.

	N	E
<i>a vére és foga hullott</i> Vászka	36	64
<i>a vére és haja hullott</i> Vászka	42	58
<i>a zsebe és pénztárcája megtelt</i> politikai elit	42	58
<i>a lába és keze égett</i> gyerek	20	80

5.2. verbális elem

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet igei elemét kettőzik meg mellérendeléssel, illetőleg az igei argumentumot elliptálják.

	N	E
<i>a haja veszett és hullott férfi</i>	85	15
<i>a teste felhevült és leburnult gyerekek</i>	57	43
<i>a vére hullott és folyt Vászka</i>	75	25

Az igei argumentum részt vehet mellérendelő szerkezetben, az igei elem nem. Az ige argumentuma nem elliptálható, egységet alkot az igei elemmel: *a *(vére) hullott Vászka*, *a *(hangja) ment dalnok*, *a *(zsebe) megtelt politikai elit*.

6. Többes szám

6.1. Birtoktöbbsesítővel

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet igei argumentumát teszik többes számba, és az igei elemet vagy változatlanul hagyják, vagy pedig többes számba teszik.

	N	E
<i>a zsebei megtelt politikai elit</i>	69	31
<i>a zsebei megteltek politikai elit</i>	85	15
<i>a lábai égett kutya</i>	57	43
<i>a lábai égtek kutya</i>	89	11
<i>a fogai hullott jószág</i>	50	50
<i>a fogai hullottak/hulltak jószág</i>	83	17
<i>a körmei szakadt gyerekek</i>	66	34
<i>a körmei szakadtak gyerekek</i>	85	15
<i>a karjai veszett férfi</i>	61	39
<i>a karjai veszteket/veszettek férfi</i>	85	15

6.2. T/3. személyű birtokos alak

Ezek a lenti szerkezetek a módosított (antecedens) főnevet teszik többes számba, és ennek megfelelően a szerkezet igei argumentumát is hol többes szám 3. személyű birtokos személyjellel látják el, hol pedig változatlanul hagyják.

	N	E
<i>a nyomuk veszett emberek</i>	64	36
<i>a nyoma veszett emberek</i>	16	84
<i>az agyuk kiürült politikusok</i>	71	29
<i>az agya kiürült politikusok</i>	51	49
<i>a zsebük megtelt politikusok</i>	38	62
<i>a zsebe megtelt politikusok</i>	50	50
<i>a testük felhevült betegek</i>	69	31
<i>a teste felhevült betegek</i>	55	45
<i>a vérük hullott katonák</i>	69	31
<i>a vére hullott katonák</i>	36	64
<i>a termésük pusztult mezők</i>	60	40
<i>a termése pusztult mezők</i>	36	64
<i>a hangjuk ment dalnokok</i>	65	35
<i>a hangja ment dalnokok</i>	32	68

7. Jelöletlen szerkezet

Ezek a lenti szerkezetek a szerkezet igei argumentumát jelöletlenül használják.

	N	E
<i>a fej veszett menekülés</i>	35	65
<i>az agy sérült kisgyerek</i>	25	75
<i>a vér hullott Vászka</i>	86	14
<i>a köröm szakadt varrónő</i>	64	36
<i>a nyom veszett ember</i>	75	15
<i>az agy buggyant ember</i>	67	33
<i>a hang ment dalnok</i>	88	12

III. AZ ELÖL JELÖLT ELŐFORDULÁSÁNAK A VIZSGÁLATA AZ ANYANYELVI BESZÉLŐK KÖRÉBEN: INTERNETES ÉS NYOMTATOTT PÉLDÁK GYŰJTEMÉNYE

A példamondatok az igék szerinti abc-sorrendben szerepelnek az adatbázisban, amely nem tartalmazza a nyelvtörténetből már ismert alakokat. A korpuszban az eredeti helyesírást megtartom. A lista a teljesség igénye nélkül készült. A lenti 184 példamondatot az igék osztályozása alapján sorolom fel. A 184 példányadat abból származik, hogy egy változatban több példamondatot is feltüntettem. A szövegek a mai magyar előbeszéd spontaneitását tükrözik, azok tartalmáért felelősséget nem vállalok.

A. A verbális elem szempontjából: 21 különböző ige: az igekötős igék számozását csak vonásszámmal különítem el a nem igekötősöktől, mivel azokat egy szótári alaknak tekintem. Hasonlóan csak vonásszám különíti el az ugyanannak az igének az eltérő *-t/-tt* toldalékos változatait is.

1. Alvadt (*vére*)
2. Bomlott (*agya, esze*)
 - 2'. Megbomlott (*agya*)
3. Buggyant (*agya*)
4. Fagyott (*arca, körme, lába, vére*)
5. Fogyott (*agya, élete, ereje, értelme, ideje, kedve, keze, lelke, nyelve, pénze, türelme, vére*)
6. Fáradt (*agya*)
7. Hasadt (*tudata*)
8. Hullott (*feje, haja, szőre, vére*)
9. Jött (*esze*)
10. Kiürült (*agya*)
11. Kopott (*haja, nyelve*)
12. Megtelt (*zsebe*)
13. Ment (*hangja, hangjuk, íze, lelke*)
14. Múlt (*élete*)
15. Romlott (*lelke, nyelve*)
16. Sérült (*agya, orra*)
17. Szakadt (*körme, lelke*)
18. Tört (*ablaka, állkapcsa, feje, füle, gerince, karja, keze, lába, lábuk, lelke, nyaka, orra*)
 - 18'. Törött (*ablaka, foga, füle, gerince, karja, keze, lába, lelke, nyaka, orra, ujja*)

19. Tűnt (*bája*)
20. Vézett (*agya*)
21. Veszett (*álma, farka, feje, füle, hangja, kardja, karja, keze, lába, lábuk, lelke, nyoma, nyomuk, vágya*)

B. A nominális elem szempontjából: 36 különböző főnév: a többes szám 3. személyű birtokos személyjeles alakokat csak vonásszámmal különítem el az egyes szám 3. személyűektől, mert a nominális elemben nem különböznek, csak az antecedens számában.

1. Ablaka (*tört, törött*)
2. Agya (*bomlott, megbomlott, buggyant, fogyott, fáradt, kiürült, sérült, vézett*)
3. Állkapcsa (*tört*)
4. Álma (*veszett*)
5. Arca (*fagyott*)
6. Bája (*tűnt*)
7. Élete (*fogyott, múlt*)
8. Ereje (*fogyott*)
9. Értelme (*fogyott*)
8. Esze (*bomlott, jött*)
9. Farka (*veszett*)
10. Feje (*hullott, tört, veszett*)
11. Foga (*törött*)
12. Füle (*tört, törött, veszett*)
13. Gerince (*tört, törött*)
14. Haja (*hullott, kopott*)
15. Hangja (*ment, veszett*)
- 15'. Hangjuk (*ment*)
16. Ideje (*fogyott*)
17. Íze (*ment*)
18. Kardja (*veszett*)
19. Karja (*tört, törött, veszett*)
20. Kedve (*fogyott*)
21. Keze (*fogyott, tört, törött, veszett*)
22. Körme (*fagyott, szakadt*)
23. Lába (*fagyott, tört, törött, veszett*)

- 23'. Lábuk (*tört, veszett*)
24. Lelke (*fogyott, ment, romlott, szakadt, tört, törött, veszett*)
25. Nyaka (*tört, törött*)
26. Nyelve (*fogyott, kopott, romlott*)
27. Nyoma (*veszett*)
27'. Nyomuk (*veszett*)
28. Orra (*sérült, tört, törött*)
29. Pénze (*fogyott*)
30. Szőre (*hullott*)
31. Tudata (*hasadt*)
32. Türelme (*fogyott*)
33. Ujja (*törött*)
34. Vágya (*veszett*)
35. Vére (*alvadt, fagyott, fogyott, hullott*)
36. Zsebe (*megtelt*)

1. ALVADT

1.1. VÉRE ALVADT

1.1.1. (1) „Ez utóbbi száraz állapotában vérealvadt fecskeszéna, kecskéknek”

http://makaybotond.go.ro/I_konyv/Humor_Szatira/SzilveszteriHidegsult.htm – 2012.

december 3.

2. BOMLOTT

2.1. AGYA BOMLOTT

2.1.1. (2) „Magyarország túllépjen a jelenlegi agyabomlott állapotán”

http://atis.freeblog.hu/archives/2007/03/05/Gorka_Sebestyen_uj_jobboldali_partot_alapit/ –

2012. december 3.

2.1.2. (3) „megjegyzem agyabomlott csoportok mindkét oldalon jócskán találhatóak voltak”

<http://torzsasztal.hu/Article/jumpTree?a=86520274&t=9186253> – 2012. december 3.

2.1.3. (4) „nem is vagyok olyan **agyabomlott**.”

<http://www.radixindex.com/csaladtortenet/2008-July/020305.html> – 2012. december 3.

2.1.4. (5) „de diva **agyabomlott** gyűlölete mindenki ellen”

http://www.mno.hu/portal/forum?action=message&id_category=7&id_topic=10588&sortBy=2 – 2012. december 3.

2.2. ESZE BOMLOTT

2.2.1. (6) „A történelem tesz ugyan említést valamely **eszebomlott** vérengző emberről,”

http://www.polgarinfo.hu/letolt/iras/szt_agoston.doc – 2012. december 3.

2.2.2. (7) „az egyik orosz iskolában 300 gyermeket öltek le **eszebomlott** terroristák,”

http://www.tollal.hu/toprengo/hu/gyorgyi_az_utolso_szo_emleke – 2012. december 3.

2.2.3. (8) „XD Te **eszebomlott** bolygóagyú XD Szerintem jó volt...”

<http://sgforum.hu/listazas.php3?id=1109518856&order=reverse&index=43&azonosito=sztlaszlogimn> – 2012. december 3.

2.2.4. (9) „Úgy is néz ki, mint egy **eszebomlott** robot, mi itt a fura?”

<http://forum.netmania.hu/topicmuta.xyz?topicid=5567&p=163> – 2012. december 3.

2'. MEGBOMLOTT

2'.1. AGYA MEGBOMLOTT

2'.1.1. (9) „Tartsatok örülten felszabadult

agyamegbomlott víg mulatást” <http://www.csataloo.eoldal.hu/oldal/bal> – 2012. december 3.

3. BUGGYANT

3.1. AGYA BUGGYANT

3.1.1. (10) „Van egy **agyabuggyant** elképzelésem,”

<http://www.netacademia.net/tudastar/default.aspx?upid=250> – 2012. december 3.

3.1.2. (11) „Nagy kérdés, hogy mindezt miképp vennék **agyabuggyant** politikusok innen és túl...” <http://forum.index.hu/EditArticle/ReplayEditArticle?a=16008837&t=9010334> – 2012. december 3.

3.1.3. (12) „a Koránból már csak a harcias részekre emlékező **agyabuggyant** imámokat” http://prohardver.hu/tema/re_szabad-e_a_hamaszt_moresre_tanitani/hsz_75-75.html – 2012. december 3.

3.1.4. (13) „A főhős azt az újságírói feladatot kapja **agyabuggyant** felettesétől, hogy haljon meg, és írjon egy cikket a halál utáni életről.” http://emc.elte.hu/~hargitai/mmi/udine_lukacsik.doc – 2012. december 3.

3.1.5. (14) „Nem, kicsikém, az frusztrál hogy a gyermekeimnek ilyen önhitt, pökhendi, **agyabuggyant** emberszabásúakkal kell majd társadalmat alkotnia.” http://www.mno.hu/portal/forum?action=message&id_category=7&id_topic=18324&replyindex=1313 – 2012. december 3.

4. FAGYOTT

4.1. ARCA FAGYOTT

4.1.1. (15) "**arcafagyott** mosoly örs" <http://forum.index.hu/Article/showArticle?go=77918501&t=9162043> – 2012. december 3.

4.2. KÖRME FAGYOTT

4.2.1. (16) „ha látván a **körmefagyott** díjbeszedőt közeledni,” <http://www.martely.hu/kalaris/kalaris200604.pdf> – 2012. december 3.

4.3. LÁBA FAGYOTT

4.3.1. (17) „Rengeteg a fagysérült, **lábafagyott**, akiken nem tudunk segíteni.” http://www.tordas.hu/documents/1997/TKB_9704.pdf – 2012. december 3.

4.4. VÉRE FAGYOTT

4.4.1. (18) „Ki ez a **vérefagyott** kis New York-i settenkedő!? --- Tán nem Hilary Duff?” http://buzz.miner.hu/hilary_duff?p=2 – 2012. december 3.

5. FOGYOTT

5.1. AGYA FOGYOTT

5.1.1. (19) „milyen agyafogyott lányokat választanak a nap szépenek.”

http://www.delmagyar.hu/forum/a_nap_szepe/24/2001357/?action=kifejt&page=18&ord=1&limit=10 – 2012. december 3.

5.1.2. (20) „A lépcsô alján még ott vitatkozott a két agyafogyott értelmiségi,”

[http://gnl.freeblog.hu/archives/2009/01/06/Femina - regenytoresdek 4/](http://gnl.freeblog.hu/archives/2009/01/06/Femina_-_regenytoresdek_4/) – 2012. december 3.

5.1.3. (21) „de sajnos többen vannak a kissé agyafogyott lakosok”

http://zene.sk/forum/viewthread.php?forum_id=5&thread_id=99&rowstart=420 – 2012. december 3.

5.2. ÉLETE FOGYOTT

5.2.1. (22) „a lankadt, élete fogyott gépezetet új létre mozgatta.”

<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00233/07033.htm> – 2012. december 3.

5.3. EREJE FOGYOTT

5.3.1. (23) „persze csak az elaggott, erejefogyott tigrishez lehetne őt hasonlítani,”

http://hu.wikisource.org/wiki/A_t%C3%A1ltosember – 2012. december 3.

5.3.2. (24) „De hát egy öregasszony vagyok,

bájatúnt és erejefogyott.” <http://www.bekegyhaz.hu/> – 2012. december 3.

5.3.3. (25) „a hontalan, erejefogyott öregember valószínűleg félt az idegen éjszakától.”

<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00624/19928.htm> – 2012. december 3.

5.3.4. (26) „Nagy néha messziről kelt, erejefogyott kiáltás rezgett meg a levegőben,”

<http://www.epa.oszk.hu/00000/00022/00103/03315.htm> – 2012. december 3.

5.3.5. (27) „szerencsétlen háborúba keveredik az **erejefogyott** törökkel.”

<http://mek.oszk.hu/02400/02459/02459.doc> – 2012. december 3.

5.3.6. (28) „**erejefogyott** vénember” <http://mek.niif.hu/05000/05060/05060.htm> – 2012.

december 3.

5.3.7. (29) „Mint **erejefogyott** istenség, vagy kardjátvesztett martalóc katona.”

<http://kicsik.freeblog.hu/page/9/> – 2012. december 3.

5.4. ÉRTELME FOGYOTT

5.4.1. (30) „így az ehhez hasonló teljesen **értelmefogyott** hülyeségek”

<http://tuzfeszek.freeblog.hu/> – 2012. december 3.

5.4.2. (31) „dögnehéz (és néha **értelmefogyott** és értékefitymált) az, amit csinál,”

<http://home.hu.inter.net/kortars/0108/kpl.htm> – 2012. december 3.

5.4.3. (32) „az **értelmefogyott** arisztokrácia versenyfutása az idővel,”

<http://www.dayandnight.gobeportal.com/mithol/content/view/5778/27/lang.hu/> – 2012.

december 3.

5.5. IDEJE FOGYOTT

5.5.1. (33) „egy hajszolt, örökké **idejefogyott** vénemberként dohogjak,”

<http://cseke.atw.hu/milos/milos0207.shtml> – 2012. december 3.

5.6. KEDVE FOGYOTT

5.6.1. (34) „Vén, komoly, bús, komondor-kedvű, mogorva, szótlán, ízetlen, nyers, **kedvefogyott**, világgyűlölő, világot megunt.” <http://mek.oszk.hu/07000/07048/07048.htm> –

2012. december 3.

5.6.2. (35) „Egyszeruen **kedvefogyott** (f.ú.sz!) lettem.”

http://azerisibm.ingyenweb.hu/keret.cgi?/archivum_itteni_01.htm – 2012. december 3.

5.7. KEZE FOGYOTT

5.7.1. (36) „Simi bácsi maradék teste, mint **kezefogyott** kesztyű hevert a Dohány utca 32. szám keramitkövű udvarán.” <http://www.prherald.hu/cikk2.php?idc=20090321-191932> – 2012. december 3.

5.8. LELKE FOGYOTT

5.8.1. (37) „melyekről csak a **lelkefogyott** szólhat hidegen”
http://nfo.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=FI-1892_22/FI-1892_22%2089&no=0 – 2012. december 3.

5.9. NYELVE FOGYOTT

5.9.1. (38) „Nyelvehagyott nyelvevesztett nyelvekopott **nyelvefogyott** nyelveroncsolt nyelveromlott. ez a világmagyarság helyzete.”
<http://groups.yahoo.com/group/csangomagyar/message/1363> – 2012. december 3.

5.10. PÉNZE FOGYOTT

5.10.1. (39) „az elcsigázott, ifjú, **pénzefogyott** vándor szeme előtt a puszta közepén kinő a földből egy Postabank-épület.” <http://cegvezetes.cegnet.hu/1999/5/vallalati-fazonigazitas> – 2012. december 3.

5.10.2. (40) „Arkansasi **pénzefogyott** balfék inna, de nincs egy árva centje sem.”
<http://www.hhrf.org/nepujsag/08okt/8nu1021.htm> – 2012. december 3.

5.11. TÜRELME FOGYOTT

5.11.1. (41) „Még a **türelmefogyott** romák cikk indíttatása esetén is ki lehet domborítani az ősmagyar virtust” <http://www.beol.hu/tolna/kozelet/elfogyott-a-romak-turelme-hiaba-vartak-a-penzekre-228268> – 2012. december 3.

5.12. VÉRE FOGYOTT

5.12.1. (42) „Turcsány Péter: A **vére-fogyott** szarvas imája.”
<http://www.krater.hu/krater.php?do=11&action=a> – 2012. december 3.

5.12.2. (43) „a különben is vérefogyott, elgyöngült nemzetre nézve nagyon is kártékony érvágás” http://mek.niif.hu/05400/05412/pdf/Orvost_MagyaryKossa.pdf – 2012. december 3.

5.12.3. (44) "Menj el egy vadászatra és nézz meg egy kullancsos,bélférges őzet akár más vadat,anemiás(vérefogyott),sovány stb..."
<http://www.akvarista.hu/index.php?oldal=36&show=posts&topic=240&page=10> – 2012. december 3.

5.12.4. (45) „És a vére-fogyott test súlya”
http://hu.wikisource.org/wiki/A_k%C3%A9t_szomsz%C3%A9dv%C3%A1r – 2012. december 3.

6. FÁRADT

6.1. AGYA FÁRADT

6.1.1. (46) „agyafáradt ara” <http://www.ize.hu/index.php?search=zsarol%E1s> – 2012. december 3.

7. HASADT

7.1. TUDATA HASADT

7.1.1. (47) „Tudatahasadt, elbírált emberek,
Tehetetlen csoszogó tekintet,” <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/43217/tizedes-meg-a-tobbiek/csako-zizi-zeneszoveg.html> – 2012. december 3.

7.1.2. (47) „magamutogató, tudatahasadt, olcsó kurva"vagyok...”
<http://www.google.hu/search?hl=hu&q=%22tudatahasadt%22&meta=> – 2012. december 3.

7.1.3. (48) „Sok tudatahasadt magyar hajnal!”
<http://sgforum.hu/listazas.php3?id=1025121730&order=reverse&index=4&azonosito=bdk> – 2012. december 3.

8. HULLOTT

8.1. FEJE HULLOTT

8.1.1. (49) „**fejahullott** kőszobor” <http://home.hu.inter.net/kortars/0108/szigethy.htm> – 2012. december 3.

8.2. HAJA HULLOTT

8.2.1. (50) „Mikor fogják felfedezni végre magukban a ráncos, totyacos **hajahullott** múmiát és kezdenek hozzá egy fiatalos, dinamikus, szerethető pártot építeni?” http://kapcsolat.hu/hir/meg_nem_tudni_ki_lesz_az_mszp_kormanyfojeloltje – 2012. december 3.

8.2.2. (51) „A **hajahullottak** jobb-rosszabb páróka alatt izzadva lesik a sorukat, reményt lesve, gyakran hitehagyottan, bár ott a remény: még élünk.” http://vernymas.blog.fn.hu/index.php?view=bejegyzes_oldal&bejid=51600&bejcim=Tudatlan_sagunk_ara&todo=/ – 2012. december 3.

8.2.3. (52) „fegyverrel villogó, bulgár anabolikáktól és húsoskáposztától elhízott-**hajahullott**, szpídtól faszagyerek "vállalkozóval" beszélgetnénk.” <http://www.iszolda.hu/archiv/olvir/olvir.inc.980722.html> – 2012. december 3.

8.3. SZŐRE HULLOTT

8.3.1. (53) „**Szőrehullott**, kisebesedett újfounlandi a borzalmak telepén” http://nol.hu/lap/zold/20090528-pincsik_ketrecben_dogok_a_szabadban – 2012. december 3.

8.3.2. (54) "Az agyalágyult nagynénikénk **szőrehullott** rühes priccsjére, mit művelsz!?" <http://ezazamaz.blogspot.com/2006/06/szrehullott-rhes.html> – 2012. december 3.

8.3.3. (55) „Ám míg „*a himlőhelyes*, **szőrehullott** grúz (Petri György) uralkodásának időszakát „*az irtás éveinek*” nevezhetnénk” <http://www.gondola.hu/cikkek/51970> – 2012. december 3.

8.3.4. (56) „Egy idő után a csontjaimat nem lehetett újrafesteni akkor odacsaptam a **szőrehullott** pemzlit a király ablakához” <http://mek.niif.hu/02200/02203/html/visniec.htm> – 2012. december 3.

8.3.5. (57) „Pipázva nyúlt el a **szőrehullott** bársonyülésen,”

http://www.logoslibrary.eu/pls/wordtc/new_wordtheque.w.t?w=kil%C3%B3&l=hu – 2012. december 3.

8.3.6. (58) „ötven éve lógatom a farkam

a **szőrehullott** pudvás lukadba”

<http://exhttp.freehostia.com/> – 2012. december 3.

8.3.7. (59) „egy **szőrehullott** medve” http://www.inaplo.hu/na/naput_2006/2006_06/038.htm

– 2012. december 3.

8.3.8. (60) „és abban **szőrehullott**, ritkás szőrű, beteges kinézetű kecskék voltak,”

<http://forum.index.hu/EditArticle/ReplayEditArticle?a=77998585&t=9021538> – 2012.

december 3.

8.3.9. (61) „egy nagyon öreg, **szőrehullott** állatkerti leopárd juthat az eszünkbe:”

<http://totalcar.hu/magazin/hirek/?main:2003.12.01&157093> – 2012. december 3.

8.3.10. (62) „a háromlábú, **szőrehullott**, néma, stb. macska is macska.”

<http://www.szv.hu/cikkek/kommentar-jelentes-es-fogalmi-szerep-szemantika-eloadashoz> –

2012. december 3.

8.4. VAKOLATJA HULLOTT

8.4.1. (63) „Ahogy közeledett, egyre jobban látszott, milyen nyomorúságos lett ez a pusztá.

Vakolatjahullott, cserepevert, ablakatörött”

<http://www.szepe.hu/irodalom/lazar/csillag/csillag15.html> – 2012. december 3.

8.5. VÉRE HULLOTT

8.5.1. (64) „**vérehullott** oszladó dög leszek,

kinek mindegy minden kegyelem,”

<http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2008-tavas/22/szepirodalom/simon-adri/1507/> –
2012. december 3.

8.5.2. (65) „Olykor olyan, mint egy **vérehullott** cigány;”

<http://epa.oszk.hu/01000/01050/00019/07.html> – 2012. december 3.

8.5.3. (66) „majd **vérehullott**

cseppjeiből örök láz él,”

<http://www.amatormuveszek.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=89458> – 2012.
december 3.

9. JÖTT

9.1. ESZE JÖTT

9.1.1. (67) „**Eszejött** ordítózásba kezdek és felkelek”

<http://www.fullextra.hu/modules.php?name=Irodalom&file=display&jid=4905> – 2012.
december 3.

10. KIÜRÜLT

10.1. AGYA KIÜRÜLT

10.1.1. (68) „**agya-kiürült**, zsebe-megtelt politikai elitté deklasszálódtak,” (Petrovics 2007:10)
lásd Petrovics Emil 2007: *Önarckép – álarc nélkül, Második könyv, 1967–2007*, Elektra
Kiadóház, Budapest.

11. KOPOTT

11.1. HAJA KOPOTT

11.1.1. (69) „És felcsillanik Jules **hajakopott** feje”

<http://ifhl.passwd.hu/newforum/topic.php?id=99&page=114> – 2012. december 3.

11.2. NYELVE KOPOTT

10.2.1. (70) „Nyelvehagyott nyelvevesztett **nyelvekopott** nyelvefogyott nyelveroncsolt
nyelveromlott. ez a világmagyarság helyzete.”

<http://groups.yahoo.com/group/csangomagyar/message/1363> – 2012. december 3.

12. MEGTELT

12.1. ZSEBE MEGTELT

12.1.1. (71) „agya-kiürült, **zsebe-megtelt** politikai elitté deklasszálódtak,” (Petrovics 2007: 10) lásd Petrovics Emil 2007: *Önarckép – álarc nélkül, Második könyv, 1967–2007*, Elektra Kiadóház, Budapest.

13. MENT

13.1. HANGJA MENT

13.1.1. (72) „kopott szubrettel és **hangjament** tenorral,”

<http://www.benkovits.hu/2004juni14-23.htm> – 2012. december 3.

13.1.2. (73) „Csak ebben a mezőnyben lehetnek sztárok a múlt árnyékai: a **hangjament** haknizenészek,” <http://www.deol.hu/main.php?c=180> – 2012. december 3.

13.1.3. (74) „Képzeltetek el egy **hangjament**, széteséssel küzdő nyelvtanárt az elemiben.” <http://www.nlcafe.hu/forum/index.php?id=1057&fid=441&topicid=8276&bw=&forumuser=&forumuserid=&step=3&page=29> – 2012. december 3.

13.1.4. (75) „**hangjament** dalnok”, (Petrovics 2006: 478) lásd Petrovics Emil 2006: *Önarckép – álarc nélkül 1930–1966*, Elektra Kiadóház, Budapest.

13.1'. HANGJUK MENT

13.1'.1. (76) „**hangjukment** funkcionáriusok”, (Petrovics 2007: 388) lásd Petrovics Emil 2007: *Önarckép – álarc nélkül, Második könyv, 1967–2007*, Elektra Kiadóház, Budapest.

13.2. ÍZE MENT

13.2.1. (77) „mint használt és **ízement** rágótól szabadulni képtelen tudósítót is magával ragadja” <http://www.ld50.hu/article/ld50/reports/behind?lang=hu> – 2012. december 3.

13.3. LELKE MENT

12.3.1. (78) „Nem helyes leveleket meglesnem, lelke elment, ez szent, de **lelkement** ember levele sem nekem lett szerkesztve...”

<http://www.nlcafe.hu/forum/?fid=441&topicid=184629&step=0&page=1&bw=0> – 2012. december 3.

13'. ELMENT

13'.1. HANGJA ELMENT

13'.1.1. (79) „most legalább megmutathatja, hogy bár egy **hangjaelment** énekesnővel szemben maradt alul a T1-ben, ennek ellenére mégiscsak tud énekelni!”
<http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9167047&go=87581868&p=1> – 2012. december 3.

13'.2. LELKE ELMENT

12'.2.1. (80) „Emberek fejedelmet lestek benne, mert remek cselekedeteket tett, **lelkeelment** embert keltett fel!” <http://canadahun.com/forum/showthread.php?p=1504254> – 2012. december 3.

14. MÚLT

14.1. ÉLETE MÚLT

14.1.1. (81) „melyekkel szembesülve az "**életemúlt**" megismeri önnön arcát és a végső valót,”
<http://www.terebess.hu/keletkultinfo/halott.html> – 2012. december 3.

15. ROMLOTT

15.1. LELKE ROMLOTT

15.1.1. (82) „A **lelkeromlott**, léha nemzedék,”
<http://palheidfogel.gportal.hu/gindex.php?pg=28670781&nid=4711579> – 2012. december 3.

15.2. NYELVE ROMLOTT

15.2.1. (83) „Nyelvehagyott nyelvevesztett nyelvekopott nyelvefogyott nyelveroncsolt **nyelveromlott**. ez a világmagyarság helyzete.”
<http://groups.yahoo.com/group/csangomagyar/message/1363> – 2012. december 3.

16. SÉRÜLT

16.1. AGYA SÉRÜLT

16.1.1. (84) „Látom ez a 3 agyasérült ember sem változott...”

<http://www.eszbonto.hu/csevej/szalak.php?a=291&oldal=8> – 2012. december 3.

16.2. ORRA SÉRÜLT

16.2.1. (85) „ettől az orrasérült szállítóhajó általában úszóképes maradt,”

<http://www.bombagyar.hu/index.php?post=621&commentstart=31> – 2012. december 3.

17. SZAKADT

17.1. KÖRME SZAKADT

17.1.1. (86) „a körmeszakadt zuhanás”

http://shp.hu/hpc/hpc_kereso.php?azonosito=tfiser&keresendo=sugara – 2012. december 3.

17.2. LELKE SZAKADT

17.2.1. (87) „Zöld föld fölött kék ég alatt

gyürkőzik két lelkeszakadt

semmi magyar senki magyar

csöndjeivel szitkaival” <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00029/kissden.htm> – 2012. december 3.

17.2.2. (88) „e helyett legalább ösztönszerűen fogták össze egymást lelkeszakadt

ügyetlenséggel kereső kezeiket.” <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00248/07437.htm> – 2012. december 3.

17.2.3. (89) „Henry Moore is fel-felvillant egy- egy megrettent, reális emberi alakot természetbe süppedt, lelkeszakadt testefosztott szoborlátomásai között.”

<http://www.literatura.hu/irok/xxszazad/eulira/eliot2.htm> – 2012. december 3.

17.2.4. (90) „Inaszakadt világ, lelkeszakadt világ: elrabolták a magyarok Istenét!”

<http://www.magtudin.org/Grandpierre%20Elrablása.htm> – 2012. december 3.

18. TÖRT

18.1. ABLAKA TÖRT

18.1.1. (91) „Néma sötétben az álom

ablakatört háza felé

barna folyam árja vonul.” <http://siposattila.gportal.hu/gindex.php?pg=5449835&nid=1164385>
– 2012. december 3.

18.2. ÁLLKAPCSA TÖRT

18.2.1. (92) „Egy másik forumon egy állkapcsatört, kifícamodott (elütött?) cica életéért aggodunk.”

<http://www.nlcafe.hu/forum/index.php?id=1057&fid=441&topicid=167999&bw=1&forumuser=&forumuserid=&step=1&page=92> – 2012. december 3.

18.3. FEJE TÖRT

17.3.1. (93) „Finom, fölfelé keskenyedő, fejetört oszlopon:”

<http://alsoors.freeweb.hu/temeto.htm> – 2012. december 3.

18.4. FÜLE TÖRT

18.4.1. (94) „Talán onnan ez az istenek fületört edénye.”

<http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/37/4makro5m.html> – 2012. december 3.

18.4.2. (95) „Egy rossz fületört üllővas cserfa tőkébe, és egy vágóvas ugyan a tőkében.”

http://www.adatbank.ro/html/alcim_pdf4468.pdf – 2012. december 3.

18.5. GERINCE TÖRT

18.5.1. (96) „magyarság elnyomott vagy gerincetört vezetői pedig nem tudnak ez ellen semmit sem tenni.” http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1605.pdf – 2012. december 3.

18.5.2. (97) „Vergődő, tudathasadásos, gerincetört nemzet lettünk,”

<http://blog.as.hu/contra/page/2?year=2007&monthnum=06> – 2012. december 3.

18.5.3. (98) „Ezért 89-ben nekünk csak gerincetört, szolgálékú, évtizedeken át kontraszelektált politikusaink voltak.”

http://www.stop.hu/articles/comment.php?forum_topics_id=23276&database_id=189596&forum_forbidden=0&no_results_total=45&lstresults=5 – 2012. december 3.

18.5.4. (99) „gerincetört” politikusokkal teli párt kialakítását” <http://tisztalap.hu/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&p=15298> – 2012. december 3.

18.5.5. (100) „miközben két fickó hordágyon cipelve kihozza a gerincetört Párducot.” <http://www.vampirefantasy.hu/forum/viewtopic.php?t=8&start=690&postdays=0&postorder=asc&highlight=&sid=fda6f27d88e2a6c864cec3d7027672f6> – 2012. december 3.

18.6. KARJA TÖRT

17.6.1. (101) „karjatört angyal, fehérre meszelve.” <http://www.epa.hu/00000/00022/00572/17880.htm> – 2012. december 3.

18.6.2. (102) „Mint egy karjatört óriás?” <http://vmek.niif.hu/04900/04939/04939.doc> – 2012. december 3.

18.7. KEZE TÖRT

18.7.1. (103) „Éjszaka már valami gyönyörűség - gondolom a keze- és lábatört öregasszonyoknak nem ennyire.” http://www.terasz.hu/main.php?id=egyeb&page=cikk&cikk_id=2828 – 2012. december 3.

18.7.2. (104) „kezetört (lesz az a gyerek amelyik nem hozza a ramomat meg a winyómat holnap)” <http://www.computermode.hu/forum/lofiversion/index.php/t146-2050.html> – 2012. december 3.

18.8. LÁBA TÖRT

18.8.1. (105) „Lábatört Pók” http://www.mommo.hu/media/Labatort_Pok – 2012. december 3.

18.8.2. (106) „Sajek, a lábatört artista pályája utolsó lehetőségeként megpróbálja megszerezni az öreg szabadulóművész csodálatos titkát, a jégbe zárt ember világszámát.” <http://www.filmkatalogus.hu/Uramisten--dvd-f5081> – 2012. december 3.

18.8.3. (107) „Csak a **lábatört** nagymamát kell kicsit arrébbpaterolni.”

<http://forum.hwsz.hu/index.php?showtopic=145425&st=660> – 2012. december 3.

18.8.4. (108) „Éjszaka már valami gyönyörűség - gondolom a keze- és **lábatört** öregasszonyoknak nem ennyire.”

http://www.terasz.hu/main.php?id=egyeb&page=cikk&cikk_id=2828 – 2012. december 3.

18.8.5. (109) „továbbá mindenféle gerince- nyaka- **lábatört** pozokban halnak meg.”

http://gamepod.hu/tema/crysis_warhead/hsz_2451-2500.html – 2012. december 3.

18.8'. LÁBUK TÖRT

18.8'.1. (110) „A **lábuktört** paripák helyett a pénzét számlálgatja.”

<http://www.epa.oszk.hu/00200/00242/00226/pdf/00226.pdf> – 2012. december 3.

18.8'.2. (111) „A **lábuktört**, ámde politikai identitásukért saját kérésükre megsebesült rendőrökért?” <http://www.nepszava.hu/Pdf/200702/26/20070226.pdf> – 2012. december 3.

18.9. LELKE TÖRT

18.9.1. (112) „egy **lelketört** térséget hozzácsaptak a Kunsághoz és a homokhoz.”

<http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9012489> – 2012. december 3.

18.10. NYAKA TÖRT

18.10.1. (113) „Karóba húzott lovagok, **nyakatört**, nyelvüknél, hajuknál fellógatott bűnösök”

<http://www.nol.hu/lap/kult/lap-20081202-200812021-18> – 2012. december 3.

18.10.2. (114) „Odavittem a **nyakatört** madárhoz,”

http://www.magyaronline.net/forum/editpost.php?post_id=67711&topic=132&forum=27 – 2012. december 3.

18.10.3. (115) „Jo ez a **nyakatört** Bush!!”

http://www.sg.hu/listazas_msg.php3?id=1023046305&no=9680 – 2012. december 3.

18.10.4. (116) „Éppen azért kérdeztem, ki tudja, mi is az az "össejt", mert a sztalinvárosi **nyakatört** motoros esetében is "össejt-beültetést" hablatyolnak a DO cikkében!”
http://www.dumaujvaros.hu/index.php?t=msg&goto=816972&#msg_816972 – 2012. december 3.

18.10.5. (117) „a mozdony ablakrácsába csapódott **nyakatört** galambé”
<http://es.fullnet.hu/0025/index.htm> – 2012. december 3.

18.11. ORRA TÖRT

18.11.1. (118) „Mentők, rendőrség, és csak EGY rendesen **orratört** autó...”
http://varos.blogter.hu/294917/koszonet_a_taxisnak – 2012. december 3.

18.11.2. (119) „Tudod, nem mindig az a jó férfi, akinek sok házassága meg barátnője volt. (És félreértések elkerülése végett: nem az **orratört** vagyok...”
<http://www.nlcafe.hu/forum/index.php?id=1057&fid=441&topicid=122275&bw=&forumuser=&forumuserid=&step=3&page=80> – 2012. december 3.

18'. TÖRÖTT

18'.1. ABLAKA TÖRÖTT

18'.1.1. (120) „Ahogy közeledett, egyre jobban látszott, milyen nyomorúságos lett ez a puszta. Vakolatjahullott, cserepevert, **ablakatörött**”
<http://www.szepe.hu/irodalom/lazar/csillag/csillag15.html> – 2012. december 3.

18'.2. FOGA TÖRÖTT

18'.2.1. (121) „Igen, a hírhedt tsavói emberevők is kiöregedett, **fogatörött** példányok voltak.”
http://forum.index.hu/Article/showArticle?na_start=330&na_step=30&t=9138769&na_order= – 2012. december 3.

18'.2.2. (122) „**Fogatörött** vén példány volt,” <http://www.fidibusz.hu/3/ar2.htm> – 2012. december 3.

18'.2.3. (123) „Az elaggott, **fogatörött** kádáristák hajthatatlanságáról nem kívánok megemlékezni.” <http://mkdsz.hu/content/view/7725/207/> – 2012. december 3.

18'.3. FÜLE TÖRÖTT

18'.3.1. (124) „Opel Astra G elso **fületörött** fényszórók” <http://www.onlineapro.hu/archivum-aprohirdetes--Auto-10056-reszletek-7b0e66707f686652.html> – 2012. december 3.

18'.3.2. (125) „Van egy '96-os Fiat Bravoból származó bal oldali, **fületörött**, nem projektoros fényszóróm.” <http://www.fiatclub.hu/elado> – 2012. december 3.

18'.3.3. (126) „Azert akarom szetszedni mert tudnek szerezni **fületörött** de egyébként szépburájú lámpát.”
<http://www.fordfocus.hu/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&p=244124> – 2012. december 3.

18'.3.4. (127) „2004-es Renault Clio **fültörött** első lámpák olcsón!” http://racing-bazar.hu/alkatresz/lampa-xenon/2004-es_renault_clio_fultorott_elso_lampak_olcson – 2012. december 3.

18'.4. GERINCE TÖRÖTT

18'.4.1. (128) „Egy **gerincetörött** nép vagyunk,”
http://www.mno.hu/portal/forum?action=message&id_category=7&id_topic=11833&sortBy=0&index=6040 – 2012. december 3.

18'.4.2. (129) "**Gerincetörött**" elnöknek nyilvánította Milosevicset,”
http://www.fn.hu/hetilap/velemeney/20000927/belgrad_kulso_retorika_belso_valosag/?action=nyomtat – 2012. december 3.

18'.4.3. (130) „győztesen tántorogva el **gerincetörött** ellenfele mellől,”
<http://www.vampirefantasy.hu/forum/viewtopic.php?p=71269&highlight=&sid=95cdaf4fcd882e42f4139697abf51bd3> – 2012. december 3.

18'.4.4. (131) „A következő generációnak már nem adnak át semmit ebből a **gerince törött** tudásból.” <http://www.bertok.com/ausztraliarol/kint-elo-magyarok/> – 2012. december 3.

18'.5. KARJA TÖRÖTT

18'.5.1. (132) „Akkor a lehető legtermészetesebb, hogy bekúszik a felborult tartálykocsi alá, amelybe beleszorult a karja-lábatörött sofőr,” http://www.dh-online.hu/fooldal-fokuszban/20090509_nem_kell_istent_jatszani_/print – 2012. december 3.

18'.6. KEZE TÖRÖTT

18'.6.1. (133) „amely úgysem tudott volna a kezetörött Ratliff-fel bajnokságot nyerni.” <http://www.origo.hu/sport/20010419elesben.html> – 2012. december 3.

18'.6.2. (134) „A háttérben a kezetörött Bart István MKKE-elnök” http://bdk.blogter.hu/53081/egy_eva_dijat_kapni_megy – 2012. december 3.

18'.6.3. (135) „Mivel is gyógyítja a beteg, kezetörött, félholt világháborús hőst a szakápoló?” <http://drgraf.podesign.info/index.php?post/2008/08/10/29-svajci-gyogyszer> – 2012. december 3.

18'.6.4. (136) „Ez külön jó mulatság volt, ui. a kezetörött Karival, Janesival és Marcival készítettük.” http://macisajt.blogspot.com/2007_12_01_archive.html – 2012. december 3.

18'.6.5. (137) „a nyaka, lába, kezetörött utasnak” http://books.google.hu/books?id=PxE-AAAAYAAJ&pg=PA256&lpg=PA256&dq=%22kezet%C3%B6r%C3%B6tt%22&source=bl&ots=Icsw9tOxNS&sig=F6jg54grCaucxHcGdazbJj3JtQE&hl=hu&ei=QNRCSpigN8rK_ga8i_vzDCA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5 – 2012. december 3.

18'.7. LÁBA TÖRÖTT

18'.7.1. (138) „a lábatörött nagy hőssel” <http://mek.niif.hu/06100/06162/html/aradiv02706/aradiv02706.html> – 2012. december 3.

18'.8.2. (139) „Madárlátta kenyér, lábatörött nyúl” http://vfek.vfmk.hu/00000094/letoltes/dienes_eszter_mosolymaradek.pdf – 2012. december 3.

18'.8.3. (140) „Hagyom a picsába a saját remek sztorimat a másodévben lábatörött zsenigyerekkel,” <http://ihateithere.trychdts.hu/index.php/2006/07/20/huszonhet-oldal-bogaraim/> – 2012. december 3.

18'.8.4. (141) „Akkor a lehető legtermészetesebb, hogy bekúszik a felborult tartálykocsi alá, amelybe beleszorult a karja-lábatörött sofőr,” http://www.dh-online.hu/fooldal-fokuszban/20090509_nem_kell_istent_jatszani_/print – 2012. december 3.

18'.8.5. (142) „Nem, pami-gwen-stb., te magyarul nem tudó félanalfabéták önzetlen gyámolítója, és lábatörött 'mártíroknak' fogadatlan prókátora! - a te számodra itt már soha többé babér nem terem!!”
<http://www.disputa.ro/cgi-bin/disputa/ultimatebb.cgi?/topic/6/80/5.html> – 2012. december 3.

18'.8.6. (143) „Lábatörött székek, szilánkokra hasadt tükrök és ablaküvegek, széttépett, földbe taposott papírok tömkelege kíséri utunkat.” <http://fortune-brana.gportal.hu/gindex.php?pg=27839648> – 2012. december 3.

18'.8.7. (144) „a nyaka, lába, kezétörött utasnak” http://books.google.hu/books?id=PxE-AAAAYAAJ&pg=PA256&lpg=PA256&dq=%22kezet%C3%B6r%C3%B6tt%22&source=bl&ots=Icsw9tOxNS&sig=F6jg54grCaucxHcGdazbJj3JtQE&hl=hu&ei=QNRCSpigN8rK_ga8i_vzDCA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5 – 2012. december 3.

18'.9. LELKE TÖRÖTT

18'.11.1. (145) „A lelketörött társadalmat nem Freud fedezte fel.”
http://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=3621 – 2012. december 3.

18'.9.2. (146) „Messzire futottam, sehová sem értem, bolyongtunk mindnyájan Bohémiában, a boldog nászutasok, a más felem, no meg én, a lelketörött gyászutas.”
<http://forum.index.hu/Article/showArticle?go=34815492&t=9035457> – 2012. december 3.

18'.10. NYAKA TÖRÖTT

17'.10.1. (147) „A szétroncsolt, **nyakatörött** tetemet az elkövető aztán (valamiért) a közterületen hagyta.” <http://www.ebrendeszet.hu/szeged/index.php?func=lista&allapot=5> – 2012. december 3.

18'.10.2. (148) „Jobban van a **nyakatörött** fejest ugró”
<http://www.kapos.hu/index.php?cid=55738> – 2012. december 3.

18'.10.3. (149) „a **nyaka**, lába, kezét**örött** utasnak” http://books.google.hu/books?id=PxAAAAAYAAJ&pg=PA256&lpg=PA256&dq=%22kezet%C3%B6r%C3%B6tt%22&source=bl&ots=Icsw9tOxNS&sig=F6jg54grCaucxHcGdazbJj3JtQE&hl=hu&ei=QNRCSpigN8rK_ga8i_vzDCA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5 – 2012. december 3.

18'.10.4. (150) "Hát, itt egy **nyakatörött** ember, de jó lenne már otthon lenni, inkább majd hétfőn ellátjuk."
<http://www.nlcafe.hu/forum/index.php?id=1057&fid=441&topicid=183945&bw=&forumuser=&forumuserid=&step=3&page=178> – 2012. december 3.

18'.11. ORRA TÖRÖTT

18'.11.1. (151) „egy alkalommal az **orratörött** van der Sar helyére”
<http://www.nemzetisport.hu/cikk.php?cikk=83233> – 2012. december 3.

18'.11.2. (152) „neki aztmondta mindenki még a **orratörött** gyerek is h elesett”
http://www.sg.hu/listazas_msg.php3?id=1203864888&no=432 – 2012. december 3.

18'.12. UJJA TÖRÖTT

18'.12.1. (153) „Az egyik epizód végén Jack magára hagyja a kocsiban a kikínvallatott, **ujjatörött** csávót.” <http://www.sg.hu/listazas.php3?id=1052780732&order=reverse&index=29> – 2012. december 3.

19. TÚNT

19.1. BÁJA TÚNT

19.1.1. (154) „De hát egy öregasszony vagyok, **bájatúnt** és erejefogyott.” <http://www.bekegyhaz.hu/> – 2012. december 3.

20. VÉRZETT

20.1. AGYA VÉRZETT

20.1.1. (155) „Agyavérzett Homérnak érzem magam a sok Ned Flanders között.”

<http://casaprofonda.freeblog.hu/archives/2007/01/> – 2012. december 3.

20.1.2. (156) „50 éves kora óta agyavérzett beszéd- és mozgáskorlátozott.”

<http://www.pkm.hu/?id=archiv2&ard2=leda.htm> – 2012. december 3.

20.1.3. (157) „Agyavérzett hangya” <http://bmw.nyuuuz.hu/php/hozzaszol.php?b=20192> – 2012. december 3.

21. VESZETT

21.1. ÁLMA VESZETT

21.1.1. (158) „Egy álmaveszett senki, aki érted-hozzád idomul” <http://hangulatok.blog.hu/> – 2012. december 3.

21.2. FARKA VESZETT

21.2.1. (159) „Farkaveszett egerek” <http://computerworld.hu/archiv.php?id=8182> – 2012. december 3.

21.3. FEJE VESZETT

21.3.1. (160) „Mint fejeveszett nép,” <http://magyar-irodalom.elte.hu/effectus/masodik/2ejtfr.htm> – 2012. december 3.

21.3.2. (161) „akkor már csak marad a fejeveszett mentés,” <http://laduizland.freeblog.hu/archives/2005/12/> – 2012. december 3.

21.3.3. (162) „ezért úgy érzem magam mint egy fejeveszett csirke.” <http://magyarok.ch/forum/viewtopic.php?f=1&t=110&start=945> – 2012. december 3.

21.3.4. (163) „rohantak befele, mint a **fejeveszett** csirke,”

<http://everquest.webforce.hu/board/viewtopic.php?p=6529&sid=bba33369ea539c897f6595a656e16b38> – 2012. december 3.

21.3.5. (164) „**fejeveszett** zűrzavar”

http://www.honfoglalo.hu/forum_msg.php?tid=3972&sf=100 – 2012. december 3.

21.3.6. (165) „de ezt a **fejeveszett** tétlenséget nem lehet tovább elszenvedni.”

http://forestpress.hu/jie_hu/index.php?option=com_content&task=view&id=6277&Itemid=112 – 2012. december 3.

21.4. FÜLE VESZETT

21.4.1. (166) „Bibe nélkül mi a porzó,

Szomorú kis bocitorzó,

Füleveszett szerelem” <http://www.naplom.com/naplo/dejavu/naplo/2007-06> – 2012. december 3.

21.5. HANGJA VESZETT

21.5.1. (167) „Az elbeszélés nem csupán Orbánnénak egy **hangjaveszett**, elhájjasodott operaénekes iránti szerelméről szól,”

<http://enciklopedia.fazekas.hu/palyakep/magyar/Orkeny.htm> – 2012. december 3.

21.5.2. (168) „Mint **hangjaveszett** opeda-dalár Lettem éneklőből... énektanár.”

<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00557/17386.htm> – 2012. december 3.

21.6. KARDJA VESZETT

21.6.1. (169)

„míg másik, **kardjaveszett** karom karmaival ott okozok neki sérülést, ahol tudok.”

<http://xmenreneszansz.portbb.com/viewtopic.php?id=794> – 2012. december 3.

21.7. KARJA VESZETT

21.7.1. (170) „Például én nem tudom,nem is akarom tudni mit kezdenék, ha **karjaveszett** volnék, de lehet hogy elkezdenék lábbal gitározni,cimbalomozni,festeni,hegeszteni,stb”
<http://forum.index.hu/Article/jumpTree?a=73660165&t=9122252> – 2012. december 3.

21.8. KEZE VESZETT

21.8.1. (171) „Első kör (**kezeveszett** ember) nem jött be,”
<http://forum.index.hu/EditArticle/ReplayEditArticle?a=80360993&t=9136272> – 2012.
december 3.

21.9. LÁBA VESZETT

21.9.1. (172) „a **lábaveszett** baka”
<http://www.cceol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=13d4b265-1089-11d8-b2e7-de086a2e956b&articleId=3f872dcf-9399-4f03-8f8b-0f7e03faceed> – 2012. december 3.

21.9.2. (173) „**lábaveszett** kereszt” http://www.muemlekem.hu/kereszt?user_id=141 – 2012.
december 3.

21.9'. LÁBUK VESZETT

21.9'.1. (174) „1919 Hősök tere, 1956 Bethlen tér, újságáros fiúk, **lábukveszett** koldusok,”
<http://litera.initon.hu/hirek/gangszter-palee-es-a-konyv-kartell> – 2012. december 3.

21.10. LELKE VESZETT

21.10.1. (175) „De becstelenség az a **lelkeveszett**, fejnélküli gyáva menekülés,”
<http://iqdepo.hu/dimenzio/27/29-11-09.html> – 2012. december 3.

21.10.2. (176) „Egy **lelkeveszett**, hideg szöveg van kezeink között.”
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00273/08118.htm> – 2012. december 3.

21.10.3. (177) „Romlásnak indult **lelkeveszett** magyar!”
<http://epa.oszk.hu/01300/01343/00067/pdf/20070823-57008.pdf> – 2012. december 3.

21.10.4. (178) „Hogy a **lelkeveszett** suta rom-test
Fölserken s megleli újra

Érzékei egykori társát.” <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/001029/0202.html> – 2012. december 3.

21.10.5. (179) „de ez egy nagyon **lelkeveszett** es osszeropptant garda.”

<http://www.foci.hu/forumtartalom.php?tid=71770&min=3480&max=20> – 2012. december 3.

21.10.6. (180) „Apám vak, anyám **lelkeveszett**,

Már kiskorom óta így élek.”

<http://www.kalandozok.hu/forum/viewtopic.php?f=7&t=15&start=690> – 2012. december 3.

21.11. NYOMA VESZETT

21.11.1. (181) „Hosszú évekig, sőt évtizedekig lehetett hallani egy-egy **nyoma veszett** ember felbukkanásáról, hazatértéről.”

http://pincus.lauder.hu/archivum/files/539/Poor_Katalin_visszaemlekezesei.doc – 2012. december 3.

21.11.2. (182) „A via Corsón, a Bulmish-on hirtelen megcsapnak a szagok: az andalúziai kutyák széttépte Tainos indiánok, az Ona törzs megcsónkított fülekkel, a **Tenchtitlán tóban nyomaveszett** aztékok, a legyőzött apró inkák Potosi, Quarendi, Aracuan, Congon, Carabali városaiban, lemészárolva vagy rabszolgaként.” <http://balintbeckett.blogspot.hu/2008/12/egys-kilencvenkilenc.html> – 2012. december 3.

21.11'. NYOMUK VESZETT

21.11'.1. (183) „Így kapja a fiatal, mesterkartográfussá éppen előlépett Archim Dekamp a feladatot, hogy a korábban eltűnt, felmérés közben **nyomukveszett** kollégákat, de mindenképpen a térképeiket, ki kell hozni az alig ismert Hekyrából.”

<http://epa.oszk.hu/00700/00775/00024/1352-1359.html> – 2012. december 3.

21.12. VÁGYA VESZETT

21.12.1. (184) „beszélnek az erkölcsről és a megtartóztatásról a **vágyaveszett**, ujjongásba és pompába kábult proletároknak.”

<http://mek.niif.hu/02200/02203/html/culcer.htm> – 2012. december 3.

HIVATKOZÁSOK

- Abe, Yukiko – Kazumi Hatasa – J. R. Cowan 1988: Investigating universals of sentence complexity. In: Michael Hammond et al. (szerk.): *Studies in syntactic typology*. John Benjamins, Amsterdam, 77–92.
- Adamikné Jászó Anna (szerk.) 1985: *A magyar nyelv. Jegyzet a tanítóképző főiskolák számára a budapesti program szerint*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Adger, David – Gillian Ramchand 2002: Phases and Interpretability, In: Karine Megerdooian – Leora Anne Bar-el (szerk.): *Proceedings of West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL) 20*, Somerville, MA, Cascadia Press, 1–14. URL: <http://web.mit.edu/norvin/www/24.956/Adger%26Ramchand.pdf> – 2012. december 3.
- Adger, David – Gillian Ramchand 2003: Predication and Equation, *Linguistic Inquiry* 34: 325–359. URL: <http://www.foassil.in/adger-ramchand03.pdf> – 2012. december 3.
- Adger, David – Gillian Ramchand 2005: Merge and Move: *Wh*-Dependencies Revisited, *Linguistic Inquiry* 36: 161–193. URL: <https://www.msu.edu/course/lin/834/pdf/adger-ramchand2005.pdf> – 2012. december 3.
- Adger, David – Gillian Ramchand 2006: Dialect Variation in Scottish Gaelic Relative Clauses. In: W. McLeod (szerk.): *Rannsaich na Gàidhlig*, Dunedin Academic Press, Edinburgh, 1–15. URL: https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:hfXgVwRzVgUJ:citeseerx.ist.psu.edu/vjewdoc/download?doi%3D10.1.1.66.8852%26rep%3Drep1%26type%3Dpdf+Adger+Ramchand+2006:+Dialect+Variation+in+Scottish+Gaelic+Relative+Clauses&hl=hu&gl=hu&pid=bl&srcid=ADGEESiUlwDSDr-a0xI758TD6JYSwy-u9J_bqyGfuzMwnbTKcI1V4Bl_VHpymrX15zCHZmOrnEVV_euRriBvBwJDRp6waRcCaHOwcHkwSZl-wcFOZ0HLA1tBqXjCHuvfX5DGRTMrjUVF&sig=AHIEtbQFxfLZ1vY3Vo9yMOF4mpCZHJwNzQ – 2012. december 3.
- A. Jászó Anna (főszerk.) 1991a: *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó, Budapest.
- A. Jászó Anna 1991b: Az igenevek, In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. kötet. A korai ómagyar kor és előzményei*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 319–352.

- A. Jászó Anna 1992: Az igenevek, in Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. kötet. A kései ómagyar kor. Morfematika*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 411–454.
- A. Jászó Anna 1998: Megjegyzések az „igenevek”-hez, *Magyar Nyelv* 94: 469–474. URL: <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/98-4/ajaszo.pdf> – 2012. december 3.
- Antal László 1961: *A magyar esetrendszer*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Antal László 1977: *Egy új magyar nyelvtan felé*, Magvető Kiadó, Budapest.
- Antal László 1985: *A hatodik mondatrész*, Magvető Kiadó, Budapest.
- Antibarbarus (Simonyi Zsigmond) 1907: Pontoskodó szóegyeztetés. *Magyar Nyelvőr* 36: 39–40.
- Aoun, Joseph – Yen-hui Audrey Li 2003: *Essays on the Representational and Derivational Nature of Grammar. The Diversity of wh-constructions = Linguistic Inquiry Monographs* 40, The MIT Press, Cambridge, MA. URL: http://books.google.hu/books?id=G9FmLXIS-gIC&pg=PA6&hl=hu&source=gbv_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false – 2012. december 3.
- Arendt, Carl 1865: Darstellung einiger interessanter Eigenthümlichkeiten der ungarischen Sprache. I. Die Vermeidung von Relativsätzen und passivischen Constructionen. *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* 3, Ferdinand Dümmler's Verlagbuchshandlung. Harrwitz und Goßmann, Berlin, 216–224. URL: http://books.google.hu/books?id=Y-cqAAAAIAAJ&pg=PA102&hl=hu&source=gbv_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false – 2012. december 3.
- Arendt, Carl 1866: Darstellung einiger interessanter Eigenthümlichkeiten der ungarischen Sprache. II. Eine merkwürdige Art der Zusammensetzung. *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* 4, Ferdinand Dümmler's Verlagbuchshandlung. Harrwitz und Goßmann, Berlin, 77–81. URL: http://books.google.es/books?id=wxQtOAC0YkC&pg=PA241&hl=es&source=gbv_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false – 2012. december 3.
- Balassa József és Simonyi Zsigmond 1895: *Tüzetes magyar nyelvtan*. MTA, Budapest.
- Bianchi, Valentina 2000: The Raising Analysis of Relative Clauses: A Reply to Borsley. *Linguistic Inquiry* 31: 123–140.

- Borsley, Robert D. 1997: Relative Clauses and the Theory of Phrase Structure. *Linguistic Inquiry* 28: 629–647.
- Cagri, İlhan Merih 2005: *Minimality and Turkish relative clauses*. PhD Dissertation, Faculty of the Graduate School of the University of Maryland. URL: <http://drum.lib.umd.edu/bitstream/1903/3238/1/umi-umd-3065.pdf> – 2012. december 3.
- Carreiras, Manuel, Jon Andoni Duñabeitia, Marta Vergara, Irene de la Cruz-Pavía és Itziar Laka 2010: Subject Relative Clauses are not universally easier to process: Evidence from Basque, *Cognition* 115: 79–92. URL: http://jaduna.webs.ull.es/Carreiras_et al COGNIT 2009.pdf – 2012. december 3.
- Chomsky, Noam 1977: On *wh*-movement. In: Peter W. Culicover et al. (szerk.): *Formal Syntax*, New York és San Diego, Academic Press, 71–132.
- Chomsky, Noam 1981: *Lectures on Government and Binding The Pisa Lectures*, Dordrecht – Holland/Cinnaminson – USA, Foris Publications.
- Chomsky, Noam 1982: *Some concepts and consequences of the theory of Government and Binding*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Chomsky, Noam 1993: A minimalist program for linguistic theory. In: Kenneth Hale – Samuel J. Keyser (szerk.): *The view from Building 20: Essays in Linguistics in Honor of Silvain Bromberger*, The MIT Press, Cambridge, MA, 1–52.
- Chomsky, Noam 1995a: Categories and Transformations, In: Noam Chomsky: *The Minimalist Program*, Cambridge, MA, The MIT Press, 219–394.
- Chomsky, Noam 1995b: A Minimalist Program for Linguistic Theory. In: Noam Chomsky: *The Minimalist Program*, The MIT Press, Cambridge, MA, 167–217.
- Chomsky, Noam 1999: Derivation by phase. In: Michael Kenstovicz (szerk.): *Ken Hale: A Life in Language*. MIT Press, Cambridge, MA, 1–54.
- Chomsky, Noam 2000: Minimalist inquiries: the framework. In: Roger Martin, David Michaels és Juan Uriagereka (szerk.): *Step by step: Essays on minimalism in honor of Howard Lasnik*. MIT Press, Cambridge, MA, 89–155. [Első megjelenés: 1998 In: *MIT Occasional Papers in Linguistics (MITOPL)* 15 = *MIT Working Papers in Linguistics (MITWPL)* 18, MIT Press, Cambridge, MA.].
- Chomsky, Noam 2001: Derivation by phase. In: Michael Kenstovicz (szerk.): *Ken Hale: A Life in Language*. MIT Press, Cambridge, MA, 1–54.

- Chomsky, Noam – Howard Lasnik 1995: The Theory of Principles and Parameters. In: Noam Chomsky: *The Minimalist Program*, Cambridge, MA, The MIT Press, 13–127.
- Cinque, Guglielmo 2003: The Prenominal Origin of Relative Clauses. Paper Presented at *The Workshop on Antisymmetry and Remnant Movement*, NYU, 31 October–November 1 2003. URL: https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:B0m5B0u0Q0gJ:ealing.cognition.ens.f/r/ealing2009/handouts/Cinque.RCs.handout.pdf+Cinque,+Guglielmo+2003.+The+Prenominal+Origin+of+Relative+Clauses&hl=hu&gl=hu&pid=bl&srcid=ADGEESjbJj4Q1wVHGuJmM8H6lMOx7drcNSApzNgg6_dleKKofP07_xdVsoZ2QMs0Ys7Elc6s0b2_XeuRky_PH45h5Kg5-nPPstacpCsf5byB4pBpES_3zVwsFJByG19JemFR-QtSZZjS&sig=AHIEtbTp23MhVXcHxubNa96gB9MrDOpT_A – 2012. december 3.
- Cinque, Guglielmo 2005: A Note on Verb/Object order and Head/Relative clause order. *University of Venice Working Papers in Linguistics* 15: 49–104. URL: <http://lear.unive.it/bitstream/10278/197/1/2005-2s-Cinque.pdf> – 2012. december 3.
- Cinque, Guglielmo 2010: *The Syntax of Adjectives. A Comparative Study = Linguistic Inquiry Monograph* 57, The MIT Press, Cambridge. Massachusetts. URL: <http://books.google.hu/books?id=k35KGxDWTgC&pg=PA158&lpg=PA158&dq=Cinque,+Guglielmo+The+Syntax+of+Adjectives&source=bl&ots=8liPHJCBIX&sig=sxG1obgaePrwyNUzH5K9wMsgrtI8&hl=hu&sa=X&ei=GvnnT-PDDMTYsgapovSnAQ&ved=0CGMQ6AEwBQ#v=onepage&q=Cinque%20Guglielmo%20The%20Syntax%20of%20Adjectives&f=false> – 2012. december 3.
- Comrie, Bernard 2008: Prenominal Relative Clauses in Verb-Object Languages. *Language and Linguistics* 9: 723–733. URL: http://www.ling.sinica.edu.tw/files/publication/j2008_4_02_7177.pdf – 2012. december 3.
- Croft, William 1990: *Typology and Universals*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Demeke, Girma A. 2001: N-Final Relative Clauses: The Amharic Case, *Studia Linguistica* 55: 191–215. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9582.00079/pdf> – 2012. december 3.
- Dikken, Marcel den 1999: On the Structural Representation of Possession and Agreement. The Case of (Anti-)Agreement in Hungarian Possessed Nominal Phrases. In: István Kenesei (szerk.):

- Crossing Boundaries: Advances in the Theory of Central and Eastern European Languages*, Amsterdam, John Benjamins, 137–178.
- Dikken, Marcel den. 2006a: *When Hungarians Agree (to Disagree) – The Fine Art of 'Phi' and 'Art'*, kézirat. URL: http://web.gc.cuny.edu/dept/lingu/dendikken/docs/hungarian_agreement_2006.pdf – 2012. december 3.
- Dikken, Marcel den 2006b: *Relators and Linkers. The Syntax of Predication, Predicate Inversion, and Copulas = Linguistic Inquiry Monograph 47*, The MIT Press, Cambridge. Massachusetts.
- Dikken, Marcel den 2007: Amharic relatives and possessives: Definiteness, agreement and the linker. *Linguistic Inquiry* 38: 302–320. URL: http://web.gc.cuny.edu/dept/lingu/dendikken/docs/ouhalla_reply3_li.pdf – 2012. december 3.
- Downing, Bruce T. 1978: Some Universals of Relative Clause Structure. In: Joseph Harold Greenberg (szerk.): *Universals of Human Language 4 Syntax*. Stanford. California, Stanford University Press. 375–418. URL: <http://books.google.hu/books?id=5iysAAAAIAAJ&pg=PA375&lpg=PA375&dq=Downing+Some+Universals+of+Relative+Clause+Structure&source=bl&ots=iq3reOFN4l&sig=pTqyjxYn-903fcgRoeZwGgYtODA&hl=hu&sa=X&ei=IYHoT5P9Eqn24QTStIWhAQ&ved=0CFoQ6AEwAQ#v=onepage&q=Downing%20Some%20Universals%20of%20Relative%20Clause%20Structure&f=false> – 2012. december 3.
- Duguine, Maia 2012: Basque nominalizations and the structural case in the licensing of null arguments. In: Urtzi Etxeberria, Ricardo Etxepare és Myriam Uribe-Etxebarria (szerk.): *Noun Phrases and Nominalization in Basque. Syntax and Semantics*, John Benjamins, Amsterdam = *Linguistics Today* 187: 333–374 URL: http://books.google.hu/books?id=JRyHjEPBn_wC&pg=PT343&lpg=PT343&dq=pro-drop+basque&source=bl&ots=RJEZBk9uzC&sig=8CRilw20nm4MmD0kdajEq-jzc1w&hl=hu&sa=X&ei=R8f4T6vRBlii4gSt5-j3Bg&ved=0CEgQ6AEwAg#v=onepage&q=pro-drop%20basque&f=false – 2012. december 3.

- Éder Zoltán 2003: Verseghegy Ferenc „Ungarische Sprachlehre” című könyve – száznyolcvanöt év múltán, *Magyar Nyelv* 99: 33–50. URL: <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/03-1/eder.pdf> – 2012. december 3.
- É. Kiss Katalin 1992: Az egyszerű mondat szerkezete. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1 Mondattan*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 79–179.
- É. Kiss 1998: Mondattan. In: É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Osiris, Budapest, 15–184.
- É. Kiss, Katalin 2002: *The Syntax of Hungarian*. Cambridge Syntax Guides. Cambridge University Press. Cambridge, United Kingdom.
- Eszes Boldizsár 2005: Experiens alanyú meg igekötős igék szemantikája, *Nyelvtudományi Közlemények* 102: 113–135. URL: <http://www.nytud.hu/nyk/102/eszes102.pdf> – 2012. december 3.
- Fokos Dávid 1935: Igenévi szerkezetek magyarázatához, *Magyar Nyelvőr* 64: 94–99.
- Fox, Barbara 1987: The Noun Phrase Accessibility Hierarchy reinterpreted: Subject primacy or the Absolutive Hypothesis? *Language* 63: 856–870. URL: <http://spot.colorado.edu/~bfox/pdfs/Fox%201987.pdf> – 2012. december 3.
- Fulass, Hailu 1972: On Amharic Relative Clauses. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 35, University of London, 497–513. URL: <http://www.jstor.org/stable/612901> – 2012. december 3.
- Geleji Katona István 1645: *Titkok titka*. Gyulafehérvár.
- Givón, Talmy 1984: *Syntax. A functional-typological introduction*, Amsterdam, John Benjamins.
- Gondol Dániel 1845: *Magyar nyelvtan második iskolások számára. Második füzet*, özvegy Straussné és Sommer betűivel, Bécs.
- Greenberg, Joseph 1963: Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. In: Joseph Harold Greenberg (szerk.): *Universals of Language*, Cambridge, MA, The MIT Press, 73–113.
- Gyöngyösi István 1700/2005: *Új életre hozott Chariclia*, Brewer Sámuel özvegye betűivel, Lőcse. (hasonmás kiadásban Jankovics József–Nyerges Judit (szerk.) 2005, Balassi Kiadó, Budapest = Kőszeghy Péter (szerk.): *Régi magyar könyvtár. Források 14.*)
- Harada, Kazuko 2000: On the Acquisition of Genitive and Locative Relative Clauses, *Grant-in-Aid for Center of Excellence (COE) Research Report* 4: 483–497. URL: <http://coe-sun.kuis.ac.jp/public/paper/outside/harada2.pdf> – 2012. december 3.

- Hawkins, John A. 1988: On explaining some left-right asymmetries in syntactic and morphological universals. In: Michael Hammond et al. (szerk.): *Studies in syntactic typology*. John Benjamins, Amsterdam, 321–357.
- Hoji, Hajime 2003: Falsifiability and Repeatability in Generative Grammar: A Case Study of Anaphora and Scope Dependency in Japanese, *Lingua* 113: 377–446. URL: <http://www.gges.org/library/gges/ggesdocu/GGESpapers-public/HajimeHoji/HojiLingua2003.pdf> – 2012. december 3.
- Horger Antal 1931: *A magyar igeragozás története = Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Francisco Josephinae* tom. 2., Szeged, Városi Ny. és K.
- Horváth László 2006: Ősmagyar kor. In: Kiefer Ferenc (főszerk.): *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 314–334.
- Hualde, José Ignacio – Jon Ortiz de Urbina 2003: *A Grammar of Basque*. Mouton de Gruyter, Hága. URL: http://books.google.hu/books?id=Kss999lxKm0C&pg=PA915&hl=hu&source=gb_s_to_c_r&cad=4#v=onepage&q&f=false – 2012. december 3.
- Jackendoff, Ray 1977: *X' Syntax: A Study of Phrase Structure*, The MIT Press, Cambridge, MA.
- Jakab István 1987: Személyjel alakú képzők a magyar nyelvben, *Magyar Nyelvőr* 111: 276–278.
- Jakab István 1988: A jelzővé süllyedt igealak – és ami mögötte van, *Magyar Nyelvőr* 112: 300–302.
- Jakubovich Emil 1918: Istenvette – Mennyütötte sziget, *Magyar Nyelv* 14: 78–80.
- Jakubovich Emil 1927: Két magyar glosszás bécsi kódex, *Magyar Nyelv* 23: 33–36.
- Károly Sándor 1956: *Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában*. = *Nyelvtudományi Értekezések* 10. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Károly Sándor 1957: Az *istenadta*-féle szerkezetek személyragos tagjának szófaji jellegéről, *Nyelvtudományi Közlemények* 59: 130–150.
- Kayne, Richard S. 1994: *The Antisymmetry of Syntax = Linguistic Inquiry Monograph* 25. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts.
- Keenan, Edward L. – Bernard Comrie 1977: Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar, *Linguistic Inquiry* 8: 63–99. URL: <http://lingo.stanford.edu/sag/L222B/papers/KeenanComrie.pdf> – 2012. december 3.

- Keenan, Edward L. – Bernard Comrie 1979: Data on the Noun Phrase Accessibility Hierarchy, *Language* 55: 333–350. URL: <http://lingo.stanford.edu/sag/papers/keen-an-comrie.79b.pdf> – 2012. december 3.
- Kenesei István 1984: Stratégiák és típusok a vonatkozó mellékmondatok kialakításában. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 15. Akadémiai Kiadó, Budapest, 117–126.
- Kenesei, István 1986: On the Role of the Agreement Morpheme in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 36: 109–120.
- Kenesei István 1992: Az alárendelt mondatok szerkezete. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1 Mondattan*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 529–713.
- Kenesei István 2000a: Szavak, szófajok, toldalékok. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3 Morfológia*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 75–136.
- Kenesei István 2000b: Van-e segédige a magyarban? Esettanulmány a grammatikai kategória és a vonzat fogalmáról. In: Kenesei István (szerk.): *Igei vonzatszerkezet a magyarban*. Osiris, Budapest, 157–196.
- Kenesei, István 2005: Nonfinite Clauses in Derived Nominals. In: Christoper Piñon and Péter Siptár (szerk.): *Papers from the Düsseldorf Conference. Approaches to Hungarian* 9, Akadémiai Kiadó, Budapest, 160–186.
- Kenesei István 2006: Szófajok. In: Kiefer Ferenc (főszerk.): *Magyar nyelv*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 80–109.
- Kenesei István 2008: Az ellipsis szabályai a szóösszetételekben. In: Bibok Károly (szerk.): *A morfológiától a pragmatikáig. Tanulmányok Pete István 80. születésnapjára*. Szeged, JATEPress, 63–77.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000: *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keszler Borbála–Lengyel Klára 2002: *Kis magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiefer Ferenc 2000: A ragozás. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3 Morfológia*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 569–618.
- Kiss Ignác 1879: Pázmány nyelve. *Nyelvtudományi Közlemények* 15: 177–247.
- Klemm Antal 1942: *Magyar történeti mondattan*. = Melich János és Németh Gyula (szerk.): *A magyar nyelvtudomány kézikönyve II. köt 6. füzet*. MTA. Budapest.
- Komlósy András 1992: Régensek és vonzatok, In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 1 Mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 299–527.

- Kramer, Ruth 2010: The Amharic Definite Marker and the Syntax-Morphology Interface. *Syntax* 13: 196–240. URL: <http://www9.georgetown.edu/faculty/rtk8/Kramer%20The%20Amharic%20Definite%20Marker%20and%20the%20Syntax-Morphology%20Interface%20internet.pdf> – 2012. december 3.
- Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila 2004: A különírás és az egybeírás. Vitaanyag. *Magyar Nyelvőr*. 128: 141–157.
- Laczkó Tibor 2000: A melléknévi és határozói igenévképzők. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3 Morfológia*. Budapest. Akadémiai Kiadó. 409–452.
- Laczkó Tibor 2001: Néhány lexikai-funkcionális gondolat a személyragos *-(T)t* igenévről. In: Andor József et al. (szerk.): *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*, Lingua Franca Csoport, Pécs, 741–759.
- Laczkó Tibor 2002: Rejtett alanyok és tárgyak a főnévi csoportban, In: Maleczki Márta (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei* 5, Szeged, SZTE, 137–150.
- Laczkó, Tibor 2008: On Binding, Empty Categories, and Morphosyntactic Processes in “Passive” Participial Constructions. In: Piñón, Christopher–Szilárd Szentgyörgyi (szerk.) *Papers from the Veszprém Conference. Approaches to Hungarian* 10. Akadémiai Kiadó, Budapest, 103–126.
- Laczkó, Tibor 2009: On the *-Ás* suffix: word formation in the syntax? *Acta Linguistica Hungarica* 56: 23–114.
- Lambrecht, Knud 1994: Pragmatic relations: Topic. In: Knud Lambrecht: *Information Structure and Sentence Form*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 117–205.
- Lehmann, Christian 1986: On the typology of relative clauses. *Linguistics* 24: 663–680. URL: http://www.christianlehmann.eu/publ/typology_relative_clauses.pdf – 2012. december 3.
- Lengyel Klára 2000: *Az igenevek helye a szófaji rendszerben = Nyelvtudományi Értekezések* 146, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Liao, Hsiu-Chuan 2000: The Noun Phrase Accessibility Hierarchy Revisited: A View from Ergative Languages. *Working Papers in Linguistics* 31, Department of Linguistics, University of Hawai’i at Ma-noa, 121–142.
- Lipták, Anikó 2000: Multiple Relatives as Relatives of Questions. In: Gábor Alberti – István Kenesei (szerk.): *Approaches to Hungarian* 7, JATEPress, Szeged, 151–177.

- Lisznyai Kovács Pál 1692: *Magyarok cronicaja*. nyomtattatott Kassai Pál által, Debrecen.
- Magyar Grammatika, mellyet készített Debreczenbenn egy magyar társaság* 1795: Alberti betűivel, Bécs.
- Magyar nyelvtörténeti szótár* 1890: Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, Budapest.
- Mallinson, Graham – Barry J. Blake 1981: Relative Clauses. In: Graham Mallinson – Barry J. Blake: *Language typology*, Amsterdam, North-Holland, 261–371.
- Márkus Andrea 2009: Egy sokak vitatta szerkezetéről, In: Sinkovics Balázs (szerk.): *LingDok8 Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai* 8, SZTE, JATEPress, Nyelvtudományi Doktori Iskola, 27–46. URL: http://nydi.bibl.u-szeged.hu/SZTE_NYDI/LingDok_kotetek_files/LingDok8.pdf – 2012. december 3.
- Martínez Areta, Mikel 2009: The category of number in Basque: I. Synchronic and historical aspects. *Fontes Linguae Vasconum (FLV)* 110: 63–98. URL: http://artxiker.ccsd.cnrs.fr/docs/00/52/85/68/PDF/artik-number_1_.pdf – 2012. december 3.
- McCloskey, James 2001: The morphosyntax of WH-extraction in Irish, *Journal of Linguistics* 37: 67–100. URL: <http://journals.cambridge.org/action/displayFulltext?type=1&fid=77230&jid=LIN&volumeId=37&issueId=01&aid=77229&bodyId=&membershipNumber=&societyETOCSession=> – 2012. december 3.
- McCloskey, James 2003: Working on Irish. *Glott International* 73: 63–72. URL: <http://ohlone.ucsc.edu/~jim/PDF/plot.pdf>
- McCloskey, James. 2006: Resumption. In: Martin Everaert és Henk van Riemsdijk (szerk.): *The Blackwell Companion to Syntax*, Blackwell Publishing, Malden, MA, 94–117. URL: <http://ohlone.ucsc.edu/~jim/PDF/syncom.pdf> – 2012. december 3.
- McFadden, Thomas – Sandhya Sundaresan 2012 (megjelenés alatt): Nominative case is independent of finiteness and agreement. In: *Case at the interfaces. Syntax and Semantics = Papers from Brussels Conference on Generative Linguistics (BCGL)* 5. Brussels. URL: http://www.hum.uit.no/a/mcfadden/downloads/bcgl_proc.pdf – 2012. december 3.
- Miyamoto, Edson T. – Michiko Nakamura 2003: Subject/Object Asymmetries in the Processing of Relative Clauses in Japanese, In: Gina Garding – Mimu Tsujimura

- (szerk.): *Proceedings of the West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL)* **22**, Somerville, MA, Cascadia Press, 342–355.
- M. Korchmáros Valéria 1977: A magyar igealakok funkcionális rendszere, In: Deme László és Mikola Tibor (szerk.): *Nyelvészeti dolgozatok* **157**, Szeged, JATE BTK, Szegedi Nyomda, 71–87.
- M. Korchmáros Valéria 1990: *Mondattan I.* (Deme László egyetemi előadásai alapján összeállítva), Szeged, JATEPress.
- Murasugi, Keiko 2000: An Antisymmetry Analysis of Japanese Relative Clauses. In: Artemis Alexiadou et al. (szerk.): *The Syntax of Relative Clauses*. John Benjamins, Amsterdam, 231–263. URL: http://books.google.hu/books?id=VDcE8qt8ZZ4C&pg=PA231&hl=hu&source=gb_s_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false – 2012. december 3.
- Nádasdi Péter 2004: *A vonatkozó szerkezetek vizsgálata az ír, a japán és a magyar nyelvben*, szakdolgozat, SZTE, Általános Nyelvészeti Tanszék.
- Nádasdi Péter 2006: Mozgatás nélkül? Egy prenominális vonatkozó szerkezet minimalista elemzése a magyarban. In: Gárgyán Gabriella és Sinkovics Balázs (szerk.): *LingDok5 Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. Szeged, JATEPress, 61–86. URL: http://www.arts.u-szeged.hu/nydi/lingdok5/nadasdi_p.pdf – 2012. december 3.
- Nádasdi Péter 2009: Argumentumkonfigurációs kontra diskurzuskonfigurációs nyelvek: Út az univerzális szórend felé, In: Sinkovics Balázs (szerk.): *Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai* **8**, Szeged, JATE Press, 51–75. URL: <http://www.arts.u-szeged.hu/nydi/LingDok8.pdf> – 2012. december 3.
- Nádasdi Péter 2010a: Egy a nominális elemen személyjelölt jelzői tagmondat régen és ma – esettanulmány, *Magyar Nyelvőr* **134**, 471–483. URL: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1344/134408.pdf> – 2012. december 3.
- Nádasdi Péter 2010b: Igei igenevek problémája számítógépes nyelvészeti szempontból, In: Tanács Attila és Vincze Veronika (szerk.): *VII. Magyar számítógépes nyelvészeti konferencia (MSZNY 2010)*, Szeged, JATEPress, 371–374. URL: <http://www.inf.u-szeged.hu/mszny2010/mszny2010.pdf> – 2012. december 3.
- Nádasdi Péter 2011a: Prenominális vonatkozó szerkezetek a magyarban, In: Tóth Zsófia Anna (szerk.): *A varázsgyűrűtől az interkonfesszionális kommunikációig. Információtudományi metszéspontok bölcsészeti megközelítésben*, Primaware, Szeged, 213–220. URL: <http://otodikalprogram.huminf.u->

- szeged.hu/sites/default/files/Konyvek/TZsA_ebookInftud%20a%20bolcseszetben_szerk.pdf – 2012. december 3.
- Nádasdi Péter 2011b: Egy ismeretlen vonatkozó szerkezetről, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 23, Akadémiai Kiadó, Budapest, 415–436.
- Nádasdi Péter 2011c: Az *isten-adta* és a *magva-szakadt*-féle szerkezetek vizsgálata a nyelvemlékek tükrében, In: Bakró-Nagy Marianne és Forgács Tamás (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI*, Szeged, SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 157–176.
- Nádasdi Péter 2011d: Egy vonatkozó szerkezet a nyelvemlékek tükrében, In: É. Kiss Katalin és Hegedűs Attila (szerk.): *Nyelvelmélet és diakronia*, Budapest/Piliscsaba, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék könyvkiadója, PPKE BTK, 133–151.
- Nádasdi Péter 2012: Prenominális vonatkozó szerkezetek szintaktikai vizsgálata a magyarban, In: Gécseg Zsuzsa (szerk.): *Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai 11*, Szeged, JATE Press, 139–165. URL: http://nydi.bibl.u-szeged.hu/SZTE_NYDI/LingDok_kotetek_files/LingDok11.pdf – 2012. december 3.
- Nádasdi Péter (megjelenés alatt): Az Univerzális Grammatika szempontjából adhat-e a *-ván,-vén* alanyesetet? In: Gécseg Zsuzsa (szerk.): *Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai 12*, Szeged, JATE Press.
- Ning, Li-Hsin 2008: *The Grammar and Processing of Resumptive Pronouns in Chinese Relative Clauses*. Master thesis, Graduate Institute of Linguistics of National Chengchi University, Taipei, Taiwan. URL: <http://nccur.lib.nccu.edu.tw/handle/140.119/33384> – 2012. december 3.
- Ning, Li-Hsin – Lin, Chien-Jer C. 2008: Resumptives in Mandarin: Syntactic versus processing accounts. Paper to be presented at the Syntax Session of the 18th International Congress of Linguistics (ICL18), Korea University, Seoul, Korea, July 21-26, 2008. URL: http://www.indiana.edu/~lacl/att/Syntax_Li-Hsin_Ning.pdf – 2012. december 3.
- Oda, Kenji 2002: *Wh-questions in V-initial languages*, MA Thesis, Department of Linguistics, University of Toronto. <http://individual.utoronto.ca/koda/paper/forum.pdf> – 2012. december 3.
- Otsuka, Masayuki 1999: On the „Head-Internal” Relative Clause in Japanese from LDS_{NL} Perspective. In: Gary-John Scott et al. (szerk.): *School of Oriental and African Studies (SOAS) Working Papers in Linguistics 9*, Department of Linguistics, University of London, 39–73.

- Ouhalla, Jamal 2004: Semitic relatives. *Linguistic Inquiry* 35: 288–300. URL: <http://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/002438904323019084> – 2012. december 3.
- Pais Dezső 1965: Az alanyi és tárgyas összetételek. In: Pais Dezső és Benkő Loránd (szerk.): *Alak- és mondattani gyűjtélék. = Nyelvtudományi Értekezések* 46, Akadémiai Kiadó, Budapest, 63–84.
- Pereszlényi, Pál 1702: *Grammatica linguae ungaricae*. Hörmann János András betűivel, Nagyszombat.
- Rácz Endre (szerk.) 1968: *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Rebrus Péter 2000: Morfofonológiai jelenségek. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3 Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 763–947.
- Rebuschi, Georges 2004: Basque from typological, dialectological and diachronic point of view, In: Thorsten Roelcke (szerk.): *Variation Typology/Variationstypologie. A Typological Handbook of European Languages in the Past and Present*, Berlin/New York, Walter de Gruyter GMBH & Co., 837–865. URL: http://artxiker.ccsd.cnrs.fr/docs/00/05/79/41/PDF/BsqTypol_Dialect_Diachr.pdf – 2012. december 3.
- Révai Miklós 1805/1973: *A magyar szép toll*. Pest, Trattner Mátyás betűivel. Kézirat. (Reprint, közléteszi Éder Zoltán 1973. Akadémiai Kiadó. Budapest).
- Richards, Norvin 1997: Competition and Disjoint Reference, *Linguistic Inquiry* 28: 178–187.
- Sárik Pál 1998: A határozói igenevek néhány problémája, *Magyar Nyelv* 94: 423–435. URL: <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/98-4/sarikpal.pdf> – 2012. december 3.
- Schütze, Carson T. 1993: Towards a Minimalist Account of Quirky Case and Licensing in Icelandic. In: Phillips, Colin (szerk.): *Papers on Case and Agreement 2 = MIT Working Papers in Linguistics* 19, Cambridge, Massachussets, 321–375.
- Sheil, Christine 2012: Scottish Gaelic prepositional relatives: The problem of inflection. *Working Papers of the Linguistics Circle of the University of Victoria* 21: 80–90. URL: https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:e94d01tmvQQJ:journals.uvic.ca/index.php/WPLC/article/download/7762/2963+Scottish+Gaelic+prepositional+relatives:+The+problem+of+inflection+Christine+Sheil&hl=hu&gl=hu&pid=bl&srcid=ADGEESjThVg1Ouxy4HPCivvM0sKZPLwpFkOCrRkJ7YwIEvzzOmvBfE0PD4MLam6c_32h8c8c0S21bK5o7YOqP0gkJw1YwdWk11G-

[M_xXJiVai16rsWdl8esvPbIhD1TjizUfoK3I22eN&sig=AHIEtbSugdbca0XHNk2K-w2wMveL2YUhYQ](https://www.researchgate.net/publication/318888888) – 2012. december 3.

- Shlonsky, Ur 1992: Resumptive Pronouns as a Last Resort. *Linguistic Inquiry* 23: 443–468.
- Simonyi Zsigmond 1875: A szavak összetétele a magyarban V. *Magyar Nyelvőr* 4: 437–444.
- Simonyi Zsigmond 1907a: Isten-adta, *Magyar Nyelvőr* 36: 193–205, 264–271.
- Simonyi Zsigmond 1907b: Hadlaur choltat, *Magyar Nyelvőr* 36: 241–248.
- Simonyi Zsigmond 1914: *A jelzők mondattana. Nyelvtörténeti tanulmány*, Budapest, MTA, Franklin-Társulat.
- Sinkovics Balázs 2011: *Nyelvi változók, nyelvi változások és normatív szabályozás*. doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem. URL: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/828/1/sinkovics_phd_dissz.pdf – 2012. december 3.
- Suñer, Margarita 1998: Restrictive Relatives: A Crosslinguistic Perspective, *Language* 74: 335–364.
- Szabolcsi, Anna. 2009: Overt Nominative Subjects in Infinitival Complements Crosslinguistically: Data, Diagnostics, and Preliminary Analyses. In: Irwin, Patricia and Violeta Vázquez Rojas Maldonado (szerk.): *Papers in syntax = NYU Working Papers in linguistics* 2, New York.
- Szabolcsi Anna – Laczkó Tibor 1992: A főnévi csoport szerkezete, In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan I Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 179–298.
- Szarvas Gábor 1895: Magyartalanságok. *Magyar Nyelvőr* 24: 501–536.
- Szenczi Molnár, Albert 1610/2004: *Novae Grammaticae Ungaricae*. hasonmás kiadás fordítással, fordította C. Vladár Zsuzsa = *Magyar Nyelvtudományi Társaság* 222, Budapest.
- Szepes Gyula 1939: *Az isten-adta-féle szerkezetek a finnugor nyelvekben = A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 47., Budapest (Doktori disszertáció; Hasonmás Kiadás, Budapest, 1978)
- Szepes Gyula 1982: Isten-adta, madár-látta, *Magyar Nyelv* 78: 52–67.
- Szepes Gyula 1986: *Nyelvi babonák*, Gondolat, Budapest. URL: <http://mek.oszk.hu/01600/01688/01688.pdf> – 2012. december 3.
- Szinnyei József 1894: *Rendszeres magyar nyelvtan*. Hornyánszky Viktor kiadásában, Budapest.
- Szőke Bernadett 2011: A predikatív viszony a birtokos DP-ben, a befejezett melléknévi és a határozói igeneves szerkezetekben, In: Gécseg Zsuzsa (szerk.): *LingDok10 Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*, SZTE, Nyelvtudományi Doktori Iskola, JATEPress,

- Szeged, 205–224. URL: http://nydi.bibl.u-szeged.hu/SZTE_NYDI/LingDok_kotetek_files/LingDok10.pdf – 2012. december 3.
- Szvorényi József 1861: *Magyar nyelvtan tanodai magánhasználatra*. Heckenast Gusztáv kiadásában, Pest.
- Takahashi, Naoko 2010: Three types of NP Modifications in Korean and Japanese, *Journal of School of Foreign Languages, Nagoya University of Foreign Studies* 38: 147–168. URL: [http://library.nufs.ac.jp/kiyou/gaidai\(38\)/08.pdf](http://library.nufs.ac.jp/kiyou/gaidai(38)/08.pdf) – 2012. december 3.
- Tompa József 1955: Az irodalmi nyelv. In: Pais Dezső (szerk.): *Nyelvünk a reformkorban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 313–434.
- Tompa József (szerk.) 1961/62: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I-II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tóth Ildikó 2000: Személytelen szerkezetek és expletív alanyok, In: Kenesei István (szerk.): *Igei vonzatszerkezet a magyarban*, Budapest, Osiris, 127–155.
- Velcsov Mártonné 1981: Mennyütőkő – mennyütősziget, *Magyar Nyelv* 77: 87–90.
- Veress Ignác 1887: A magyar név- és igejelző, II. In: Veress Ignác: *A magyar igenév, a magyar név- és igejelző használata. Petőfi nyelvezetén feltűntette Veress Ignác, A Nagyszebeni Államgymn. 1885, 1886 és 1887-diki értesívényeiéből összeállítva*, Reissenberger Adolf, Steinhaussen Tivadar utódja nyomdája, Nagy-Szeben, 1–43.
- Verseggy, Ferenc 1805: *Neuverfasste ungarische Sprachlehre*. Eggenberger Józsefnél, Pest.
- Vicente, Luis 2002: *Prenominal Relatives in Basque and Antisymmetry*. BA dissertation, University of Deusto, Bilbao. URL: <http://www.luisvicente.net/linguistics/dissertation.pdf> – 2012. december 3.
- Vincze Veronika 2009: Félig kompozicionális főnév + ige szerkezetek a Szeged Korpuszban. In: Tanács Attila, Szauter Dóra és Vincze Veronika (szerk.): *VI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, (MSZNY 2009)*, JATEPress, Szeged, 390–393. URL: http://www.inf.u-szeged.hu/projectdirs/mszny2009/MSZNY2009_press_b5_mod_opt.pdf – 2012. december 3.
- Vries, Mark de 2002: *The Syntax of Relativization*. PhD Dissertation, University of Amsterdam. Published by LOT, Utrecht. URL: <http://odur.let.rug.nl/dvries/pdf/proefschrift-mdevries.pdf> – 2012. december 3.
- Workneh, Desalegn Belaynew 2011: *DP Internal Agreement in Amharic. A Reverse Agree Solution*. Master thesis, University of Tromsø. URL:

- <http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/3537/thesis.pdf?sequence=1> – 2012. december 3.
- Wu, Tong 2008: *La relativisation prénominale Étude comparative sur l'amharique, le basque, le chinois mandarin, le japonais, le quechua et le turc*. thèse. Département des Sciences du Langage, Université Lumière Lyon II. URL: <http://www.ilovesyntax.com/resources/2008-La%20relativisation%20prenominale.pdf> – 2012. december 3.
- Wu, Tong 2009: Relative clause without complementizer in Mandarin, with reference to Cantonese. Talk, *5th International Conference on Modern Chinese Grammar*, 28th–30th November 2009, Hong Kong Polytechnic University, Hong Kong. URL: <http://www.ilovesyntax.com/resources/RC%20without%20complementizer%20in%20Mandarin,%20with%20reference%20to%20Cantonese.pdf> – 2012. december 3.
- Wu, Tong 2011: The syntax of prenominal relative clauses: A typological study. *Linguistic Typology* 15: 569–623. URL: <http://www.degruyter.com/view/j/lity.2011.15.issue-3/LITY.2011.036/LITY.2011.036.xml> – 2012. december 3.
- Xu, Yi 2011: The Accessibility Hierarchy in Chinese Relative Clauses. *Proceedings of The 16th Conference of Pan-Pacific Association of Applied Linguistics*, 68–73. URL: <http://www.paaljapan.org/conference2011/ProcNewest2011/pdf/oral/1F-2.pdf> – 2012. december 3.
- Zolnai Gyula 1893: Mondattani búvárlatok. *Nyelvtudományi Közlemények* 23: 145–177.
- Zolnai Gyula 1944: Igenév és állítmányi ige, *Magyar Nyelv* 40: 1–9.